

Mariusz Palak

Nowe oblicza przedmieść

**Socjologiczne studium suburbanizacji w Polsce
na przykładzie Rzeszowa**

Nowe oblicza przedmieść

**Socjologiczne studium suburbanizacji w Polsce
na przykładzie Rzeszowa**

Mariusz Palak

Nowe oblicza przedmieść

**Socjologiczne studium suburbanizacji w Polsce
na przykładzie Rzeszowa**

**WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU RZESZOWSKIEGO
RZESZÓW 2016**

Recenzował
dr hab. TOMASZ NAWROCKI, prof. UŚ

Opracowanie redakcyjne i korekta
ANNA SZYDŁO

Opracowanie techniczne i łamanie
DOROTA KOCZĄB

Korekta techniczna
EWA KUC

Projekt okładki
MARIUSZ PALAK

© Copyright by
Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego
Rzeszów 2016

ISBN 978-83-7996-232-7

1221

WYDAWNICTWO UNIwersytetu Rzeszowskiego
35-959 Rzeszów, ul. prof. S. Pigonia 6, tel. 17 872 13 69, tel./faks 17 872 14 26
e-mail: wydaw@ur.edu.pl; <http://wydawnictwo.ur.edu.pl>
wydanie I, format B5, ark. wyd. 11,30, ark. druk. 13,875, zlec. red. 73/2015

Druk i oprawa: Drukarnia Uniwersytetu Rzeszowskiego

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
Rozdział I	
SUBURBANIZACJA NA ŚWIECIE I W POLSCE	11
1. Suburbanizacja na świecie	11
2. Suburbanizacja w Polsce	29
3. Wybrane orientacje wyjaśniające rozwój suburbiów	39
Rozdział II	
UWAGI METODOLOGICZNE	42
1. Problemy i hipotezy badawcze	42
2. Operacjonalizacja problematyki badawczej – dobór zmiennych i wskaźników ...	42
3. Metody i techniki badań zastosowane w pracy	46
4. Dobór prób do badań oraz procedura i przebieg badań	48
5. Charakterystyka badanych zbiorowości	49
Rozdział III	
WALORYZACJA PRZESTRZENNYCH CECH OSIEDLI I ICH MIESZKAŃCÓW ...	56
1. Ocena przestrzennych właściwości osiedli – cechy „typowego osiedla”	58
2. Ocena społecznych cech mieszkańców – cechy „typowych mieszkańców”	62
3. „Najlepsze” i „najgorsze” osiedla i miejscowości – analiza indeksów	67
4. Wewnętrzna struktura ocen – analiza zmiennych indeksów	77
5. Uwarunkowania ocen mieszkańców oraz cech osiedli	96
5.1. Analiza indeksu urbanistycznego	96
5.2. Analiza indeksu społecznego	99
Rozdział IV	
PREFERENCJE PRZESTRZENNE I MIESZKANIOWE	103
1. Zadowolenie z miejsca zamieszkania oraz warunków mieszkaniowych	103
2. Hipotetyczna zmiana miejsca zamieszkania – miejsce i rodzaj domu	105
3. Kategorie przenoszących się na przedmieścia, motywy przeprowadzki oraz zalety i wady mieszkania w mieście centralnym i na przedmieściach	109

4. Kto i dlaczego przeprowadza się z centrum na przedmieścia?	110
5. Zalety i wady życia w mieście i na przedmieściach w opiniach badanych	112
5.1. Wyobrażenia przedmieść	112
5.2. Wyobrażenia centrum miasta	113

Rozdział V

SUBURBIA VERSUS CENTRUM. SUBURBIA VERSUS MIEJSCOWOŚCI PODMIEJSKIE. ANALIZA PORÓWNAWCZA	116
1. Ruchliwość przestrzenna mieszkańców osiedli zewnętrznych na tle pozostałych obszarów – ujęcie długookresowe	116
2. Ruchliwość przestrzenna mieszkańców osiedli zewnętrznych na tle pozostałych obszarów – ujęcie krótkookresowe	120
3. Zróżnicowanie form mobilności przestrzennej a miejsce zamieszkania	126
4. Czas wolny i sposoby jego spędzania a strefa zamieszkania	132
5. Natężenie kontaktów sąsiedzkich w różnych strefach zamieszkania	134
6. Najważniejsze dążenia i cele życiowe a strefa zamieszkania	135
6.1. Hierarchia dążeń i celów życiowych	135
6.2. Zróżnicowanie hierarchii wartości w zależności od strefy zamieszkania	135
7. Status społeczny a miejsce zamieszkania	138
8. Miejsce zamieszkania a zadowolenie z niego	141
9. Miejsce zamieszkania a poczucie związku z nim	143

Rozdział VI

ŻYCIE NA SUBURBIACH W OPINII ICH NOWYCH MIESZKAŃCÓW	146
1. Uwagi wstępne	146
2. Przyczyny i przebieg przeprowadzki	146
3. Życie na przedmieściach. Oczekiwania związane z przeprowadzką a rzeczywistość	152
4. Kontakty rodzinne, towarzyskie i sąsiedzkie mieszkańców przedmieść	156
5. Konflikty w nowym miejscu zamieszkania	159
6. Czy istnieje alternatywa dla mieszkania na przedmieściach?	161
7. Podsumowanie	164

Rozdział VII

PODSUMOWANIE	166
Bibliografia	177
Spis tabel	184
Spis wykresów	186
Spis rysunków	187

Aneks 1. Dokumentacja fotograficzna przedmieść	188
Aneks 2. Wzór kwestionariusza	204
Aneks 3. Pytania do wywiadu pogłębionego z mieszkańcami suburbiów	214
Aneks 4. Problemy badawcze, pytania problemowe i hipotezy	215
Aneks 5. Dodatnie i ujemne odchylenia od średniej – zestawienie zbiorcze indeksów i czynników	219

WSTĘP

Książka niniejsza skupia się na problemach związanych z procesami suburbanizacji. Szczegółowa problematyka sprowadzona została do głównych wymiarów tego procesu: zmian przestrzennych, zmian gospodarczych oraz zmian społeczno-kulturowych mieszkańców obszaru będącego tematem zainteresowań. Ze względu na socjologiczny charakter pracy na pierwszy plan w niniejszym opracowaniu wysunięto problemy społeczne towarzyszące procesom suburbanizacji.

Podczas analizy literatury przedmiotu zwraca uwagę fakt, że pomimo dużego rozpowszechnienia się procesów suburbanizacji w Polsce w ostatnich dwudziestu latach, zauważa się niedostatek kompleksowych opracowań socjologicznych, których autorzy zajmowaliby się tym problemem. Dotyczy to zarówno opracowań teoretycznych, jak i empirycznych. Jednym z podstawowych celów niniejszej książki jest przynajmniej częściowe wypełnienie powstałej luki w zakresie diagnozy tych procesów w jednym z miast kraju.

Dotychczasowa wiedza o procesach suburbanizacji, dostępna polskim socjologom, opiera się przede wszystkim na badaniach uczonych amerykańskich, gdyż właśnie w tym kraju zjawisko to wystąpiło najwcześniej. Wiadomo, że procesy suburbanizacji w Polsce wystąpiły na szeroką skalę dopiero w latach 90. XX wieku. Wynikało to z co najmniej dwóch przyczyn. Pierwszą było funkcjonowanie w kraju przed 1989 rokiem gospodarki centralnie planowanej i towarzyszącej jej ideologii urbanistycznej, według której zabudowa blokowa była bardziej preferowana niż rozwój budownictwa jednorodzinnego. Drugą przyczyną był niski rozwój ekonomiczny kraju oraz niskie dochody społeczeństwa, co powodowało, że mieszkańcy miast nie mieli możliwości finansowych na wybudowanie domu w strefie podmiejskiej.

Trzeba zaznaczyć, że pomimo licznych badań nad suburbanizacją problemy teoretyczne tego zjawiska nie należą do najlepiej rozwiniętych. Zwykle teorie suburbanizacji wywodzą się z teorii urbanizacji. Badacze zajmujący się suburbanizacją najczęściej odwołują się do ekologii społecznej, ekonomii politycznej i różnych ujęć niesocjologicznych. W związku z tym do-

tychczasowe studia nad suburbanizacją nie zostały zdominowane przez żadną perspektywę teoretyczną.

Ważnym celem książki jest weryfikacja kształtującego się w świadomości społecznej w Polsce mitu przedmieść jako jedynego najlepszego miejsca do zamieszkania. Mit ten szczególnie silnie podsycany jest przez firmy deweloperskie i banki, czyli instytucje, które w największym stopniu korzystają z faktu wzmożonych migracji mieszkańców miast centralnych na przedmieścia. Tymczasem rzeczywistość polskich suburbiów zdecydowanie odbiega od ich idyllicznego obrazu kreowanego przy współudziale mediów. Po początkowym okresie zachwyty związane ze zmianą miejsca zamieszkania ludzie zaczynają dostrzegać wady nowego środowiska mieszkalnego, niekiedy bardzo duże. Zdecydowanie największe trudności wynikają z potrzeby codziennych dojazdów do śródmieścia, niedostatecznego rozwoju infrastruktury drogowej oraz źle funkcjonującej komunikacji publicznej. Dużym problemem jest również niedostosowanie do potrzeb nowych mieszkańców suburbiów wielu instytucji działających na obszarze gmin graniczących z miastem. Potwierdzają to wcześniejsze analizy prowadzone w krajach zachodnich oraz nieliczne polskie badania problemu.

Praca ma przede wszystkim charakter empiryczny. Z uwagi na problematykę badań autor zdecydował się wykorzystać metody ilościowe i jakościowe. W pierwszej kolejności dokonano fotograficznej dokumentacji Rzeszowa i jego strefy podmiejskiej w celu uchwycenia zmian zachodzących w przestrzeni miejskiej. W trakcie badań wykorzystano również analizę dokumentów zastanych. Następnie wykonano badanie ilościowe zrealizowane z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety na reprezentatywnej próbie 727 mieszkańców Rzeszowa i okolicznych miejscowości. Na zakończenie przeprowadzono badanie jakościowe obejmujące wywiady pogłębione z mieszkańcami suburbiów.

ROZDZIAŁ I

SUBURBANIZACJA NA ŚWIECIE I W POLSCE

1. Suburbanizacja na świecie

Po zakończeniu II wojny światowej w USA pojawiły się nowe zjawiska i procesy społeczne. Były one następstwem przemian społeczno-gospodarczych. Do najczęściej wymienianych przemian należały: przestawienie się gospodarki z produkcji dóbr na świadczenie usług, wzrost liczby pracowników umysłowych, wzrost roli informacji i nauki jako źródła postępu ekonomicznego¹. Badacze wiązali te procesy z gwałtownymi zmianami zachodzącymi wówczas w amerykańskich miastach. Główne z nich to: masowe migracje ludności z centrum miast na peryferie, upadek znaczenia dzielnic centralnych w wielu dużych miastach oraz pojawienie się ostrej segregacji społecznej i rasowej².

Jeden z badaczy miast – N. Glazer – twierdził, że badania między dzielnicami centralnymi a suburbiami zastąpiły dawne analizy dysproporcji między miastem a wsią, a w przyszłości osięd studiów nad miastem staną się różnice między poszczególnymi okręgami metropolitalnymi³.

J. Węgleński zauważa, że powstawanie suburbiów jest naturalnym i nieuniknionym etapem rozwoju miast. Są one przestrzennym odzwierciedleniem nowych możliwości technicznych oraz usprawnień w transporcie i komunikacji. Są wyznacznikiem wzrostu stopy życiowej oraz świadectwem przemian demograficznych i przemian w społecznej świadomości.

W literaturze socjologicznej generalnie wyróżnia się trzy typy definicji suburbiów. Do pierwszego z nich zalicza się definicje „prawne”, opierające się na istnieniu administracyjnych granic między centrum a przedmieściami. Drugi typ definicji to definicje „demograficzne”. W tym przypadku przy odróżnianiu poszczególnych obszarów zwraca się uwagę na następujące cechy suburbiów: niższa niż w centrum gęstość zaludnienia, przewaga zabudowy jednorodzinnej oraz dłuższe niż przeciętne w stosunku do miasta

¹ Por. J. Węgleński, *Metropolitalna Ameryka*, Warszawa 1988, s. 6.

² Por. tamże, s. 8.

³ Por. tamże, s. 11.

dojazdy do pracy. Trzeci typ definicji zakłada istnienie dużych dzielnic peryferyjnych w obszarze miast o odrębnej charakterystyce. Charakterystyczną cechą suburbiów jest odmienny sposób życia ich mieszkańców. Najnowsze definicje nawiązują do pierwszego typu, gdzie suburbia określa się przy pomocy pojęć geograficznych⁴.

Suburbanizacja jest jednym z aspektów procesu ekspansji i przestrzennej reorganizacji miast. Suburbia to gęsto zaludnione obszary, które znajdują się poza historycznymi granicami miast. Pomimo to są one wyraźnie funkcjonalnie powiązane z miastem centralnym.

Według K. Jackson'a suburbia stały się przejawem głównych cech współczesnego amerykańskiego społeczeństwa, tj.: konsumpcji pokazowej, przymusu posiadania prywatnego samochodu, awansu społecznego, wykształcenia się modelu rodziny jednopokoleniowej, rozdziału pomiędzy miejscem pracy a miejscem wypoczynku oraz tendencji do wzrastającej przestrzennej segregacji rasowej i ekonomicznej⁵.

Amerykańscy badacze przyjmują definicję suburbiów zaproponowaną przez US Bureau of the Census. Według niej suburbia to: *ta część obszaru metropolitalnego miasta, która nie należy do miasta centralnego*⁶. Jednak powyższa definicja uzależniona jest od tego, jak pojmuje się miasto centralne. W wyniku nasilenia się procesów „urbanizacji suburbiów” coraz częściej do miast centralnych zalicza się dawne obszary przedmiejskie⁷.

„Urbanizacja suburbiów” przejawia się we wzroście ich ekonomicznej i kulturalnej niezależności od dzielnic śródmiejskich. Proces ten obejmuje trzy zjawiska: 1. decentralizację lub relokację działalności ekonomicznej, 2. migrację do suburbiów bardziej zróżnicowanych grup ludności i 3. przyswojenie przez mieszkańców suburbiów miejskich wzorów i sposobów życia⁸.

Bezpośredni wpływ na uruchomienie procesów suburbanizacji miały następujące czynniki:

1. Realny wzrost dochodów ludności, który wywołuje wzrost zapotrzebowania na tereny mieszkaniowe o standardzie wyższym niż dotychczasowy (preferowane są domy jednorodzinne z ogrodem). Takie tereny występują w strefie podmiejskiej, a ceny działek są tam zazwyczaj niższe niż w centralnych częściach miast.

⁴ Por. J. Węgleński, *Metropolitalna...*, dz. cyt., s. 20–21.

⁵ Por. K. Jackson, *Crabgrass frontier. The suburbanization of the United States*, New York 1985, s. 4.

⁶ John R. Logan, *Encyclopedia of Sociology*, red. Edgar F. Borgatta and Rhonda J. V. Montgomery, Macmillan Reference, New York 2000, s. 3070.

⁷ Por. tamże.

⁸ Por. J. Węgleński, *Metropolitalna...*, dz. cyt., s. 51–52.

2. Zmniejszenie kosztów dojazdu do pracy w wyniku rozpowszechnienia się nowych środków transportu i rozwiązań w zakresie systemów komunikacji. Miejsce pracy przestało decydować o miejscu zamieszkania. Dzięki temu coraz większa część ludności może zamieszkać poza lub na granicy aglomeracji.
3. Niekorzystne zjawiska w centrach miast. Ten czynnik należy do tych, które „wypychają” ludność z centrów miast na przedmieścia. Elementy „wypychające” stanowią w tym przypadku: stare mieszkania, zasiedlenie centrów miast amerykańskich przez ludność o niskich dochodach i niejednorodną etnicznie. Pozostałe przyczyny zaliczane do tego czynnika to wysokie podatki i przestępczość w centrach miast⁹. *Wskazuje się, że względnie szybka suburbanizacja miała miejsce w tych obszarach metropolitalnych Stanów Zjednoczonych, gdzie centrum charakteryzowało się: relatywnie starą zabudową mieszkaniową, relatywnie wysokimi podatkami i stosunkowo dużą liczbą czarnej ludności*¹⁰.
4. Migracje pracowników za pracodawcami. Odkąd strefy podmiejskie stały się miejscem lokalizacji placówek handlowych i obiektów biurowych część pracowników zmieniała mieszkanie, podążając za pracodawcą. *Wykazano, że wielkość dojazdów wewnątrz obszarów podmiejskich znacznie przekracza wielkość, dominujących wcześniej, dojazdów ze strefy podmiejskiej do centrum*¹¹.
5. Polityka władz miejskich i wyższych szczebli. Również działania administracyjne władz wpływają na procesy suburbanizacji. Należy do nich m.in. subsydiowanie budownictwa indywidualnego oraz rozwój systemu komunikacyjnego, szczególnie autostrad i obwodnic¹².
6. Indywidualne preferencje związane z systemem wartości.

A. Majer podaje jeszcze kilka innych czynników, niekiedy zbliżonych do omówionych powyżej, a mających wpływ na rozwój suburbiów w Stanach Zjednoczonych. Były to migracje do centrów miast ludności czarnej z wiejskich obszarów Stanów. Migracje te wywołały odpływ białej ludności na przedmieścia.

Następnym czynnikiem były szybkie przekształcenia w strukturze społeczno-zawodowej ludności. W wyniku procesów ruchliwości społecznej wzrósł udział zawodów niefizycznych, który doprowadził do wzrostu za-
 możliwości społeczeństwa. Za ważny czynnik uznaje się również rozwój ma-

⁹ Por. J. Słodczyk, *Przestrzeń miasta i jej przeobrażenia*, Opole 2003, s. 43–44.

¹⁰ Tamże

¹¹ Tamże

¹² Por. tamże, s. 45.

sowej motoryzacji, która wraz z inwestycjami drogowymi doprowadziła do zmian w strukturze własności gruntów. Tereny położone przy drogach były szybko przeznaczane na zabudowę mieszkaniową¹³.

W historii amerykańskiej suburbanizacji wyróżnia się pięć okresów. Pierwszy rozpoczął się pod koniec XIX wieku wraz z pojawieniem się większej liczby osób dojeżdżających codziennie do pracy. W tym czasie rozwój suburbiów postępował głównie wzdłuż linii kolejowych. Drugi etap, który rozpoczął się po I wojnie światowej i trwał do kryzysu gospodarczego z końca lat 20., charakteryzował się szybką dekoncentracją miast i gwałtownym wzrostem liczby samochodów. Trzeci okres obejmuje lata kryzysu gospodarczego i II wojny światowej. Na tym etapie nastąpiło zahamowanie procesów suburbanizacji. Czwarty etap miał miejsce po zakończeniu II wojny. W tym czasie w Ameryce wystąpił „boom mieszkaniowy”. W trakcie piątego etapu na tereny suburbiów wkroczył przemysł¹⁴. Efektem tego zjawiska było stopniowe społeczno-ekonomiczne uniezależnianie się suburbiów od miast centralnych. W latach 80. i 90. XX wieku wiele z amerykańskich suburbiów stało się centrami pracy, zmieniając w ten sposób tradycyjne, charakterystyczne dla tych obszarów zachowania ludności związane z dojazdami do pracy. W tym samym czasie naukowcy z US Bureau of the Census zdecydowali zmienić definicję miasta centralnego, aby część obszarów tego typu suburbiów zaliczać do miast centralnych¹⁵.

Rozrost suburbiów stał się przedmiotem zainteresowania wielu ośrodków, nie tylko naukowych, w latach 50. i 60. XX wieku. Nieliczne prace z tamtego okresu opierały się na rzetelnie zebranych materiałach naukowych. W części opracowań dominowały krytyczne uwagi na temat suburbanizacji. D. Riesman w artykule *The suburban sadness* nie ukrywał niechęci do suburbiów. Jego zdaniem na tych obszarach najczęściej można napotkać *człowieka zewnętrznostereowanego*, którego główną dyrektywą sterującą jest „recenzja”, jaką mogą mu wystawić członkowie społeczności, w której żyje. Rezultatem takiej strategii życiowej jest poniechanie wszelkich twórczych lub niekonwencjonalnych zachowań i w końcu niezdolność do zachowań kreatywnych. Osoba w ten sposób postępująca jest całkowicie zależna od opinii społeczności i gotowa zrobić wszystko, by w niej pozostać i zachować swoją pozycję. *Suburbia zaczęło więc obarczać winą za wszystkie rzeczywiste lub wyimaginowane choroby, jakie trapiły w tym czasie amerykańskie społe-*

¹³ Por. A. Majer, *Duże miasta Ameryki. Kryzys i polityka odnowy*, Łódź 1997, s. 65–66.

¹⁴ Por. tamże, s. 30–31.

¹⁵ John R. Logan, *Encyclopedia of Sociology*, red. Edgar F. Borgatta and R. J. V. Montgomery, Macmillan Reference, New York 2000, s. 3070.

czeństwo¹⁶. Zaliczano do nich m.in. społeczną homogeniczność (mieszkańcy suburbiów zaliczali się do klasy średniej), standardową architekturę, zjawiska dezintegracji rodziny, samotność kobiet (z reguły niepracujących), zanik tradycyjnych wartości.

Niektórzy autorzy wysuwali jeszcze mocniejsze oskarżenia pod adresem przedmieść. Przeprowadzka na przedmieścia miała prowadzić do wzrostu konformizmu, sprzyjała zachowaniom konserwatywnym i uzależnieniom, powiększała swobodę seksualną i nadopiekuńczość matek w stosunku do dzieci¹⁷.

S. Fava w artykule zatytułowanym *Suburbanism as a way of life* (nawiązującym tytułem do pracy L. Wirtha *Urbanism as a way of life*) pisała, że w socjologii rozróżnia się urbanizację jako zjawisko fizyczno-ekologiczne i jako fakt społeczno-psychologiczny. Zjawiska fizyczne są lepiej zbadane, gdyż można je mierzyć przy pomocy takich zmiennych, jak wielkość populacji czy gęstość zaludnienia. Fenomeny społeczno-psychologiczne (*ways of life*) były do tej pory badane rzadziej. Dalej rozwijając to rozróżnienie, postawiła hipotezę, że ekologiczny rozwój suburbiów wpłynął na ich mieszkańców, powodując powstanie wśród nich nowego stylu życia, odrębnego zarówno od miejskiego, jak i wiejskiego¹⁸.

Autorka wymieniła cechy charakterystyczne suburbiów. Po pierwsze, na ich obszarach zamieszkiwały głównie młode małżeństwa z dziećmi. Po drugie, w wyniku wzmożonej migracji członków klasy średniej na obszary suburbiów stały się one drugim amerykańskim tygłem (*second melting pot*), gdzie nowi członkowie klasy średniej uczyli się nowych wartości i stosownych wzorów zachowań. Po trzecie, w znacznym stopniu odbiegają od miast centralnych pod względem takich cech, jak przewaga domów prywatnych, mniejsza gęstość zaludnienia. Po czwarte, większość osób przenoszących się na suburbia wywodziła się ze społeczności wiejskich lub małomiasteczkowych, co wpływało na wyższe niż w centrach miast natężenie kontaktów towarzyskich¹⁹.

Późniejsze badania zmieniły ten obraz suburbiów. Przed wszystkim zwrócono uwagę na dużą ich różnorodność. Do tego typu obszarów nie można zaliczać tylko nowo powstałych osiedli domków przeznaczonych dla klasy średniej. Suburbia to również osiedla z końca XIX wieku zamieszka-

¹⁶ J. Węgleński, dz. cyt. s. 33.

¹⁷ Por. D. Popenoe, *Urban sprawl: some neglected sociological considerations*, "Sociology and social research", vol. 63, no 2, 1979, s. 257

¹⁸ Por. S. Fava, *Suburbanism as a way of life*, "American Sociological Review" 1955, vol. XXI, s. 34.

¹⁹ Por. tamże s. 35–37.

przez wyższą klasę średnią, dawne wiejskie miasteczka wchłonięte przez rozrastające się metropolie oraz podmiejskie osiedla robotnicze. Ponadto istnieją duże różnice pomiędzy nowymi suburbiami i starymi społecznościami wiejskimi opanowanymi przez przybyszów z zewnątrz. Suburbia są zatem niejednolite ze względu na pełnione funkcje, dzieje historyczne, formy organizacji politycznej i strukturę społeczno-demograficzną. Tworzą różne środowiska społeczne²⁰.

Przykładem takich badań były studia przeprowadzone na robotnikach przez B. Bergera i badania nowych suburbiów H. Gansa. B. Berger badał rodziny robotników, które wraz z całym zakładem pracy przeniesione zostały z centrum miasta do odległego o ponad 50 mil suburbium. Autor zgodnie z wcześniejszymi analizami zakładał, że robotnicy po zmianie miejsca zamieszkania zaczną przyjmować styl życia charakterystyczny dla klasy średniej. Wyniki badań wykazały, że robotnicy po przeprowadzce nie zmienili stylu życia. Zachowali niski poziom aspiracji i nie dążyli do awansu społecznego. Nie wzrosła również intensywność kontaktów towarzyskich, udział w organizacjach formalnych i w praktykach religijnych. Autor stwierdził, że na styl życia badanych nie wpływa miejsce zamieszkania w suburbium, lecz wpływają takie zmienne, jak: wiek, dochód, zawód, wykształcenie, pochodzenie ze wsi lub z miasta²¹.

Z kolei H. Gans w pracy *The Levittowners* opisał wyniki wieloletnich badań prowadzonych na jednym z powstających od podstaw suburbiów Filadelfii. Osiedle Levittown zaczęto wznosić w 1955 roku 70 mil od Filadelfii. Firma Levitt and Sons wybudowała tam 1200 domów. We wstępie do książki autor sprecyzował swoje cele naukowe. Poprzez przebadanie konkretnego przypadku suburbium chodziło mu o ustalenie pochodzenia nowej społeczności, jakości życia w suburbiach, wpływu zamieszkiwania na zachowanie mieszkańców oraz rozwoju życia politycznego mieszkańców²². W tym celu w 1958 roku wraz z żoną, jako jedna z pierwszych 25 rodzin, wprowadził się do osiedla Levittown. Badacz przez dwa lata żył pośród badanej społeczności, a przez kilka następnych lat kontynuował badania na odległość.

Wyniki badań przeprowadzonych przez Gansa pozwoliły na zmianę pewnych utartych stereotypów dotyczących amerykańskiej suburbanizacji. Autor ten udowodnił, że suburbia nie sprzyjają, jak to wcześniej stwierdza-

²⁰ Por. J. Węgleński, dz. cyt. s. 38–39.

²¹ Por. tamże s. 39–40.

²² Por. H. J. Gans, *The Levittowners. Ways of life and Politics in a New Suburban Community*, New York 1982, s. XXX.

no, rozwojowi konformizmu mieszkańców. Aktywne życie towarzyskie badanych również nie było wynikiem nudy ani lęku przed samotnością. Również nie potwierdziły się wcześniejsze tezy, że standardowa architektura suburbiów tworzy standardowego człowieka. Kolejnym obalonym stereotypem był rzekomy negatywny wpływ życia w suburbiach na funkcjonowanie rodziny. Po przeprowadzce do suburbiów spójność rodziny z reguły ulega wzmocnieniu. W badanych suburbiach Filadelfii również rzadko występowały takie zjawiska, jak nuda, samotność czy choroby psychiczne²³.

W literaturze dotyczącej suburbiów daje się zauważyć dwa główne stanowiska. Badacze z lat 50. twierdzili, że suburbanizacja spowodowała powstanie nowego stylu życia różniącego się od tego, jaki dominował w dzielnicach centralnych. Z kolei w pracach z lat 60. i 70. dominował pogląd, że różnice w stylach życia wynikają raczej z odmiennego składu społeczno-demograficznego oraz statusu zawodowego i materialnego mieszkańców suburbiów, a nie są determinowane przestrzennie²⁴.

D. Popenoe badał różnice w procesach suburbanizacji między USA i Szwecją. Osiedla szwedzkie budowane były według innych schematów. W odróżnieniu od amerykańskich suburbiów w Szwecji były zwarte, dominowała w nich zabudowa wielorodzinna, każde z nich miało centrum handlowo-usługowe oraz dobre połączenia komunikacyjne z centrami miast. W związku z tym mieszkańcy suburbiów w Szwecji korzystniej oceniali swoje miejsca zamieszkania. Głównym wnioskiem badań D. Popenoe było twierdzenie, że trzy sfery życia: dom, praca i wypoczynek są ze sobą lepiej zintegrowane w suburbiach szwedzkich niż amerykańskich. W związku z tym przyjęty model suburbanizacji prowadzi do zmian we wzorach życia ich mieszkańców, a suburbia są ważnym czynnikiem kulturotwórczym²⁵.

Badania nad suburbanizacją w USA zmierzały również do wyznaczenia wzorów osiedlania się imigrantów pochodzących z poszczególnych państw Europy na obszarach miejskich. Stwierdzono, że imigranci z krajów północnej i zachodniej Europy znacznie częściej osiedlają się w strefie podmiejskiej niż imigranci z krajów Europy wschodniej i południowej. Przyczyn tego zjawiska doszukiwano się w znaczących różnicach w statusie społecznym²⁶.

Interesujące ustalenia przyniosły badania realizowane w Kanadzie. Dotyczyły one kolejności migracji na suburbia poszczególnych grup etnicznych

²³ Por. J. Węgleński, dz. cyt. s. 40–42.

²⁴ Por. tamże, s. 46.

²⁵ Por. tamże, s. 49–50.

²⁶ Por. A. M. Guest, *The suburbanisation of ethnic groups*, "Sociology and social research", vol 64, no 4, 1980.

w jednej z dzielnic Winnipeg. Przed osiedleniem się tam imigrantów z Europy południowej dzielnica ta była zamieszкана przez osoby pochodzące z Europy wschodniej, głównie Polaków, Ukraińców i Żydów. Pod wpływem procesów inwazji i sukcesji społeczność pochodzenia żydowskiego przeniosła się na przedmieścia. Tymczasem mieszkańcy pochodzenia polskiego i ukraińskiego w większości pozostali na zamieszkiwanym obszarze. Przyczyna tego zjawiska tkwiła w poziomie homogeniczności grup etnicznych. Najbardziej homogeniczna społeczność żydowska była mniej skłonna żyć pośród nowych mieszkańców, dlatego jej przedstawiciele w większości przenieśli się do osiedli podmiejskich²⁷.

W latach 70. XX wieku pojawiło się nowe zjawisko związane z procesami suburbanizacji. Do jego opisu użyto terminu *urban sprawl*. Termin ten nie ma jeszcze odpowiednika w języku polskim. Można go przetłumaczyć jako „rozlewanie się miasta”. Czasem bywa tłumaczony jako „rozpraszanie się miasta” (w domyśle bezładne, nieregularne)²⁸. Termin ten ma charakter pejoratywny. Inne jego określenia to: *urban scattaration* (rozproszenie miasta), *spread city* (rozprzestrzenianie się miasta). Niekiedy nawet bywa identyfikowany z suburbanizacją²⁹. Oznacza on powstawanie jednostek osadniczych o niskiej gęstości zaludnienia, których mieszkańcy zmuszeni są do posiadania samochodu. Na tych obszarach przeważa zabudowa jednorodzinna. Ponadto charakteryzują się one brakiem odpowiedniej liczby miejsc pracy, sklepów, punktów usługowych, a także miejsc wypoczynku, takich jak parki czy ogrody. W związku z tym są to typowe osiedla-sypialnie, których mieszkańcy wszystkie codzienne sprawy załatwiają poza miejscem zamieszkania. W tamtym czasie większość Amerykanów żyła na tego typu obszarach. Społeczeństwo zaakceptowało ten typ osadnictwa jako nieuchronną konsekwencję oddziaływania nowoczesnych technologii, dobrobytu i pragnień konsumpcyjnych³⁰.

D. Popenoe zauważył, że ten typ suburbanizacji nie był powielany we wszystkich krajach rozwiniętych gospodarczo. W Szwecji, Szwajcarii i w Niemczech tego typu osiedla występowały o wiele rzadziej. Typowe osiedla w tych krajach charakteryzowały się większą gęstością zaludnienia, lepszym dostępem do usług. Porównania pomiędzy USA i Europą doprowa-

²⁷ Por. L. Driedger, *Ethnic boundaries: a comparison of two urban neighborhoods*, „Sociology and social research”, vol. 62, no 2, 1978, s. 193–195.

²⁸ Por. S. Gzell, *Miasto jako przedmiot badań urbanistyki* [w:] *Miasto jako przedmiot badań naukowych na początku XXI wieku*, red. B. Jałowiecki, Warszawa 2008, s. 15.

²⁹ Por. D. Popenoe, *Urban sprawl...*, dz. cyt. s. 255.

³⁰ Por. tamże.

dziły do nasilenia się ataków skierowanych przeciwko typowi urbanizacji dominującemu w USA. Oponenti zarzucali temu typowi rozwoju miast: kosztowność, nadmierną eksploatację dóbr naturalnych, głównie ziemi i paliw niezbędnych do napędzania samochodów³¹.

Do tej krytyki przyłączyło się wielu socjologów. Badacze sformułowali kilka negatywnych konsekwencji zjawiska „rozlewania się miasta”. Po pierwsze, prowadzi ono do nierównomiernego podziału dóbr na obszarze miasta pomiędzy bogatymi i biednymi ludźmi oraz miastem centralnym i suburbią. Po drugie, w przypadku USA intensyfikuje segregację rasową. Po trzecie, prowadzi do pogorszenia funkcjonowania samorządów lokalnych³². Ostatecznie sformułowano cztery najważniejsze negatywne konsekwencje zjawiska *urban sprawl* wpływające na miasta:

1. Rozwój przedmieść doprowadził do zwiększenia się segregacji mieszkańców miast ze względu na rasę i status społeczny. Wynika to z kosztów mieszkania na przedmieściach. Na zakup domu mogą sobie pozwolić tylko osoby bogatsze, o wyższym statusie społecznym. W związku z tym prowadzi to do zwiększenia różnic społecznych i zaniku kontaktów pomiędzy przedstawicielami różnych grup statusowych.
2. Korzyści z rozprzestrzeniania się miast są zarezerwowane tylko dla możnych. Rozwój przedmieść prowadzi do nierównej dystrybucji pieniędzy publicznych pomiędzy miasto i przedmieścia. Władze miejskie inwestują duże środki pod postacią dróg, szkół, miejsc użyteczności publicznej i usługowych dla stosunkowo niewielkiej liczby mieszkańców.
3. Powstawanie suburbiów prowadzi do upadku miast centralnych. Wynika to z masowego osiedlania się ludzi na przedmieściach. Wraz z ludźmi na przedmieścia przenoszą się firmy. Powoduje to redystrybucję miejsc pracy i zmniejszenie przychodów samorządów terytorialnych pochodzących z podatków.
4. Rozwój przedmieść doprowadził do nadmiernego rozrostu ilościowego i fragmentaryzacji jednostek samorządowych. Skutkiem tego zjawiska było pogorszenie jakości zarządzania obszarami miejskimi³³.

Negatywne konsekwencje rozlewania się miasta miały wpływ również na mieszkańców terenów podmiejskich. Pierwsze z nich dotyczą problemów związanych z pociąg mieszkańców. D. Popenoe napisał, że przedmieścia zostały wymyślone przez mężczyzn i zaprojektowane dla mężczyzn, szcze-

³¹ Por. tamże, s. 256.

³² Por. tamże.

³³ Por. tamże, s. 262.

gólnie wywodzących się z klasy średniej³⁴. Życie na przedmieściach wiąże się z możliwością dostępu do samochodu. W związku z tym mężczyźni częściej niż kobiety korzystają z samochodów. Odległość od centrum miasta w mniejszym stopniu wpływa negatywnie na tę kategorię społeczną. Dla podkreślenia wagi tego problemu sformułowano nawet określenie „syndrom uwięzionej gospodyni domowej”. Podobne trudności dotyczą innych kategorii społecznych, które nie mogą prowadzić samochodów. W szczególności dotyczy to nastolatków, osób starszych, biednych i upośledzonych fizycznie. W związku z tym rozwój przedmieść prowadzi do narastania zjawiska określanego jako deprywacja środowiskowa³⁵.

Wszystkie powyższe konsekwencje zjawiska rozproszenia się miasta wpłynęły na zmianę, jaka dokonała się w amerykańskich przedmieściach w latach 70. XX wieku. Z miejsc zamieszkałych głównie przez młode rodziny pochodzące z klasy średniej przemieniły się w osiedla, gdzie przeważają osoby starsze, biedne i upośledzone społecznie³⁶.

W latach 60. XX wieku doszło do znacznego zróżnicowania się amerykańskich przedmieść. W strefie podmiejskiej jednego miasta mogły występować suburbia zamieszkałe przez robotników, klasę średnią, ludność murzyńską, a nawet osoby głoszące w wyborach na konkretną partię (suburbia demokratów i suburbia republikańskie). W związku z tym na początku lat 70. XX wieku przeprowadzono badania, których celem było ustalenie przyczyn zainteresowania ludzi mieszkaniem w suburbiach. Stwierdzono, że stosunek do życia na przedmieściach zależy od pochodzenia społecznego i statusu społecznego mieszkańców poszczególnych osiedli³⁷. Ludzie o niższym statusie społecznym za główną przyczynę atrakcyjności mieszkania w suburbiach wskazywali niechęć do życia w wielkim mieście. Nie bez znaczenia pozostawał fakt, że większość z nich legitymowała się pochodzeniem wiejskim. Z kolei mieszkańcy o wyższym statusie bardziej interesowali się różnicami w wysokości podatków i kosztów życia w osiedlach podmiejskich. Większość z nich przybyła na przedmieścia z centrum miasta³⁸.

Związek pomiędzy powstawaniem dróg i budową nowych osiedli podmiejskich jest oczywisty. Silny rozwój przedmieść powiązany był z równoczesnym powstawaniem infrastruktury drogowej, która umożliwiała ko-

³⁴ Tamże.

³⁵ Por. tamże, s. 264.

³⁶ Por. tamże, s. 266.

³⁷ Por. D. R. Morgan, *Community social rank and attitudes toward suburban living*, "Sociology and social research", vol. 55, no 4, 1971, s. 401.

³⁸ Por. tamże, s. 409–411.

munikację pomiędzy centrum a przedmieściami³⁹. Rozwój sieci autostrad miał dwojaki wpływ na jakość życia mieszkańców stref podmiejskich. Z jednej strony, drogi przyczyniły się do zwiększenia dostępu do dóbr i usług, zwiększyły możliwość wyboru miejsca zamieszkania i pracy oraz umożliwiły wygodne i szybkie podróże. Z drugiej strony, spowodowały gwałtowny wzrost ruchu, który przyczynił się do większego zanieczyszczenia środowiska oraz zwiększenia hałasu w osiedlach mieszkalnych. W związku z tym prowadzono wiele badań, których celem było ustalenie wpływu dróg na życie społeczne w amerykańskich suburbiach. Badania różnych autorów przyniosły następujące rezultaty:

1. Zadowolenie z miejsca zamieszkania i chęć jego zmiany były powiązane z odległością domu od autostrady.
2. Znaczna część badanych zgadzała się na poniesienie znacznych strat finansowych związanych ze sprzedażą domu w celu przeniesienia się do spokojniejszej okolicy.
3. Mieszkańcy ulic o większym natężeniu ruchu samochodowego znali znacznie mniej sąsiadów niż mieszkańcy ulic o mniejszym natężeniu ruchu.
4. Ustalono, że domy bliżej autostrad częściej zamieszkują osoby o niższym statusie materialnym⁴⁰.

Na ważną rolę samochodów zwracał uwagę D. Riesman, pisząc, że mieszkańcy przedmieść spędzają coraz więcej czasu w autach, przy czym ten czas jest stracony, gdyż prowadzenie samochodu ogranicza inne formy aktywności. Dojazd do pracy środkami komunikacji zbiorowej pozwalał na przeczytanie gazety czy książki. Masowe powstanie dróg spowodowało, że znaczna część ziemi na obszarze miast została „odebrana” ludziom⁴¹.

D. Riesman uważał, że znaczącą rolę w gwałtownym wzroście migracji na przedmieścia odegrały pobudki snobistyczne, gdyż przeprowadzka miała być wskaźnikiem wyższego statusu społecznego. Innym czynnikiem był „cichy sprzeciw przeciwko miastu i industrializacji”⁴².

Suburbanizacja sprzyjała homogenizacji społecznej miasta i wsi, jednak odbyło się to bez pełnej integracji tych obszarów⁴³.

³⁹ Szczególny wpływ na rozwój dróg w Stanach Zjednoczonych miało przyjęcie w 1956 roku przez parlament „Interstate Highway Act”.

⁴⁰ Por. C. R. Humphrey, D. A. Bradshaw, J. A. Krout, *The process of adaptation among suburban highway neighbors*, „Sociology and social research”, vol. 62, no 2, 1978, s. 247–257.

⁴¹ Por. D. Riesman, *The suburban dislocation*, „The Annals of American Academy of Political and Social Science”, 1957, s. 135.

⁴² Por. tamże, s. 138.

⁴³ Por. tamże.

Na początku lat 60. tyle samo ludzi mieszkało w miastach i na przedmieściach. W roku 1970 najwięcej Amerykanów mieszkało w suburbiach. W latach 70. XX wieku na Zachodzie rozwój suburbiów był o wiele szybszy niż rozwój miast centralnych. Na początku przedmieścia były miejscem zamieszkania przede wszystkim osób zamożnych. Od początku lat 40. obserwowano gwałtowny spadek procentowy ludności miejskiej i wzrost ludności mieszkającej na przedmieściach. Procent ludności zamieszkałej na wsi stale się obniżał.

Tak znaczne przemieszczenie się ludności wpłynęło na zmiany w innych dziedzinach życia. Stopniowo za ludźmi na przedmieścia „przemieściły się” również miejsca pracy. Można powiedzieć, że w tym czasie rozpoczęła się wzmożona urbanizacja suburbiów. Liczba miejsc pracy powstających na obszarach przedmieść przewyższała liczbę miejsc pracy powstających w centrach miast. Stare firmy w większości pozostawiły swoje siedziby w centrach. Jednak nowe firmy lokowały się już w strefie podmiejskiej. Spowodowało to, że zmniejszyła się liczba dojazdów do pracy w centrach miast⁴⁴.

W tym czasie zmieniło się również pochodzenie osób przenoszących się na suburbia. W latach 1970–1973 aż 70% ludzi przenoszących się na suburbia przybywało na te obszary z innych suburbiów. Tylko 30% ludzi przenosiło się z centrów miast. Wynikało to z upodobnienia się suburbiów do miast i wywołało wiele konsekwencji. Jedną z nich był wzrost liczby konfliktów pomiędzy „starymi” i „nowymi” mieszkańcami, co wywołało kolejną falę migracji i powstanie eksurbiów, czyli osiedli jeszcze bardziej oddalonych od centrum miasta niż suburbia. Równocześnie część osiedli podmiejskich przeżyła upadek spowodowany nadmiernym zwiększeniem się lub zmniejszeniem się populacji, pogorszeniem się dostępności do usług. Proces urbanizacji suburbiów spowodował pojawienie się na ich obszarach takich samych problemów, jakie wcześniej dotknęły centra miast⁴⁵.

D. Birch wskazał kilka najważniejszych trendów dotyczących rozwoju suburbiów w latach 70. XX wieku:

1. Suburbia stały się miejscami, które są w stanie rozwijać się samodzielnie.
2. Dotychczasowe centra aktywności metropolii zdominowane przez centra miast (*central business district* – CBD) zaczęły ulegać rozpadowi.
3. Znaczna liczba suburbiów zaczęła przejmować funkcje wcześniej zarezerwowane dla centrów miast (CBD).

⁴⁴ Por. D. L. Birch, *From Suburb to Urban Place*, “The Annals of the American Academy of Political and Social Science”, Nov. 1975, s. 26.

⁴⁵ Por. tamże, s. 28–33.

4. W pewnych suburbiach zaczęła się rozwijać ich własna baza ekonomiczna, co całkowicie uniezależniło je od pobliskich miast⁴⁶.

Ważnym wydarzeniem w badaniach suburbiów było uznanie ich przez amerykańskich socjologów za społeczności lokalne. R. L. Warren wymienił pięć znaczących funkcji, jakie powinny być wypełniane przez suburbia, aby można je było uznać za społeczności lokalne:

1. Wzajemna pomoc sąsiedzka – kontakty mieszkańców oparte na wzajemnej pomocy, która z czasem przekształca się w formy sformalizowane.
2. Kontakty społeczne – powstawanie grup towarzyskich.
3. Socjalizacja – homogeniczność społeczna – charakter mieszkańca przedmieść jest rezultatem wcześniejszych procesów socjalizacji. Jednak dla młodych mieszkańców przedmieść głównymi czynnikami kształtującymi ich postawy są lokalna szkoła oraz grupy sąsiedzkie.
4. Kontrola społeczna – procesy, dzięki którym grupa sąsiedzka wpływa na działania swoich członków.
5. Produkcja, dystrybucja i konsumpcja – główne dobra i usługi muszą być dostępne w ramach osiedla podmiejskiego⁴⁷.

W latach 80. XX wieku rozrastające się suburbia wytworzyły swoje własne centra, porównywalne pod względem znaczenia do starych centrów miast. W tych centrach zaczęły się pojawiać wysokie biurowce oraz budynki o innych niż mieszkalne zastosowaniach. W latach 90. XX wieku centra stają się już w pełni rozwiniętymi częściami miast pełniącymi złożone funkcje ekonomiczne, społeczne, obywatelskie i rekreacyjne, o czym świadczy fakt, że ponad 50% miejsc pracy ze wszystkich sektorów gospodarki zlokalizowana jest w strefie podmiejskiej⁴⁸.

W ostatnich dwóch dziesięcioleciach XX wieku procesy suburbanizacji doprowadziły do znaczących przemian w strukturze przestrzennej amerykańskich metropolii. Dotychczasowa monocentryczna forma została zastąpiona przez formę policentryczną. Tę metamorfozę przedstawia rysunek 1.

Tradycyjna struktura opierała się na dychotomii pomiędzy miastem centralnym a suburbiami. Obecnie obszary metropolitalne ulegają przekształceniu. Wykształcają się pierścienie przedmieść oraz subcentra. Schemat wymaga dodatkowego komentarza.

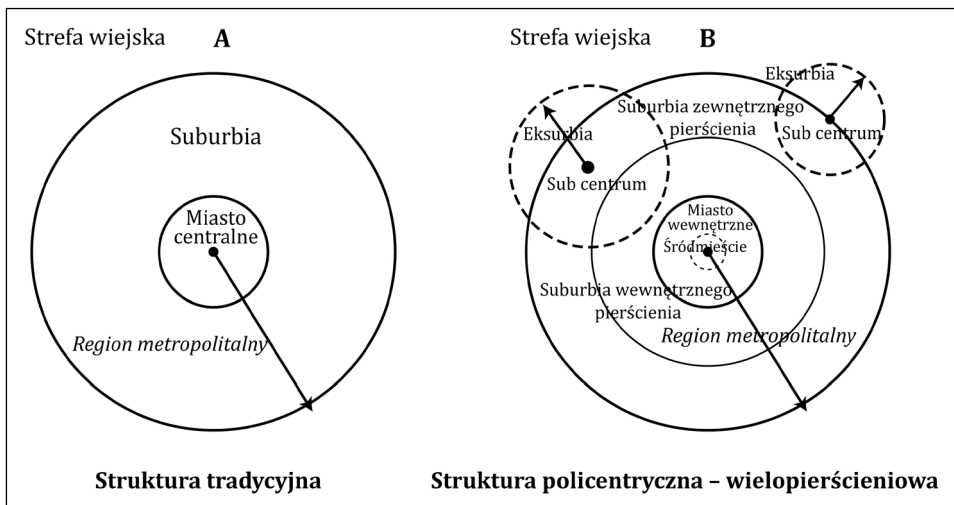
W strukturze tradycyjnej wyróżniano miasto centralne (*central city*) oraz suburbia. W strukturze policentrycznej miasto centralne zostało podzielone

⁴⁶ Por. P. O. Miller, *The Suburban Transformation of the Globalizing American City*, "The Annals of the American Academy of Political and Social Science", May 1997, s. 45.

⁴⁷ Por. R. L. Warren, *The Community in America*, Chicago 1963, s. 9–14.

⁴⁸ Por. P. O. Miller, *The Suburban...*, dz. cyt. s. 47.

na śródmieście (*downtown*) oraz miasto wewnętrzne (*inner city*). Za miasto wewnętrzne uważa się biedniejszą część miasta centralnego, z której w pierwszej kolejności nastąpił odpływ zamożniejszej ludności na przedmieścia. Strefa suburbiów z kolei podzielona została na dwa pierścienie przedmieść: suburbia wewnętrznego pierścienia (*inner ring suburbs*) oraz suburbia zewnętrznego pierścienia (*outer ring suburbs*). Suburbia wewnętrznego pierścienia to najstarsze suburbia w obszarze metropolitalnym, które pod wpływem procesów rozpraszania się miasta zaczęły upadać w taki sam sposób jak wcześniej miasta centralne. Doprowadziło to do powstania nowych suburbiów zewnętrznego pierścienia oraz eksurbii, do których przeprowadziły się zamożniejsze osoby z gorszych obszarów miasta. Eksurbia (*exurbs*) to obszary zlokalizowane jeszcze dalej od centrum miasta, poza pierścieniami suburbiów. Konsekwencją tego procesu było wyłonienie się subcentrów (*sub center*), które przejęły role pełnione wcześniej przez centra miast⁴⁹.

Rysunek 1. Przekształcenia struktury przestrzennej w obszarach metropolitalnych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie schematu z: S. Lee, N. G. Leigh, *The Role of Inner Ring Suburbs in Metropolitan Smart Growth Strategies* [w:] *Journal of Planning Literature* vol. 19, No. 3, 2005, s. 333.

Na przełomie wieków zaobserwowano zmianę trendów rozwojowych na obszarach większości metropolii. Pomimo ciągłej przewagi procesów decentralizacji miast zauważono, że stopniowo zaczyna wzrastać liczba mieszkań-

⁴⁹ Przyczyną powstawania eksurbii są procesy dezurbanizacji.

ców centrów. W latach 90. XX wieku w 75% amerykańskich metropolii wystąpił wzrost ludności w centrach miast. Powodem tego były dwie przyczyny: trendy demograficzne (zwiększanie się liczby małych gospodarstw domowych, których przedstawiciele preferują życie w centrum miasta) i obiektywne atuty centrów miast (bliskość do miejsc pracy, kultury, rozrywki). Procesy te wyjaśniano odwróceniem się dotychczasowych tendencji. Nastąpiła intensyfikacja zjawiska nazywanego „powrotem do miasta”⁵⁰.

Naukowcy wymieniają trzy powody „powrotu do miasta”:

1. Poprawa warunków mieszkaniowych w miastach.
2. Nasilenie się negatywnych czynników towarzyszących zjawisku *urban sprawl*. Zalicza się do nich wzrost ruchu samochodowego i zanieczyszczenie powietrza w osiedlach podmiejskich.
3. Przemiany demograficzne (zmiana w strukturze gospodarstw domowych) i kulturowe społeczeństwa (postrzeganie centrum miasta jako miejsca bardziej atrakcyjnego do zamieszkania)⁵¹.

„Powrót do miasta” w dużym stopniu wywołany został również przez działania władz miejskich mające na celu rewitalizację centrów miast oraz przez nasilenie się procesów gentryfikacji (*gentrification*). Termin „gentryfikacja” (uszlachetnienie) wywodzi się z amerykańskiej socjologii i po części odpowiada terminowi rewitalizacja. Polega on na osiedlaniu się w biedniejszych dzielnicach, zwykle położonych w centrach miast, ludzi o wyższym statusie materialnym i społecznym, co z kolei doprowadza do opuszczania tych miejsc przez osoby o niższym statusie⁵².

Wyróżnia się trzy rodzaje gentryfikacji: ekonomiczną, społeczną i symboliczną (kulturową). Gentryfikacja ekonomiczna polega na zwiększeniu atrakcyjności danego miejsca, np. poprzez ulokowanie w nim ważnej inwestycji bądź wprowadzenie zieleni. Gentryfikacja społeczna bywa pochodną gentryfikacji ekonomicznej i polega na zmianie składu społecznego danego obszaru. Gentryfikacja symboliczna polega na wzroście wartości symbolicznej osiedla⁵³.

Z perspektywy zmian w wielkości populacji zamieszkującej region miejski, szczególnie interesująca jest faza reurbanizacji, w której następuje ponowny rozwój miasta centralnego. Przyczyn reurbanizacji szuka się w:

⁵⁰ Por. S. Lee, N. G. Leigh, *The Role of Inner Ring Suburbs in Metropolitan Smart Growth Strategies*, „Journal of Planning Literature”, vol. 19, No. 3, 2005, s. 334.

⁵¹ Por. tamże, s. 335.

⁵² Por. A. Majer, *Socjologia i przestrzeń miejska*, Warszawa 2010, s. 278.

⁵³ Por. A. Karwińska, *Gospodarka przestrzenna. Uwarunkowania społeczno-kulturowe*, Warszawa 2008, s. 53–54.

1. Przemianach ekonomicznych prowadzących do restrukturyzacji przemysłu. Produkcja zostaje zastąpiona przez usługi.
2. Zmianach demograficznych gospodarstw domowych. Coraz większy odsetek stanowią gospodarstwa jednoosobowe, bezdzietne małżeństwa oraz gospodarstwa domowe osób starszych.
3. Zmieniających się założeniach miejskiej polityki przestrzennej zmierzającej w kierunku oszczędności przestrzeni oraz planowania lokalnego rozwoju ekonomicznego⁵⁴.

Najnowszym zjawiskiem mającym znaczny wpływ na przemiany suburbiów są procesy globalizacji. Globalizacja suburbiów ograniczona jest tylko do największych światowych metropolii, które stają się głównymi węzłami przepływu nowoczesnych technologii i informacji. W 1969 roku tylko 11% spośród największych amerykańskich firm miało swoje siedziby na przedmieściach. W 1978 roku wartość ta wzrosła do 34%, by w 1994 roku osiągnąć 47%. Większość największych korporacji, takich jak firmy Doliny Krzemowej, wytwórnie filmowe Hollywood, Boeing, IBM, Microsoft ulokowana jest właśnie w strefie suburbiów obszarów metropolitalnych⁵⁵.

Podsumowując charakterystykę suburbanizacji, należy zwrócić uwagę na fakt, że znaczna część najnowszych publikacji nie odnosi się krytycznie do procesów suburbanizacji, których nie da się powstrzymać, lecz skupia się na sposobach przekształcenia suburbiów w bardziej przyjazne dla ich mieszkańców. Należy zaznaczyć, że suburbia są obecnie miejscem zamieszkania większości populacji Ameryki. W roku 2000 ponad 50% populacji zamieszkiwało obszary suburbiów⁵⁶. „Dobre” suburbia powinny być w głównej mierze zorientowane na pieszych oraz rowerzystów. Zwraca się uwagę na to, że projektanci powinni stawiać na ciekawe i zróżnicowane architektonicznie formy zabudowy, dopasowane do naturalnych warunków środowiskowych, zgodne z kulturowym charakterem regionu i co najważniejsze, dostępne również dla osób o niższym statusie materialnym. Ponadto każde osiedle podmiejskie powinno posiadać swoje centrum, które będzie w stanie zapewnić mieszkańcom stały dostęp do niezbędnych dóbr oraz usług⁵⁷.

Współcześnie w amerykańskiej socjologii miasta suburbanizacja pozostaje kluczowym aspektem badań nad rozwojem obszarów metropolital-

⁵⁴ Por. W. F. Lever, *Reurbanisation – The policy implications*, „Urban Studies”, vol. 30, no. 2, 1993, s. 282.

⁵⁵ Por. P. O. Miller, *The Suburban...*, dz. cyt., s. 45.

⁵⁶ <http://www.census.gov/prod/2002pubs/censr-4.pdf>

⁵⁷ Por. S. B. Buntin, *The Good Suburb*, „Bulletin of Science Technology Society”, vol. 20, no. 4, August 2000, s. 331–332.

nych. Głównym powodem tego zainteresowania jest fakt, że granice pomiędzy suburbiami i centrami miast są również wyznacznikiem różnego rodzaju nierówności. Dotychczas najlepiej rozpoznane są wzory dekoncentracji przestrzennej miast, migracje ludności i zmiany miejsc pracy, zróżnicowanie pomiędzy poszczególnymi suburbiami pod względem uwarstwienia społecznego, dominujących na ich obszarach grup etnicznych i rasowych. Badacze również zwracają uwagę na rozwój rynku nieruchomości oraz decyzje władz miejskich i wyższych szczebli bezpośrednio wpływające na procesy suburbanizacji⁵⁸.

Badania nad procesami suburbanizacji poza USA nie są prowadzone na tak szeroką skalę, a jeżeli już, to przede wszystkim nie przez socjologów. *Różnice w natężeniu procesów suburbanizacji między Stanami Zjednoczonymi a Europą wykazują, że większa intensywność tego procesu jest właściwa bardziej liberalnej gospodarce rynkowej, większej przeciętnej zamożności, większej decentralizacji zarządzania, wyższemu rozwojowi technologicznemu, zwłaszcza w dziedzinie transportu, większych zasobach ziemi. Wszelkie ograniczenia w tym zakresie nie dopuszczają do kształtowania się miasta zbyt rozproszonego*⁵⁹.

Wiadomo, że w Europie Zachodniej procesy dekoncentracji przestrzennej ludności rozpoczęły się w latach 50. XX wieku. Badania dotyczące wybranych krajów europejskich⁶⁰ (lata 1950–1981) dowiodły, że we Francji największa grupa regionów weszła w stadium suburbanizacji, a w innych krajach w stadium zaawansowanej suburbanizacji. W każdym z krajów wzrastała liczba regionów miejskich wchodzących w stadium dezurbanizacji. W latach 60. XX wieku we Włoszech i Francji połowa aglomeracji znajdowała się w stadium urbanizacji. Dziesięć lat później większość z tych obszarów była już w stadium suburbanizacji lub „rozszerzonej suburbanizacji”. W tym czasie na terenie Niemiec Zachodnich połowa aglomeracji znajdowała się w stadium suburbanizacji, a 1/3 w stadium rozszerzonej suburbanizacji. Tymczasem dziesięć lat później połowa aglomeracji była w stadium rozszerzonej suburbanizacji, podczas gdy 1/3 weszła w stadium dezurbanizacji i reurbanizacji. Historycznie procesy suburbanizacji w Europie najszybciej rozpoczęły się w Wielkiej Brytanii. Już w latach 60. XX wieku, ponad połowa aglomeracji brytyjskich znajdowała się w stadium rozszerzonej suburbanizacji, a w latach 70. blisko połowa była już w stadiach dezurbanizacji i reurbanizacji⁶¹.

⁵⁸ Por. J. R. Logan, *Encyclopedia of Sociology...*, dz. cyt s. 3075.

⁵⁹ A. Lisowski, M. Grochowski, *Procesy suburbanizacji. Uwarunkowania, formy, konsekwencje*, Warszawa 2007, s. 20.

⁶⁰ Badania objęto kraje Beneluxu, Francję, Niemcy, Wielką Brytanię i Włochy.

⁶¹ Por. J. Słodczyk, *Przestrzeń miasta i jej przeobrażenia*, Opole 2003, s. 39–40.

Spośród badań na temat suburbanizacji realizowanych poza Stanami Zjednoczonymi warto przytoczyć kilka przykładów. Pierwszy z nich to badania zrealizowane w dwóch holenderskich suburbiach: Zoetermeer w okolicach Hagi oraz Almere znajdującego się pod Amsterdamem. Wyniki tych badań dowiodły, że Holendrzy w odróżnieniu od Amerykanów nie przenoszą się pomiędzy suburbiami. Większość badanych przeniosła się na suburbia z centrum miasta w wyniku zmian, jakie zaszły w ich życiu prywatnym (małżeństwo, lepsza praca)⁶².

W przypadku krajów Europy Środkowo-Wschodniej, gdzie przed przemianami zapoczątkowanymi w 1989 roku dominowała gospodarka centralnie planowana, zasięg procesów suburbanizacji był mniejszy niż w krajach zachodnich. Również mieszkańcy strefy suburbiów różnili się statusem społeczno-ekonomicznym. Zwykle tereny te zamieszkiwały osoby biedniejsze, gorzej wykwalifikowane, których nie było stać na zakup mieszkania w centrum miasta. Znaczny procent populacji suburbiów stanowiły również osoby w większym stopniu utrzymujące się z pracy w rolnictwie⁶³.

Na podstawie analiz przeprowadzonych w Estonii i na Węgrzech ustalono, że w wyniku przemian społecznych i ekonomicznych zapoczątkowanych na początku lat 90. XX wieku na przedmieścia przenosiły się dwie odmienne kategorie osób. Pierwszą stanowiły osoby o niższym statusie społecznym, szukające tańszych miejsc do życia, zwykle znajdujących się na terenach podmiejskich. Drugą grupą były osoby o wyższym statusie materialnym i społecznym, które poszukiwały domów jednorodzinnych na atrakcyjnych obszarach podmiejskich⁶⁴.

Procesy suburbanizacji dotyczą także krajów, w których do dnia dzisiejszego dominuje gospodarka centralnie planowana. Analiza danych statystycznych zebranych w latach 80. i 90. XX wieku na obszarze metropolitalnym Pekinu dowiodła, że nawet miasta socjalistyczne ulegają uniwersalnym siłom kształtującym strukturę miejską⁶⁵.

Na pobudzenie procesów suburbanizacji w Chinach miały wpływ inne czynniki niż w Ameryce i Europie. Pierwszym z nich była przeprowadzona na początku lat 80. XX wieku reforma użytkowania przestrzeni miejskiej, która wprowadziła zróżnicowanie działek w mieście pod względem ich wartości

⁶² Por. T. Lupi, S. Musterd, *The Suburban Community Question*, "Urban Studies", vol. 43, no. 4, April 2006, s. 810.

⁶³ Por. A. Kahrik, T. Tammaru, *Population Composition in New Suburban Settlements of the Tallinn Metropolitan Area*, "Urban Studies", vol. 45, no 5&6, May 2008, s. 1057.

⁶⁴ Por. tamże.

⁶⁵ Por. F. Wang, Y. Zhou, *Modelling Urban Population Densities in Beijing 1982-90: Suburbanisation and its Causes*, "Urban Studies", vol. 36, no. 2, 1999, s. 271.

i opłat za ich użytkowanie. Dzięki temu część firm i fabryk przeniosła się na tereny przedmieść, gdzie działki były tańsze. Drugim czynnikiem było zainicjowanie renowacji centrum miasta. W jej wyniku ok. 20% populacji centrum Pekinu przeniesione zostało do strefy przedmieść. Trzecim z czynników była poprawa stanu infrastruktury komunalnej oraz zwiększenie dostępności usług na obszarach przedmieść Pekinu. Pod koniec lat 90. XX procesy suburbanizacji zaobserwowano również w Szanghaju i w Shenyang⁶⁶.

2. Suburbanizacja w Polsce

Dotychczasowa wiedza o suburbanizacji, jaką dysponują polscy socjologowie, opiera się w głównej mierze na badaniach oraz analizach badaczy amerykańskich. To właśnie w tym kraju zjawisko to wystąpiło najwcześniej i stało się obiektem szeregu badań. Stąd większość literatury tematu dostępna jest w języku angielskim i skupia się na opisie źródeł i konsekwencji zjawisk dekoncentracji ludności zachodzących w USA i w Europie Zachodniej. Pomimo obecności procesów suburbanizacji w Polsce brak szerszych opracowań tego tematu dotyczących kraju. Problem ten odnosi się zarówno do opracowań teoretycznych, jak i empirycznych. Z socjologicznych dzieł teoretycznych podejmujących ten problem należy zwrócić uwagę na prace J. Węgleńskiego, K. Frysztackiego, B. Jałowieckiego i A. Majera, w których znaleźć można definicje i historię występowania tego procesu na terenie Stanów Zjednoczonych i w krajach Europy Zachodniej. Suburbanizacja znajduje się również w kręgu zainteresowań przedstawicieli innych dyscyplin nauki, szczególnie geografów społecznych, ekonomistów, urbanistów i architektów. Spośród przedstawicieli tych dziedzin na uwagę zasługują pisma P. Lorensa i G. Węclawowicza. W przypadku prac empirycznych warto wymienić opracowanie J. Więclaw-Michniewskiej dotyczące suburbiów Krakowa oraz jedną z pierwszych w miarę całościowych prac badawczych z zakresu socjologii napisaną przez K. Kajdanek. Autorka tej drugiej przebadła mieszkańców strefy podmiejskiej Wrocławia.

Współczesny charakter polskich miast następująco opisuje G. Węclawowicz: *W odróżnieniu do miast północnoamerykańskich, współczesny charakter miast polskich jest w znacznym stopniu wynikiem procesów socjalistycznej urbanizacji i uprzemysłowienia. W warunkach krajów socjalistycznych była to jednak „urbanizacja kierowana” i „industrializacja narzucona”,*

⁶⁶ Por. tamże, s. 286.

*a więc niewynikająca z procesów rynkowych, lecz będąca owocem przemysłowej polityki władz. Także zarządzanie rozwojem miast prowadzone było przez centralne służby planowania ze wszystkimi tego negatywnymi skutkami dla struktury społecznej i funkcjonowania społecznego*⁶⁷.

Procesy suburbanizacji w Polsce, choć obecne już w czasach PRL i nawet wcześniej, wystąpiły na szeroką skalę dopiero w latach 90. XX wieku. Wynikało to z co najmniej dwóch przyczyn. Po pierwsze, z funkcjonowania w Polsce przed 1989 rokiem gospodarki centralnie planowanej i towarzyszącej jej ideologii urbanistycznej, według której zabudowa blokowa była bardziej preferowana niż rozwój budownictwa jednorodzinnego. Drugą przyczyną był niski rozwój ekonomiczny kraju oraz towarzyszące mu niskie dochody społeczeństwa, co powodowało, że mieszkańcy miast nie mieli możliwości finansowych na wybudowanie domu w strefie podmiejskiej.

A. Lisowski oraz M. Grochowski zauważyli trzy zasadnicze trendy dotyczące zmiany liczby ludności w skali kraju w ostatnich latach. Pierwszym z nich jest spadek liczby ludności wiejskiej w obszarach peryferyjnych Polski, szczególnie w jej wschodniej części. Drugim jest postępująca koncentracja ludności w obszarach metropolitalnych. Trzecim zjawiskiem jest dekoncentracja ludności w ramach obszarów metropolitalnych. Z danych ze spisu z przeprowadzonego w 2002 roku wynika, że z 4 mln Polaków, którzy zmienili miejsce zamieszkania po 1988 roku 1,7 mln (42%) przeniósł się do dużych miast i obszarów je otaczających. Tereny przyległe do miasta centralnego trzynastu potencjalnych obszarów metropolitalnych w Polsce zamieszkuje już 20% ludności kraju. Występuje tendencja do przewagi suburbanizacji rezydencjonalnej nad suburbanizacją miejsc pracy i usług, co wpływa na wzrost mobilności mieszkańców obszarów metropolitalnych i problemy transportowe⁶⁸.

W Polsce do końca XX wieku postępową koncentracja ludności w miastach. Wskaźnik urbanizacji osiągnął najwyższy poziom w 1997 roku (61,89%). Od tego roku następuje stały spadek liczby ludności miejskiej. Badacze jednak podchodzą do tego zjawiska z rezerwą, gdyż większość migrantów nie melduje się w miastach, do których przybywa. Kolejną przyczyną spadku ludności miejskiej są procesy suburbanizacji, które polegają na rozwoju stref podmiejskich o formalnym charakterze wiejskim. *Subur-*

⁶⁷ G. Węclawowicz, *Przestrzeń i społeczeństwo współczesnej Polski*, Warszawa 2002, cyt. za P. Lorens, *Suburbanizacja w procesie rozwoju miasta postsocjalistycznego* [w:] *Problem suburbanizacji*, red. P. Lorens, Warszawa 2005, s. 38.

⁶⁸ Por. A. Lisowski, M. Grochowski, *Procesy suburbanizacji. Uwarunkowania, formy i konsekwencje*, Warszawa 2007, s. 4.

banizacji tej nie towarzyszą interwencje w postaci prób inkorporacji – włączenia tego obszaru do miasta, a tym samym do doprowadzenia do zmiany statusu administracyjnego. Urbanizacja stref podmiejskich w Polsce to swego rodzaju „urbanizacja w cieniu”, nie jest ona wykazywana w statystykach, gdyż formalnie status gminy – obszaru podlegającego suburbanizacji – nie uległ zmianie i pozostaje ona gminą wiejską i jako mieszkańcy gminy wiejskiej klasyfikowani są przybywający do niej migranci⁶⁹.

Powyższy schemat suburbanizacji w Polsce nie dotyczy Rzeszowa, który w latach 2006–2010 pięć razy włączał okoliczne obszary w swoje granice. W najbliższych latach władze miejskie planują dalsze zwiększanie obszaru miasta. Działania te prowadzą do interesujących wniosków. Po pierwsze, poprzez procedurę poszerzania znaczna część suburbiów pierwszego kręgu znalazła się w granicach administracyjnych. Po drugie, dzięki poszerzaniu nastąpił wzrost liczby mieszkańców miasta przy równoczesnym wzroście liczby mieszkańców strefy podmiejskiej.

Interesujących informacji związanych z suburbanizacją w Polsce dostarcza analiza danych migracji wewnętrznych w Polsce po 1990 roku. Okazuje się, w latach 1990–2006 największym zmianom uległa struktura migracji „z miast na wieś”. W roku 1990 migracje w tym kierunku stanowiły 15,8% migracji wewnętrznych i były najrzadsze. Od tego roku postępował stopniowy ich wzrost, by w 2006 roku osiągnąć poziom 30,9% i stać się najpopularniejszą formą spośród migracji wewnętrznych w Polsce.

Tabela 1. Podstawowe kierunki migracji wewnętrznych w latach 1990–2006

Kierunki migracji	1990		1995		2000		2003		2006	
	tys. osób	%	tys. osób	%	tys. osób	%	tys. osób	%	tys. osób	%
Ogółem	529,9	100	419,7	100	394,1	100	430,5	100	473,5	100
Z miast do miast	149,4	28,2	120,8	28,8	122,3	31	136,1	31,6	144,9	30,6
Z miast na wieś	83,9	15,8	91,6	21,8	103,2	26,2	130,1	30,2	146,2	30,9
Ze wsi do miast	196,6	37,1	118,5	28,2	99	25,1	99,7	23,1	111,1	23,5
Ze wsi do wsi	100	18,9	88,2	21,2	69,6	17,7	64,6	15,1	71,3	15

Źródło: J. T. Kowaleski, *Miasto jako przedmiot badań demografii* [w:] *Miasto jako przedmiot badań naukowych w początkach XXI wieku*, red. B. Jałowiecki, Warszawa 2008, s. 164.

Z największą koncentracją liczby ludności mamy do czynienia w największych miastach i ich strefach podmiejskich. Dotyczy to przede wszystkim ta-

⁶⁹ A. Lisowski, M. Grochowski, dz. cyt. s. 22–23.

kich miast jak: Warszawa, zespół Trójmiasta, Poznań, Wrocław i Kraków. Wysoka dynamika tego zjawiska występuje jednak także w miastach Polski wschodniej, jak: Lublin, Białystok, Rzeszów i Olsztyn⁷⁰.

Krajowe badania nad procesami suburbanizacji skupiają się na poszukiwaniu cech suburbanizacji wspólnych z zachodzącymi w krajach zachodnich, jak i nowych, specyficznych dla Polski. J. Więclaw-Michniewska wyróżnia dwie zasadnicze różnice pomiędzy suburbiami zachodnimi a polskimi. Pierwszą z nich jest skala procesów suburbanizacji w kontekście odległości od miasta centralnego. Suburbanizacja w Polsce zachodzi na mniejszą skalę niż wystąpiło to w Stanach Zjednoczonych czy krajach Europy Zachodniej. Wynika to z tego, że polskie miasta są mniejsze. Ponadto polskie suburbia znajdują się w bliższej odległości od centrum miasta. Druga różnica związana jest ze sprawami administracyjnymi. Większość suburbiów w krajach zachodnich to samodzielne jednostki administracyjne. W Polsce dominują suburbia będące częścią miasta lub osiedla, powstające na obszarach miejscowości należących do podmiejskich gmin⁷¹.

Procesy suburbanizacji w Polsce charakteryzują się podobnymi cechami bez względu na miejsce występowania tego procesu. Różnica dotyczy tylko intensywności zjawisk suburbanizacji w poszczególnych aglomeracjach. Badacze formułują kilka prawidłości. Osiedla podmiejskie stopniowo przestają być miejscem zamieszkania biedniejszej części społeczeństwa, która pracuje w mieście, jednak nie stać jej na zamieszkanie na obszarze miasta. Zamieszkanie w strefie podmiejskiej staje się wyrazem awansu w strukturze społecznej. Osiedla podmiejskie stopniowo przestają pełnić tylko funkcje mieszkaniowe. Zauważa się pojawianie procesów „urbanizacji suburbiów”, czyli powstawania na ich obszarach zakładów pracy i różnego rodzaju placówek usługowych⁷².

Wymienione powyżej procesy nie występują jeszcze na szeroką skalę, co powoduje, że strefy podmiejskie polskich miast w dalszym ciągu charakteryzują się gorszymi warunkami niż miasta centralne. Interesujące pod tym względem wyniki przynosi analiza wskaźnika uciążliwości (*hardship index*) wyliczonego dla największych polskich aglomeracji. Wskaźnik ten został opracowany pod koniec lat 80. XX wieku przez R. Nathana i C. Adamsa. Służy do opisu zróżnicowania pomiędzy obszarami metropolitalnymi

⁷⁰ A. Lisowski, M. Grochowski, *Procesy suburbanizacji...*, dz. cyt. s. 24.

⁷¹ Por. J. Więclaw-Michniewska, *Krakowskie suburbia i ich społeczność*, Kraków 2006, s. 26–27.

⁷² Por. K. Kajdanek, *Pomiędzy miastem a wsią. Suburbanizacja w Polsce na przykładzie osiedli podmiejskich Wrocławia*, Kraków 2011, s. 41.

oraz wewnątrz tych obszarów. Jednak można go stosować do porównywania dowolnie wybranych obszarów. W polskiej wersji do wyliczenia wskaźnika bierze się pod uwagę następujące zmienne: stopę bezrobocia, poziom wykształcenia – mierzony jako udział mieszkańców z wyższym wykształceniem do ogólnej liczby mieszkańców w wieku powyżej piętnastu lat, warunki mieszkaniowe – mierzone liczbą izb mieszkalnych przypadających na jedną osobę, zamożność mieszkańców – mierzona wysokością podatku dochodowego od osób fizycznych w przeliczeniu na mieszkańca oraz wskaźnik zależności – definiowany jako udział ludności w wieku nieprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności.

Indeks tak zdefiniowany przyjmuje wartości dodatnie dla obszarów „bardziej uciążliwych” niż przeciętna w próbie oraz ujemne dla obszarów „mniej uciążliwych”⁷³. Analizując wyniki indeksu, należy zwrócić uwagę, że przyjmuje on niższe wartości w miastach niż w ich strefie podmiejskiej. Świadczy to o ciągłym niedorozwoju stref podmiejskich w stosunku do miast centralnych. W przypadku miast najlepsze wyniki uzyskują: Warszawa (-2,02), Poznań (-1,46), Gdańsk (-1,36), Opole (-1,30), Olsztyn (1,27), Wrocław (-1,17) i Lublin (-1,04), a najsłabsze to: Wałbrzych (+0,25), Radom (+0,14), Tarnów (-0,28), Częstochowa (-0,40), Rybnik (-0,50) i Łódź (-0,67).

Jeśli przeanalizować wskaźnik dla przedmieść, to najlepsze wyniki osiąga on w: Warszawie (-0,56), Poznaniu (-0,49), Rybniku (-0,39), Katowicach (-0,33) i Opolu (0,26), a najsłabsze w Radomiu (+1,15) Kielcach (+0,85), Wałbrzychu (+0,65) i Rzeszowie (+0,46). Do danych z Górnego Śląska należy podchodzić ostrożnie, gdyż silnie zurbanizowane obszary gmin graniczących z analizowanymi miastami trudno zaliczyć do strefy podmiejskiej.

Z zaprezentowanych danych wynika, że najlepiej rozwinięte są przedmieścia dużych, zwłaszcza największych miast w kraju, zaś najgorsza sytuacja występuje w strefach podmiejskich miast mocno uprzemysłowionych.

P. Lorens wymienia cztery czynniki wpływające na rozwój procesów suburbanizacyjnych miast polskich:

1. Uzyskanie przez ludność wraz z przemianami politycznymi i gospodarczymi zapoczątkowanymi po 1989 roku możliwości swobodnego zaspokajania potrzeb mieszkaniowych. Dotyczy to zwłaszcza grup, które mają środki na samodzielne ich sfinansowanie, gdyż pomoc państwa czy samorządów w tym zakresie jest ograniczona. Potrzeby te zaspokajane są

⁷³ Por. P. Swianiewicz, U. Klimska, *Społeczne i polityczne zróżnicowanie aglomeracji w Polsce – waniliowe centrum, mozaika przedmieść*, „Prace i studia geograficzne”, Warszawa 2005, tom 35, s. 54–55.

na dwa sposoby: poprzez samodzielną budowę domu albo poprzez korzystanie z usług firm deweloperskich. Zauważa się popyt zarówno na domy i mieszkania nowe, jak i używane. Zjawiska suburbanizacji dotyczą głównie nowych nieruchomości, choć zauważa się wzrost rynku wtórnego domów i mieszkań w strefie podmiejskiej.

2. Brak koordynacji polityki przestrzennej w obrębie wielkich miast oraz w obszarach metropolitalnych. Polityka rozwoju miast ma charakter liberalny i nie jest reglamentowana, co doprowadza do szerokiego rozlewania się zabudowy i wzrostu dynamiki procesów suburbanizacji.
3. Znaczące jest dążenie deweloperów i inwestorów do zagospodarowania terenów „łatwiejszych” pod względem infrastruktury. Chodzi o tereny, które jest łatwiej nabyć w drodze kupna. W tym przypadku dominuje zakup terenów prywatnych nad terenami komunalnymi.
4. Oportunistyczna polityka miast i gmin ościennych. W tym przypadku dochodzi do sytuacji, w której organy samorządów terytorialnych pragną zatrzymać osoby o wyższym statusie materialnym, pragnące zrealizować swoje potrzeby mieszkaniowe we własnych granicach. Z drugiej strony władzom gmin sąsiadujących z miastem centralnym przyświecają te same cele. W związku z tym powstają osiedla podmiejskie w granicach administracyjnych miasta, jak i w granicach administracyjnych okolicznych gmin⁷⁴.

Przywoływany powyżej autor sformułował ponadto cztery grupy konsekwencji procesów suburbanizacji na strukturę miasta polskiego, jak i miast z innych krajów postsocjalistycznych. Są to konsekwencje: społeczne, ekonomiczne, środowiskowe oraz związane z obniżaniem się jakości struktur miejskich. Konsekwencje społeczne związane są z izolacją poszczególnych grup społecznych i postępującą gettoizacją przestrzeni miejskiej. Przy czym procesy te dotyczą zarówno grup o wyższym, jak i niższym statusie społecznym i majątkowym. W konsekwencji zjawisko to prowadzi do degradacji istniejących struktur miejskich. Następstwa ekonomiczne dotyczą przemieszczania się osób i firm płacących najwyższe podatki – najbardziej atrakcyjnych z punktu widzenia władz miejskich – poza granice administracyjne miasta. Konsekwencje środowiskowe związane są z zajmowaniem na cele budowlane obszarów niezurbanizowanych, co powoduje uszczuplanie zasobów środowiskowych. Skutki związane z obniżaniem się jakości struktur miejskich związane są z niską jakością funkcjonalną i przestrzenną nowych struktur osadniczych oraz z obniżaniem się wartości hi-

⁷⁴ P. Lorens, *Suburbanizacja w procesie rozwoju miasta postsocjalistycznego* [w:] *Problemy suburbanizacji*, red. P. Lorens, Warszawa 2005, s. 40–41.

storycznie wykształconych obszarów miast centralnych poprzez „ucieczkę” pewnych grup społecznych oraz firm na obszary suburbiów⁷⁵.

Z.K. Zuziak zwraca uwagę na kilka specyficznych cech polskiej suburbanizacji. Są to:

- wyjątkowa chaotyczność procesu oraz irracjonalność układów przestrzennych,
- dysproporcje między rozwojem zabudowy mieszkaniowej a infrastrukturą techniczną i siecią transportową,
- niedorozwój usług w strefie podmiejskiej,
- dewastacja krajobrazu i brzydota zabudowy,
- niedorozwój rynku nieruchomości i firm deweloperskich,
- przemieszanie układów podmiejskich i wiejskich,
- poświęcanie niewielkiej uwagi procesom suburbanizacji w Polsce⁷⁶.

W literaturze przedmiotu można znaleźć również listę negatywnych cech towarzyszących procesom suburbanizacji w Polsce. M. Karzyński zalicza do nich:

- przeznaczanie pod zabudowę przypadkowych terenów, często ze względu na interesy inwestorów lub właścicieli nieruchomości,
- przeznaczanie pod zabudowę znacznie większych obszarów niż wynika to z występującego zapotrzebowania,
- degradację i zanik obszarów otwartych oraz niszczenie wartościowych przyrodniczo obszarów,
- ciągłą obudowę istniejących dróg, co powoduje trudności w dostępie do terenów położonych w głębi w stosunku do dróg,
- niedostatki infrastruktury technicznej i społecznej⁷⁷.

Rozwój suburbiów na świecie i w Polsce nie przebiega w taki sam sposób. Przede wszystkim procesy suburbanizacji w Polsce są mniej zaawansowane niż w krajach zachodnich. Polskie suburbia charakteryzuje stosunkowo bliska odległość od miasta centralnego oraz w wielu przypadkach brak odrębności administracyjnej. Kolejną ich specyficzną cechą jest mieszany skład społeczny wynikający z lokowania większości nowych osiedli na obszarach podmiejskich wsi. Ze względu na niewielkie zaawansowanie procesów urbanizacji suburbiów polskie osiedla podmiejskie pełnią głównie funkcję „sypialni” miast centralnych. Dlatego pod tym względem są bardziej zbliżone do

⁷⁵ Por. tamże, s. 42.

⁷⁶ Por. Z. K. Zuziak, *Strefa podmiejska w architekturze miasta. W stronę nowej architektury regionu miejskiego* [w:] *Problem suburbanizacji*, dz.cyt., s. 24.

⁷⁷ Por. M. Karzyński, *Suburbanizacja i rozpraszanie zabudowy. Możliwości przeciwdziałania na przykładzie Gdyni* [w:] *Problem suburbanizacji*, dz.cyt., s. 244.

suburbiów amerykańskich niż zachodnioeuropejskich, które charakteryzuje większa gęstość zaludnienia oraz lepszy dostęp do usług.

Początki powstawania osiedli domów jednorodzinnych w Rzeszowie sięgają okresu przed II wojną światową. W latach 30. XX w. przy ul. Poznańskiej powstało kilkadziesiąt domów przeznaczonych dla wyższej kadry filii Zakładów Cegielskiego. Jednak silny wzrost tego typu zabudowy nastąpił dopiero w latach 70. XX w. W tym okresie powstało kilka osiedli domów jednorodzinnych, w tym największe w mieście osiedle Zimowit wybudowane na terenie Zalesia. W tym samym czasie powstały również duże osiedla bloków wielorodzinnych, m.in. Nowe Miasto. Wcześniejsze tworzenie osiedli domów jednorodzinnych nie było możliwe z powodu braku infrastruktury miejskiej, małej ilości zakładów przemysłowych oraz niskiego poziomu zamożności mieszkańców.

Pomimo że już w końcowych latach PRL strefa podmiejska była stosunkowo silnie rozwinięta, to przyspieszenie procesów suburbanizacji nastąpiło po 1989 roku. Ich cechą charakterystyczną jest to, że większość nowych osiedli o takim charakterze powstawała zarówno w granicach miasta (suburbanizacja wewnętrzna), jak i poza nimi (suburbanizacja zewnętrzna).

Trzeba zaznaczyć, że Rzeszów przed poszerzeniem granic miasta jako jedyny ośrodek wojewódzki, posiadał więcej mieszkańców w strefie podmiejskiej (181 tys.) niż w mieście centralnym (161 tys.).

Obecne granice administracyjne miasta nie rozgraniczają wyraźnie zabudowy, gdyż zarówno w granicach miasta, jak i w obszarach podmiejskich występują różne jej typy. Szczególnie w Trzebownisku i Boguchwale często można spotkać zabudowę blokową charakterystyczną dla krajobrazu miejskiego. W związku z tym granice pomiędzy miastem i strefą podmiejską są raczej płynne.

Osiedla centralne, z których migruje najwięcej osób są zarazem najgęściej zaludnionymi jednostkami administracyjnymi Rzeszowa. Jak wiadomo z wcześniejszych badań nad procesami suburbanizacji, wysoka gęstość zaludnienia jest jedną z głównych negatywnych przyczyn wypychających ludność miast centralnych w kierunku strefy podmiejskiej. Poza wysoką gęstością zaludnienia na obszarze osiedli śródmiejskich oraz blokowisk odnotowuje się najwyższy wskaźnik przestępczości, co nie pozostaje bez wpływu na decyzje o zmianach miejsca zamieszkania.

Mieszkańcy strefy podmiejskiej dojeżdżają do pracy i do szkół, robią zakupy, korzystają z różnego typu usług, uczestniczą w imprezach rozrywkowych, sportowych, kulturalnych na obszarze Rzeszowa. Często zdarza się, że pomimo zamieszkiwania na obszarze okolicznych gmin zawodowo, ro-

dzinnie, a przede wszystkim pod względem poczucia przynależności mieszkańcy utożsamiają się z Rzeszowem⁷⁸. Nie można zatem analizować różnych problemów miasta w oderwaniu od jego otoczenia. Powstaje więc problem o znaczeniu teoretycznym, jak też praktycznym – jak rozróżnić i wydzielić rzeszowskie suburbia.

W obrębie obszaru metropolitalnego Rzeszowa można wyróżnić przynajmniej trzy strefy:

1. suburbia w znaczeniu ściślejszym położone w granicach lub w okolicach miasta,
2. suburbia wchodzące w skład mocno zurbanizowanych, okalających Rzeszów obszarów sześciu gmin: Krasnego, Trzebowniska, Głogowa Młp., Świlczy, Boguchwały, Tyczyna,
3. pozostałe obszary strefy metropolitalnej mieszczące się w nieforemnej sześcioramiennej figurze obejmującej od wschodu Łańcut, od północy Sokołów i Kolbuszową, od zachodu zespół miejski Sędziszów–Ropczyce, od południowego zachodu Strzyżów i od południowo-wschodniej strony Jawornik Polski i Dynów⁷⁹.

Obszary zaliczane do szerszych suburbiów Rzeszowa są mocno zróżnicowane. Tezę tę potwierdza analiza zmian wskaźnika uciążliwości wyrażanego następującymi zmiennymi: stopa bezrobocia, poziom wykształcenia, warunki mieszkaniowe, zamożność, wskaźnik zależności. Wartość średnia tego wskaźnika pomiędzy rokiem 2002 a 2009 w przypadku miasta centralnego spadła o 0,07 (z poziomu – 0,92 w 2002 roku do – 0,99 w 2009 roku). W przypadku gmin podmiejskich odnotowano spadek o 0,1 (z +0,46 do +0,36). Spadek wartości wskaźnika świadczy o poprawianiu się sytuacji zarówno w mieście centralnym, jak i w strefie podmiejskiej. Jednakże pozytywne zmiany nie dotyczą wszystkich podmiejskich obszarów, gdyż wzrosła różnica pomiędzy najsłabszymi a najlepszymi gminami strefy podmiejskiej. Wynika to najprawdopodobniej z kierunków migracji ludności Rzeszowa. Mieszkańcy miasta centralnego zasilają tylko niektóre obszary, najbardziej atrakcyjne, zwykle zlokalizowane blisko miasta⁸⁰.

⁷⁸ Por. M. Palak, *Gmina Tyczyn – Znaczenie w opinii mieszkańców, problemy społeczno-gospodarcze i preferencje wyborcze badanych* [w:] M. Niezgoda, T. Chrobak red., *Wybory samorządowe w małej gminie*, Rzeszów 2006, s. 101.

⁷⁹ Por. M. Malikowski, M. Palak, *Zmiany przestrzenne w rzeszowskich suburbiach* [w:] red. M. Malikowski, S. Solecki, *Przemiany przestrzenne w dużych miastach Polski i Europy Środkowo-Wschodniej*, Kraków 2006, s. 204.

⁸⁰ Por. P. Czapliński, P. Klimczak, J. Paszkiewicz, *Studium rozwoju aglomeracji rzeszowskiej* [w:] red. M. Malikowski, *Rzeszów w XX-leciu III RP.*, s. 358–359.

Przedmiotem zainteresowań książki są osiedla o charakterze suburbiów znajdujące się w granicach administracyjnych miasta (1 strefa), jak i zlokalizowane na obszarach okolicznych gmin (2 strefa).

Do pierwszej strefy należałyby zaliczyć następujące z 29 osiedli Rzeszowa⁸¹: Budziwój (2010), Pobitno (1951), Wilkowyja (1977), Słocina (2006), Staromieście (1951), Kotuli (1977), Drabinianka (1951), Biała (2009), Zalesie (1951, 1977), Mieszka I (1951), Przybyszówka (2007, 2008), Załęże (2006), Staroniwa (1951) i Zwiężczyca (2008). O ile wcześniej wymienione osiedla o charakterze suburbiów mieszczą się w granicach administracyjnych miasta, to o wiele większe obszary o podobnym charakterze, choć mniej rozwinięte i bardziej przypominające podmiejskie wsie, występują poza jego granicami w drugiej strefie. Do tych suburbiów zaliczyć należy: Krasne, Miłocin, Matysówkę, Tyczyn, Kielanówkę, Raclawówkę, Świlczę, Malawę, Trzebownisko, Rudną Wielką, Pogwizdów Nowy, Boguchwałę, Zaczernie, Rudną Małą.

Warto zaznaczyć, że ostatnie lata pierwszej dekady XXI wieku przyniosły zasadniczą zmianę w formie, jaką przyjmują procesy suburbanizacji w mieście. W wyniku zmian administracyjnych granic miasta znaczna część miejscowości z pierwszego pierścienia suburbiów stała się częścią Rzeszowa. W związku z tym dotychczasowa forma suburbanizacji – zewnętrzna (utrata przez miasto mieszkańców na rzecz gmin ościennych), została zastąpiona przez wewnętrzną (przemieszczanie się ludności wewnątrz granic administracyjnych miasta).

Na początku 2014 roku Rzeszów liczył ponad 180 tys. mieszkańców. Jak już wcześniej wspomniano, wzrost liczby mieszkańców zawdzięcza on w głównej mierze poszerzaniu granic miasta w latach 2006–2010 roku. Można przypuszczać, że procesy poszerzania miasta na kilka lat zmniejszą odpływ migracyjny z Rzeszowa, gdyż większość migrantów znajdzie nowe domy w zewnętrznych osiedlach miasta, przyczyniając się do zwiększenia jego dekoncentracji przestrzennej.

Pomimo nasilania się procesów suburbanizacji zewnętrznej Rzeszów ma szansę na wzrost liczby mieszkańców zarówno w mieście centralnym, jak i obszarze metropolitalnym. Wynika to z dynamicznego procesu restrukturyzacji rolnictwa. Rzeszów będzie najprawdopodobniej w przyszłości miejscem relokacji ludności z wiejskich obszarów województwa podkarpackiego. Zwiększenie wskaźników urbanizacji województwa oznacza, iż w województwie podkarpackim proces ten będzie dotyczył około 400 tys.

⁸¹ W nawiasie rok włączenia do miasta.

osób. W przypadku słabej dynamiki rozwoju gospodarczego miasta należy się spodziewać, że część tej ludności może się przenieść w pobliże innych ośrodków miejskich lub wyemigrować za granicę⁸².

3. Wybrane orientacje wyjaśniające rozwój suburbiów

Pomimo licznych badań nad suburbanizacją problemy teoretyczne tego zjawiska nie należą do najlepiej rozwiniętych. Zwykle teorie suburbanizacji wywodzą się z teorii urbanizacji. Badacze zajmujący się suburbanizacją najczęściej odwołują się do ekologii społecznej, ekonomii politycznej i różnych ujęć niesocjologicznych. Dotychczasowe studia nad suburbanizacją nie zostały zdominowane przez żadną perspektywę teoretyczną⁸³.

Do podstawowych teorii, które ukształtowały się w ostatnich latach zalicza się: teorię unikania wad (*disamenity avoidance*), teorię unikania podatków (*tax avoidance*), teorię pozytywnego przyciągania (*positive attraction*), teorię ewolucji ekonomicznej (*economic evolution*), teorię stronniczej polityki miejskiej (*biased policy*) i teorię trendów demograficznych (*demographic trends*), teorię ewolucji naturalnej (*natural evolution theory*) oraz teorię „ucieczki od złego” (*flight-from-bligh theory*). Do najnowszych perspektyw teoretycznych mocno akcentujących problemy suburbanizacji zalicza się feminizm i nowy urbanizm. Wymienione nurty zostaną poniżej zaprezentowane.

Na początku lat 80. XX wieku wśród badaczy suburbiów wykształciło się sześć teorii, które miały dopomóc w zrozumieniu problemu suburbanizacji i upadku miast centralnych. Były to teorie: unikania wad (*disamenity avoidance*), unikania podatków (*tax avoidance*), pozytywnego przyciągania (*positive attraction*), ewolucji ekonomicznej (*economic evolution*), stronniczej polityki miejskiej (*biased policy*) i trendów demograficznych (*demographic trends*)⁸⁴.

1. Teoria unikania wad wskazywała, że mieszkańcy przenoszą się do strefy podmiejskiej w celu uniknięcia wad, jakie pojawiły się w centrum miast. Do głównych wad zaliczano: wzrost przestępczości, zanieczyszczenie powietrza oraz korki uliczne.
2. Teoria unikania podatków wskazywała, że mieszkańcy i firmy przemieszczają się na obszary suburbiów w celu uniknięcia dużych obciążeń podatkowych, które były charakterystyczne dla centrów miast.

⁸² Por. T. Markowski, *Funkcje metropolitalne pięciu stolic Polski wschodniej*, s. 329–330.

⁸³ Por. M. Baldassare, *Suburban communities*, „Annual Review of Sociology”, vol. 18, 1992, s. 478–479.

⁸⁴ Por. S. Lee, N. G. Leigh, *The Role of Inner Ring Suburbs in Metropolitan Smart Growth Strategies*, „Journal of Planning Literature”, vol. 19, No. 3, 2005, s. 331.

3. Teoria pozytywnego przyciągania sugerowała, że migracje mieszkańców miast na przedmieścia są powiązane z preferencjami mieszkaniowymi ludzi. Podstawowe preferencje to: mieszkanie na obszarach o niższej niż w centrum miast gęstości zaludnienia oraz posiadanie większych domów.
4. Teoria ewolucji ekonomicznej wskazywała na fakt, że centra miast są dobrym miejscem do lokowania nowych przedsiębiorstw. Jednak powstające tam firmy szybko przenoszą swoje siedziby na przedmieścia w celu osiągnięcia korzyści płynących z mniejszych kosztów ziemi i pracy.
5. Teoria stronnicy polityki miejskiej opierała się na założeniu, że przyczyną suburbanizacji była polityka miejska, która w założeniu preferowała ten typ rozwoju obszarów miejskich.
6. Teoria trendów demograficznych zakładała, że główną przyczyną suburbanizacji były przemiany w demograficznych właściwościach populacji. Nastąpił wzrost liczby gospodarstw domowych połączony ze spadkiem liczby osób w gospodarstwie domowym, co wywołało większe zapotrzebowanie na nowe domy⁸⁵.

Z czasem powyższe ujęcia teoretyczne uzupełnione zostały o dwie mocno ze sobą konkurujące teorie: ewolucji naturalnej (*natural evolution theory*) oraz „ucieczki od złego” (*flight-from-bligh theory*)⁸⁶. Według teorii ewolucji naturalnej suburbanizacja jest wynikiem wzrastającego poziomu dochodów społeczeństwa. Członkowie gospodarstw domowych o większym przychodzie będą poszukiwać większych i nowszych domów, które lokowane są na peryferiach regionu metropolitalnego. Pozostawione przez nich starsze i mniejsze siedziby zostaną zajęte przez osoby o niższych dochodach.

Z kolei teoria „ucieczki od złego” zakłada, że suburbanizacja jest rezultatem ciągłej „ucieczki” osób o wyższych i średnich dochodach na przedmieścia w celu uniknięcia problemów trapiących centra miast. Do głównych problemów twórcy tej teorii zaliczali: napięcia rasowe, przestępczość, wysokie podatki oraz złe warunki środowiskowe⁸⁷.

Najnowsze rozważania teoretyczne nie przynoszą wielu nowych wątków teoretycznych dotyczących suburbiów. Warto jednak opisać dwa stosunkowo

⁸⁵ Por. K. L. Bradbury, A. Downs, K. A. Small, *Urban decline and the future of American cities*, Washington DC, 1982, s. 12, cyt. za: S. Lee, N. G. Leigh, *The Role of Inner Ring Suburbs in Metropolitan Smart Growth Strategies*, „Journal of Planning Literature”, vol. 19, no. 3, 2005, s. 344.

⁸⁶ Dosłowne tłumaczenie to: „wylot ze zniweczonego”. Tłumaczenie autora nawiązuje do tzw. „złych dzielnic” znajdujących się w centrach miast.

⁸⁷ Por. P. Mieszkowski, E. S. Mills, *The causes of metropolitan suburbanization*, „Journal of Economic Perspectives”, 7 (3), s. 135–147, cyt. za: S. Lee, N. G. Leigh, *The Role of Inner Ring Suburbs in Metropolitan Smart Growth Strategies*, „Journal of Planning Literature”, vol. 19, no. 3, 2005, s. 331.

nowe nurty rozważań o mieście, które obejmują swoim zasięgiem problemy suburbanizacji. Pierwszym z nich jest feminizm, drugim ideologia nowego urbanizmu. Nowy urbanizm to ruch urbanistyczny wpisujący się w nurt postmodernizmu charakteryzujący się powrotem do XIX-wiecznej urbanistyki. Zdaniem jego zwolenników miasta powinny być projektowane tak, aby posiadały punkt centralny, oraz powinny być przeznaczone głównie dla pieszych. Obydwa nurty krytycznie odnoszą się do dominującego modelu suburbanizacji. Pomimo kilku punktów sprzecznych można powyższe kierunki rozpatrywać razem. Podstawowa różnica tkwi w określeniu kategorii społecznych w największym stopniu upośledzonych przez aktualny model projektowania suburbiów. Przedstawiciele nowego urbanizmu wskazują, że w najgorszej sytuacji znajdują się: dzieci, nastolatki, matki, osoby starsze, dojeżdżający do pracy oraz ludzie o niskich dochodach. Z kolei przedstawiciele feminizmu więcej uwagi poświęcają gorszej sytuacji różnych kategorii kobiet.

Orędownicy tych teorii uważają, że sytuację mieszkańców suburbiów mogą zmienić na korzyść następujące zmiany w polityce przestrzennej:

1. Wprowadzenie elastycznych planów przestrzennych, dzięki którym dominujące typy zabudowy na przedmieściach będą na tyle urozmaicone, aby w konkretnej dzielnicy mogły osiedlać się osoby o zróżnicowanych dochodach.
2. Doprowadzenie do zwiększenia gęstości zaludnienia w mieszkaniowych osiedlach podmiejskich oraz doprowadzenie do zróżnicowania wykorzystania przestrzeni w celu zwiększenia możliwości dostępu przez mieszkańców do wielu różnorodnych dóbr i usług.
3. Poprawienie dostępności transportu publicznego. Dzięki temu wzrasta mobilność przestrzenna i wyrównują się szanse grup upośledzonych w dostępie do samochodu. W szczególności dotyczy to: dzieci, kobiet, osób starszych oraz osób, które z różnych innych powodów nie mogą korzystać z samochodów.
4. Zapewnienie otwartych przestrzeni publicznych, takich jak parki czy place w celu zwiększenia możliwości rekreacyjnych mieszkańców przedmieść⁸⁸.

Przedstawione koncepcje nie wyczerpują problemu. Celem autora nie było wyszukiwanie wszystkich sformułowanych teorii, lecz przedstawienie kilku przykładów teoretycznego ujmowania rozwoju przedmieść. Należy zaznaczyć, że kilka z powyższych wizji doskonale opisuje fenomen suburbanizacji w Polsce. Więcej na ten temat czytelnik odnajdzie w końcowych rozdziałach książki.

⁸⁸ Por. J. Markovich, S. Hendler, *Beyond „Soccer Moms“: Feminist and New Urbanist Critical Approaches to Suburbs*, "Journal of Planning Education and Research", 2006; 25, s. 415.

ROZDZIAŁ II

UWAGI METODOLOGICZNE

1. Problemy i hipotezy badawcze

Książka poświęcona została przemianom przestrzeni miejskiej Rzeszowa ze zwróceniem szczególnej uwagi na wpływ procesów suburbanizacji na tę przestrzeń oraz na mieszkańców miasta. Problemy badawcze związane z procesami suburbanizacji zaszeregowano do piętnastu głównych grup. Z uwagi na mieszany charakter badań (diagnostyczno-weryfikacyjny) hipotezy nie zostały sformułowane w przypadku wszystkich problemów. Badania mają przynieść odpowiedź na następujące główne pytania problemowe:

1. Jak definiować i wyodrębnić suburbia?
2. Jaki jest stan suburbanizacji na obszarze Rzeszowa i strefy podmiejskiej?
3. Jaki typ suburbanizacji dominuje?
4. Jaki jest skład społeczny strefy suburbiów?
5. Jak mieszkańcy miasta i przedmieść spędzają czas wolny?
6. Jaki jest stosunek mieszkańców do wartości i celów życiowych?
7. Jak kształtują się kontakty sąsiedzkie i towarzyskie?
8. Z jakich form komunikacji korzystają w trakcie codziennych podróży?
9. Jak oceniany jest Rzeszów i strefa przedmieść?
10. Jakie są preferencje mieszkaniowe?
11. Jaki jest związek mieszkańców z miastem?
12. Jak oceniane jest miejsce zamieszkania i sąsiedzi?
13. Jak oceniane są warunki mieszkaniowe?
14. Jaki jest status społeczny mieszkańców badanych obszarów⁸⁹?

2. Operacjonalizacja problematyki badawczej - dobór zmiennych i wskaźników

Operacjonalizację problematyki badawczej przeprowadzono dwustopniowo. W pierwszej kolejności wyznaczono trzy główne grupy zmiennych,

⁸⁹ Szczegółowy opis problemów badawczych oraz pytania problemowe i hipotezy w aneksie 4.

najważniejszych z punktu widzenia badanej problematyki. Grupy te to: zmienne subiektywne, zmienne behawioralne oraz zmienne obiektywne. W następnej kolejności sformułowano schemat układu głównych zależności pomiędzy zmiennymi.

Celem badania jest pokazanie różnic pomiędzy miastem centralnym a przedmieściami. W związku z tym badany obszar podzielono na trzy strefy: strefę śródmieścia i blokowisk (miasto centralne), strefę osiedli zewnętrznych w granicach miasta (obszar, na którym znajduje się najwięcej suburbiów) oraz miejscowości podmiejskie (suburbia dalsze). Taki podział jest wynikiem obserwacji autora i w jego opinii umożliwia precyzyjną analizę problematyki. Uwzględnienie strefy osiedli zewnętrznych wynika ze zmian granic miasta, do jakich doszło w ostatnich latach. W wyniku tychże zmian w granicach administracyjnych Rzeszowa znalazło się wiele miejscowości o charakterze suburbiów. Nieuwzględnienie tej strefy poprzez przypisanie jej do miasta centralnego byłoby poważnym błędem metodologicznym. Trzy strefy wyróżniono na podstawie następujących cech: odległości od centrum miasta, gęstości zaludnienia, przynależności administracyjnej oraz dominującej zabudowy.

Osiedla strefy śródmieścia i blokowisk charakteryzują się dużą gęstością zaludnienia i w większości przypadków położone są w bliskiej odległości od centrum Rzeszowa. Administracyjnie należą do Rzeszowa, a dominuje tam wysoka zabudowa blokowa. Osiedla zewnętrzne w granicach miasta to obszary, na których obserwuje się największy wzrost liczby mieszkańców. Tam też powstaje najwięcej nowych osiedli domów wolno stojących charakteryzujących się zabudową suburbaną. Osiedla te charakteryzuje mniejsza gęstość zaludnienia i większa niż w przypadku strefy śródmieścia i blokowisk odległość od centrum Rzeszowa. Do strefy tej wliczono wszystkie przyłączone w ostatnich latach do miasta obszary z okolicznych gmin.

Strefa miejscowości podmiejskich charakteryzuje się największą odległością od centrum oraz odrębnością administracyjną. Na jej obszarze również zauważa się powstawanie osiedli o charakterze suburbiów. Jednak dynamika tego procesu jest znacznie mniejsza niż w przypadku osiedli zewnętrznych.

Ocenę miejsca zamieszkania zoperacjonalizowano przy pomocy czterestu par zmiennych odnoszących się do oceny współmieszkańców osiedla zamieszkiwanego przez badanych: „religijni – niereligijni”, „życzliwi – nieżyczliwi”, „uczciwi – nieuczciwi”, „pracowici – leniwi”, „wykształceni – niewykształceni”, „przedsiębiorczy – nieprzedsiębiorczy”, „ufni – nieufni”, „schludni – bałaganiarze”, „tolerancyjni – nietolerancyjni”, „odpowiedzialni – nieodpowiedzialni”, „nowocześni – zacofani”, „zdyscyplinowani – niezdyscyplinowani”, „skuteczni w działaniu – nieskuteczni w działaniu”, „aktywni społecznie – nieaktywni społecznie”.

Ocenę współmieszkańców zoperacjonalizowano również przy pomocy następujących czternastu zmiennych: „estetyczne – nieestetyczne”, „bezpieczne – niebezpieczne”, „ogólnie dobre do życia – ogólnie złe do życia”, „ma dużo zieleni – ma mało zieleni”, „charakteryzuje je wysoki standard życia mieszkańców – charakteryzuje je niski standard życia mieszkańców”, „ma odpowiednią liczbę placówek usługowych – nie ma odpowiedniej liczby placówek usługowych”, „jest zadbane – jest niezadbane”, „posiada dobre ulice i chodniki – posiada złe ulice i chodniki”, „posiada odpowiednią liczbę placówek kulturalno-oświatowych – nie posiada odpowiedniej liczby placówek kulturalno-oświatowych”, „posiada interesujący wygląd budynków – posiada nieinteresujący wygląd budynków”, „posiada odpowiednią ilość sklepów – nie posiada odpowiedniej ilości sklepów”, „posiada odpowiednią ilość miejsc zabaw dla dzieci – nie posiada odpowiedniej ilości miejsc zabaw dla dzieci”, „bogate – biedne”, „posiada dobre połączenie komunikacyjne z centrum miasta – nie posiada odpowiedniego połączenia z centrum miasta”.

Kafeterie obydwu pytań skonstruowane zostały w oparciu o dyferencjał semantyczny (7-stopniowa skala od +3 do -3, gdzie np. „+3” oznacza „zdecydowanie życzliwi”, „0” brak różnicy, a „-3” „zdecydowanie nieżyczliwi” w porównaniu z pozostałymi mieszkańcami miasta).

Do zbadania warunków mieszkaniowych użyto zmiennych „zadowolenie z obecnego miejsca zamieszkania” oraz „zadowolenie z warunków mieszkaniowych”. W obydwu przypadkach zastosowano skalę 5-stopniową z pozycją neutralną w środku.

W celu odkrycia stosunku do wybranych wartości i celów życiowych wykorzystano blok następujących trzynastu zmiennych: praca, odpowiednie warunki materialne, wykształcenie, budowa/kupno domu/mieszkania, posiadanie i wychowywanie dzieci, czas wolny, zdrowie, modernizacja domu/mieszkania, założenie rodziny/rodzina, samochód – posiadanie/zmiana, udane życie osobiste, szczęście rodzinne oraz religia/wiara. W tym przypadku również zastosowano 5-stopniową skalę z pozycją neutralną w środku.

Do zbadania preferencji mieszkaniowych użyto pytań odnoszących się do miejsca zamieszkania w przypadku możliwości jego zmiany, rodzaju domu, w którym najchętniej badany by zamieszkał oraz ogólnego pytania dotyczącego komfortu życia w poszczególnych strefach miejskich.

W przypadku statusu społecznego zastosowano następujące zmienne: wykształcenie, subiektywna ocena sytuacji materialnej, przynależność klasowa i dostęp do Internetu. Jako dodatkową zmienną wykorzystano główne źródło utrzymania rodziny. W przypadku wykształcenia zastosowano skalę obejmującą następujące poziomy wykształcenia: podstawowe, zasadnicze

zawodowe, średnie, pomaturalne, licencjat, wyższe magisterskie. Do wykrycia sytuacji materialnej posłużono się skalą 5-stopniową, której zadaniem był pomiar subiektywnej oceny sytuacji materialnej. Zmienna przynależność klasowa przyjęła klasyczną dziś formę zaproponowaną przez W.L. Warnera, który wyróżnił sześć klas: dwie wyższe, dwie średnie i dwie niższe.

Do zbadania stosunków sąsiedzkich zastosowano dwa wskaźniki. Pierwszym była liczba sąsiadów znanych respondentowi z imienia i nazwiska, drugim zaś liczba sąsiadów i znajomych przyjmowanych w domu w ciągu ostatnich trzech miesięcy.

Posiadany czas wolny zmierzono w godzinach w tygodniu. Za czas wolny uznano taki czas, w którym badany może robić dokładnie to, na co ma ochotę. Wyróżniono dwanaście podstawowych form spędzania czasu wolnego: hobby (majsterkowanie, krzyżówki); spotkania z przyjaciółmi, znajomymi; oglądanie telewizji, słuchanie radia, muzyki; prace i obowiązki domowe (sprzątanie, zakupy); bierny odpoczynek (sen, leniuchowanie); odpoczynek poza domem (praca w ogrodzie, działka); używanie komputera, Internetu; opieka nad członkami rodziny; rozrywki kulturalne poza domem (kino, teatr, koncerty); spacer, uprawianie sportu, wycieczki; czytanie książek, prasy oraz inne.

Do zmierzenia preferencji mieszkaniowych badanych użyto zestawu pytań. Pierwsze dotyczyło reakcji badanego na możliwość zmiany miejsca zamieszkania. W kafeterii ujęto możliwość przeprowadzki na odległość powyżej 15 km od centrum Rzeszowa, przeprowadzki na przedmieścia miasta, przeprowadzki w kierunku centrum miasta, przeprowadzki do centrum miasta, przeprowadzki do innego miasta w Polsce oraz pozostanie w obecnym miejscu zamieszkania. Drugie pytanie (otwarte) dotyczyło podania konkretnego miejsca przeprowadzki. Kolejne pytanie dotyczyło rodzaju budynku, w którym badany najchętniej by zamieszkał. Wyróżniono cztery rodzaje budynków: wysoki blok, niski blok, szeregówka i dom wolno stojący.

Sprawy ruchliwości przestrzennej badanych ujęto na dwa sposoby: pierwszy związany był z ruchliwością mającą wymiar długookresowy. W tym celu zastosowano 4 pytania: pierwsze dotyczyło czasu zamieszkiwania w obecnym miejscu, drugie liczby zmian miejsca zamieszkania badanego, trzecie – miejsca, z którego badany przybył w obecne miejsce zamieszkania, czwarte – dotyczące miejsca pochodzenia i zamieszkania respondenta.

W przypadku ruchliwości krótkookresowej zastosowano pytanie o częstotliwość podróży w następujących celach: praca zarobkowa; robienie większych zakupów, odwiedzanie znajomych, krewnych; spotkania towarzyskie (kawiarnie, restauracje); podróż do szkoły, uczelni; do miejsc wypoczynku, rozrywki; do miejsc o charakterze kulturalnym. Przy czym chodziło o takie podróże, w których respondent opuszczał swoje osiedle zamieszkania.

Intensywność związku badanych z Rzeszowem określało ustosunkowanie się do pytania o treści „Czy może Pan/i powiedzieć o sobie: „Jestem rzeszowianinem/rzeszowianką?” oraz zestaw czterech zmiennych mierzących siłę związku badanych z zamieszkiwanym województwem, miastem (gminą), osiedlem (miejscowością) i ulicą. W tym przypadku użyto 5-stopniowej skali z pozycją neutralną w środku.

Do oceny i porównania suburbiów Rzeszowa z samym miastem zastosowano blok trzech pytań. Pierwsze z nich miało za zadanie odkrycie najlepszego w opinii badanych miejsca zamieszkania (Gdzie Pana/i zdaniem lepiej się mieszka – w centrum czy na przedmieściach Rzeszowa?). Badani, wskazując takie miejsce, mogli wybierać pomiędzy następującymi odpowiedziami: „w okolicy centrum”, „raczej w okolicy centrum”, „tak samo w okolicy centrum i na przedmieściach”, „raczej na przedmieściach” i „na przedmieściach”. Kolejne dwa pytania były pytaniami otwartymi, w których poproszono badanych o wskazanie głównych wad i zalet związanych z zamieszkiwaniem przedmieść oraz zamieszkiwaniem centrum Rzeszowa.

Ostatnia grupa pytań związana była z cechami społeczno-demograficznymi badanych. Znalazły się w niej tradycyjne zmienne metryczkowe: płeć, wiek, stanowisko pracy, miejscowość, w której się pracuje, osiedle (miejscowość) zamieszkania, stan cywilny, liczba dzieci i rodzaj zamieszkiwanego domu.

Do badań jakościowych (wywiadów pogłębionych z mieszkańcami suburbiów) autor przygotował listę pytań dotyczących następujących zagadnień: decyzja o przeprowadzce, finansowanie domu, rodzaj działki i domu, czynniki wypychające z miasta, czynniki przyciągające na wieś, konflikty w miejscowości, sytuacja społeczności lokalnej, dojazdy do Rzeszowa, życie rodzinne i towarzyskie, sytuacja dzieci, ponowna zmiana miejsca zamieszkania.

3. Metody i techniki badań zastosowane w pracy

W pracy zastosowano szereg metod i technik badawczych. Z uwagi na problematykę badań autor zdecydował się wykorzystać metody ilościowe i jakościowe. W pierwszej kolejności dokonano fotograficznej dokumentacji Rzeszowa i jego strefy podmiejskiej w celu uchwycenia zmian zachodzących w przestrzeni miejskiej. W trakcie badań wykorzystano również analizę dokumentów zastanych, czyli dokumentów, statystyk mających związek z tematem badań (dane Głównego Urzędu Statystycznego, Urzędu Statystycznego w Rzeszowie, Urzędu Miasta Rzeszowa, Podkarpackiego Urzędu Woje-

wódzkiego, Biura Rozwoju Miasta Rzeszowa, Rzeszowskiej Agencji Rozwoju Regionalnego).

Główne było badanie ilościowe zrealizowane przy pomocy wywiadu kwestionariuszowego. W skład ankiety weszły 24 pytania problemowe i 17 pytań metryczkowych, które ogółem zawierały 90 zmiennych.

Do badania jakościowego (wywiadów swobodnych) przygotowano kwestionariusz składający się z 22 pytań problemowych.

Ze względu na metodę zastosowaną w niniejszym opracowaniu niezbędne jest krótkie przybliżenie badań socjologicznych połączonych z fotografią. Wykorzystanie fotografii jako metody badawczej znajduje się w kręgu zainteresowań socjologii wizualnej. Aparat fotograficzny jako narzędzie w warsztacie socjologii wykorzystywany jest od dawna, jednak socjologia wizualna jako subdyscyplina socjologiczna jest młoda i jeszcze daleka od ukonstytuowania się. Świadczą o tym chociażby problemy związane z nazwaniem tej dyscypliny. Równoległe z terminem „socjologia wizualna” funkcjonuje określenie „antropologia wizualna” (stosowane są również nazwy „socjologia obrazu” i „antropologia obrazu”)⁹⁰. Zdaniem K. Olechnickiego najbardziej trafną polską nazwą jest „antropologia obrazu”, która obejmuje wszystko to, co w literaturze anglojęzycznej określa się jako *visual anthropology* i *visual sociology*. Dyscyplina ta może być rozumiana na dwa sposoby: szeroki i wąski. Rozumienie szerokie obejmuje zarówno zainteresowanie kulturą obrazu, jak i wizualnymi technikami badawczymi. W rozumieniu wąskim antropologię obrazu redukuje się do wizualnych technik badawczych⁹¹.

Gromadzenie danych za pomocą fotografii możliwe jest na kilka sposobów. Wyróżnia się: fotograficzne dokumenty zastane, obrazy wytwarzane przez badacza oraz dane uzyskane w wyniku eksperymentu, podczas którego fotografia jest bodźcem do wypowiedzi⁹². Fotografia w pewnych sytuacjach badawczych pozwala na uzyskanie materiałów empirycznych bez angażowania potencjalnych respondentów. Innym sposobem wykorzystania fotografii jest zaangażowanie respondentów, którzy sami robią zdjęcia na zamówienie badacza lub też poprzez ogłoszenie konkursu.

Fotografie w tej pracy należą do drugiej grupy (obrazy wytworzone przez badacza). Wykonano je w latach 2006–2010 na obszarze Rzeszowa i okolicznych gmin. W opinii autora problematyka książki nie wymagała dodatkowego angażowania respondentów w wykonywanie zdjęć.

⁹⁰ Por. P. Sztompka, *Socjologia wizualna*, Warszawa 2005, s. 9.

⁹¹ Por. K. Olechnicki, *Antropologia obrazu*, Warszawa 2003, s. 10.

⁹² Por. T. Ferenc, *Socjologia obrazu, socjologia fotografii – praktyki badawcze*, „Przegląd Socjologiczny” tom L/2 2001.

4. Dobór prób do badań oraz procedura i przebieg badań

W badaniu ilościowym wykorzystano losowy dobór próby na podstawie danych adresowych. Próba miała charakter imienny i adresowy. Wylosowana została z bazy danych PESEL dzięki uprzejmości wojewody podkarpackiego i przy pomocy pracowników odpowiedniego wydziału w Podkarpackim Urzędzie Wojewódzkim. W celu zapewnienia maksymalnej reprezentatywności użyto warstwowania. Warstwowanie ze względu na położenie geograficzne w ramach miasta poprawia reprezentatywność próby⁹³. Zmienna zastosowana do warstwowania to osiedle/miejscowość zamieszkania badanych. Liczba badanych losowanych z poszczególnych jednostek administracyjnych zależała proporcjonalnie od procentu liczby mieszkańców osiedla do wszystkich osób zamieszkujących badany obszar. Dzięki temu w próbie rozkład tej zmiennej był identyczny z rozkładem w populacji. Liczebność próby wyniosła 727 osób. Przy próbie tej wielkości dopuszczalny błąd oszacowano na poziomie (+ -) 3,6%. Badanie zrealizowano na przełomie maja i czerwca 2009 roku.

Respondenci do wywiadów pogłębionych dobrani zostali w sposób celowy. Zrealizowano 25 wywiadów z „nowymi” mieszkańcami strefy suburbiów (osiedla zewnętrzne i miejscowości podmiejskie).

Przed przystąpieniem do badania ilościowego autor przeprowadził 20 wywiadów w ramach pilotażu. Pozwoliło to na korektę narzędzia badawczego. Realizację wywiadów kwestionariuszowych zlecono profesjonalnej firmie badawczej „Fokus Studio Badania Marketingowe” z Jasła. Autor brał udział w szkoleniu ankierów. Kontrola pracy ankierów miała wielostopniowy charakter. Firma badawcza telefonicznie sprawdziła 15% zrealizowanej próby. Po realizacji badania firma dostarczyła autorowi listę respondentów z ich danymi adresowymi. Na jej podstawie autor wykonał 50 telefonów do losowo wybranych respondentów w celu weryfikacji pracy ankierów. Ponadto autor umieścił w próbie kilku „fałszywych” respondentów, których zadaniem była weryfikacja poprawności realizacji badania. Oczywiście ankiety zrealizowane z tymi „respondentami” nie zostały włączone do próby. Kontrola nie wykazała nieprawidłowości w trakcie realizacji badania w terenie. Podczas przygotowania jak i realizacji badania wszystkie zaangażowane w nie osoby postępowały zgodnie z Ustawą o ochronie danych osobowych z dnia 29 sierpnia 1997 r.

⁹³ Por. E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa 2004, s. 228.

Wywiady pogłębione autor zrealizował osobiście z 25 mieszkańcami suburbiów zamieszkującymi osiedla zewnętrzne w granicach miasta oraz miejscowości podmiejskie.

5. Charakterystyka badanych zbiorowości

Poniższy fragment rozdziału poświęcony został opisowi respondentów biorących udział w badaniu ilościowym. Analiza dotyczy w szczególności danych społeczno-demograficznych oraz innych niezbędnych do prezentacji charakterystyk badanych mieszkańców Rzeszowa oraz jego strefy podmiejskiej⁹⁴.

W badanej próbie przeważały kobiety (387) nad mężczyznami (340). Przewaga kobiet w populacji jest cechą charakterystyczną dla Polski.

Tabela 2. Badani według wieku

Przedziały wiekowe	Częstość	Procent
18-25 lat	119	16,4
26-35 lat	168	23,1
36-45 lat	135	18,6
46-55 lat	160	22,0
56-65 lat	117	16,1
pow. 65 lat	28	3,9
Ogółem	727	100,0

Źródło: Obliczenia własne

Najliczniejszą kategorię stanowili badani w wieku pomiędzy 26 a 35 lat (23,1%). Następną grupę stanowiły osoby w wieku pomiędzy 46 a 55 lat (22%). Najmniej liczni w badaniu byli respondenci w wieku przedprodukcyjnym (16,4% osób w wieku do 25 roku życia) oraz poprodukcyjnym (ok. 4% badanych w wieku powyżej 65 lat). Średni wiek respondenta wyniósł niewiele ponad 41 lat.

Jeśli chodzi o wykształcenie, to pośród badanych przeważały osoby legitymujące się wykształcenie średnim (34,7%). Drugą kategorię stanowili badani, którzy ukończyli studia wyższe magisterskie. Najmniej respondentów zadeklarowało posiadanie wykształcenia podstawowego (2,9%).

⁹⁴ Różnice w liczebności w poniższych tabelach wynikają z braków danych.

Tabela 3. Wykształcenie badanych

Poziom wykształcenia	Częstość	Procent
Szkoła podstawowa	21	2,9
Szkoła zasadnicza zawodowa	141	19,4
Szkoła średnia i pomaturalna	324	34,7
Studia licencjackie	64	8,8
Studia magisterskie	175	24,1
Ogółem	725	100,0

Źródło: Obliczenia własne

Zdecydowana większość respondentów to osoby będące w związkach małżeńskich (67,2%). Ponad 26% badanych zadeklarowało swój stan cywilny jako kawalerski lub panieński. Zdecydowanie najmniej badanych to osoby rozwiedzione albo owdowiałe (odpowiednio 3,6% i 2,6%).

Kolejnym po stanie cywilnym wskaźnikiem opisującym sytuację rodzinną badanych jest liczba posiadanych dzieci. Większość respondentów zadeklarowała posiadanie dwojga dzieci (33,6%). Kolejną grupę stanowiły osoby, które nie posiadały dzieci (28,5%). Najmniej liczne były osoby z rodzin wielodzietnych. 13,3% badanych deklarowało posiadanie trójki dzieci i tylko 6,5% więcej niż czwórki.

Analizując kwestie rodzinne, warto przyrzeć się pracy zawodowej i – co za tym idzie – sytuacji materialnej badanych. Zdecydowana większość osób (ponad 60%) jest aktywna zawodowo. Na osoby niepracujące składają się następujące kategorie: emeryci i renciści (18,4%), uczniowie i studenci (8,9%), gospodynie domowe (2,4%) oraz osoby bezrobotne (9,7%).

Tabela 4. Stanowisko pracy

Rodzaj wykonywanej pracy	Częstość	Procent
1	2	3
Wyższa kadra kierownicza, dyrektor	22	3,1
Niższa kadra kierownicza	39	5,4
Specjalista, inżynier/technik	57	7,9
Wolny zawód/inteligencja nietechniczna	44	6,1
Właściciel firmy, zatr. pracowników	24	3,3
Właściciel firmy zatr. tylko siebie i członków rodziny	33	4,6

1	2	3
Prac. administracyjny/pracownik biurowy	67	9,3
Prac. umysłowy/prac. w placówce handlowej	59	8,2
Robotnik wykwalifikowany/brygadzysta	67	9,3
Robotnik niewykwalifikowany	15	2,1
Właściciel gospodarstwa rolnego	9	1,3
Student/uczeń	64	8,9
Rencista/emeryt	132	18,4
Gospodyni domowa niepracująca zawodowo	17	2,4
Bezrobotny	70	9,7
Ogółem	719	100,0

Źródło: Obliczenia własne

Spośród osób pracujących największą grupę stanowili robotnicy wykwalifikowani i niewykwalifikowani (łącznie ponad 11%). Dużą kategorię stanowili pracownicy administracyjno-biurowi (ponad 9%) oraz pracownicy umysłowi i pracownicy w placówkach handlowych (odpowiednio 9,3% i 8,2%). Kolejna kategoria respondentów to właściciele firm (ponad 9%). Przedstawiciele wyższej kadry kierowniczej stanowili nieco ponad 3%, a niższej kadry kierowniczej 5,4%. Pozostali badani reprezentowali wolne zawody (6,1%) oraz branże inżynierskie i specjalistyczne (7,9%). Pomimo realizacji części badań na terenach miejscowości podmiejskich najmniej liczną grupą byli właściciele gospodarstw rolnych (1,3%). Świadczy to o coraz bardziej zanikającej funkcji rolniczej tych obszarów.

Warto również dokonać analizy głównego źródła utrzymania rodziny badanych, które uzupełnia się ze stanowiskiem pracy. Z zebranych danych wynika, że głównym źródłem utrzymania większości badanych jest praca w zakładzie prywatnym (33%) oraz w przedsiębiorstwie państwowym, samorządowym lub komunalnym (19,7%).

Tabela 5. Główne źródło utrzymania rodziny

Główne źródło utrzymania	Częstość	Procent
1	2	3
Praca w przedsiębiorstwie państwowym, samorządowym, komunalnym	141	19,7
Praca we własnym zakładzie (właściciel, współwłaściciel)	79	11,0

1	2	3
Praca w zakładzie prywatnym	236	33,0
Praca w przedsiębiorstwie spółdzielczym	14	2,0
Praca w sferze budżetowej	40	5,6
Praca w gospodarstwie rolnym	10	1,4
Emerytura/renta	140	19,6
Zasiłek dla bezrobotnych	15	2,1
Praca nierejestrowana	11	1,5
Inne	30	4,2
Ogółem	716	100,0

Źródło: Obliczenia własne

Znaczącą grupę stanowią osoby, których źródłem utrzymania jest emerytura lub renta (19,6%). 11% badanych większość dochodu czerpie z pracy we własnej firmie. Najmniejsza liczba osób utrzymuje się z pracy w gospodarstwie rolnym oraz z pracy w szarej strefie (odpowiednio 1,4% i 1,5%).

Badani stosunkowo dobrze ocenili swoją sytuację materialną. Do pomiaru tej zmiennej zastosowano skalę subiektywnej oceny materialnej rodziny składającą się z następujących twierdzeń porządkujących sytuację od najgorszej do najlepszej: „żyjemy biednie, nie starcza na podstawowe potrzeby”, „żyjemy skromnie, wystarcza na podstawowe potrzeby”, „żyjemy średnio, czasami stać nas na większe zakupy”, „żyjemy dobrze, odkładamy trochę pieniędzy” i „żyjemy bardzo dobrze, pozwalamy sobie na luksus i znaczne oszczędności”.

Większość respondentów stwierdziła, że ich rodzina żyje na średnim poziomie (ponad 52%). Kolejną grupę stanowili badani o lepszej niż średnia sytuacji. 24,5% badanych zadeklarowało, iż ich sytuacja materialna jest dobra. Niespełna 20% badanych oceniło ją jako skromną. Zdecydowanie najmniej badanych według deklaracji żyje w biedzie lub luksusie (odpowiednio 2,2% i 1,1%)

Sytuacja materialna rodziny badanych znajduje po części odbicie w ich umiejscawianiu się w strukturze klasowej. Do pomiaru tej zmiennej wykorzystano klasyczną skalę W. L. Warnera wyróżniającą trzy główne klasy: wyższą, średnią i niższą, które z kolei dzielą się na dwie klasy. W związku z tym otrzymuje się sześć klas: po dwie wyższe, średnie i niższe. Zdecydowana większość respondentów, bo ponad 80%, umieściła się w klasie średniej, z czego ponad 50% w klasie średniej – wyższej i ponad 30% w klasie średniej – niższej. Do klasy wyższej zaliczyło się 11% badanych (3,5% klasa wyższa –

wyższa i 7,5% wyższa – niższa). Najmniej liczną grupę stanowili badani o poczuciu przynależności do klasy niższej (niespełna 8%), z czego 5,4% to przedstawiciele klasy wyższej – niższej i 2,5% klasy niższej – niższej.

Kolejną analizowaną cechą jest liczba samochodów w gospodarstwie domowym. Pośród respondentów przeważały osoby, w których gospodarstwie domowym znajduje się jeden samochód (54,7%). Prawie 20% badanych obchodzi się bez samochodu, a ponad 19% posiada dwa auta w gospodarstwie domowym. Liczbę samochodów większą niż trzy zadeklarowało tylko ponad 6% badanych.

Powyższe dane należy uzupełnić o informacje o posiadaniu przez respondentów prawa jazdy. Większość, bo aż 66% badanych legitymuje się dokumentem uprawniającym do prowadzenia samochodów.

Informacje wstępne warto uzupełnić o dane związane z miejscem zamieszkania badanych. Większość z nich mieszka w Rzeszowie (73,7%). Pozostali (ponad 26%) to rezydenci podmiejskich wsi.

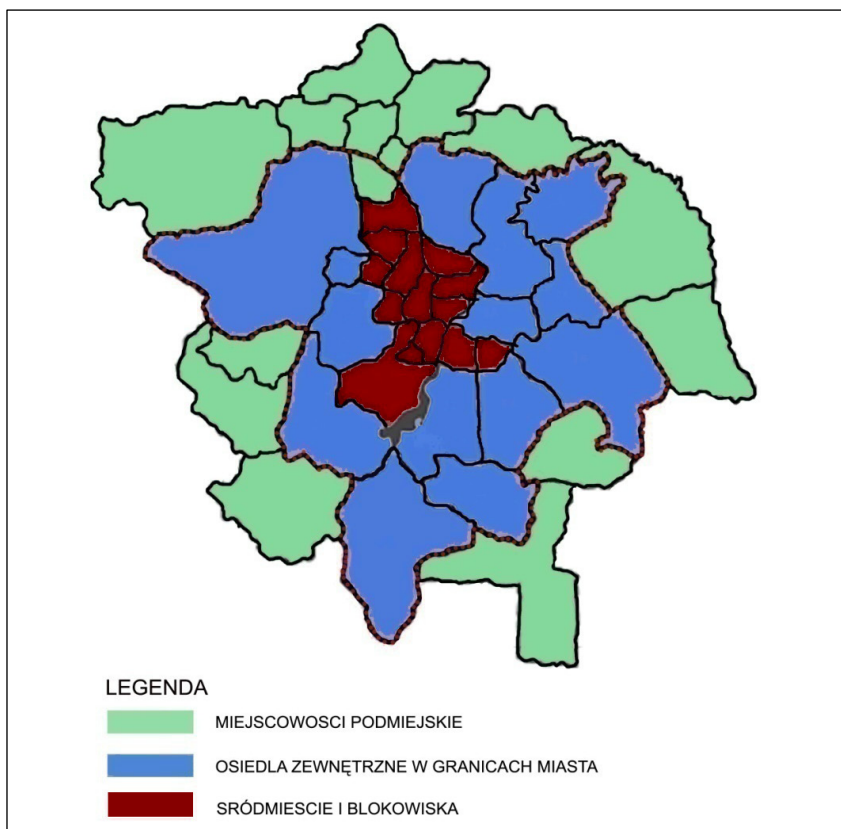
Tabela 6. Strefa zamieszkania badanych

Strefa zamieszkania	Częstość	Procent
Śródmieście i blokowiska	313	43,1
Osiedla zewnętrzne w granicach miasta	223	30,7
Strefa podmiejska	191	26,3
Ogółem	727	100,0

Źródło: Obliczenia własne

Dla czytelności późniejszych analiz wydzielono trzy strefy, w których mieszkają badani: strefę śródmiejską, do której zaliczono również osiedla blokowe ulokowane poza śródmieściem, zamieszkiwaną przez 43,1% badanych, strefę osiedli zewnętrznych o dominującej niskiej zabudowie jednorodzinnej lub wielorodzinnej, znajdujących się w granicach administracyjnych Rzeszowa (30,7%) oraz strefę podmiejską, na którą składają się podrzeszowskie miejscowości (26,3%). Połączenie śródmieścia oraz blokowisk w jeden obszar badawczy początkowo można uznać za niestosowne. Jednak taki zabieg w przypadku badań ilościowych jest niezbędny. Przemawia za tym specyfika rzeszowskiego śródmieścia, które jest bardzo małe pod względem powierzchni. Warto zaznaczyć, że w granicach śródmieścia znajduje się dość dużo zabudowy blokowej (również wysokiej). Obszar ten jest również zamieszkiwany przez niewielką w skali całego miasta liczbę ludności. Osiedla Śródmieście Północ i Śródmieście Południe

zamieszkuje niewiele ponad 8000 mieszkańców, co stanowi tylko niespełna 5% ogólnej liczby mieszkańców miasta. Przestrzenny układ wydzielonych stref ilustruje rysunek 10.

Rysunek 2. Mapa badanego obszaru z podziałem na 3 strefy

Źródło: Opracowanie własne.

Kolejna z prezentowanych danych dotyczy rodzaju zamieszkiwanego budynku. Większość badanych (40,9%) zamieszkuje w bloku o wysokości do czterech kondygnacji.

Na kolejną grupę składają się mieszkańcy domów wolno stojących (33,1%) oraz bloków mieszkalnych o wysokości powyżej pięciu pięter. Najmniej liczni byli mieszkańcy niskich domów wielorodzinnych, tzw. szeregówek (3,6%).

Ostatnia zaprezentowana w tej części informacja dotyczy podziału respondentów ze względu na miejsce zamieszkania i pochodzenia. Zdecydowana większość badanych przyznała, że mieszka w mieście i pochodzi

z miasta (56,3%). Druga co do wielkości grupa to osoby pochodzące ze wsi, lecz mieszkające w mieście (28,6%). 13,7% respondentów to osoby pochodzące ze wsi i mieszkające na wsi.

Tabela 7. Badani ze względu na miejsce pochodzenia i zamieszkania

Miejsce pochodzenia i zamieszkania	Częstość	Procent
Mieszka w mieście i pochodzi z miasta	408	56,3
Mieszka w mieście, pochodzi ze wsi	207	28,6
Mieszka na wsi, ale pochodzi z miasta	11	1,5
Mieszka na wsi i pochodzi ze wsi	99	13,7
Ogółem	725	100,0

Źródło: Obliczenia własne

Zdecydowanie najmniejszą grupę stanowili respondenci pochodzący z miasta, lecz w chwili realizacji badania mieszkający na wsi (1,5%). W związku z tymi ostatnimi należy zaznaczyć, że na stosunkowo nieznaczną wielkość tej kategorii miał wpływ proces poszerzania administracyjnych granic Rzeszowa o obszary okolicznych gmin oraz fakt, że na badanym obszarze, który nie należy do Rzeszowa, znajdują się dwa niewielkie, lecz bezpośrednio graniczące z Rzeszowem miasta: Tyczyn i Boguchwała.

W badaniu jakościowym próbę dobrano w sposób celowy. Rozmówcy byli osobami w wieku pomiędzy 28 a 59 lat. Skupienie się na tej kategorii wiekowej nie było przypadkowe. Analiza ilościowa wykazała, że to właśnie osoby w średnim wieku są najbardziej zainteresowane przeniesieniem się z miasta centralnego na przedmieścia. Ich czas zamieszkania w strefie suburbiów wahał się w granicach od 1,5 roku do 8 lat. Wszyscy badani wcześniej mieszkali w Rzeszowie na osiedlach bloków przez co najmniej cztery lata. Warto zaznaczyć, że kilku rozmówców przed zamieszkaniem w Rzeszowie i późniejszą przeprowadzką na przedmieścia zamieszkiwało podrzeszowskie miejscowości lub inne miejscowości z województwa. W związku z tym w ich przypadku Rzeszów nie był pierwszym miejscem zamieszkania.

ROZDZIAŁ III

WALORYZACJA PRZESTRZENNYCH CECH OSIEDLI I ICH MIESZKAŃCÓW

Celem tego rozdziału jest próba ukazania różnic w ocenie społecznych cech mieszkańców i przestrzennych cech osiedli w obszarze miasta i okolicznych miejscowości oraz porównanie ich z wyznaczonymi wcześniej strefami miasta: śródmiejską, osiedli zewnętrznych w granicach miasta i podmiejską. Badania koncentrują się wokół zróżnicowania występującego w sferze świadomości badanych mieszkańców, a więc różnego od granic administracyjnych. Zaproponowany podział waloryzowanych cech wynika z propozycji A. Wallisa. Według tego autora *miasto jest systemem złożonym z dwóch organicznie powiązanych, współdziałających na zasadzie sprzężeń zwrotnych, lecz autonomicznych podsystemów – urbanistycznego i społecznego*⁹⁵. Podsystem urbanistyczny to *całokształt materialnych elementów miasta stworzonych przez człowieka, jak i elementów naturalnych, które składają się na jego strukturę przestrzenną*⁹⁶. Podsystem społeczny to *zbiorowość użytkowników miasta, których podstawową strukturę tworzą jego mieszkańcy*⁹⁷. Pierwszy z podsystemów nazywany jest miastem, a drugi społeczeństwem. *Analizy mogą być koncentrowane na jednym lub drugim podsystemie, jednak nie można ich prowadzić [...] w oderwaniu od siebie*⁹⁸. W związku z powyższą definicją miasta zróżnicowanie przestrzenne bierze się m.in. z postrzegania i oceniania przez jednostki i grupy podsystemu urbanistycznego, a różnice społeczne z postrzegania i oceny podsystemu społecznego.

Podstawą do poziomu zróżnicowania pod względem cech społecznych i urbanistycznych jest subiektywna ocena wystawiona przez respondentów współmieszkańcom zamieszkiwanego przez nich osiedla oraz materialnym elementom osiedla (budynki mieszkalne, sklepy, infrastruktura drogowa itp.) w porównaniu z pozostałymi osiedlami miasta.

⁹⁵ A. Wallis, *Miasto i przestrzeń*, Warszawa 1977, s. 79.

⁹⁶ Tamże.

⁹⁷ Tamże.

⁹⁸ M. Malikowski, *Socjologiczne problemy miasta*, Rzeszów 1998, s. 11.

Ocena „własnego” osiedla bezpośrednio związana jest z odrębnością terytorialną i świadomością przynależności terytorialnej mieszkańców. Jak twierdzi K. Pawłowska: *Odrębność terytorialna to zespół cech świadczących o przynależności z niej wynikających*⁹⁹. Świadomość terytorialną definiuje się jako składnik świadomości społecznej, która odnosi się do poczucia odrębności własnego terytorium, a wtórnie również własnej grupy społeczno-terytorialnej¹⁰⁰.

W badaniach empirycznych innych autorów wyróżniono cztery zasadnicze stopnie świadomości terytorialnej, uporządkowane hierarchicznie: lokalny, regionalny, krajowy (lub narodowy) i ponadnarodowy¹⁰¹. Badania dotyczące miasta będą się zaliczały do szczebla lokalnego. *W przypadku analizy na szczeblu miejskim można tu dodatkowo wyróżnić świadomość ogólnomiejską i wewnątrzmiejską. Pierwsza z nich odnosi się do poczucia odrębności własnego miasta i więzi emocjonalnej z nim. Świadomość wewnątrzmiejska odnosi się natomiast do poczucia odrębności jednych części miasta, zwanych tradycyjnie dzielnicami, od innych jego części*¹⁰².

Poniżej zaprezentowane wyniki badania odnoszą się do świadomości wewnątrzmiejskiej, a ich celem jest wyznaczenie granic pomiędzy osiedlami i miejscowościami wynikających z ocen respondentów.

Zaprezentowane zostaną również wyniki analizy dwóch ważnych dla świadomości terytorialnej respondentów pytań zadanych w badaniach:

1. Jakimi ludźmi, Pana(i) zdaniem są mieszkańcy Pana(i) osiedla/miejscowości w porównaniu z (innymi) mieszkańcami Rzeszowa?
2. Czy Pana(i) zdaniem Pana(i) osiedle/miejscowość różni się od (innych) osiedli Rzeszowa ze względu na poniższe cechy.

Kafeterie obydwu pytań skonstruowane zostały na podstawie dyferencjału semantycznego (7-stopniowa skala od +3 do -3, gdzie np. „+3” oznacza „zdecydowanie życzliwi”, „0” brak różnicy, a „-3” „zdecydowanie nieżyczliwi” w porównaniu z pozostałymi mieszkańcami miasta).

W pierwszym pytaniu badani musieli się odnieść do następujących czternastu par określeń, które posłużyły autorowi do operacjonalizacji postrzegania współmieszkańców osiedla: „religijni – niereligijni”, „życzliwi – nieżyczliwi”, „uczciwi – nieuczciwi”, „pracowici – leniwi”, „wykształceni – niewykształceni”, „przedsiębiorczy – nieprzedsiębiorczy”, „ufni – nieufni”,

⁹⁹ K. Pawłowska, *Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskiej* [w:]: Z. Rykiel, *Przemiany struktury społeczno-przestrzennej miasta polskiego a świadomość terytorialna jego mieszkańców*, Wrocław 1999, s. 7.

¹⁰⁰ Por. Z. Rykiel, *Przemiany struktury...*, s. 7.

¹⁰¹ Por. tamże.

¹⁰² Tamże.

„schłudni-bałamaniarze”, „tolerancyjni – nietolerancyjni”, „odpowiedzialni – nieodpowiedzialni”, „nowocześni – zacofani”, „zdyscyplinowani – niezdyscyplinowani”, „skuteczni w działaniu – nieskuteczni w działaniu”, „aktywni społecznie – nieaktywni społecznie”.

W drugim pytaniu, dotyczącym walorów osiedla zastosowano czternaście następujących par określeń: „estetyczne – nieestetyczne”, „bezpieczne – niebezpieczne”, „ogólnie dobre do życia – ogólnie złe do życia”, „ma dużo zieleni – ma mało zieleni”, „charakteryzuje je wysoki standard życia mieszkańców – charakteryzuje je niski standard życia mieszkańców”, „posiada odpowiednią liczbę placówek usługowych – nie posiada odpowiedniej liczby placówek usługowych”, „jest zadbane – jest niezadbane”, „posiada dobre ulice i chodniki – posiada złe ulice i chodniki”, „posiada odpowiednią liczbę placówek kulturalno-oświatowych – nie posiada odpowiedniej liczby placówek kulturalno-oświatowych”, „posiada interesujący wygląd budynków – posiada nieinteresujący wygląd budynków”, „posiada odpowiednią liczbę sklepów – nie posiada odpowiedniej liczby sklepów”, „posiada odpowiednią liczbę miejsc zabaw dla dzieci – nie posiada odpowiedniej liczby miejsc zabaw dla dzieci”, „bogate – biedne”, „posiada dobre połączenie komunikacyjne z centrum miasta – nie posiada odpowiedniego połączenia z centrum miasta”.

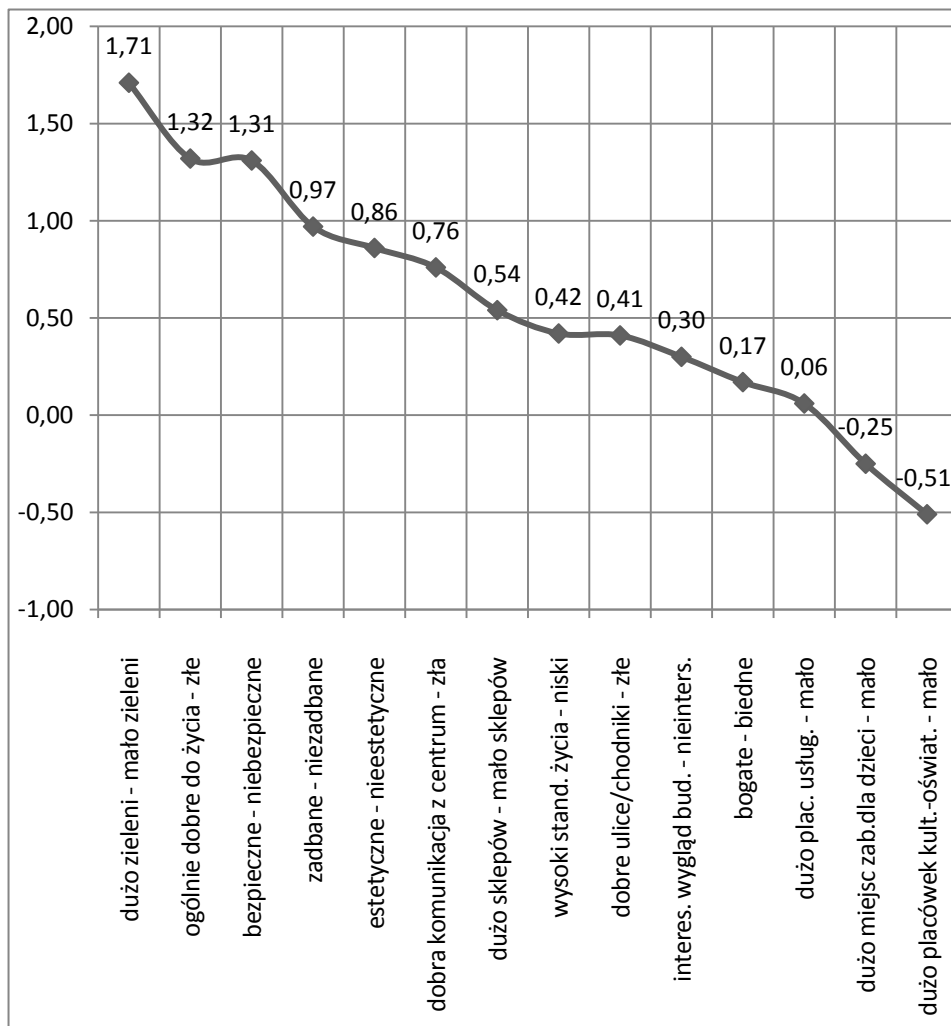
1. Ocena przestrzennych właściwości osiedli – cechy „typowego osiedla”

Analiza średnich dyferencjału semantycznego pytania „Czy Pana(i) zdaniem Pana(i) osiedle/miejscowość różni się od (innych) osiedli Rzeszowa ze względu na poniższe cechy?” pozwoliła na uchwycenie wizerunku „typowego” (uśrednionego) osiedla/miejscowości¹⁰³. Pierwsza konkluzja dotyczy ogólnej oceny osiedla, które postrzegane jest przez badanych pozytywnie. Średnie 12 z 14 zmiennych osiągnęły wartości powyżej „0” (całkowity zakres od 1,71 do -0,51). Według badanych „typowe” osiedle/miejscowość w największym stopniu posiada dużo zieleni, jest dobre do życia oraz bezpieczne. Jest również zadbane oraz estetyczne.

Zdecydowanie gorzej prezentują się jego cechy bezpośrednio związane z jakością życia. Osiedle jest w mniejszym stopniu dobrze skomunikowane z centrum miasta, co w pewnym zakresie przekłada się również na ocenę

¹⁰³ Modele „typowych” osiedli i „typowych” mieszkańców zbudowane zostały w oparciu o analizę średnich ocen wystawianych im przez badanych.

standardu życia jego mieszkańców. Stan ulic i chodników oraz wygląd budynków oceniane są wprawdzie na plus, jednak nie w takim stopniu jak wcześniejsze jego cechy.

Wykres 1. „Typowe” cechy osiedla respondenta – średnie dyferencjały semantycznego (skala od +3 do -3)

Źródło: Badania własne.

Zdecydowanie najslabiej pod tym względem prezentuje się postrzeganie zamożności mieszkańców (wartość średniej 0,17) oraz cech infrastruktural-

nych związanych z dostępnością do placówek usługowych. Najgorzej postrzegana jest liczba miejsc zabaw dla dzieci i placówek kulturalno-oświatowych.

Istotne znaczenie ma położenie osiedla względem centrum miasta i to, jak wpływa ono na ocenę osiedla oraz jakie jego cechy waloryzowane są jako lepsze, a jakie jako gorsze. W związku z tym dokonano analizy podobnej jak wyżej, jednak z podziałem na osiedla „śródmiejskie i blokowiska”, „osiedla zewnętrzne w granicach miasta” oraz miejscowości strefy podmiejskiej.

W przypadku śródmieścia i blokowisk najwyższe oceny uzyskały takie cechy osiedla, jak: ilość zieleni znajdującej się na obszarze osiedla (1,04) oraz połączenie komunikacyjne osiedla z centrum (1,06). Następne cechy to przekonanie, że osiedle zamieszkania jest dobre do życia (0,85) i wyposażone w odpowiednią liczbę sklepów, w których dokonuje się codziennych zakupów (0,85). Trochę gorzej badani ocenili stopień zadbania osiedla (0,78), poziom bezpieczeństwa (0,76) oraz stan ulic i chodników (0,69).

**Tabela 8. „Typowe” cechy osiedli z podziałem na strefy
- średnie dyferencjału semantycznego**

Cecha	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska
Dużo zieleni - mało zieleni	1,04	2,21	2,17
Bezpieczne - niebezpieczne	0,76	1,83	1,58
Ogólnie dobrze się żyje - źle się żyje	0,85	1,84	1,49
Zadbane - niezadbane	0,78	1,25	1
Estetyczne - nieestetyczne	0,6	1,28	0,86
Dużo sklepów - mało sklepów	0,85	0,3	0,36
Dobra komun. z centr. - zła komun.	1,06	0,74	0,4
Wysoki standard życia - niski	0,17	0,81	0,42
Inters. wygląd budynków - nieinteresujący	0,09	0,57	0,35
Bogate - biedne	0,09	0,42	0,09
Dużo placówek usług. - mało	0,55	-0,25	-0,28
Dobre ulice i chodniki - złe ulice i chodniki	0,69	0,4	0,07
Dużo miejsc zabaw dla dzieci - mało	0,1	-0,73	-0,32
Dużo placówek kult.-oświatowych - mało	0,15	-1,02	-0,93
Średnia	0,55	0,68	0,51

Źródło: Obliczenia własne.

Pomimo braku wartości ujemnych warto zaprezentować gorzej oceniane cechy typowego osiedla śródmiejskiego. Zdecydowanie niższe oceny uzyskały wygląd budynków (0,09) i zasobność mieszkańców (0,09). Ponadto osiedla śródmiejskie są postrzegane jako niezbyt przyjazne mieszkańcom. Wskazana została niedostateczna liczba placówek kulturalno-oświatowych (0,15) i miejsc zabaw dla dzieci (0,1), co przekłada się na ogólnie niski standard życia (0,17).

Zatem typowe śródmiejskie osiedle jest dobrze skomunikowane z centrum, bezpieczne i dobrze zaopatrzone w sklepy. Z drugiej strony, pomimo korzystnego położenia w centrum, jego mieszkańcy nie mają łatwego dostępu do placówek kulturalnych i oświatowych oraz miejsc zabaw dla dzieci. W osiedlach śródmiejskich dominuje mało interesująca architektura, a ich mieszkańcy charakteryzują się przeciętnym standardem życia.

Osiedla zewnętrzne położone w granicach miasta oceniane są przez ich mieszkańców bardziej krytycznie. Trzy cechy uzyskały wartości poniżej zera (liczba placówek kulturalno-oświatowych – 1,02, liczba miejsc zabaw dla dzieci – 0,73 oraz liczba placówek usługowych – 0,25). Pomimo to średnia ocena (wyliczona przy użyciu wszystkich czternastu zmiennych) tychże osiedli jest najwyższa. Uwidacznia się, że podobne cechy słabo zostały ocenione także przez mieszkańców śródmieścia.

W przypadku cech pozytywnych najwyższej ceniona jest odpowiednia ilość zieleni znajdująca się na obszarze osiedla (2,21), ogólna jakość życia (1,84) i bezpieczeństwo (1,83). Osiedle jest zadbane (1,25) oraz estetyczne (1,28). Należy zaznaczyć, że oceny osiedli zewnętrznych są bardziej zróżnicowane od osiedli śródmiejskich.

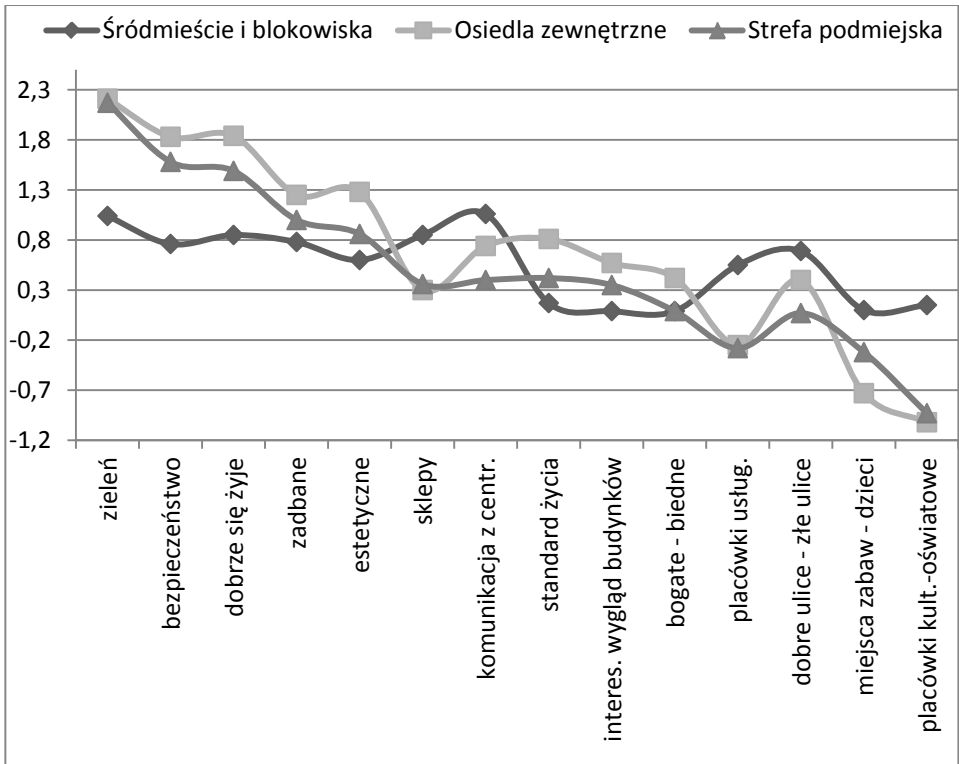
Podobnie duże zróżnicowanie ocen występuje w przypadku miejscowości podmiejskich. Mieszkańcy tych obszarów są również krytyczni w stosunku do jego właściwości. Trzy cechy uzyskały ujemny wynik średni (liczba placówek kulturalno-oświatowych – 0,93, liczba miejsc zabaw dla dzieci – 0,32, i liczba placówek usługowych – 0,18). Również słabo oceniano stan ulic i chodników – 0,07. Mieszkańcy tych obszarów, co wydaje się oczywiste, najlepiej oceniają ilość zieleni (2,17), poziom bezpieczeństwa (1,58) oraz ogólną jakość życia (1,49). Miejscowości podmiejskie są również zadbane (1) i całkiem estetyczne (0,86).

Porównanie ocen osiedli położonych w trzech strefach pozwala sformułować kilka wniosków. Po pierwsze, ogólne średnie oceny poszczególnych stref nie różnią się znacząco. Średnia ocena wszystkich cech jest najlepsza w przypadku osiedli zewnętrznych w granicach miasta (0,68). Trochę gorzej prezentują się osiedla śródmiejskie (0,55), a najgorzej miejscowości podmiejskie (0,51). Po drugie, można wyznaczyć grupy cech, pod względem

których badane obszary najbardziej się różnią (ocena zieleni, bezpieczeństwa, poziomu życia, liczba placówek oświatowych).

Z danych zaprezentowanych na wykresie 2 można zasadnie wnosić, że mieszkańcy strefy podmiejskiej nie oceniają najwyższej żadnej z wyróżnionych cech, a cztery cechy najgorzej – komunikację z centrum Rzeszowa, liczbę placówek usługowych, bogactwo oraz stan ulic i chodników.

W prezentowanym zestawieniu zdecydowanie najlepiej wygląda sytuacja osiedli zewnętrznych w granicach miasta, których osiem cech (zieleni, bezpieczeństwo, dobre do życia, zadbane, estetyczne, standard życia, wygląd budynków i bogactwo) uzyskało najwyższe średnie noty, trzy najniższe.

Wykres 2. Zestawienie cech dla badanych obszarów – średnie dyferencjału semantycznego

Źródło: Obliczenia własne.

Śródmieście charakteryzuje się występowaniem największej liczby najniższych ocen średnich (7). Jednak ma aż sześć cech najlepiej ocenianych. Porównując najlepsze cechy osiedli śródmiejskich i blokowisk z pozostałymi

obszarami, najwyższe oceny uzyskały cechy związane z nasyceniem ich infrastrukturą. Mają one najlepszą komunikację z centrum miasta, dużo sklepów, gdzie dokonuje się codziennych zakupów, odpowiednią liczbę placówek usługowych, dobre ulice i chodniki, wystarczającą liczbę miejsc zabaw dla dzieci oraz odpowiednią liczbę placówek kulturalno-oświatowych. Obszary te jednak charakteryzują się gorszymi warunkami ekologicznymi. Mają najmniej terenów zielonych, są najmniej bezpieczne, ogólnie najgorsze do życia, naj słabiej zadbane oraz najmniej estetyczne. Ponadto są w najmniejszym stopniu bogate, ich mieszkańców charakteryzuje najniższy standard życia, a występująca tam architektura budynków jest najmniej ciekawa.

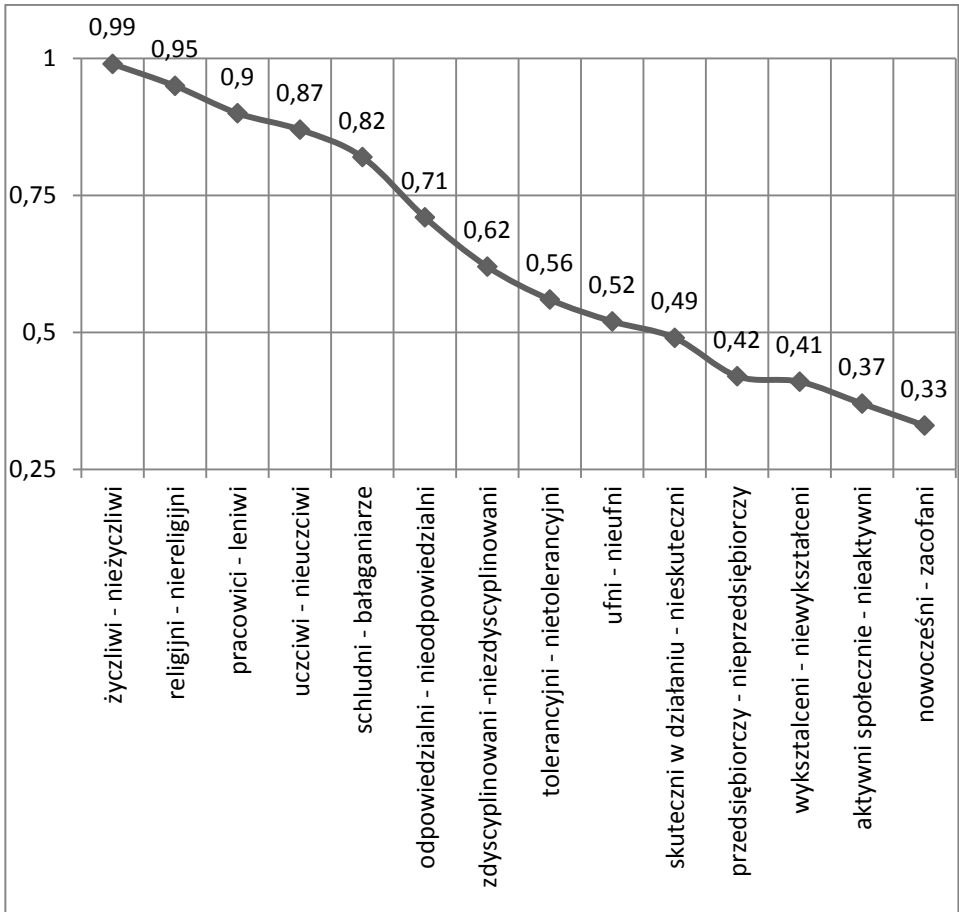
Na podstawie zaprezentowanych informacji można wysunąć wniosek, że spośród badanych obszarów najlepiej waloryzowane są osiedla zewnętrzne w granicach miasta, które ze strefą podmiejską łączy wysoka wartość ekologiczna, a ze śródmieściem poziom nasycenia w infrastrukturę komunalną oraz instytucje niezbędne w codziennym życiu. Warto również zwrócić uwagę na fakt, że mieszkańcy osiedli zewnętrznych lepiej ocenili ilość zieleni na obszarze zamieszkania niż mieszkańcy strefy podmiejskiej. Może to świadczyć o tym, że ta cecha osiedla ma dla nich większe znaczenie niż dla mieszkańców miejscowości graniczących z Rzeszowem.

2. Ocena społecznych cech mieszkańców – cechy „typowych mieszkańców”

Do rekonstrukcji obrazu „typowego mieszkańca” osiedla zastosowano identyczną procedurę jak w przypadku oceny „typowego osiedla”. Analizy średnich dyferencjału semantycznego z pytania: „Jakimi ludźmi, Pana(i) zdaniem są mieszkańcy Pana(i) osiedla/miejscowości w porównaniu z (innymi) mieszkańcami Rzeszowa?” dały kilka interesujących informacji.

Zróźnicowanie ocen cech mieszkańców (podsystemu społecznego) jest znacznie mniejsze od zróźnicowania ocen cech osiedli (podsystemu urbanistycznego). Dodatkowo przyjmuje niższe średnie wartości. Zakres ocen sytuuje się w granicach wartości od 0,99 do 0,33. Na uwagę zasługuje również brak ocen ujemnych.

Według badanych „typowy” mieszkaniec osiedla jest osobą życzliwą (0,99), religijną (0,95), pracowitą (0,9) i uczciwą (0,87). Gorzej zaś oceniane są cechy powiązane z kapitałem społecznym mieszkańców. Badani najniżej ocenili nowoczesność mieszkańców (0,33), aktywność społeczną (0,37), poziom wykształcenia (0,41) oraz przedsiębiorczość (0,42).

Wykres 3. „Typowe” cechy mieszkańców osiedla – średnie dyferencjały semantycznego (skala od 3 do -3)

Źródło: Obliczenia własne.

Niewiele lepiej prezentuje się ocena poziomu tolerancji i zaufania. Kreśląc obraz „typowego” mieszkańca osiedla/miejscowości, nie sposób nie zauważyć, że z jednej strony jest to osoba miła, uczciwa i pracowita, z drugiej zaś mało przedsiębiorcza i zaradna, posiadająca niski poziom wykształcenia i rzadko udzielająca się społecznie.

Analiza rozkładu średnich uwzględniająca podział na trzy strefy wskazuje na znaczne zróżnicowanie ocen wystawianych współmieszkańcom osiedla lub miejscowości. Mieszkańcy śródmieścia i blokowisk najgorzej oceniają własnych sąsiadów (ocena średnia cech 0,39), zaś mieszkańcy osiedli zewnętrznych najlepiej (ocena średnia cech 0,83). W przypadku ocen dokony-

wanych przez mieszkańców miejscowości podrzeszowskich średnia ocena jest niewiele gorsza od oceny mieszkańców osiedli zewnętrznych.

Tabela 9. „Typowe” cechy mieszkańców z podziałem na strefy – średnie dyferencjału semantycznego (zakres +3 do -3)

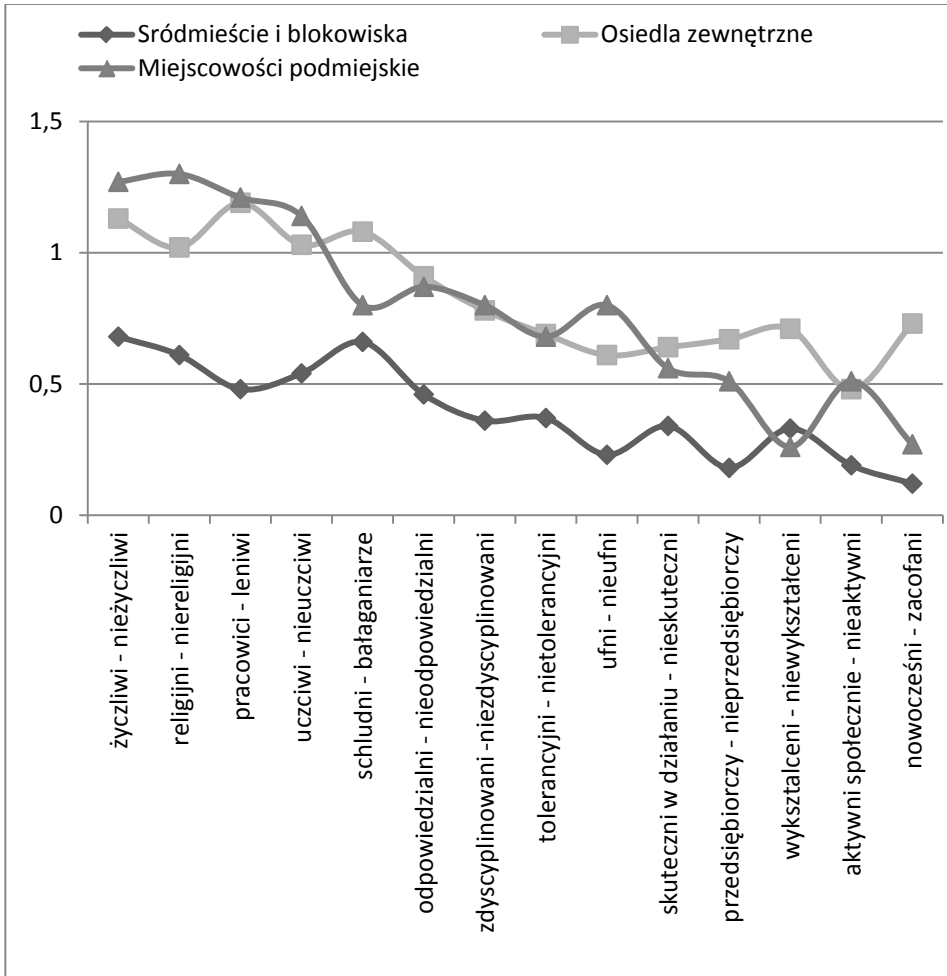
Cecha	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Miejscowości podmiejskie
życzliwi – nieżyczliwi	0,68	1,13	1,27
religijni – niereligijni	0,61	1,02	1,3
pracowici – leniwi	0,48	1,19	1,21
uczciwi – nieuczciwi	0,54	1,03	1,14
schludni – bałaganiarze	0,66	1,08	0,8
odpowiedzialni – nieodpowiedzialni	0,46	0,91	0,87
zdyscyplinowani – niezdiscyplinowani	0,36	0,78	0,8
tolerancyjni – nietolerancyjni	0,37	0,69	0,68
ufni – nieufni	0,23	0,61	0,8
skuteczni w działaniu – nieskuteczni	0,34	0,64	0,56
przedsiębiorczy – nieprzedsiębiorczy	0,18	0,67	0,51
wykształceni – niewykształceni	0,33	0,71	0,26
aktywni społecznie – nieaktywni	0,19	0,48	0,51
nowocześni – zacofani	0,12	0,73	0,27
Średnia	0,39	0,83	0,78

Źródło: Obliczenia własne.

Mieszkańcy strefy śródmiejskiej wystawili sobie najniższe oceny we wszystkich cechach poza wykształceniem, pod względem którego nieznacznie wyprzedzili mieszkańców strefy podmiejskiej. Czym zatem charakteryzuje się „typowy” mieszkaniec śródmieścia? Z reguły jest osobą życzliwą (0,68), schludną (0,66), religijną (0,61) i uczciwą (0,54). W najmniejszym stopniu charakteryzują go takie cechy, jak nowoczesność (0,12), przedsiębiorczość (0,18) oraz aktywność społeczna (0,19).

Jeśli mowa o ocenach mieszkańców osiedli zewnętrznych Rzeszowa, to najlepiej oceniane są te same cechy, na które zwracali uwagę mieszkańcy śródmieścia. Jednak średnie ocen są o wiele wyższe niż w przypadku badanych ze śródmieścia. Najniżej oceniane cechy na tym obszarze to aktywność społeczna (0,48), zaufanie (0,61) i skuteczność w działaniu (0,64).

W przypadku mieszkańców gmin sąsiadujących z Rzeszowem najlepiej oceniane są te same cechy, na które wskazywali mieszkańcy pozostałych stref: życzliwość (1,27), religijność (1,3), pracowitość (1,21) i uczciwość (1,14). Najśłabsze wyniki osiągnęła ocena nowoczesności badanych (0,27) oraz ich wykształcenia (0,26).

Wykres 4. Zestawienie cech dotyczących oceny mieszkańców dla badanych obszarów – średnie dyferencjału semantycznego

Źródło: Obliczenia własne.

Szczegółowe przeanalizowanie wykresu 4 pozwala na sformułowanie następujących wniosków. Po pierwsze, wszyscy badani mieszkańcy najwy-

żej ocenili te same cechy, jednak istnieje istotne zróżnicowanie pod względem poziomu ocen, który jest zdecydowanie najniższy w strefie śródmiejskiej. Mieszkańcy tej strefy wystawili swoim sąsiadom najniższe noty w przypadku 13 z 14 mierzonych zmiennych. Druga sprawa dotyczy zbliżonych ocen uzyskanych przez badanych ze strefy osiedli zewnętrznych i strefy miejscowości podmiejskich. Badani z osiedli zewnętrznych najlepiej ocenili swoich sąsiadów w przypadku 7 cech na 14, podobnie jak respondenci z miejscowości podmiejskich. W opinii badanych „typowy” mieszkaniec strefy podmiejskiej jest „lepszy” od mieszkańca osiedli zewnętrznych ze względu na poziom życzliwości, religijność, uczciwość i zaufanie. W obydwu strefach podobne oceny uzyskały następujące cechy: pracowitość, odpowiedzialność, zdyscyplinowanie, tolerancja i aktywność społeczna. Z kolei mieszkańcy osiedli zewnętrznych lepiej ocenili sąsiadów ze względu na następujące cechy: schludność, skuteczność w działaniu, przedsiębiorczość, wykształcenie i nowoczesność.

Podsumowując niniejsze wyniki, nie sposób pominąć najlepiej ocenianych właściwości mieszkańców. Badani z miejscowości podmiejskich najwyżej ocenili cechy kojarzące się z tradycyjnym sposobem życia, które można ogólnie łączyć z postawami konserwatywnymi, a mieszkańcy osiedli zewnętrznych w swoich sąsiadach w największym stopniu zauważyli cechy liberalne, które w pewnym zakresie charakteryzują klasę średnią.

3. „Najlepsze” i „najgorsze” osiedla i miejscowości - analiza indeksów

Dotychczasowe konstatacje odnosiły się do stereotypowego postrzegania „typowego” mieszkańca „typowego” rzeszowskiego osiedla i miejscowości podmiejskiej. W celu stworzenia swoistego rankingu osiedli miasta posłużono się metodą indeksów. Zbudowano dwa indeksy: indeks społeczny i indeks urbanistyczny (przestrzenny). Powstały one dzięki zrekodowaniu zmiennych z pytania o ocenę współmieszkańców oraz zmiennych z pytania o ocenę osiedla na dwie zmienne indeksowe. Następnie wyliczono ogólne średnie indeksów dla całego miasta i dla poszczególnych osiedli. Na zakończenie wyliczono odchylenia średnich poszczególnych osiedli w stosunku do średniej dla badanego obszaru. Zmienne wykorzystane do stworzenia indeksów spełniły niezbędne statystycznie warunki, uzyskując odpowiednio wysoki poziom współczynnika rzetelności alfa Cronbacha równy 0,91 dla zmiennych tworzących indeks społeczny i 0,86 dla zmiennych z indeksu urbanistycznego.

Analizę indeksu urbanistycznego warto rozpocząć od charakterystyki ilościowej. Niespełna połowa, bo 19 spośród 42 wyróżnionych w badaniu jednostek administracyjnych, uzyskało wyniki powyżej średniej.

Tabela 10. Indeks urbanistyczny – dodatnie odchylenia od średniej

Osiedle/miejscowość	Odchylenie od średniej	Typ
Kmity	14,91	Śródmieście i blokowiska
Budziwój	12,62	Zewnętrzne
Pobitno	9,77	Zewnętrzne
Nowe Miasto	8,6	Śródmieście i blokowiska
Śródmieście PN	7,79	Śródmieście i blokowiska
Wilkowyja	7,31	Zewnętrzne
Paderewskiego	7,04	Śródmieście i blokowiska
Krasne	6,2	Miejscowości podmiejskie
Słocina	5,52	Zewnętrzne
Staromieście	5,41	Zewnętrzne
Piastów	4,97	Śródmieście i blokowiska
Śródmieście PŁ	4,74	Śródmieście i blokowiska
Kotuli	4,34	Zewnętrzne
Pułaskiego	2,38	Śródmieście i blokowiska
Gen. Andersa	1,93	Śródmieście i blokowiska
Drabinianka	1,87	Zewnętrzne
Biała	0,77	Zewnętrzne
Miłocin	0,51	Miejscowości podmiejskie
Krakowska PŁ	0,15	Śródmieście i blokowiska

Źródło: Obliczenia własne.

Wśród nich dominują osiedla śródmiejskie i blokowiska oraz osiedla zewnętrzne w granicach miasta. Tylko jedna miejscowość podmiejska – Miłocin, którego część od 2010 roku znalazła się w granicach Rzeszowa, uzyskała wynik powyżej średniej. Świadczy to o dużo gorszej ocenie elementów urbanistycznych miejscowości podmiejskich niż terenów znajdujących się na obszarze Rzeszowa oraz stosunkowo dobrej sytuacji większości osiedli zakwalifikowanych do strefy suburbiów Rzeszowa.

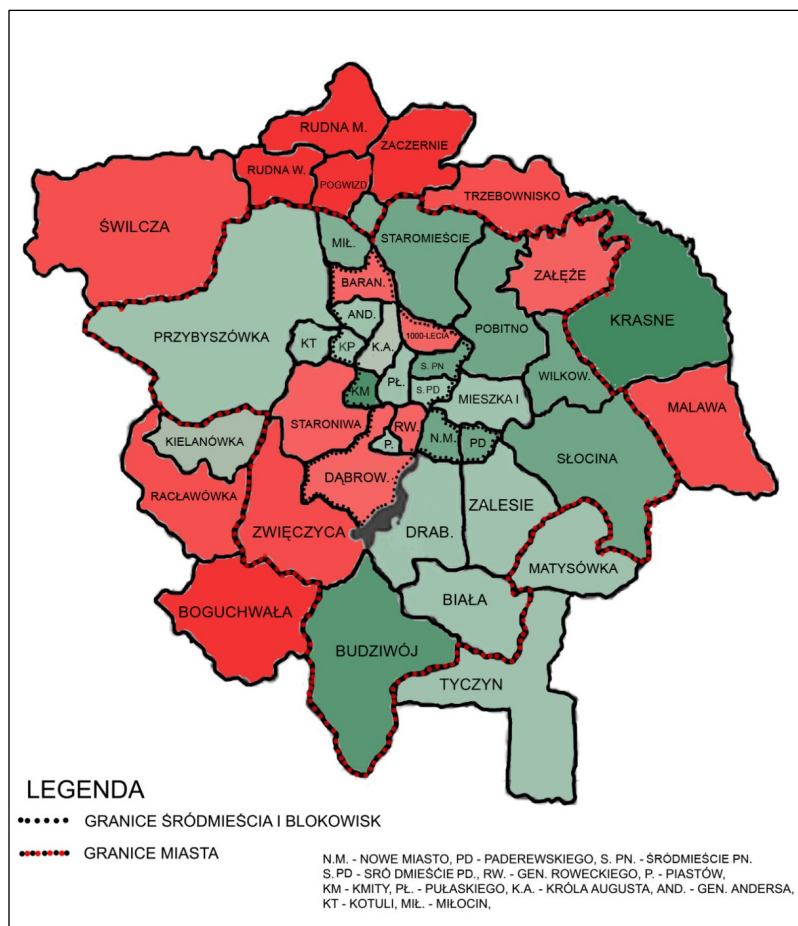
W przypadku ocen poniżej średniej zachodzi sytuacja odwrotna. Wśród 23 jednostek administracyjnych dominują miejscowości strefy podmiejskiej (12). Sklasyfikowano również sześć osiedli zewnętrznych w granicach miasta oraz pięć osiedli śródmiejskich.

Tabela 11. Indeks urbanistyczny – ujemne odchylenia od średniej

Osiedle/miejscowość	Odchylenie od średniej	Typ
Zalesie	-0,04	Zewnętrzne
Mieszka I	-0,53	Zewnętrzne
Matysówka	-2,29	Miejscowości podmiejskie
Króla St. Augusta	-3,29	Śródmieście i blokowiska
Przybyszówka	-4,32	Zewnętrzne
Tyczyn	-4,34	Miejscowości podmiejskie
Kielanówka	-4,34	Miejscowości podmiejskie
Raławówka	-5,09	Miejscowości podmiejskie
Świlcza	-6,51	Miejscowości podmiejskie
Załęże	-6,76	Zewnętrzne
Gen. Roweckiego	-7,05	Śródmieście i blokowiska
Baranówka	-7,31	Śródmieście i blokowiska
Malawa	-7,36	Miejscowości podmiejskie
Dąbrowskiego	-7,53	Śródmieście i blokowiska
Trzebownik	-7,76	Miejscowości podmiejskie
1000-lecia	-8,93	Śródmieście i blokowiska
Staroniwa	-8,98	Zewnętrzne
Rudna Wielka	-10,29	Miejscowości podmiejskie
Pogwizdów Nowy	-10,59	Miejscowości podmiejskie
Boguchwała	-11,06	Miejscowości podmiejskie
Zwiężczyca	-11,64	Zewnętrzne
Zaczernie	-12,34	Miejscowości podmiejskie
Rudna Mała	-13,49	Miejscowości podmiejskie

Źródło: Obliczenia własne.

Wyniki tego specyficznego rankingu staną się czytelniejsze, przez co bardziej przydatne do dalszych analiz, gdy zostaną zaprezentowane na mapie badanych obszarów. Analiza poniższej mapy pozwala sformułować kilka wniosków na temat osiedli „dobrych” i „złych” w przestrzeni miasta oraz na próbę wyznaczenia granic różnicujących wymienione obszary. W odróżnieniu od danych w tabelach na mapie uwzględniono obszary uzyskujące przeciętne oceny, dla których wartość odchylenia od średniej nie przekraczała 5. Na mapie znajdują się dwa kolory: zielony – reprezentujący odchylenia dodatnie i neutralne (oscylujące wokół średniej) oraz czerwony – reprezentujący odchylenia ujemne powyżej 5 punktów.

Rysunek 3. Indeks urbanistyczny – prezentacja odchyleń na mapie

Źródło: Opracowanie własne.

Intensywność koloru odpowiada poziomowi odchylenia od średniej. Kolory najciemniejsze reprezentują największe odchylenie. Kolor jasnozielony informuje o obszarach, które uzyskały ocenę w okolicach średniej. Poszczególne odcienie reprezentują przedziały 5-punktowe.

Interpretacja mapy prowadzi do kilku wniosków z przeprowadzonych badań. Po pierwsze, większość osiedli i miejscowości ocenianych pozytywnie i neutralnie znajduje się we wschodniej, nowszej części miasta. Po drugie, aż pięć osiedli strefy śródmiejskiej i blokowisk uzyskało wyniki poniżej średniej. Po trzecie, wyróżnia się odrębną ocenę dla największych rzeszowskich blokowisk. I tak np. osiedle Nowe Miasto – typowe blokowisko, oceniane jest pozytywnie w odróżnieniu od Baranówki. Zróżnicowanie to można wyjaśnić, wskazując na korzystniejsze położenie Nowego Miasta oraz sprawne funkcjonowanie tamtejszej spółdzielni mieszkaniowej, która podjęła różnorodne działania w celu poprawy wizerunku największego pod względem liczby mieszkańców osiedla miasta. Po czwarte, większość osiedli zaliczonych do osiedli zewnętrznych w granicach miasta uzyskało wyniki w okolicach i powyżej średniej. Tylko osiedla Załęże i Zwiężczyca (do niedawna wsie podmiejskie) uzyskały wynik znacznie odbiegający od średniej na minus. Warto zaznaczyć, że właśnie na tych obszarach (osiedla zewnętrzne) znajduje się największa ilość obszarów o charakterze suburbiów. Ostatnia uwaga odnosi się do sytuacji miejscowości podmiejskich, z których większość uzyskała wyniki ujemne. Najgorzej swoje miejscowości ocenili mieszkańcy miejscowości graniczących z Rzeszowem od północy: Rudnej Wielkiej, Rudnej Małej, Pogwizdowa i Zaczernia. Niewiele lepsza ocena przypadła wsiom Świlcza i Trzebownisko. Kolejną grupę negatywnie ocenianych miejscowości stanowią miasto Boguchwała i wieś Raclawówka położone na południe od Rzeszowa. Spośród miejscowości podmiejskich pozytywną ocenę otrzymały: miasto Tyczyn oraz wsie Matysówka, Kielanówka i Krasne.

Tabela 12. Indeks społeczny – dodatnie odchylenia od średniej

Osiedle/miejscowość	Odchylenie od średniej	Typ
1	2	3
Budziwój	19,75	Zewnętrzne
Staromieście	10,46	Zewnętrzne
Pobitno	9,32	Zewnętrzne
Wilkowyja	8,36	Zewnętrzne

1	2	3
Śródmieście PN	8,02	Śródmieście i blokowiska
Tyczyn	7,78	Miejscowości podmiejskie
Załęże	7,29	Zewnętrzne
Krasne	6,82	Miejscowości podmiejskie
Słocina	5,9	Zewnętrzne
Gen. Andersa	5,66	Śródmieście i blokowiska
Paderewskiego	4,96	Śródmieście i blokowiska
Kmity	4,40	Śródmieście i blokowiska
Świlcza	3,29	Miejscowości podmiejskie
Kielanówka	2,71	Miejscowości podmiejskie
Rudna Mała	2,56	Miejscowości podmiejskie
Matysówka	2,56	Miejscowości podmiejskie
Zalesie	2,01	Zewnętrzne
Kotuli	0,82	Zewnętrzne
Krakowska PŁ	0,37	Śródmieście i blokowiska

Źródło: Obliczenia własne.

W przypadku indeksu społecznego, tak samo jak w indeksie urbanistycznym, 19 obszarów administracyjnych otrzymało odchylenia powyżej średniej. Analiza typów miejscowości wskazuje na w miarę równy rozkład wartości pomiędzy wszystkimi typami stref (osiedlami śródmiejskimi, zewnętrznymi w granicach miasta, miejscowościami podmiejskimi). Jednakże najwyższe dodatnie wartości przypadają na sześć osiedli zewnętrznych (Budziwój, Staromieście, Pobitno, Wilkowyja, Załęże i Słocina), dwa zaliczane do śródmieścia (Śródmieście Północ i gen. Andersa) i również dwa należące do strefy podmiejskiej (Tyczyn i Krasne). W przypadku wartości niewiele odchylających się od średniej na plus odnotowano po cztery osiedla śródmiejskie i strefy podmiejskiej oraz dwa strefy zewnętrznej miasta.

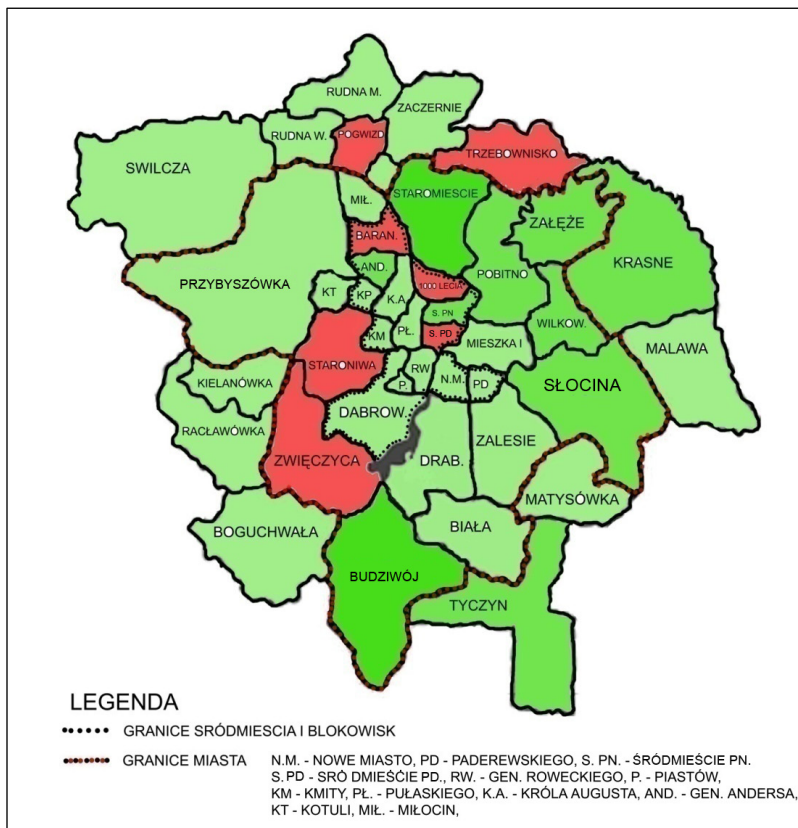
Z badanych obszarów 23 uzyskały wyniki poniżej średniej, przy czym tylko pięć znaczne (powyżej 5 punktów): Śródmieście Południe, Trzebownisko, Staroniwa, 1000-lecia i Zwiężczyca. Pośród osiedli sklasyfikowanych w najmniejszym stopniu ujemnie dominują osiedla zewnętrzne w granicach miasta oraz miejscowości podmiejskie.

Tabela 13. Indeks społeczny – ujemne odchylenia od średniej

Osiedle/miejscowość	Odchylenie od średniej	Typ
Raławówka	-0,04	Miejscowości podmiejskie
Miłocin	-0,24	Miejscowości podmiejskie
Przybyszówka	-0,31	Zewnętrzne
Boguchwała	-0,39	Miejscowości podmiejskie
Rudna Wielka	-0,44	Miejscowości podmiejskie
Drabinianka	-0,74	Zewnętrzne
Mieszka I	-1,54	Zewnętrzne
Biała	-1,75	Zewnętrzne
Zaczernie	-2,04	Miejscowości podmiejskie
Dąbrowskiego	-2,6	Śródmieście i blokowiska
Króla St. Augusta	-2,99	Śródmieście i blokowiska
Piastów	-3,32	Śródmieście i blokowiska
Gen. Roweckiego	-3,65	Śródmieście i blokowiska
Malawa	-3,86	Miejscowości podmiejskie
Nowe Miasto	-3,9	Śródmieście i blokowiska
Pułaskiego	-4,71	Śródmieście i blokowiska
Śródmieście PŁ	-6,73	Śródmieście i blokowiska
Trzebownik	-7,12	Miejscowości podmiejskie
Staroniwa	-8,48	Zewnętrzne
1000-lecia	-8,48	Śródmieście i blokowiska
Pogwizdów Nowy	-8,54	Miejscowości podmiejskie
Baranówka	-8,65	Śródmieście i blokowiska
Zwiężyca	-8,77	Zewnętrzne

Źródło: Obliczenia własne.

Porównując indeksy urbanistyczny i społeczny, trzeba zauważyć mniejszą ujemną rozpiętość tego drugiego. Przejawia się to stosunkowo niewielką liczbą jednostek administracyjnych sklasyfikowanych znacznie poniżej średniej, pomimo dużej liczby takich osiedli i miejscowości (5 z 23), przy czym aż osiem jednostek administracyjnych mieści się w przedziale od 0 do -2. Mapa (rys. 4) prezentuje rozkład wyników indeksu społecznego.

Rysunek 4. Indeks społeczny - prezentacja odchyleń na mapie

Źródło: Opracowanie własne.

Zasadniczym wnioskiem płynącym z analizy indeksów dotyczących oceny zamieszkiwanego osiedla oraz współmieszkańców osiedla jest ten, że badani mają skłonność do wystawiania lepszej oceny własnym sąsiadom niż wspólnie zajmowanej przestrzeni. Szczególnie uwidacznia się to na przykładzie miejscowości podmiejskich, których większość w indeksie urbanistycznym uzyskała oceny ujemne (często mocno poniżej średniej), a w indeksie społecznym zdecydowanie pozytywne, neutralne lub w niewielkim stopniu ujemne. Potwierdza to również wyższa średnia wartość indeksu społecznego niż indeksu urbanistycznego.

Warto zaznaczyć, że istnieje istotna statystycznie zależność pomiędzy indeksami albo inaczej – oceną przestrzennych i urbanistycznych wartości osiedla a oceną ich mieszkańców. Wartość współczynnika korelacji „r Pearsona” dla indeksów osiągnęła wysoki dodatni poziom równy 0,454 (poziom

istotności poniżej 0,001), co świadczy o silnym wzajemnym powiązaniu zmiennych, które można tłumaczyć następująco: wraz ze wzrostem oceny walorów osiedla wzrasta również ocena współużytkowników zajmowanej wspólnie przestrzeni¹⁰⁴. We wcześniejszych badaniach zrealizowanych przez autora na obszarze Rzeszowa w 2006 roku zaobserwowano taką samą zależność¹⁰⁵.

Kolejny problem analizowany w niniejszym rozdziale polega na podzieleniu osiedli/miejscowości ze względu na wyniki uzyskane w indeksach. Dzięki temu otrzyma się dodatkowe informacje na temat waloryzacji badanych obszarów przez respondentów. Podczas analizy możliwe jest wyznaczenie czterech typów jednostek administracyjnych:

1. Uzyskujących średnie oceny pozytywne w dwóch indeksach.
2. Uzyskujących średnie oceny pozytywne w indeksie urbanistycznym i negatywne w społecznym.
3. Uzyskujących średnie oceny pozytywne w indeksie społecznym i negatywne w urbanistycznym.
4. Uzyskujących średnie oceny negatywne w dwóch indeksach.

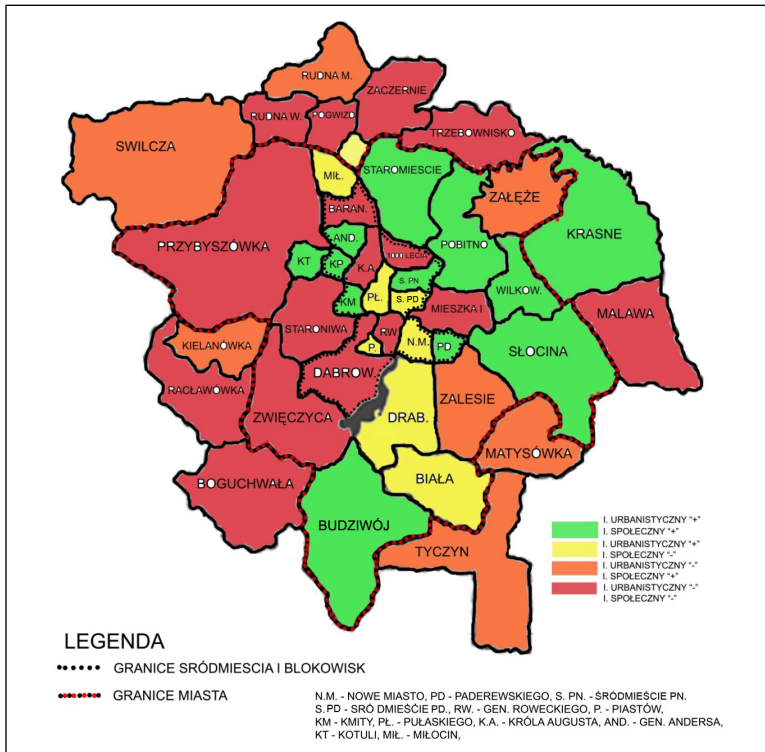
Rysunek 5 prezentuje rozkład średnich indeksów na badanym obszarze. W celu bardziej wyrazistego zarysowania różnic w trakcie analizy zrezygnowano z wydzielenia osiedli o wartościach dodatnich i ujemnych oscylujących wokół średniej. Można zaobserwować następujące ilościowe porządkowanie do poszczególnych osiedli: dwanaście osiedli uzyskało status średnich ocen pozytywnych w obydwu indeksach, siedem osiedli uzyskało status pozytywny w indeksie urbanistycznym oraz negatywny w indeksie społecznym, siedem jednostek administracyjnych uzyskało status pozytywny w indeksie społecznym i negatywny w indeksie urbanistycznym, a najwięcej (16) uzyskało status negatywny w obydwu indeksach.

Większość jednostek administracyjnych ocenionych pozytywnie ze względu na cechy urbanistyczne i społeczne znajduje się w strefie osiedli zewnętrznych w granicach miasta (6). Są to: Budziwój, Słocina, Wilkowyja, Pobitno, Staromieście oraz osiedle Kotuli. Spośród osiedli strefy śródmiejskiej i blokowisk podobne oceny uzyskało pięć osiedli: Paderewskiego, Śródmieście Północ, Kmita, Krakowska Południe i osiedle gen. Andersa. Tylko jedna miejscowość podmiejska (Krasne) odnotowała taki sam status.

¹⁰⁴ Więcej informacji na temat zależności i relacji pomiędzy zmiennymi w następnym rozdziale.

¹⁰⁵ Por. M. Palak, *Społeczne i przestrzenne granice w mieście na przykładzie Rzeszowa* [w:] *Polskie granice i pogranicza: nowe problemy i interpretacje*, red. H. Bojar, D. Wojakowski, A. Sadowski, Białystok 2008, s. 139.

Cechą charakterystyczną tych osiedli jest ich zewnętrzne położenie (dotyczy to również osiedli śródmiejskich) oraz przewaga lub znaczny udział zabudowy jednorodzinnej lub szeregowej, charakterystycznej dla mocno zurbanizowanych przedmieść.

Rysunek 5. Indeks społeczny i urbanistyczny w badanej przestrzeni

Źródło: Opracowanie własne.

Większość osiedli pozytywnie ocenianych ze względu na cechy urbanistyczne i negatywnie ze względu na cechy społeczne ich mieszkańców położona jest w strefie śródmiejskiej. Zalicza się do nich osiedla: Nowe Miasto, Piastów, Pułaskiego i Śródmieście Południe. Ich główną cechą charakterystyczną jest centralne położenie, duża gęstość zaludnienia i bliska odległość do centrum miasta. W przypadku osiedli położonych w strefie zewnętrznej (Biała, Drabinianka) zaliczonych do omawianego typu należy zwrócić uwagę na dwa fakty. Po pierwsze, niewielką ujemną średnią indeksu społecznego. Po drugie, na ich mocno przemieszany, miejsko-wiejski charakter. Podobny charakter ma Miłocin (miejscowość, która od 2010 roku podzielona

jest na część należącą do Rzeszowa i do ościennej gminy Głogów Małopolski); jego rzeszowska część ma charakter zwartej osiedla domków jednorodzinnych, które bezpośrednio graniczy z kompleksem mieszkaniowym osiedla Baranówka.

Kolejną grupę stanowią osiedla i miejscowości pozytywnie oceniane w indeksie społecznym i negatywnie w urbanistycznym. W skład tej grupy wchodzi dwa osiedla strefy zewnętrznej w granicach miasta: Załęże i Zalesie oraz pięć miejscowości podmiejskich: miasto Tyczyn, Matysówka, Rudna Mała, Świlcza i Kielanówka. Przy czym Zalesie można rozpatrywać jako osiedle „graniczne” ze względu na minimalną ujemną ocenę wartości indeksu urbanistycznego na poziomie $-0,04$. Należy też dodać, że na obszarze tego osiedla znajduje się największy i najstarszy zespół zabudowy szeregowej, którego budowę rozpoczęto już pod koniec lat 70. XX wieku.

Ostatni prezentowany typ stanowią jednostki administracyjne, które uzyskały negatywne oceny w obydwóch indeksach. W przeważającej części zaliczają się do niego miejscowości podmiejskie (siedem miejscowości) i najstarsze osiedla strefy śródmiejskiej położone poza ścisłym centrum miasta. Ponadto taki sam status uzyskały cztery osiedla z zewnętrznej strefy miasta: Przybyszówka, której część do niedawna należała do gminy Świlcza, Zwiężyca (do niedawna część gminy Boguchwała), Staroniwa (osiedle od dawna w granicach miasta, jednak niedoinwestowane i ciągle na znacznym obszarze zachowujące charakter podmiejskiej wsi) i osiedle Mieszka I, na którego obszarze dominuje zwarta zabudowa jednorodzinna. Warto podkreślić, że jest to jedyne osiedle ze strefy zewnętrznej w granicach Rzeszowa, które osiągnęło niewielkie, lecz ujemne średnie w indeksach.

4. Wewnętrzna struktura ocen – analiza zmiennych indeksów

Dotychczas ustalono istnienie związków pomiędzy oceną współmieszkańców a oceną walorów technicznych osiedli oraz przestrzenne zróżnicowanie ocen zależne od miejsca zamieszkania w strefie śródmiejskiej, osiedli zewnętrznych lub miejscowości podmiejskich. Następnym krokiem jest przegląd wewnętrznych związków zachodzących pomiędzy czternastoma zmiennymi, z których zbudowano indeksy urbanistyczny i społeczny w celu odkrycia ich struktury. W badaniu zastosowano analizę czynnikową metodą głównych składowych z rotacją Oblimin. Z tego względu wyodrębnione grupy cech w niniejszej części pracy nazywane są czynnikami.

W przypadku czternastu zmiennych opisujących współmieszkańców osiedla udało się wyodrębnić dwa czynniki wyjaśniające ponad 59% wariacji, które obrazuje poniższa tabela¹⁰⁶.

Tabela 14. Wyniki analizy czynnikowej dla zmiennych składających się na indeks społeczny

Cechy mieszkańców	Składnik	
	1	2
Wykształceni – Niewykształceni	,851	
Nowocześni – Zacofani	,848	
Przedsiębiorczy – Nieprzedsiębiorczy	,819	
Skuteczni w działaniu – Nieskuteczni w działaniu	,681	
Zdyscyplinowani – Niezdyscyplinowani	,576	
Schludni – Bałaganiarze	,567	
Tolerancyjni – Nietolerancyjni	,565	
Odpowiedzialni, rozsądni – Nieodpowiedzialni, nierozsądni	,542	
Aktywni społecznie – Nieaktywni społecznie	,507	
Życzliwi, pomocni – Nieżyczliwi, niepomocni		,866
Religijni – Niereligijni		,813
Uczciwi, godni zaufania – Nieuczciwi, niegodni zaufania		,805
Ufni – Nieufni		,642
Pracowici – Leniwi		,603

Źródło: Obliczenia własne.

Na pierwszy czynnik złożyły się następujące zmienne: wykształceni – niewykształceni, nowocześni – zacofani, przedsiębiorczy – nieprzedsiębiorczy, skuteczni w działaniu – nieskuteczni w działaniu, zdyscyplinowani – niezdyscyplinowani, schludni – bałaganiarze, tolerancyjni – nietolerancyjni, odpowiedzialni – nieodpowiedzialni, rozsądni – nierozsądni oraz aktywni społecznie – nieaktywni społecznie. Czynnik ten odpowiada cechom, które ogólnie można określić jako „liberalne”.

¹⁰⁶ Miara KMO adekwatności doboru próby wyniosła 0,92 przy istotności mniejszej niż 0,001, co spełnia niezbędne warunki do zastosowania tej metody statystycznej.

Na drugi czynnik złożyły się cechy, które można uznać za tradycyjne: życzliwi, pomocni – nieżyczliwi, niepomocni, religijni – niereligijni, uczciwi, godni zaufania – nieuczciwi, niegodni zaufania, ufní – nieufni oraz pracowici – leniwi. W dalszych opisach czynnik ten będzie nazywany tradycyjnym.

Pomiędzy obydwoma czynnikami występuje silny związek ujemny. Współczynnik korelacji r Pearsona uzyskał wartość $-0,5$, co świadczy o następującej prawidłowości: wraz ze wzrostem ocen cech o charakterze liberalnym następuje spadek ocen o charakterze tradycyjnym.

W celu sprawdzenia przestrzennego rozkładu nasilenia ocen zmienne składające się na czynniki połączono w indeksy, a następnie wyliczono średnie oceny dla poszczególnych osiedli i miejscowości. W ten sposób powstał indeks liberalny i indeks tradycyjny. Rozkład dodatnich średnich indeksu liberalnego przedstawia tabela 23.

Tabela 15. Indeks „liberalny” – rozkład dodatnich odchyłeń od średniej

Osiedle/miejscowość	Odchylenie od średniej	Typ
Budziwój	12,94	Zewnętrzne
Pobitno	8,75	Zewnętrzne
Wilkowyja	6,03	Zewnętrzne
Załęże	5,56	Zewnętrzne
Śródmieście PN	4,99	Śródmieście i blokowiska
Staromieście	4,93	Zewnętrzne
Paderewskiego	3,5	Śródmieście i blokowiska
Gen. Andersa	3,06	Śródmieście i blokowiska
Kmity	3,01	Śródmieście i blokowiska
Zalesie	2,73	Zewnętrzne
Krasne	2,66	Miejscowości podmiejskie
Słocina	2,34	Zewnętrzne
Kotuli	2,09	Zewnętrzne
Tyczyn	1,68	Miejscowości podmiejskie
Rudna Mała	1,43	Miejscowości podmiejskie
Kielanówka	0,73	Miejscowości podmiejskie
Mieszka I	0,2	Zewnętrzne

Źródło: Obliczenia własne.

Analiza danych zawartych w tabeli pozwala stwierdzić, że najwyższe średnie oceny odnoszące się do cech liberalnych współmieszkańców odnotowano w osiedlach zewnętrznych w granicach miasta, gdzie znajduje się najwięcej osiedli o charakterze suburbiów.

Tabela 16. Indeks „liberalny” – rozkład ujemnych odchyłeń od średniej

Osiedle/miejscowość	Odchylenie od średniej	Typ
Krakowska PŁ	-0,08	Śródmieście i blokowiska
Świlcza	-0,19	Miejscowości podmiejskie
Drabinianka	-0,33	Zewnętrzne
Biała	-0,63	Zewnętrzne
Pułaskiego	-0,94	Śródmieście i blokowiska
Przybyszówka	-0,95	Zewnętrzne
Króla St. Augusta	-1,27	Śródmieście i blokowiska
Matysówka	-1,37	Miejscowości podmiejskie
Miłocin	-1,37	Miejscowości podmiejskie
Gen. Roweckiego	-1,63	Śródmieście i blokowiska
Nowe Miasto	-1,71	Śródmieście i blokowiska
Piastów	-2,49	Śródmieście i blokowiska
Boguchwała	-2,52	Miejscowości podmiejskie
Dąbrowskiego	-2,83	Śródmieście i blokowiska
Raławówka	-3,27	Miejscowości podmiejskie
Śródmieście PŁ	-3,62	Śródmieście i blokowiska
Maława	-3,68	Miejscowości podmiejskie
Rudna Wielka	-3,97	Miejscowości podmiejskie
Zaczernie	-4,6	Miejscowości podmiejskie
Baranówka	-4,66	Śródmieście i blokowiska
Staroniwa	-4,66	Zewnętrzne
1000-lecia	-4,68	Śródmieście i blokowiska
Trzebownisko	-4,77	Miejscowości podmiejskie
Zwięczyca	-5,95	Zewnętrzne
Pogwizdów Nowy	-6,02	Miejscowości podmiejskie

Źródło: Obliczenia własne.

Spośród czternastu osiedli zewnętrznych aż dziewięć uzyskało oceny powyżej średniej. Najwyższe oceny otrzymały osiedla: Budziwój, Pobitno, Wilkowyja i Załęże. W przypadku osiedli śródmiejskich cztery z nich: Śródmieście Północ, Paderewskiego, gen. Andersa i Kmity uzyskały wartości powyżej średniej. Spośród miejscowości podmiejskich również cztery otrzymały wynik powyżej średniej: Krasne, Tyczyn, Rudna Mała i Kielanówka. Średnie oceny miejscowości podmiejskich były najniższe. Zatem mieszkańców tych miejscowości można uznać za najmniej liberalnych (najbardziej konserwatywnych).

W przypadku ocen poniżej średniej przeważają miejscowości podmiejskie oraz osiedla strefy śródmieścia (po dziesięć osiedli i miejscowości w porównaniu z pięcioma osiedlami zewnętrznymi). Rozkład średnich pozwala na stwierdzenie, że respondenci zamieszkujący strefę osiedli zewnętrznych w granicach Rzeszowa uznają swoich sąsiadów za bardziej liberalnych niż mieszkańcy śródmieścia i blokowisk oraz mieszkańcy miejscowości graniczących z Rzeszowem.

Wyniki indeksu „tradycyjnego” nie zaskakują. Najwięcej obszarów administracyjnych z ocenami powyżej średniej należy do będących jeszcze ostoją tradycji miejscowości strefy podmiejskiej (dziesięć spośród czternastu). Najwyższe oceny wystawili swoim współmieszkańcom respondenci z Tyczyna, Krasnego i Matysówki. W przypadku osiedli zewnętrznych połowa uzyskała oceny powyżej średniej (siedem spośród siedmiu). Najwyższe oceny uzyskały osiedla Budziwój, Słocina i Staromieście. Warto zaznaczyć, że dwa pierwsze osiedla jeszcze kilka lat temu nie były częścią Rzeszowa.

Tabela 17. Indeks „tradycyjny” – rozkład dodatnich odchyień od średniej

Osiedle/miejscowość	Odchylenie od średniej	Typ
1	2	3
Budziwój	6,81	Zewnętrzne
Tyczyn	6,07	Miejscowości podmiejskie
Staromieście	5,54	Zewnętrzne
Krasne	4,17	Miejscowości podmiejskie
Matysówka	3,94	Miejscowości podmiejskie
Słocina	3,57	Zewnętrzne
Rudna Wielka	3,54	Miejscowości podmiejskie
Świlcza	3,49	Miejscowości podmiejskie
Raławówka	3,24	Miejscowości podmiejskie
Śródmieście PN	3,03	Śródmieście i blokowiska

1	2	3
Zaczerwie	2,57	Miejscowości podmiejskie
Gen. Andersa	2,36	Śródmieście i blokowiska
Wilkowyja	2,34	Zewnętrzne
Boguchwała	2,14	Miejscowości podmiejskie
Kielanówka	1,99	Miejscowości podmiejskie
Załęże	1,74	Zewnętrzne
Paderewskiego	1,47	Śródmieście i blokowiska
Kmity	1,41	Śródmieście i blokowiska
Rudna Mała	1,14	Miejscowości podmiejskie
Przybyszówka	0,65	Zewnętrzne
Pobitno	0,6	Zewnętrzne
Krakowska PŁ	0,46	Śródmieście i blokowiska
Dąbrowskiego	0,24	Śródmieście i blokowiska

Źródło: Obliczenia własne.

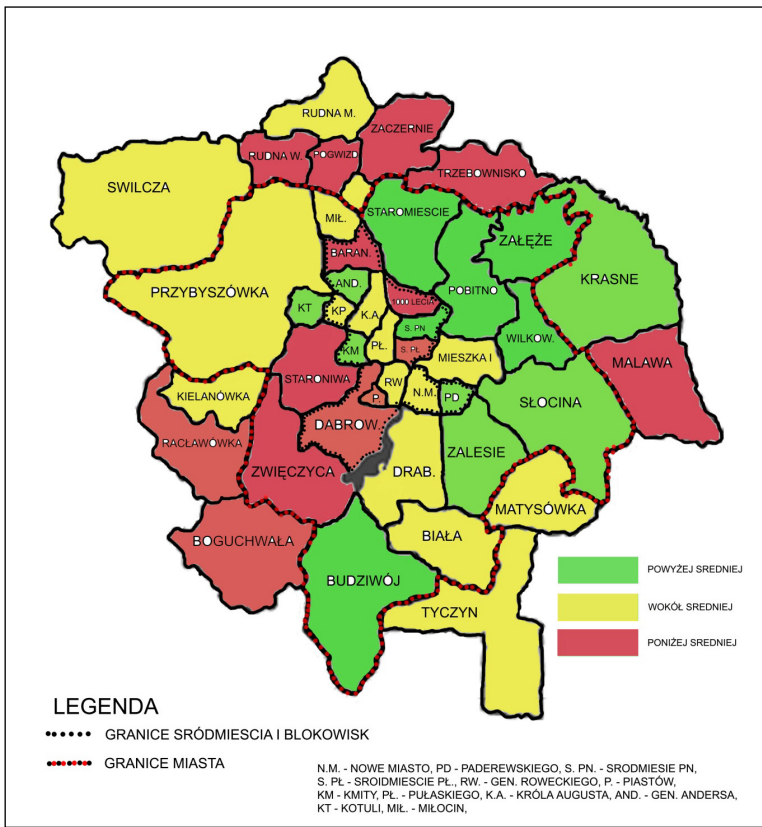
Najslabiej pod względem oceny cech „tradycyjnych” wypadły osiedla śródmiejskie. Tylko sześć spośród czternastu uzyskało oceny powyżej średniej. Są to osiedla: Śródmieście Północ, Generała Andersa, Paderewskiego, Kmity, Krakowska Południe i Dąbrowskiego. Osiedla śródmiejskie dominują także spośród tych, które uzyskały ujemne średnie wyniki.

Tabela 18. Indeks „tradycyjny” – rozkład ujemnych odchyłeń od średniej

Osiedle/miejscowość	Odchylenie od średniej	Typ
1	2	3
Maława	-0,17	Miejscowości podmiejskie
Drabinianka	-0,41	Zewnętrzne
Zalesie	-0,71	Zewnętrzne
Piastów	-0,82	Śródmieście i blokowiska
Miłocin	-0,86	Miejscowości podmiejskie
Biała	-1,12	Zewnętrzne
Kotuli	-1,26	Zewnętrzne
Króla St. Augusta	-1,71	Śródmieście i blokowiska
Mieszka I	-1,73	Zewnętrzne
Gen. Roweckiego	-2,01	Śródmieście i blokowiska

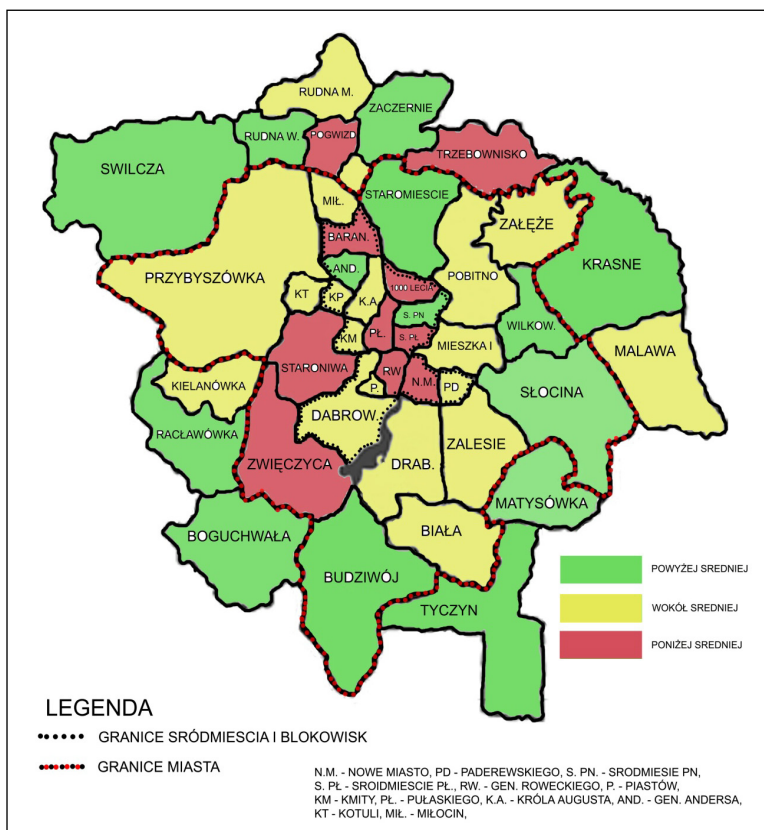
1	2	3
Nowe Miasto	-2,14	Śródmieście i blokowiska
Trzebowniko	-2,34	Miejscowości podmiejskie
Pogwizdów Nowy	-2,51	Miejscowości podmiejskie
Zwiężczyca	-2,81	Zewnętrzne
Śródmieście PŁ	-3,11	Śródmieście i blokowiska
1000-lecia	-3,79	Śródmieście i blokowiska
Pułaskiego	-3,79	Śródmieście i blokowiska
Staroniwa	-3,82	Zewnętrzne
Baranówka	-3,98	Śródmieście i blokowiska

Źródło: Obliczenia własne.

Rysunek 6. Czynniki liberalny – rozkład przestrzenny

Źródło: Opracowanie własne.

Rysunek 7. Czynniki tradycyjny – rozkład przestrzenny

Źródło: Opracowanie własne.

W przypadku czternastu cech opisujących właściwości urbanistyczne osiedli lub miejscowości badanych analiza doprowadziła do wyodrębnienia trzech czynników, które razem wyjaśniają ponad 62% wariancji¹⁰⁷. W skład pierwszego czynnika (infrastrukturalnego) weszły „twarde” zmienne, dotyczące jakości życia związane z wyposażeniem osiedla w miejską infrastrukturę: liczba placówek usługowych, liczba sklepów, gdzie robi się codzienne zakupy, połączenie komunikacyjne z centrum miasta, jakość dróg i chodników, liczba placówek kulturalno-oświatowych i liczba miejsc zabaw dla dzieci.

Drugi czynnik (nazwany czynnikiem „dobrego” miejsca) z kolei związany jest z „miękkimi cechami” decydującymi o jakości życia. W jego skład

¹⁰⁷ Miara KMO adekwatności doboru próby wyniosła 0,864 przy istotności mniejszej niż 0,001, co spełnia niezbędne warunki do zastosowania tej metody statystycznej.

weszły następujące zmienne opisujące walory osiedla lub miejscowości: „bezpieczne – niebezpieczne”, „ogólnie dobre do życia – ogólnie złe do życia”, „posiada dużo zieleni” – „nie posiada dużo zieleni”, „estetyczne – nieestetyczne”, „zadbane – niezadbane”.

Trzeci i ostatni czynnik związany jest z prestiżem miejsca zamieszkania. W jego skład wchodzi 3 zmienne opisujące bogactwo, wysoki standard życia oraz estetykę zabudowy osiedli. Na potrzeby rozważań czynnik ten został nazwany „prestiżowym”.

Tabela 19. Wyniki analizy czynnikowej dla zmiennych składających się na indeks urbanistyczny

Cechy osiedla/miejscowości	Składnik		
	1	2	3
Posiada odpowiednią liczbę placówek usługowych – Nie posiada odpowiedniej liczby placówek usługowych	,839		
Posiada odpowiednią liczbę sklepów (codzienne zakupy) – Nie posiada odpowiedniej liczby sklepów	,811		
Posiada dobre połączenie komunikacyjne z centrum miasta – Nie posiada dobrego połączenia z centrum miasta	,726		
Dobre ulice i chodniki – Złe ulice i chodniki	,711		
Posiada odpowiednią liczbę placówek kulturalno-oświatowych – Nie posiada odpowiedniej liczby placówek kulturalno-oświatowych	,677		
Posiada odpowiednią liczbę miejsc zabaw dla dzieci – Nie posiada odpowiedniej liczby miejsc zabaw dla dzieci	,636		
Bezpieczne – Niebezpieczne		,845	
Ogólnie dobre do życia – Ogólnie złe do życia		,833	
Posiada dużo zieleni – Nie posiada dużo zieleni		,756	
Estetyczne – Nieestetyczne		,607	
Zadbane – Niezadbane		,515	
Bogate – Biedne			,888
Interesujący wygląd budynków – Nieinteresujący wygląd budynków			,720
Wysoki standard życia – Niski standard życia			,666

Źródło: Obliczenia własne.

Pomiędzy zmiennymi składającymi się na czynniki zachodzą istotne związki statystyczne. Czynniki 1 „infrastrukturalny” w niewielkim stopniu koreluje z czynnikiem 2 „dobrego” miejsca (r Pearsona = 0,147). Świadczy to o niewielkim związku ocen dotyczących twardej infrastruktury osiedli z ocenami „dobrego” miejsca. Czynniki 1 „infrastrukturalny” jest o wiele mocniej skorelowany z czynnikiem 3 „prestizowym” (r Pearsona = 0,387). Świadczy to o większej sile zależności pomiędzy wyposażeniem miejsca w infrastrukturę a uznawaniem go za prestiżowe. Z kolei czynniki 2 „dobrego” miejsca mocno koreluje z czynnikiem trzecim „prestizowym” (r Pearsona = 0,349). Świadczy to o istnieniu silnego związku pomiędzy uznawaniem własnego osiedla za prestiżowe z równoczesnym uznawaniem go za miejsce dobre do życia.

Tabela 20. Indeks „infrastrukturalny” – rozkład dodatnich odchyłeń od średniej

Osiedle/miejscowość	Odchylenie od średniej	Typ
Kmity	8,54	Śródmieście i blokowiska
Śródmieście PN	8,22	Śródmieście i blokowiska
Nowe Miasto	7,6	Śródmieście i blokowiska
Śródmieście PŁ	7,36	Śródmieście i blokowiska
Piastów	4,65	Śródmieście i blokowiska
Pobitno	3,48	Zewnętrzne
Pułaskiego	3,45	Śródmieście i blokowiska
Paderewskiego	3,31	Śródmieście i blokowiska
Wilkowyja	2,71	Zewnętrzne
Budziwój	1,91	Zewnętrzne
Gen. Andersa	1,61	Śródmieście i blokowiska
Krakowska PŁ	1,39	Śródmieście i blokowiska
Drabinianka	0,83	Zewnętrzne
Mieszka I	0,8	Zewnętrzne
Króla St. Augusta	0,68	Śródmieście i blokowiska
Krasne	0,34	Miejscowości podmiejskie
Słocina	0,15	Zewnętrzne

Źródło: Obliczenia własne.

Tak samo jak w przypadku zmiennych opisujących mieszkańców, w celu sprawdzenia przestrzennego rozkładu nasilenia ocen dotyczących walorów urbanistycznych zmienne składające się na czynniki połączone w indeksy, a następnie wyliczono średnie oceny dla poszczególnych osiedli i miejscowości. W ten sposób powstały trzy nowe indeksy: „infrastrukturalny”, „dobrego” miejsca i „prestżu” osiedla.

Analiza indeksu czynnika infrastrukturalnego wykazała, że większość osiedli uzyskała noty poniżej średniej. Noty powyżej średniej w przeważającej skali otrzymały osiedla śródmiejskie i blokowiska (aż dziesięć z czterestu osiedli tego typu), z czego pięć osiedli: Kmity, Śródmieście Północ, Nowe Miasto, Śródmieście Południe oraz Piastów uzyskały najwyższe wyniki. Gorzej oceniono pod tym względem osiedla zewnętrzne w granicach miasta, z których sześć uzyskało wyniki poniżej średniej. Zdecydowanie najgorsze wyniki wystawili badani miejscowościom podmiejskim. Tylko jedna miejscowość – Krasne – uzyskała dodatni wynik.

Wyniki poniżej średniej zdecydowanie dominują w przypadku miejscowości podmiejskich. Najniższe noty uzyskały: Zaczerwie, Tyczyn, Rudna Mała, Załęże, Rudna Wielka, Pogwizdów Nowy, Matysówka i Boguchwała. Taki rozkład wyników nie może dziwić, gdyż miejscowości podmiejskie posiadają obiektywnie słabiej rozwiniętą infrastrukturę. Spośród osiedli zewnętrznych najgorzej oceniono Załęże, Zwiężycę i Przybyszówkę, czyli miejscowości, które stosunkowo krótko znajdują się w granicach Rzeszowa i nie zdążyły jeszcze nabrać charakteru typowych osiedli podmiejskich. Jeśli chodzi o osiedla śródmiejskie, to najslabiej oceniono osiedla Dąbrowskiego, Baranówka i 1000-lecia. Trzeba zaznaczyć, że nie są to wyniki tak słabe, jak w przypadku pozostałych typów osiedli lub miejscowości.

Tabela 21. Indeks „infrastrukturalny” – rozkład ujemnych odchyień od średniej

Osiedle/miejscowość	Odchylenie od średniej	Typ
1	2	3
Gen. Roweckiego	-0,45	Śródmieście i blokowiska
Kotuli	-0,52	Zewnętrzne
Staromieście	-1,02	Zewnętrzne
1000-lecia	-1,4	Śródmieście i blokowiska
Baranówka	-2,02	Śródmieście i blokowiska

1	2	3
Dąbrowskiego	-2,13	Śródmieście i blokowiska
Zalesie	-2,73	Zewnętrzne
Staroniwa	-3,02	Zewnętrzne
Trzebowniko	-3,77	Miejscowości podmiejskie
Raławówka	-4,52	Miejscowości podmiejskie
Biała	-4,59	Zewnętrzne
Miłocin	-4,62	Miejscowości podmiejskie
Kielanówka	-5,52	Miejscowości podmiejskie
Przybyszówka	-5,84	Zewnętrzne
Świlcza	-5,85	Miejscowości podmiejskie
Zwięczyca	-6,02	Zewnętrzne
Maława	-6,2	Miejscowości podmiejskie
Boguchwała	-7,27	Miejscowości podmiejskie
Matysówka	-7,82	Miejscowości podmiejskie
Pogwizdów Nowy	-8,27	Miejscowości podmiejskie
Rudna Wielka	-8,42	Miejscowości podmiejskie
Załęże	-8,69	Zewnętrzne
Rudna Mała	-8,82	Miejscowości podmiejskie
Tyczyn	-9,1	Miejscowości podmiejskie
Zaczernie	-11,19	Miejscowości podmiejskie

Źródło: Obliczenia własne.

W przypadku drugiego czynnika – „dobrego” miejsca nie sposób nie zauważyć, że oceny dodatnie uzyskały przede wszystkim osiedla zewnętrzne. Mieszkańcy jedenastu z czternastu osiedli tego typu wystawili swojemu miejscu zamieszkania pozytywne noty. Najwyżej oceniono osiedla Staromieście, Budziwój, Pobitno, Słocina i Biała. Są to osiedla, na których obszarze znajduje się znaczna ilość nowej zabudowy jedno- i wielorodzinnej. Równie dobrze oceniono miejscowości podmiejskie. Dziewięć z czternastu miejscowości uzyskało wyniki powyżej średniej. Najlepsze to Matysówka, Tyczyn i Krasne. Na uwagę zasługuje fakt, że tylko cztery z czternastu osiedli śródmiejskich znalazły się w tej grupie. Są to osiedla: Kmity, Paderewskiego, Piastów i Nowe Miasto.

Tabela 22. Indeks „dobrego” miejsca – rozkład dodatnich odchyień od średniej

Osiedle/miejscowość	Odchylenie od średniej	Typ
Staromieście	5,5	Zewnętrzne
Kmity	5,32	Śródmieście i blokowiska
Budziwój	5,3	Zewnętrzne
Matysówka	4,6	Miejscowości podmiejskie
Pobitno	4,09	Zewnętrzne
Słocina	3,91	Zewnętrzne
Biała	3,66	Zewnętrzne
Tyczyn	3,47	Miejscowości podmiejskie
Kotuli	3,23	Zewnętrzne
Paderewskiego	3,13	Śródmieście i blokowiska
Wilkowyja	3,13	Zewnętrzne
Krasne	2,87	Miejscowości podmiejskie
Zalesie	2,21	Zewnętrzne
Zaczernie	1,88	Miejscowości podmiejskie
Załęże	1,75	Zewnętrzne
Piastów	1,74	Śródmieście i blokowiska
Przybyszówka	1,71	Zewnętrzne
Miłocin	1,6	Miejscowości podmiejskie
Drabinianka	1,49	Zewnętrzne
Kielanówka	1,3	Miejscowości podmiejskie
Nowe Miasto	0,84	Śródmieście i blokowiska
Raławówka	0,8	Miejscowości podmiejskie
Maława	0,35	Miejscowości podmiejskie
Rudna Wielka	0	Miejscowości podmiejskie

Źródło: Obliczenia własne.

Osiedla śródmiejskie i blokowiska nie są według badanych „dobrym” miejscem. Aż dziesięć spośród tego typu osiedli uzyskało noty poniżej średniej. Najgorsze noty wystawili swojemu miejscu zamieszkania mieszkańcy

osiedli: 1000-lecia, Generała Roweckiego oraz Baranówki. W przypadku miejscowości podmiejskich należy podkreślić, że średnie ujemne oceny są niskie. Najślabiej wypadły: Trzebownisko, Rudna Mała oraz Boguchwała. W omawianej grupie znalazły się tylko trzy osiedla zewnętrzne w granicach miasta: Staroniwa, Zwiężczyca i Mieszka I. To ostatnie uzyskało wynik minimalnie odbiegający od średniej.

Tabela 23. Indeks „dobrego” miejsca – rozkład ujemnych odchyłeń od średniej

Osiedle/miejscowość	Odchylenie od średniej	Typ
Świlcza	-0,2	Miejscowości podmiejskie
Gen. Andersa	-0,3	Śródmieście i blokowiska
Mieszka I	-0,79	Zewnętrzne
Pułaskiego	-1,04	Śródmieście i blokowiska
Krakowska PŁ	-1,13	Śródmieście i blokowiska
Pogwizdów Nowy	-1,2	Miejscowości podmiejskie
Boguchwała	-1,75	Miejscowości podmiejskie
Śródmieście PŁ	-2,53	Śródmieście i blokowiska
Rudna Mała	-2,6	Miejscowości podmiejskie
Śródmieście PN	-2,67	Śródmieście i blokowiska
Trzebownisko	-2,78	Miejscowości podmiejskie
Dąbrowskiego	-2,81	Śródmieście i blokowiska
Króla St. Augusta	-2,9	Śródmieście i blokowiska
Zwiężczyca	-3,84	Zewnętrzne
Baranówka	-4,35	Śródmieście i blokowiska
Staroniwa	-4,64	Zewnętrzne
Gen. Roweckiego	-5,56	Śródmieście i blokowiska
1000-lecia	-6,42	Śródmieście i blokowiska

Źródło: Obliczenia własne.

Ostatni z omawianych indeksów wiąże się z czynnikiem „prestżu” miejsca zamieszkania. Nawet pobieżna analiza rozkładu ocen pozwala stwierdzić, że mieszkańcy strefy osiedli zewnętrznych w granicach miasta częściej niż pozostali uznają swoje osiedle za „prestżowe”.

Tabela 24. Indeks „prestżu” miejsca – rozkład dodatnich odchyień od średniej

Osiedle/miejscowość	Odchylenie od średniej	Typ
Kmity	1,02	Śródmieście i blokowiska
Budziwój	5,38	Zewnętrzne
Miłocin	3,49	Miejscowości podmiejskie
Krasne	2,95	Miejscowości podmiejskie
Śródmieście PN	2,21	Śródmieście i blokowiska
Pobitno	2,16	Zewnętrzne
Biała	1,66	Zewnętrzne
Kotuli	1,59	Zewnętrzne
Słocina	1,42	Zewnętrzne
Wilkowyja	1,42	Zewnętrzne
Tyczyn	1,26	Miejscowości podmiejskie
Matysówka	0,89	Miejscowości podmiejskie
Staromieście	0,89	Zewnętrzne
Zalesie	0,77	Zewnętrzne
Załęże	0,59	Zewnętrzne
Gen. Andersa	0,58	Śródmieście i blokowiska
Paderewskiego	0,56	Śródmieście i blokowiska

Źródło: Obliczenia własne.

Tabela 25. Indeks „prestżu” miejsca – rozkład ujemnych odchyień od średniej

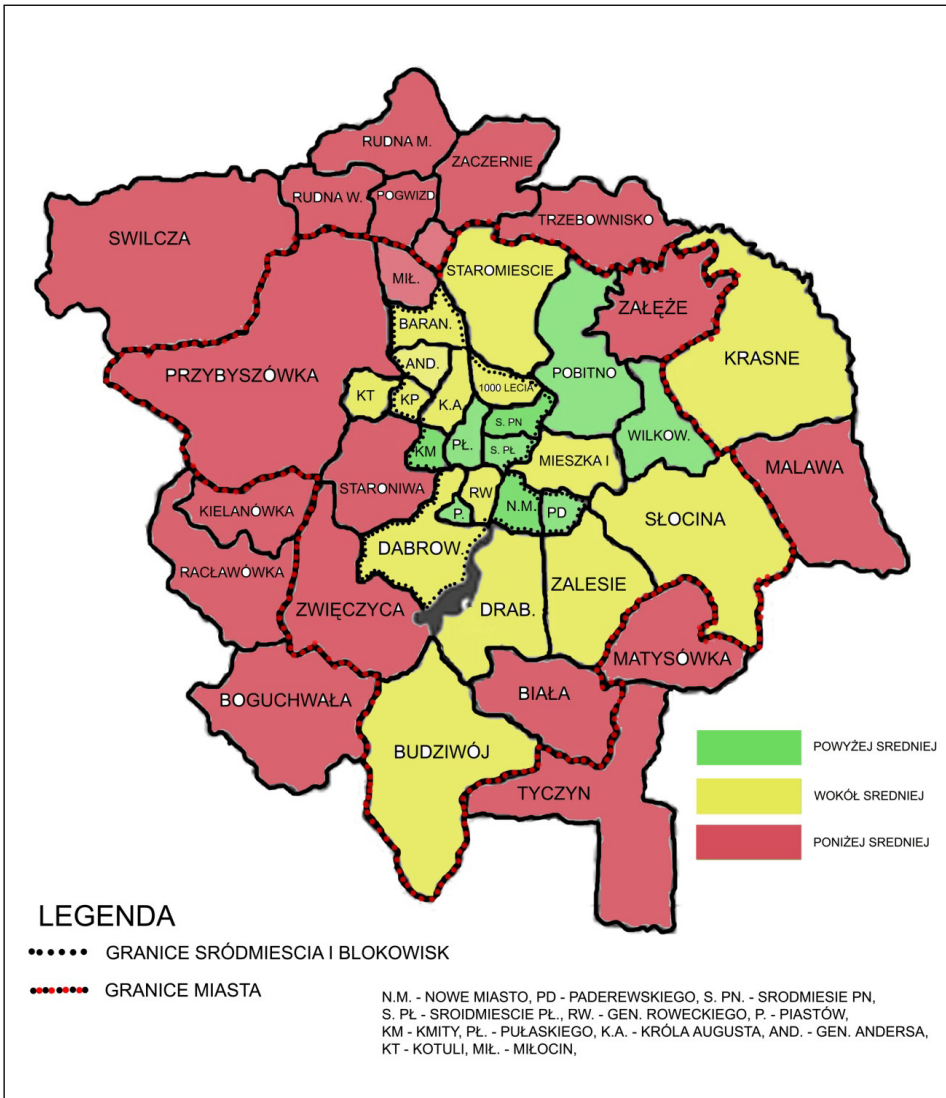
Osiedle/miejscowość	Odchylenie od średniej	Typ
1	2	3
Drabinianka	-0,02	Zewnętrzne
Nowe Miasto	-0,05	Śródmieście i blokowiska
Pułaskiego	-0,07	Śródmieście i blokowiska
Śródmieście PŁ	-0,14	Śródmieście i blokowiska
Krakowska PŁ	-0,15	Śródmieście i blokowiska

1	2	3
Kielanówka	-0,16	Miejscowości podmiejskie
Przybyszówka	-0,23	Zewnętrzne
Świlcza	-0,49	Miejscowości podmiejskie
Mieszka I	-0,59	Zewnętrzne
Baranówka	-0,97	Śródmieście i blokowiska
Gen. Roweckiego	-1,09	Śródmieście i blokowiska
Króla St. Augusta	-1,11	Śródmieście i blokowiska
1000-lecia	-1,16	Śródmieście i blokowiska
Pogwizdów Nowy	-1,16	Miejscowości podmiejskie
Trzebowniko	-1,24	Miejscowości podmiejskie
Staroniwa	-1,35	Zewnętrzne
Raławówka	-1,41	Miejscowości podmiejskie
Piastów	-1,47	Śródmieście i blokowiska
Maława	-1,55	Miejscowości podmiejskie
Zwięczyca	-1,82	Zewnętrzne
Rudna Wielka	-1,91	Miejscowości podmiejskie
Boguchwała	-2,11	Miejscowości podmiejskie
Rudna Mała	-2,11	Miejscowości podmiejskie
Dąbrowskiego	-2,63	Śródmieście i blokowiska
Zaczernie	-3,08	Miejscowości podmiejskie

Źródło: Obliczenia własne.

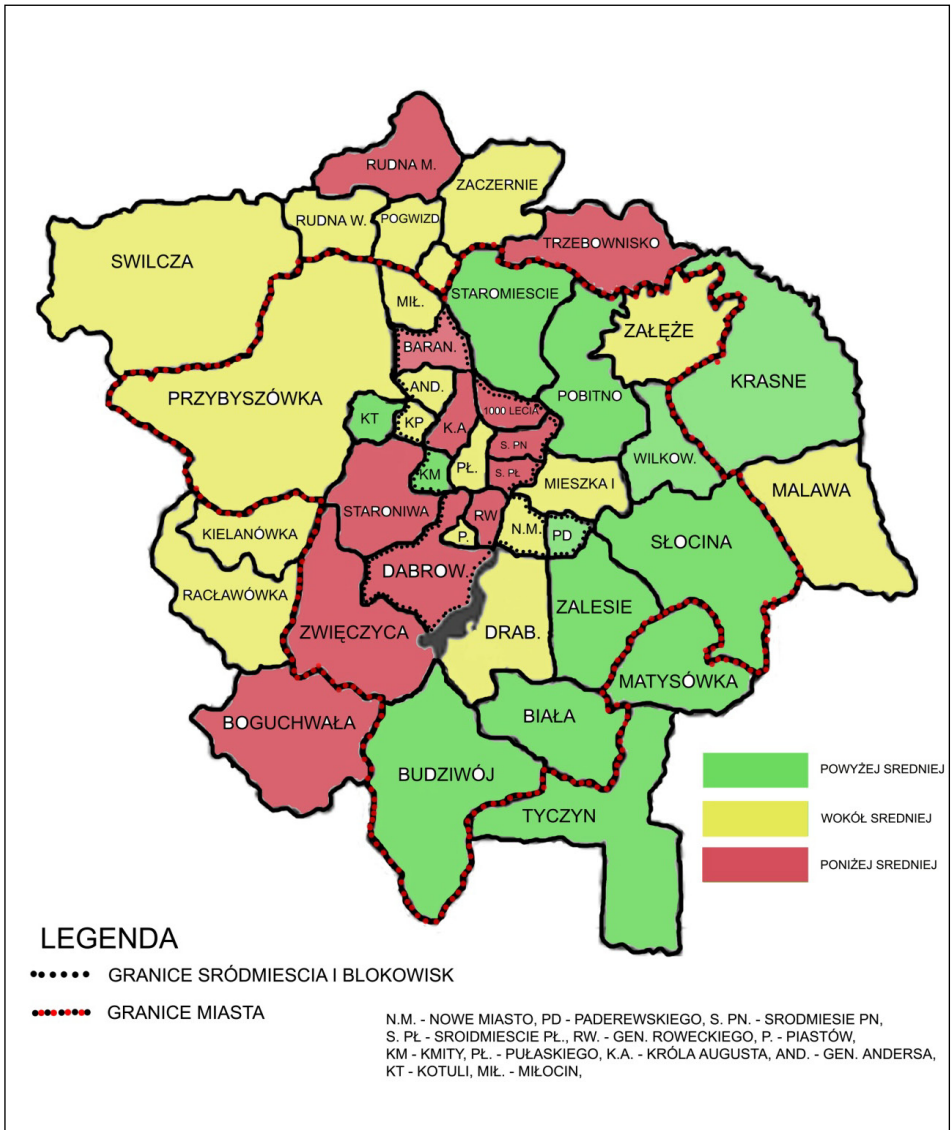
Oceny powyżej średniej odnotowało aż dziewięć spośród czternastu osiedli tego typu. Najbardziej prestiżowe osiedla to: Budziwój, Pobitno, Biała, Kotuli, Słocina i Wilkowyja. Bardzo dobrze jest postrzegany także Miłocin, którego tylko część znajduje się w granicach Rzeszowa. Z miejscowości podmiejskich do grupy miejsc o najwyższym prestiżu poza Miłocinem zaliczają się: Krasne, Tyczyn i Matysówka. Tylko cztery osiedla strefy centralnej respondenci uznali za prestiżowe powyżej przeciętnej. Były to osiedla: Śródmieście Północ, Kmity, Generała Andersa i Paderewskiego.

Do miejsc najmniej prestiżowych zaliczają się osiedla śródmiejskie oraz miejscowości podmiejskie. W przypadku miejscowości podmiejskich najniższe noty otrzymały: Zaczernie, Rudna Mała i Boguchwała. W przypadku osiedli zewnętrznych najniższy wynik osiągnęły Zwięczyca i Staroniwa.

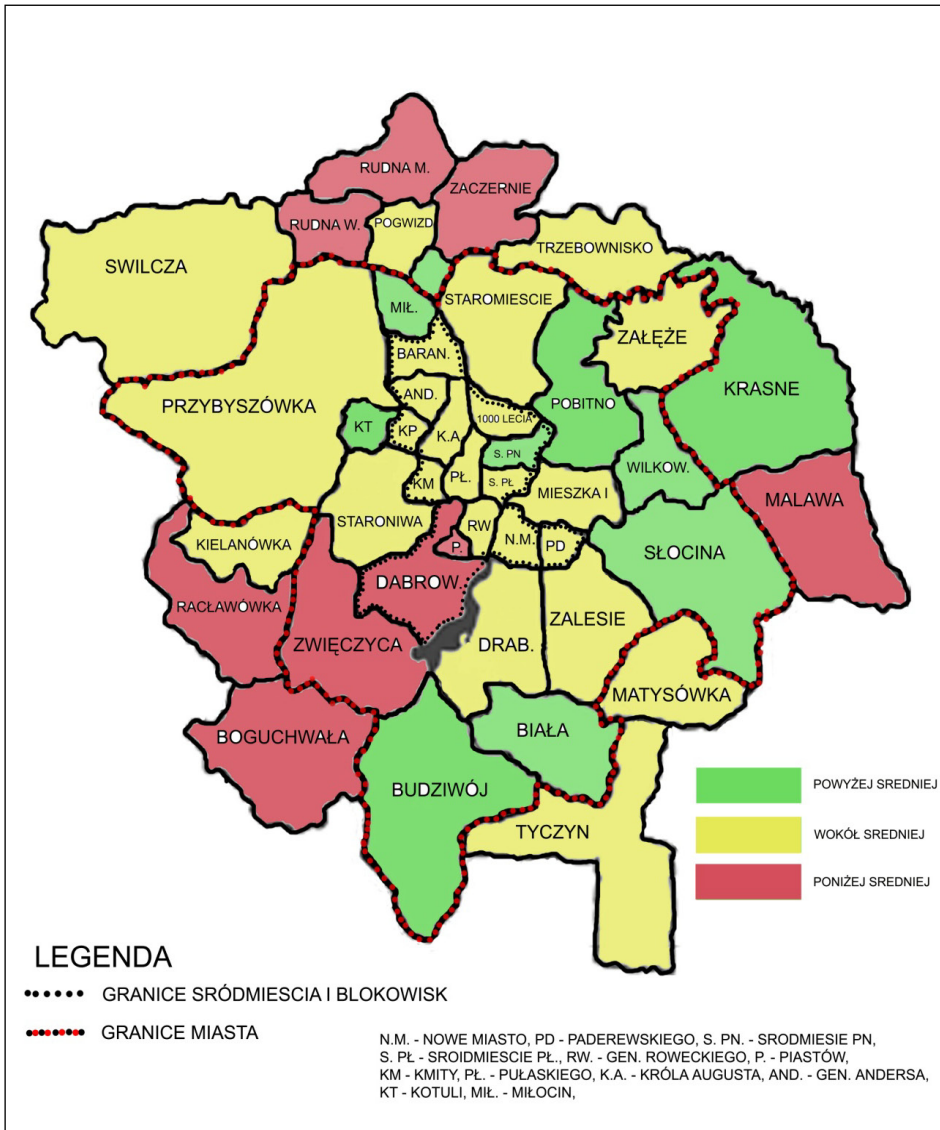
Rysunek 8. Czynniki infrastrukturalny - rozkład przestrzenny

Źródło: Opracowanie własne.

Rysunek 9. Czynniki „dobrego” miejsca – rozkład przestrzenny

Źródło: Opracowanie własne.

Rysunek 10. Czynniki prestiżowy – rozkład przestrzenny

Źródło: Opracowanie własne.

5. Uwarunkowania ocen mieszkańców oraz cech osiedli

Dotychczasowe rozważania warto uzupełnić o cechy badanych mające wpływ na ocenę osiedla i jego mieszkańców. W pierwszej kolejności potwierdzono istnienie zależności pomiędzy miejscem zamieszkania badanych a ocenianiem własnych sąsiadów oraz aspektów infrastrukturalnych osiedla.

5.1. Analiza indeksu urbanistycznego

Test χ^2 wykazał zależność pomiędzy oceną osiedla a miejscem zamieszkania badanych (poziom istotności 0,05)¹⁰⁸. Najwyższy poziom indeksu urbanistyczny osiągnął wśród badanych zamieszkujących osiedla zewnętrzne Rzeszowa. Jednak dokładniejsza analiza danych wykazała, że różnice nie są duże. Wynikało to ze znacznego zróżnicowania ocen dotyczących poszczególnych zmiennych składających się na analizowany indeks wśród badanych reprezentujących trzy badane strefy.

W ramach indeksu urbanistycznego wcześniej wykryto funkcjonowanie trzech czynników: infrastrukturalnego, „dobrego” miejsca i prestiżu. Również w tym przypadku test χ^2 wykazał związek pomiędzy strefą zamieszkania a poziomem ocen¹⁰⁹. Najwyższy poziom czynnika „infrastrukturalnego” obserwuje się w strefie śródmieścia, a najniższy na obszarach miejscowości podmiejskich. Potwierdza się zatem prawidłowość, że centrum miasta jest lepiej wyposażone w infrastrukturę niż osiedla zewnętrzne i miejscowości podmiejskie.

Na ocenę infrastruktury wpływa mobilność przestrzenna badanych. Respondenci, którzy nie zmieniali lub rzadziej zmieniali miejsce zamieszkania, lepiej oceniali cechy infrastruktury zamieszkiwanych obszarów (r Pearsona = -0,129). Również płeć wpływa na ocenę. Kobiety lepiej oceniały walory infrastruktury niż mężczyźni. Na ocenę ma wpływ również rodzaj zamieszkiwanego domu. Im wyższy budynek, tym lepsza ocena, co wynika z faktu, że w ogólnie lepiej ocenianym śródmieściu występuje więcej wysokich budynków mieszkalnych. Również deklarowana przynależność klasowa badanych wpływa na ocenę infrastruktury. Badani sytuujący się na najniższej

¹⁰⁸ Zmienna indeks urbanistyczny została rekodowana i przedstawiona na trzech poziomach: niskim, średnim i wysokim.

¹⁰⁹ Poziom istotności dla testu wszystkich czynników < 0,001.

pozycji w strukturze klasowej lepiej oceniają infrastrukturę niż mieszkańcy, którzy uważali, że należą do klasy średniej i wyższej.

Tabela 26. Czynniki infrastrukturalny a strefa zamieszkania

Wartość czynnika	Podział na 3 strefy			Ogółem
	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska	
Wysoka wartość	46,1%	36,2%	27,4%	37,3%
Średnia wartość	44,8%	23,4%	27,0%	33,3%
Niska wartość	9,1%	40,4%	45,6%	29,3%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Widać zatem, że cechy statusowe determinują oceny. Osoby o niższym statusie są bardziej skłonne lepiej oceniać swoje najbliższe otoczenie. Podobną prawidłowość zaobserwowali badacze zajmujący się problemami waloryzacji przestrzeni miasta, tłumacząc ją zjawiskiem dysonansu poznawczego, którego redukcja na korzyść pozytywnej waloryzacji własnego miejsca zamieszkania jest tym silniejsza, im mniejsze są szanse na jego zmianę¹¹⁰.

Na ocenę cech infrastrukturalnych wpływa również miejsce pochodzenia i zamieszkania badanych. Wpływ ten wynika jednak z miejsca zamieszkania, a nie z miejsca pochodzenia. Stąd wyższe oceny dla obszarów miejskich i niższe dla wiejskich.

Tabela 27. Czynniki „dobrego” miejsca a strefa zamieszkania

Wartość czynnika	Podział na 3 strefy			Ogółem
	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska	
Wysoka wartość	58,8%	88,3%	84,2%	74,9%
Średnia wartość	31,4%	10,6%	12,0%	19,6%
Niska wartość	9,8%	1,1%	3,7%	5,5%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

¹¹⁰ Por. B. Jałowiecki, M. S. Szczepański, dz. cyt., s. 344–345.

Trochę inny charakter ma związek pomiędzy miejscem zamieszkania a czynnikiem „dobrego” miejsca. W tym przypadku wartość czynnika najwyższy poziom osiągnęła w osiedlach zewnętrznych (88,3%) i miejscowościach podmiejskich (84,2%). Zdecydowanie gorzej pod tym względem przedstawia się strefa śródmieścia i blokowisk, gdzie wartość czynnika osiągnęła niespełna 59%. Wynika to z tego, że osiedla zewnętrzne i strefa podmiejska w opinii badanych są zdecydowanie „lepszymi” miejscami aniżeli śródmieście i blokowiska.

Na uznawanie przez respondentów własnego osiedla w ramach „dobrego” miejsca ma wpływ ogólne zadowolenie z miejsca zamieszkania (r Pearsona = 0,26). Badani zadowoleni z miejsca zamieszkania lepiej oceniają swoje osiedle pod kątem „dobrego” miejsca. Taka sama sytuacja występuje w przypadku oceny warunków mieszkaniowych (r Pearsona = 0,25). Kobiety trochę lepiej niż mężczyźni oceniają osiedle jako „dobre miejsce”. Kolejną prawidłowość dotyczy wysokości zamieszkiwanego domu. Im wyższy budynek, tym gorsza ocena (r Pearsona = -0,20). Ostatnimi cechami determinującymi postrzeganie osiedla w ramach „dobrego” miejsca są: poczucie związku z województwem podkarpackim (r Pearsona = 0,18), poczucie związku z zamieszkiwanym miastem lub gminą (r Pearsona = 0,19), poczucie związku z zamieszkiwanym osiedlem lub miejscowością (r Pearsona = 0,23) oraz poczucie związku z zamieszkiwaną ulicą (r Pearsona = 0,27). Prawidłowość jest następująca: im silniejszy związek z miejscem, tym lepsze postrzeganie osiedla. Dodatkowo siła związku wzrasta wraz z fizyczną bliskością miejsca, o czym świadczy stopniowy wzrost wartości współczynnika korelacji w kierunku od województwa do ulicy.

Tabela 28. Czynniki prestiżu osiedla a strefa zamieszkania

Czynnik prestiżu	Podział na 3 strefy			Ogółem
	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska	
Wysoka wartość	24,0%	46,6%	37,3%	34,3%
Średnia wartość	62,5%	34,9%	46,1%	49,9%
Niska wartość	13,5%	18,5%	16,6%	15,8%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Podobnie jak w przypadku czynnika „dobrego” miejsca, badani ocenili prestiż miejsca zamieszkania. Zdecydowanie najbardziej prestiżowe są osiedla

zewnątrzne (wysoka wartość czynnika – 46,6%). Na drugim miejscu znalazły się miejscowości podmiejskie (37,3%). W przypadku śródmieścia notowania są znacznie słabsze (24%). Wynika to z tego, że badani mieszkający na obszarze suburbiów oraz miejscowości podzeshowskich uznają swoje miejsce zamieszkania za bardziej prestiżowe niż mieszkańcy śródmieścia i blokowisk.

Uznawanie osiedla za prestiżowe wiąże się z zadowoleniem z miejsca zamieszkania (r Pearsona = 0,21) oraz w silniejszym stopniu zadowoleniem z warunków mieszkaniowych (r Pearsona = 0,26). Wpływa na to również płeć. Mężczyźni częściej niż kobiety uznawali swoje osiedle za prestiżowe miejsce. Również rodzaj zamieszkiwanego domu wpływa na ocenę osiedla. Respondenci zamieszkujący domy wolno stojące i szeregówki uznawali swoje osiedla za bardziej prestiżowe niż mieszkańcy bloków. Również subiektywna ocena sytuacji materialnej rodziny znajduje swoje odbicie w ocenie osiedla. Im lepsza sytuacja materialna, tym wyższe oceny osiedla (r Pearsona = -0,1). Podobnie jak w przypadku czynnika „dobrego miejsca” na ocenę prestiżu miejsca wpływa poczucie związku z zamieszkiwanym województwem (r Pearsona = 0,158), miastem lub gminą (r Pearsona = 0,176), osiedlem lub miejscowością (r Pearsona = 0,17) oraz ulicą (r Pearsona = 0,172).

5.2. Analiza indeksu społecznego

Test χ^2 również w przypadku zmiennych składających się na czynnik społeczny wykazał istnienie zależności pomiędzy oceną sąsiadów a miejscem zamieszkania¹¹¹. Co ciekawe, zróżnicowanie ocen jest bardziej wyraźne niż w przypadku indeksu urbanistycznego. Miejscowości podmiejskie oraz osiedla zewnętrzne odróżniają się wyraźnie „in plus” w stosunku do śródmieścia.

Tabela 29. Wartość indeksu społecznego a strefa zamieszkania

Wartość indeksu	Podział na 3 strefy			Ogółem
	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska	
Wysoka wartość	31,0%	54,5%	59,8%	46,7%
Średnia wartość	63,3%	43,9%	38,9%	50,1%
Niska wartość	5,8%	1,6%	1,3%	3,2%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

¹¹¹ Poziom istotności dla indeksu i wyodrębnionych czynników < 0,001.

W ramach indeksu społecznego wyodrębniono dwa czynniki: „tradycyjny” oraz „liberalny”. Czynniki tradycyjny najwyższe wartości uzyskał na obszarze miejscowości podmiejskich (72,1%), co nie dziwi, gdyż mieszkańcy wsi z zasady są bardziej tradycyjni niż mieszkańcy miasta. Nieco niższy poziom czynnika odnotowano na obszarze osiedli zewnętrznych (60,8%). Najniższy poziom wysokich wartości zaobserwowano na obszarze śródmieścia i blokowisk (44,3%). Z analizowanych danych wynika, że mieszkańcy osiedli zewnętrznych są mniej „konserwatywni” od mieszkańców wsi i bardziej „konserwatywni” niż mieszkańcy miasta.

Tabela 30. Czynniki tradycyjny a strefa zamieszkania

Wartość czynnika	Podział na 3 strefy			Ogółem
	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska	
Wysoka wartość	44,3%	60,8%	72,1%	57,8%
Średnia wartość	46,6%	37,6%	26,3%	37,5%
Niska wartość	9,1%	1,6%	1,7%	4,7%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Poziom czynnika tradycyjnego zależy od zadowolenia z miejsca zamieszkania (r Pearsona = 0,23) oraz zadowolenia z warunków mieszkaniowych (r Pearsona = 0,192). Oznacza to, że zadowoleni respondenci są bardziej skłonni wystawiać wyższe oceny swoim sąsiadom. Na czynniki konserwatywny wpływa również mobilność przestrzenna mieszkańców. Im rzadziej zmienia się miejsce zamieszkania, tym lepiej ocenia się współmieszkańców pod względem cech konserwatywnych (r Pearsona = 0,14). Podobnie kształtują się relacje pomiędzy rodzajem zamieszkiwanego domu a poziomem czynnika. Mieszkańcy domów wolno stojących lepiej oceniali swoich sąsiadów niż mieszkańcy bloków wielorodzinnych (r Spearmana = -0,247). Kolejną zmienną determinującą oceny jest subiektywna ocena sytuacji materialnej rodziny (r Pearsona = -0,106), co oznacza wzrost poziomu ocen wraz ze wzrostem sytuacji materialnej. Wykształcenie wpływa na oceny w niewielkim stopniu. Osoby z niższym wykształceniem lepiej oceniają cechy tradycyjne mieszkańców niż osoby z wyższym poziomem wykształcenia. Badani mieszkający na wsi bez względu na miejsce pochodzenia lepiej oceniają omawiane cechy mieszkańców niż badani mieszkający w mie-

ście. Z kolei najniższe oceny wystawili respondenci deklarujący się jako pochodzący i mieszkający w mieście. Wpływ na oceny ma poczucie związku z województwem (r Pearsona = 0,13), miastem lub gminą (r Pearsona = 0,115), osiedlem lub miejscowością (r Pearsona = 0,246) oraz ulicą (r Pearsona = 0,251). Siła związku jest zdecydowanie słabsza w przypadku województwa i miasta lub gminy i silniejsza w przypadku osiedla i ulicy.

Czynnik liberalny osiąga niższe wartości niż czynnik tradycyjny. Z analiz wynika, że mieszkańcy osiedli zewnętrznych uznają się za najbardziej liberalnych (22,2%). Z kolei najniższe wysokie wartości czynnika odnotowano w strefie podmiejskiej (13,3%) i na obszarze śródmieścia (10,2%).

Tabela 31. Wartości czynnika liberalnego a strefa zamieszkania

Wartość czynnika	Podział na 3 strefy			Ogółem
	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska	
Wysoka wartość	10,2%	22,2%	13,3%	14,4%
Średnia wartość	20,0%	27,5%	32,9%	26,2%
Niska wartość	69,8%	50,3%	53,8%	59,4%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Poziom ocen cech z czynnika liberalnego zależy od zadowolenia z obecnego miejsca zamieszkania (r Pearsona = 0,212) oraz warunków mieszkaniowych (r Pearsona = 0,262). Im większe zadowolenie, tym wyższe oceny. Tak samo jak dla zmiennych składających się na czynnik konserwatywny na ocenę wpływa związek badanych z województwem (r Pearsona = 0,17), miastem lub gminą (r Pearsona = 0,17), osiedlem lub miejscowością (r Pearsona = 0,218) oraz ulicą (r Pearsona = 0,228). Warto zaznaczyć, że rodzaj zamieszkiwanego domu w niewielkim stopniu wpływa na poziom ocen. Zapewne wynika to z faktu, że domy wolno stojące dominują na obszarach wiejskich, które są mniej liberalne niż obszary przedmieść. Z ocenami równie słabo korelują sytuacja materialna rodziny oraz miejsce pochodzenia i zamieszkania¹¹².

Warto krótko podsumować niniejszy rozdział. Wartości poszczególnych grup zmiennych składających się na indeksy urbanistyczny oraz społeczny zależą od strefy zamieszkania badanych.

¹¹² Współczynniki korelacji nie przekraczały wartości 0,1.

Infrastruktura najwyższe oceny uzyskuje wśród mieszkańców strefy śródmieścia i blokowisk, a najniższe w strefie miejscowości podmiejskich. Z kolei poziom ocen osiedli zewnętrznych w granicach miasta znajduje się pomiędzy tymi strefami. Widać zatem, że ocena nasycenia osiedla w infrastrukturę spada wraz z odległością od centrum miasta.

Zamieszkiwane osiedle uznawane jest za „dobre” miejsce przede wszystkim przez mieszkańców osiedli zewnętrznych oraz miejscowości podmiejskich. Zdecydowanie gorzej pod tym względem oceniane są osiedla śródmiejskie.

Podobnie badani oceniali swoje osiedla pod względem „prestżu” miejsca zamieszkania. Osiedla strefy zewnętrznej w granicach miasta uznane zostały za najbardziej „prestżowe”. Miejscowości podmiejskie są w opinii ich mieszkańców mniej „prestżowym” miejscem niż osiedla zewnętrzne. Zdecydowanie najgorzej pod względem tej grupy zmiennych oceniono osiedla strefy śródmieścia i blokowisk.

Powyższe informacje pozwalają na sformułowanie tezy, że mieszkańcy strefy osiedli zewnętrznych w granicach miasta (z dominującą zabudową jednorodziną) najwyżej oceniają swoje miejsce zamieszkania pod względem cech składających się na czynnik „dobrego” miejsca oraz na czynnik „prestżowy”. Natomiast cechy „infrastrukturalne” waloryzowane są przez nich niewiele słabiej w porównaniu ze strefą śródmieścia i lepiej w porównaniu ze strefą miejscowości podmiejskich.

Zróżnicowanie ocen zmiennych składających się na indeks społeczny jest większe niż w przypadku zmiennych budujących indeks urbanistyczny. Badani z miejscowości podmiejskich uznali się za najbardziej tradycyjnych w porównaniu z mieszkańcami pozostałych dwóch stref. Z kolei mieszkańcy osiedli zewnętrznych są mniej „tradycyjni” od mieszkańców miejscowości podmiejskich i bardziej „tradycyjni” niż mieszkańcy strefy śródmieścia.

Czynnik „liberalny” osiąga najwyższe wartości wśród mieszkańców osiedli zewnętrznych w granicach miasta.

ROZDZIAŁ IV

PREFERENCJE PRZESTRZENNE I MIESZKANIOWE

1. Zadowolenie z miejsca zamieszkania oraz warunków mieszkaniowych

Ogólnie badani deklaruowali zadowolenie z miejsca, w którym mieszkają. Większość (89,9%) respondentów stwierdziła, że jest zdecydowanie zadowolona oraz zadowolona z położenia swojego domostwa. Warto więc sprawdzić, jakie cechy wpływają na tak znaczny stopień zadowolenia.

Tabela 32. Zadowolenie z obecnego miejsca zamieszkania

Zadowolenie	Częstość	Procent
Zdecydowanie zadowolony	391	53,8
Raczej zadowolony	262	36,0
Ani zadowolony, ani niezadowolony	33	4,5
Raczej niezadowolony	29	4,0
Zdecydowanie niezadowolony	12	1,7
Ogółem	727	100,0

Źródło: Badania własne.

Po przeprowadzeniu badań okazało się, że na zadowolenie z miejscowości zamieszkania wpływa sytuacja materialna rodziny (r Pearsona = -0,151). Oznacza to, że im wyższy poziom życia, tym większe zadowolenie z miejsca zamieszkania. Wyższy poziom życia umożliwia dokonanie wyboru odpowiedniego miejsca. Osoby deklaruujące wyższe miejsce w strukturze klasowej wyrażają wyższą satysfakcję z miejsca zamieszkania (r Pearsona = 0,125). Kolejną cechą wpływającą na zadowolenie z miejsca zamieszkania jest rodzaj zamieszkiwanego domu. Respondenci rezydujący w niskich domach wyżej oceniają miejsce zamieszkania od badanych zamieszkujących wysokie budynki (r Spearmana = -0,201). Badania ujawniły bardzo silny

dodatni związek pomiędzy zadowoleniem z miejsca zamieszkania a zadowoleniem z warunków mieszkaniowych (r Pearsona = 0,41). Ponadto na ocenę wpływa związek badanych z województwem (r Pearsona = 0,2), miastem lub gminą (r Pearsona = 0,25), osiedlem lub miejscowością (r Pearsona = 0,41) oraz ulicą (r Pearsona = 0,41), przy czym najsilniejszy związek występuje w przypadku osiedla lub miejscowości oraz ulicy zamieszkania badanych. Na oceny wpływają również (niezbyt silnie) wykształcenie oraz czas zamieszkania w określonym miejscu. Wyraźnie usatysfakcjonowani z miejsca zamieszkania są mieszkańcy osiedli zewnętrznych, następnie miejscowości podmiejskich i na końcu – śródmieścia i blokowisk. Warto zaznaczyć, że pośród cech wpływających na zadowolenie z miejsca zamieszkania dominują zmienne o charakterze statusowym. Im wyższy status społeczny, tym większy poziom zadowolenia z miejsca zamieszkania.

Uwidocznił się mocny związek pomiędzy zadowoleniem z miejsca zamieszkania a oceną warunków mieszkaniowych. W związku z tym kolejnym krokiem było sprawdzenie zadowolenia badanych z warunków mieszkaniowych. Analiza rozkładu odpowiedzi pozwala wysunąć wniosek, że zadowolenie z warunków mieszkaniowych jest niższe niż zadowolenie z miejsca zamieszkania.

Tabela 33. Zadowolenie z warunków mieszkaniowych

Zadowolenie	Częstość	Procent
Zdecydowanie zadowolony(a)	274	37,7
Raczej zadowolony(a)	328	45,1
Ani zadowolony(a), ani niezadowolony(a)	74	10,2
Raczej niezadowolony(a)	45	6,2
Zdecydowanie niezadowolony(a)	6	0,8
Ogółem	727	100,0

Źródło: Badania własne.

Związek pomiędzy zadowoleniem z warunków mieszkaniowych a sytuacją materialną rodziny jest silniejszy niż w przypadku zadowolenia z miejsca zamieszkania (r Pearsona = 0,2). Nie ma związku pomiędzy zadowoleniem z warunków mieszkaniowych a deklarowaną przynależnością klasową oraz czasem zamieszkiwania w obecnym miejscu. Również poziom wykształcenia nie wpływa na tę ocenę. Znaczący wpływ natomiast ma architektoniczny typ zamieszkiwanego obiektu. Mieszkańcy domów wolno stojących i szeregówek dodatniej oceniają własne warunki mieszkaniowe w stosunku do mieszkańców bloków.

Podobnie jak w przypadku pytania o zadowolenie z miejsca zamieszkania ustalono istnienie związku pomiędzy zadowoleniem z warunków mieszkaniowych a poczuciem związku z województwem (r Pearsona = 0,23), miastem lub gminą (r Pearsona = 0,2), osiedlem lub miejscowością (r Pearsona = 0,21) oraz ulicą (r Pearsona = 0,22).

Najbardziej zadowoleni z warunków mieszkaniowych są mieszkańcy osiedli zewnętrznych, następnie miejscowości podmiejskich i na końcu śródmieścia i blokowisk. Warto zaznaczyć, że na poziomie zadowolenia z warunków mieszkaniowych w mniejszym stopniu wpływają cechy statusowe badanych.

2. Hipotetyczna zmiana miejsca zamieszkania – miejsce i rodzaj domu

Pomimo dużego zadowolenia z miejsca zamieszkania oraz warunków mieszkaniowych znaczny procent badanych (niemal 46%) z chęcią zmieniłby miejsce zamieszkania. Głównym kierunkiem deklarowanej migracji jest strefa podmiejska (33,5%), która jest o wiele bardziej atrakcyjnym potencjalnym miejscem zamieszkania niż śródmieście (5,2%) lub inne miasto w kraju (6,7%).

Tabela 34. Gotowość do zmiany miejsca zamieszkania

Kierunek przeprowadzki	Częstość	Procent
Przeprowadziłyby się na przedmieścia	243	33,5
Przeprowadziłyby się do śródmieścia	38	5,2
Przeprowadziłyby się do innego miasta w Polsce	49	6,7
Pozostałyby tu, gdzie mieszka	396	54,5
Ogółem	726	100,0

Źródło: Badania własne.

Warto zwrócić uwagę na cechy, jakie wpływają bądź nie wpływają na deklaracje o ewentualnej zmianie miejsca zamieszkania¹¹³. Na decyzję o zmianie miejsca zamieszkania wpływa czas zamieszkiwania w obecnym miejscu. Im

¹¹³ Ze względu na zastosowany nominalny poziom pomiaru zmiennej dotyczącej zmiany miejsca zamieszkania do analiz wykorzystano test χ^2 .

krótszy czas zamieszkania, tym większa deklarowana mobilność. Dotyczy to ogólnej chęci zmiany miejsca zamieszkania. W przypadku osób deklarujących pozostanie w obecnym miejscu zamieszkania wraz z czasem zamieszkiwania wzrasta wola pozostania na miejscu. Na potencjalną zmianę miejsca zamieszkania wpływa wykształcenie badanych. Spośród chętnych do przeprowadzki na przedmieścia dominują osoby o wysokim poziomie wykształcenia. 43% badanych o wysokim poziomie wykształcenia zadeklarowało chęć przeprowadzki do strefy podmiejskiej. Spośród respondentów legitymujących się średnim poziomem wykształcenia ten kierunek wybrało niespełna 32%. Najmniej skłonni przenieść się na przedmieścia są badani o niskim poziomie wykształcenia (22,2%). Przeprowadzka do śródmieścia jest najbardziej popularna wśród osób o niskim poziomie wykształcenia. Z kolei migrację do innego miasta w Polsce najchętniej deklarowali respondenci o średnim poziomie wykształcenia. Spośród deklarujących pozostanie w obecnym miejscu dominują osoby o niskim poziomie wykształcenia. Może to wskazywać, że dla osób z niższym wykształceniem zamieszkiwanie w centrum miasta ma znaczenie prestiżowe oraz może być formą dowartościowania się.

Tabela 35. Gotowość do zmiany miejsca zamieszkania a wykształcenie

Deklaracja	Wykształcenie			Ogółem
	Niski poziom	Średni poziom	Wysoki poziom	
Przeprowadziłyby się na przedmieścia	22,2%	31,9%	43,5%	33,6%
Przeprowadziłyby się do śródmieścia	8,6%	4,3%	4,2%	5,2%
Przeprowadziłyby się do innego miasta w Polsce	3,1%	9,6%	5,4%	6,8%
Pozostałyby tu, gdzie mieszka	66,0%	54,2%	46,9%	54,4%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Na deklarowaną przeprowadzkę wpływa także miejsce zamieszkania badanych. Na przeprowadzkę na przedmieścia w największym stopniu zdecydowałoby się mieszkancy strefy śródmieścia i blokowisk (45,3% mieszkańców tych obszarów deklaruje chęć zmiany miejsca zamieszkania), w następnej kolejności mieszkancy osiedli zewnętrznych w granicach miasta (31,2%). Najmniej zainteresowani przeniesieniem się na przedmieścia są mieszkancy miejscowości podmiejskich (20,7%). Przeniesienie się do śródmieścia jest równie mało atrakcyjne dla badanych zamieszkujących wszystkie strefy.

W przypadku zmiany miejsca zamieszkania na inne miasto w kraju najbardziej skorzy do tego spośród badanych są mieszkańcy podzeshowskich miejscowości. Procent deklarujących pozostanie w obecnym miejscu zamieszkania jest zdecydowanie najwyższy wśród mieszkańców miejscowości podmiejskich (65,6%), trochę niższy wśród mieszkańców osiedli zewnętrznych w granicach miasta (58,2%) i zdecydowanie najniższy wśród rezydentów strefy śródmieścia i blokowisk (43,2%).

Kolejną zmienną wpływającą na chęć zmiany miejsca zamieszkania jest wiek. Z danych wynikają interesujące zależności. Większość badanych skłonnych przenieść się na przedmieścia to osoby stosunkowo młode, w wieku pomiędzy 26 a 45 lat. Trochę mniej respondentów w wieku do 25 lat wybrałoby ten kierunek migracji. Odsetek chętnych, aby zamieszkać na przedmieściach, zdecydowanie spada wśród osób po 46 roku życia. W przypadku osób chcących przenieść się do śródmieścia przeważają ludzie młodzi w wieku do 35 lat. Podobnie kształtują się odpowiedzi osób deklarujących przeprowadzkę do innego miasta w Polsce. W przypadku osób deklarujących chęć pozostania w obecnym miejscu zamieszkania procent deklarujących wzrasta wraz z wiekiem badanych. Widać, że suburbia są najbardziej atrakcyjnym miejscem do osiedlenia się dla osób młodych, od pewnego czasu prowadzących samodzielne życie lub dopiero w ten jego etap wkraczających.

Tabela 36. Gotowość do zmiany miejsca zamieszkania a wiek

Deklaracja	Wiek w latach						Ogółem
	18–25	26–35	36–45	46–55	56–65	pow. 65	
Przeprowadziłyby się na przedmieścia	33,6%	41,7%	39,3%	30,2%	21,4%	25,0%	33,5%
Przeprowadziłyby się do śródmieścia	9,2%	7,1%	3,7%	3,8%	3,4%	,0%	5,2%
Przeprowadziłyby się do innego miasta w Polsce	9,2%	8,3%	6,7%	5,0%	6,0%	,0%	6,7%
Pozostałyby tu, gdzie mieszka	47,9%	42,9%	50,4%	61,0%	69,2%	75,0%	54,5%
Ogółem	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0%

Źródło: Badania własne.

W najmniejszym stopniu skłonni przeprowadzić się na przedmieścia są mieszkańcy domów wolno stojących (11,6%) oraz szeregówek (26,9%).

Odsetek chętnych wzrasta w przypadku bloków do czterech kondygnacji (42,6%) i wyższych (50,3%). Odwrotna sytuacja występuje w przypadku osób deklarujących pozostanie w obecnym miejscu zamieszkania. Im niższy budynek, tym więcej deklarujących pozostanie (39,9% – blok wysoki, 42,6% – blok niski, 53,8% – szeregowka i 79,3% – dom wolno stojący). Rodzaj zamieszkiwanego budynku w niewielki sposób wpływa na chęć przeniesienia się do śródmieścia lub do innego miasta w Polsce.

Nie mniej interesujące wnioski przynosi analiza zmiennych „dostęp do Internetu” i „posiadanie prawa jazdy”. Wśród deklarujących chęć przeniesienia się na przedmieścia dominują osoby posiadające dostęp do sieci w domu. Z kolei odwrotna sytuacja występuje w przypadku osób chcących pozostać tu, gdzie mieszkają. Dostęp do Internetu nie wpływa na deklarację o przeniesieniu się do innego miasta lub do śródmieścia.

Taka sama sytuacja występuje w odniesieniu do posiadania prawa jazdy. Właściciele tego dokumentu są bardziej skłonni przenieść się na przedmieścia. Z kolei wśród osób deklarujących pozostanie na miejscu przeważają ci, którzy nie posiadają uprawnień do prowadzenia pojazdów mechanicznych.

Kolejnym czynnikiem warunkującym deklarację o zmianie miejsca zamieszkania jest liczba dzieci. W przypadku potencjalnych migrantów na suburbia przeważają osoby bezdzietne i posiadające jedno lub dwoje dzieci. Wraz ze wzrostem liczby dzieci spada chęć przenosin na przedmieścia i równocześnie wzrasta odsetek tych, którzy chcą pozostać w dotychczasowym miejscu zamieszkania.

Gotowość do zmiany miejsca zamieszkania zależy także od poczucia związku z zamieszkiwanym osiedlem lub miejscowością oraz związku z zamieszkiwaną ulicą. Osoby słabo związane z tymi miejscami są bardziej skłonne do zmiany miejsca zamieszkania. Badani deklarujący silny związek są raczej skłonni pozostać w obecnym miejscu zamieszkania.

Ujawnił się związek pomiędzy chęcią zmiany miejsca zamieszkania a ilością wcześniejszych przeprowadzek. Im częściej badani dotychczas zmieniali miejsce zamieszkania, tym bardziej są skłonni uczynić to ponownie.

Z badań wynika, że suburbia są najbardziej pożądanym miejscem zamieszkania. Ogólny portret potencjalnego migranta do strefy przedmieść charakteryzuje się następującymi cechami: z reguły jest to osoba bezdzietna lub posiadająca jedno względnie dwoje dzieci, dobrze wykształcona, w wieku pomiędzy 26 a 45 lat, zamieszkująca blok w strefie śródmieścia i blokowisk. Ponadto jest to osoba krótko mieszkająca w obecnym miejscu i stosunkowo często zmieniająca miejsce zamieszkania, przez co słabo związana z miejscem, w którym aktualnie żyje. Istotnym wyróżnikiem takiej osoby jest posiadanie prawa jazdy oraz dostęp do Internetu.

Osoby deklarujące chęć zmiany miejsca zamieszkania są jednomyślne pod względem rodzaju domu, w którym chciałyby zamieszkać. 87,1% respondentów chce mieszkać w domu wolno stojącym. Dom o zabudowie szeregowej odpowiada niespełna 5% badanych, a blok o wysokości do czterech pięter lub wyższy jako miejsce zamieszkania wybrało 8,1% badanych.

W badaniach zadano respondentom pytanie otwarte o konkretne miejsce, w którym najchętniej by zamieszkali. W odpowiedziach dominuje chęć przeniesienia się do miejscowości podmiejskich i osiedli zewnętrznych Rzeszowa. Są to: Biała, Boguchwała, Budzów, Chmielnik, Drabinianka, Dynów, osiedle Niwa w położonym ok. 10 km na północ od Rzeszowa Głogowie Małopolskim, Hyżne, Kielanówka, Kielnarowa, Krasne, Lubenia, Łañcut, Mala-wa, Matysówka, Miłocin, Pobitno, Pogwizdów Nowy, Przybyszówka, Rak-szawa, Słocina, Świlcza, Tajęcina, Trzebownisko, Tyczyn, Zalesie i Zwię-czyca. Dość dużo badanych używało określenia „na wieś” lub „poza miasto”, „w zaciszne miejsce”, „w zielone miejsce” i „pod Rzeszów”. W opinii respon-dentów atrakcyjne miejsca zamieszkania rozciągają się na znacznym obsza-rze, w promieniu około 25 km od centrum Rzeszowa. Wskazane miejscowo-ści podmiejskie można uznać za potencjalne obszary Rzeszowa pełniące funkcje rezydencjonalne.

3. Kategorie przenoszących się na przedmieścia, motywy przeprowadzki oraz zalety i wady mieszkania w mieście centralnym i na przedmieściach

Deklaracje dotyczące zmiany miejsca zamieszkania związane są z oceną jakości życia w poszczególnych strefach Rzeszowa. Zdaniem zdecydowanej większości ankietowanych najlepiej mieszka się „na przedmieściach” (60,1%) i „raczej na przedmieściach”. Niespełna 5% uznało, że tak samo żyje się w strefie przedmieść i w centrum miasta. Odpowiedź „raczej w oko-licy centrum” i „w okolicy centrum” wybrało odpowiednio 10,1% i 6,5% badanych.

Badani wskazują na przedmieścia jako na optymalne miejsce do za-mieszkania niezależnie od posiadanych demospołecznych cech, takich jak płeć, wiek, wykształcenie itp. Jedyne zmienne, od których zależy odpowiedź na to pytanie, to rodzaj zamieszkiwanego domu, miejsce pochodzenia i za-mieszkania oraz miejsce zamieszkania.

Tabela 37. Miejsce, w którym mieszka się najlepiej

Gdzie się lepiej mieszka?	Częstość	Procent
W okolicy centrum	47	6,5
Raczej w okolicy centrum	73	10,1
Tak samo w okolicy centrum i na przedmieściach	35	4,8
Raczej na przedmieściach	135	18,6
Na przedmieściach	436	60,1
Ogółem	726	100,0

Źródło: Badania własne.

Większość mieszkańców bloków wskazywała, że najlepiej żyje się na przedmieściach. Jednak respondenci mieszkający w blokach odpowiadali również, że lepiej żyje się w okolicy centrum i raczej w okolicy centrum, co prawie w ogóle nie zdarzało się mieszkańcom szeregówek i domów wolno stojących. Odpowiedzi „raczej na przedmieściach” i „na przedmieściach” wskazywało ogółem ponad 66% mieszkańców wysokich bloków, 73% bloków o wysokości do czterech pięter, 83,5% mieszkańców zabudowy szeregowej i ponad 92% mieszkańców domów wolno stojących.

W przypadku zmiennej dotyczącej miejsca pochodzenia i zamieszkania mieszkańcy miasta bez względu na swoje pochodzenie rzadziej wskazywali, że lepiej żyje się na przedmieściach niż mieszkańcy wsi.

Podobne zróżnicowanie odpowiedzi wystąpiło w przypadku mieszkańców wyróżnionych ze względu na miejsce zamieszkania w jednej ze stref. Przedmieścia jako miejsce zamieszkania były najlepiej oceniane przez badanych ze wszystkich stref. Jednak odsetek odpowiedzi „zdecydowanie na przedmieściach” i „raczej na przedmieściach” wzrastał wraz z odległością miejsca zamieszkania od centrum miasta.

4. Kto i dlaczego przeprowadza się z centrum na przedmieścia?

Analiza otwartego pytania brzmiącego: *Kto Pana(i) zadaniem przenosi się na tereny podmiejskie Rzeszowa?* prowadzi do konstatacji, że badani przeprowadzkę na przedmieścia w większości przypadków wiążą z sytuacją materialną i możliwościami zakupu działki oraz domu. Dlatego też najczęściej pojawiające się odpowiedzi odnosiły się do:

1. Statusu materialnego: „bogaci”, „ludzie zamożni”, „zamożni”, „bogaci mający samochody”, „ci, co się dorobili”.
2. Część respondentów wskazywała konkretne kategorie społeczne jednoznacznie kojarzone z wyższym statusem społecznym i materialnym: „adwokaci”, „prawnicy”, „sędziowie”, „lekarze”, „doktorzy”, „biznesmeni”, „właściciele firm”, „ci, co mają własną firmę”, „prezesi”, „prokuratorzy”, „bogaci mieszczenie”, „klasa średnia”, „wykształceni”, „przedsiębiorcy”, „burżuazja”, „politycy”, „elita z miasta”, „szychy”, „profesorowie”, „dziennikarze”, „klasa wyższa”, „ludzie o wysokiej pozycji społecznej”, „VIP-y”.
3. Inne odpowiedzi wskazywały na wiek, sytuację rodzinną i cechy migrantów: „ludzie młodzi”, „ludzie w średnim wieku”, „gospodarni”, „ci, co pracowali za granicą”, „młode małżeństwa z dziećmi”, „indywidualiści”, „pochodzący ze wsi”.
4. Nie brakowało również określeń o charakterze pejoratywnym: „nowobogacy”, „wiocha”, „mieszczuchy”, „dorobkiewiczze”, „kombinatorzy”, „złodzieje”, „dawni komuniści”, „wykształciuchy”.
5. Ostatnia kategoria odpowiedzi wiąże się z cechami charakteru oraz potrzebami osób zmieniających miejsce zamieszkania: „ludzie potrzebujący ciszy”, „ludzie szukający spokoju”, „ci, którzy chcą mieszkać z dala od miasta”, „ci, którzy chcą wybudować dom”, „chcący mieszkać we własnym domu”, „ci, co kiedyś uciekli ze wsi”, „lubiący kontakt z przyrodą”, „ci, co mają dość hałasu miejskiego”, „chcący swobody”, „ludzie chcący mieć własny ogród”, „ludzie pracujący w Rzeszowie”, „ludzie, którym przeszkadza miejski zgiełk”.

Dom na przedmieściach jest powszechnie pożądanym dobrem. Jednak niewiele osób stać na zakup działki i budowę. W opinii badanych tylko ludzie z wyższych klas, dobrze wykształceni mogą sobie pozwolić na przeniesienie się na przedmieścia. Decyzja o zmianie miejsca według badanych podyktowana jest chęcią ucieczki od uciążliwości towarzyszących zamieszkaniu w śródmieściu.

Analiza odpowiedzi na kolejne pytanie otwarte: *Dlaczego Pana(i) zdaniem ludzie przeprowadzają się z centrum na obrzeża Rzeszowa?* uzupełnia wcześniejsze konstatacje. W opinii większości respondentów główną przyczyną jest poszukiwanie ciszy i spokoju, o które o wiele łatwiej na przedmieściach niż w centrum miasta. Pozostałe odpowiedzi można podzielić na dwie kategorie:

1. Przyczyny ekologiczne: „dla dobrych warunków mieszkaniowych”, „żeby uciec od spalin”, „żeby uciec od hałasu”, „bo tam jest bardziej bezpiecznie”, „bo nie chcą mieć sąsiadów za ścianą”, „żeby mieć ogród”, „bo tam lepiej się żyje”, „bo tam jest czyste powietrze”, „bo we własnym domu można robić co się chce”, „żeby mieć więcej zieleni”, „bo w centrum jest smog”, „dlatego,

że w mieście są korki uliczne”, „aby dzieci miały lepsze warunki do życia”, „z potrzeby posiadania własnego domu”, „bo w mieście jest mało przestrzeni”, „dla wolności”, „żeby mieć własny dom”, „uciekają od tłoku”.

2. Przyczyny statusowe: „bo ich stać”, „bo wszyscy chcą mieszkać poza miastem”, „bo jest taka moda”, „bo chcą pokazać, że ich stać”, „z powodów prestiżowych”, „dlatego, że chcą pokazać wyższość”, „ze snobizmu”.

Przedmieścia są tym obszarem Rzeszowa, który jest dodatkowo wyróżniony przez respondentów zarówno w ramach systemu urbanistycznego miasta, jak i systemu społecznego. Urzeczywistnienie się scenariuszy związanych z migracjami w obrębie miasta może doprowadzić do polaryzacji społecznej Rzeszowa oraz rozziwmu między systemami urbanistycznymi i społecznymi. Osiedla w centrum miasta zasiedliłyby osoby o niższym statusie społecznym, natomiast infrastruktura materialna tych obszarów utrzywałaby dodatnią ocenę.

5. Zalety i wady życia w mieście i na przedmieściach w opiniach badanych

5.1. Wyobrażenia przedmieść

Jak już była mowa, badani zauważają więcej pozytywów mieszkania na przedmieściach niż w centrum miasta. Najwyżej cenione walory suburbiów to panująca na ich obszarze cisza i spokój¹¹⁴. Pozostałe pozytywnie postrzegane cechy: ładniejsza niż w centrum architektura budynków, większa ilość terenów zielonych, większe bezpieczeństwo niż w centrum miasta, pomimo mieszkania poza śródmieściem stosunkowo bliska odległość do centrum, brak problemów z miejscami parkingowymi, czystość osiedli podmiejskich, mniejsza gęstość zaludnienia i mniejsza liczba sąsiadów, większa prywatność, brak zakładów przemysłowych, stosunkowo bliska odległość do sklepów, większy komfort życia, mniej zwarta zabudowa, mniejsze natężenie ruchu drogowego, możliwość posiadania własnego ogrodu, lepsze stosunki z sąsiadami. Ponadto badani postrzegają przedmieścia jako optymalne miejsca życia dla dzieci, łączące zalety miasta i wsi.

Jednak życie na przedmieściach ma również swoje wady. Idylliczny obraz suburbiów w znacznym stopniu zakłócają odległość do centrum miasta, które

¹¹⁴ Analiza pytania otwartego: „Jakie widzi Pan(i) zalety i jakie wady mieszkania na przedmieściach Rzeszowa?”

jest zwykle miejscem pracy i załatwiania ważnych spraw przez badanych, oraz gorsze wyposażenie tych obszarów w infrastrukturę komunalną i różnego rodzaju placówki. Badani wymienili wiele negatywnych cech zamieszkiwania na przedmieściach. Najczęściej powtarzające się to: zły stan dróg osiedlowych, potrzeba posiadania samochodu, brak aptek, szkół, przedszkoli, kiosków, chodników, dobrej komunikacji autobusowej z centrum miasta, oświetlenia, mniejsza dostępność do placówek kultury, brak zakładów opieki zdrowotnej, konieczność dojazdu do pracy, obiektów sportowych (korty tenisowe, boiska piłkarskie itp.), ośrodków kulturalnych i centrów handlowych, placów zabaw dla dzieci, duża odległość do urzędów, nuda, konieczność stania w korkach drogowych, dłuższe dojazdy do pracy, dowożenie dzieci do szkoły, większe koszty utrzymania domu (opłaty za gaz itp.), konieczność odśnieżania drogi i posesji, mało patroli policji, brak kontaktów z sąsiadami, wąskie ulice, bliskość hałaśliwej drogi wylotowej z miasta.

Na podstawie zaprezentowanych dominujących rodzajów wypowiedzi można skonstruować model suburbiów zawierający ich podstawowe zalety i wady. Z jednej strony osiedla podmiejskie jawią się badanym jako oaza ciszy i spokoju, w której znajduje się dużo zieleni, dzięki czemu są one lepszymi miejscami do życia, wolnymi od zgiełku, niebezpieczeństw i mankamentów centrum miasta. Z drugiej jednak strony suburbia są miejscami mocno odległymi od centrum miasta, niewystarczająco wyposażonymi w podstawowe urządzenia infrastrukturalne oraz placówki usługowe i kulturalne. Kolejny problem stanowi konieczność posiadania własnego samochodu (lub dwóch) i codziennego dojazdu do pracy, szkoły lub w celu dokonania niezbędnych zakupów. Dodatkowo posiadanie własnego domu wiąże się z ponoszeniem większych kosztów jego utrzymania oraz poświęcaniem więcej czasu na prace przy nim.

Obraz przedmieść ma zatem niejednorodny charakter. Suburbia są lepszym miejscem do życia, jeśli chodzi o walory ekologiczne. Jednak silny obiektywny związek mieszkańców z miastem centralnym przysparza szereg problemów komunikacyjnych związanych z potrzebą przemieszczania się pomiędzy centrum a przedmieściami. Pomimo szeregu wad wymienianych przez respondentów wyniki badania wskazują, że dom na suburbiach jest najbardziej pożądanym miejscem zamieszkania dla większości badanych.

5.2. Wyobrażenia centrum miasta

Centrum miasta w opinii większości badanych jest przeciwieństwem przedmieść. Główną zaletą zamieszkiwania w centrum miasta jest bliska odległość między miejscem zamieszkania a miejscem pracy i innymi czę-

sto odwiedzanymi miejscami w mieście¹¹⁵. Dlatego najczęściej pozytywnie oceniane zalety zamieszkiwania w mieście to: bliskość sklepów, bliskość urzędów, łatwiejsza niż w przypadku przedmieść komunikacja, łatwy dostęp do kultury, bliskość centrów handlowych, łatwy dojazd do pracy, szybki dostęp do różnych instytucji, większa liczba znajomych, łatwy dostęp do mediów, niskie koszty utrzymania mieszkania, więcej patroli policji, bliskość rynku jako miejsca rozrywki, bliskość kościoła, możliwość korzystania z komunikacji MPK, dostęp do życia towarzyskiego, duża liczba placów zabaw dla dzieci, oszczędność czasu poprzez brak dojazdów, bliskość szkół, możliwość uczestniczenia w życiu miejskim, posiadanie samochodu nie jest koniecznością, duża możliwość przemieszczania się pieszo, duża dostępność rozrywek.

Centrum miasta nie jest jednak pozbawione wad. Bliskość miejsca zamieszkania i miejsca pracy mieszkańcy centrum okupują gorszymi warunkami ekologicznymi. Najczęściej wskazywanymi wadami życia w centrum miasta był hałas, tłok i korki uliczne. Pozostałe negatywne cechy życia w centrum to: zanieczyszczone powietrze, niedostatek zieleni, duży ruch samochodowy, brak miejsc parkingowych, zatłoczone ulice, negatywne cechy blokowisk, uciążliwi sąsiedzi, brak intymności, duża gęstość zaludnienia, zanieczyszczenia, mało miejsc do wypoczynku, przestępczość, mniejsze bezpieczeństwo, brak prywatności, ludzie mniej życzliwi, chuligaństwo, brzydkie budynki, obecność psich odchodów, smog.

Porównując opinie badanych, można sformułować następujące twierdzenia:

1. Miasto centralne jest lepiej wyposażone w niezbędną infrastrukturę niż przedmieścia.
2. Mieszkańcy miasta nie muszą pokonywać dużych odległości, aby dostać się do pracy, szkoły czy różnego rodzaju instytucji.
3. Miasto jest bardziej zanieczyszczone i głośniejsze.
4. Posiadanie samochodu nie jest całkowicie niezbędne dla mieszkańca centrum.
5. Mieszkańcy miasta w porównaniu z mieszkańcami przedmieść mają znacznie gorsze warunki ekologiczne, takie jak zanieczyszczenie powietrza, ograniczony dostęp do zieleni.
6. Zamieszkiwanie centrum miasta w większości przypadków wiąże się z posiadaniem gorszych warunków mieszkaniowych.
7. Życie w mieście centralnym jest bardziej niebezpieczne.

¹¹⁵ Analiza pytania otwartego: „Jakie widzi Pan(i) zalety i jakie wady mieszkania w centrum Rzeszowa?”

Pomimo wielu łatwo zauważalnych wad, mieszkanie na przedmieściach jest dla większości badanych bardziej atrakcyjne niż zamieszkiwanie blisko centrum miasta. Na podstawie wskazanych wyżej wad i zalet jednych i drugich można stwierdzić, że chęć zmiany miejsca zamieszkania i przeprowadzanie się na przedmieścia Rzeszowa najsilniej łączy się z kilkoma scharakteryzowanymi w części teoretycznej niniejszej rozprawy teoriami suburbanizacji:

1. Teorią związaną z unikaniem wad, jakie wystąpiły w centrum miast: wzrost przestępczości, zanieczyszczenia powietrza i korków ulicznych.
2. Teorią pozytywnego przyciągania, która zakłada, że migracja na przedmieścia wiąże się z preferencjami mieszkaniowymi ludzi (zamieszkanie na obszarze o niższej niż w centrum gęstości zaludnienia i posiadanie większych domów).
3. Teorią ewolucji naturalnej, według której suburbanizacja jest wynikiem wzrastającego poziomu dochodu społeczeństwa, który pozwala na osiedlenie się w strefie podmiejskiej.

W wypowiedziach badanych nie znajdują odbicia teorie: unikania podatków, ewolucji ekonomicznej i stronnicy polityki miejskiej.

ROZDZIAŁ V

SUBURBIA VERSUS CENTRUM. SUBURBIA VERSUS MIEJSCOWOŚCI PODMIEJSKIE. ANALIZA PORÓWNAWCZA

Wcześniejsze analizy wykazały istnienie zróżnicowania w ocenie współmieszkańców oraz ocenie warunków materialnych zamieszkiwanego osiedla lub miejscowości. Niniejszy rozdział poświęcony jest szczegółowemu porównaniu mieszkańców strefy osiedli zewnętrznych w granicach miasta z mieszkańcami strefy śródmieścia i blokowisk oraz mieszkańcami miejscowości podmiejskich.

1. Ruchliwość przestrzenna mieszkańców osiedli zewnętrznych na tle pozostałych obszarów - ujęcie długookresowe

Wśród badanych przeważają osoby mieszkające w obecnym miejscu powyżej dwudziestu lat oraz osoby mieszkające od urodzenia (odpowiednio 29,4% i 25,2%). Procent odpowiedzi dla pozostałych okresów jest zbliżony i oscyluje wokół 10%.

Tabela 38. Czas zamieszkiwania w obecnym miejscu (osiedle, miejscowość) a strefa zamieszkania

Czas	Podział na 3 strefy			Ogółem
	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska	
1	2	3	4	5
do 5 lat	12,5%	19,0%	8,7%	12,9%
6-10 lat	9,1%	11,6%	11,2%	10,5%
11-15 lat	7,1%	12,7%	9,1%	9,2%
16-20 lat	14,1%	10,1%	13,3%	12,8%

1	2	3	4	5
Powyżej 20 lat	37,7%	22,8%	24,5%	29,4%
Od urodzenia	19,5%	23,8%	33,2%	25,2%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Test χ^2 wykazał istotną statystycznie zależność pomiędzy miejscem zamieszkania a czasem zamieszkiwania¹¹⁶. W kategorii osób mieszkających w danym miejscu do pięciu lat zdecydowanie przeważają mieszkańcy osiedli zewnętrznych (19%). Podobna sytuacja zachodzi w przypadku osób mieszkających w obecnym miejscu od sześciu do dziesięciu lat (11,6%). W przypadku długiego okresu zamieszkiwania na danym osiedlu mieszkańcy omawianego obszaru stanowią najmniej liczną kategorię (22,8% mieszka powyżej dwudziestu lat). Można zatem stwierdzić, że mieszkańcy osiedli zewnętrznych wykazują się większą mobilnością niż mieszkańcy pozostałych stref. Potwierdza to średni czas zamieszkiwania w obecnym miejscu, który dla badanych z osiedli zewnętrznych był najniższy (nieco ponad piętnaście lat) w porównaniu ze średnim czasem zamieszkiwania w śródmieściu (dwadzieścia lat) i w miejscowościach podmiejskich (18,5 roku).

Tabela 39. Zmiana miejsca zamieszkania a strefa zamieszkania

Zmiana miejsca zamieszkania	Podział na 3 strefy			Ogółem
	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska	
Nie zmieniał(a)	21,9%	26,5%	37,5%	28,2%
1 raz	37,7%	36,5%	38,8%	37,7%
2 razy	19,5%	16,4%	9,6%	15,4%
3 razy	11,4%	12,2%	7,9%	10,5%
4 razy	3,0%	1,6%	2,9%	2,6%
5 razy i więcej	6,4%	6,9%	3,3%	5,5%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Kolejną cechą świadczącą o ruchliwości przestrzennej jest liczba zmian miejsca zamieszkania. Ogółem większość badanych przynajmniej raz zmie-

¹¹⁶ Istotność na poziomie < 0,001.

niała miejsce zamieszkania (ponad 70%). Jednokrotna zmiana miejsca zamieszkania jest najczęściej występującą deklaracją (37,7%). Kolejną kategorię stanowią osoby, które nie zmieniały miejsca zamieszkania (28,2%). Odsetek respondentów zmieniających miejsce zamieszkania więcej niż dwa razy jest już niższy (18,6%).

Również w przypadku tych zmiennych występuje istotna statystycznie zależność¹¹⁷. Analiza odpowiedzi w zależności od miejsca zamieszkania wskazuje, że mieszkańcy osiedli zewnętrznych o wiele częściej zmieniali miejsce zamieszkania niż mieszkańcy miejscowości podmiejskich. Natomiast mieszkańcy osiedli zewnętrznych oraz śródmieścia i blokowisk są pod tym względem do siebie podobni. Rysuje się zatem prosta zależność pomiędzy miejscem zamieszkania a liczbą zmian miejsca zamieszkania. Mieszkańcy miasta są zwykle bardziej mobilni przestrzennie niż mieszkańcy wsi.

Tabela 40. Skąd przybył do obecnego miejsca zamieszkania

Skąd przybył?	Podział na 3 strefy			Ogółem
	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska	
Z Rzeszowa	55,6%	57,2%	45,8%	53,2%
Z innej miejscowości z okolic Rzeszowa (powiat)	19,2%	26,1%	22,2%	21,9%
Z innej miejscowości z województwa	15,5%	10,9%	21,6%	16,0%
Z innej miejscowości w Polsce	9,6%	5,8%	10,5%	8,9%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Wśród badanych, którzy kiedykolwiek zmieniali miejsce zamieszkania, przeważają ci, którzy wcześniej mieszkali w Rzeszowie (53,2%). Kolejną kategorię stanowią badani, którzy do obecnego miejsca zamieszkania przybyli z okolic Rzeszowa (21,9%). Trochę mniej badanych przeniosło się z innej miejscowości województwa podkarpackiego (16%). Najmniej liczną grupą są badani, którzy przybyli z innej miejscowości w Polsce (8,9%).

Najwięcej spośród badanych migrantów z Rzeszowa zamieszkuje osiedla zewnętrzne (57,2%). Prawie taki sam odsetek badanych ze śródmieścia przeniósł się tam z Rzeszowa (55,6%). Osiedla zewnętrzne są również naj-

¹¹⁷ Poziom istotności dla testu $\chi^2 < 0,003$.

częściej wybieranym miejscem zamieszkania przez osoby przybywające z innej miejscowości z okolic Rzeszowa (26,1%). W przypadku badanych, którzy przenieśli się w obecne miejsce z innej miejscowości województwa podkarpackiego, przeważają mieszkańcy strefy podmiejskiej.

Tabela 41. Miejsce zamieszkania i pochodzenia a zamieszkiwana strefa

Miejsce zamieszkania i pochodzenia	Podział na 3 strefy			Ogółem
	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska	
Mieszka i pochodzi z miasta	68,5%	56,6%	41,1%	56,3%
Mieszka w mieście, pochodzi ze wsi	31,5%	34,9%	19,9%	28,6%
Mieszka na wsi, ale pochodzi z miasta	,0%	1,1%	3,7%	1,5%
Mieszka i pochodzi ze wsi	,0%	7,4%	35,3%	13,7%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Ostatnia analizowana zmienna związana jest z miejscem pochodzenia i zamieszkania badanych. Zdecydowana większość badanych mieszka w mieście (ponad 84%), z czego 56,3% mieszka i pochodzi z miasta, a 28,6% mieszka w mieście i pochodzi ze wsi. 13,7% badanych mieszka i pochodzi ze wsi i tylko 1,5% mieszka na wsi i pochodzi z miasta. Procent tych ostatnich jest niższy na badanym obszarze niż w Polsce. Według badań CBOS z 2006 roku 3% Polaków mieszkało na wsi i pochodziło z miasta¹¹⁸. Na stosunkowo niski procent deklarujących przynależność do tej kategorii miał wpływ proces poszerzania granic Rzeszowa, który wywołał falę migracji pozornych. Mieszkańcy osiedli podmiejskich z powrotem stali się mieszkańcami Rzeszowa.

Potwierdza to rozkład odpowiedzi na to pytanie z uwzględnieniem strefy zamieszkania badanych. W przypadku osób mieszkających i pochodzących z miasta dominują mieszkańcy śródmieścia i blokowisk (68,5%). 56,6% badanych z osiedli zewnętrznych zadeklarowało zamieszkanie i pochodzenie z miasta. Jednak najbardziej interesujące są wyniki dla mieszkańców strefy podmiejskiej, gdzie zamieszkanie i pochodzenie w mieście zadeklarowało więcej badanych niż wynika to z podziału administracyjnego obszarów strefy podmiejskiej. Najprawdopodobniej jest to skutek silnego powiązania bada-

¹¹⁸ Por. CBOS, *Czy chcemy mieszkać na wsi czy w mieście*, Komunikat z badań, lipiec 2006, s. 2.

nych z Rzeszowem i uznawania za miasto zamieszkiwanych miejscowości, formalnie nieposiadających praw miejskich. W znacznie mniejszym stopniu wystąpiła sytuacja odwrotna. Ponad 1% badanych z osiedli zewnętrznych (formalnie należących do Rzeszowa) zadeklarował zamieszkiwanie na wsi.

Podsumowując problem migracji długookresowych, należy zwrócić uwagę, że mieszkańców osiedli zewnętrznych w porównaniu z pozostałymi charakteryzuje najkrótszy czas zamieszkania w obecnym miejscu. Badani z tego obszaru zmieniali miejsce zamieszkania tak samo często jak mieszkańcy śródmieścia i zdecydowanie częściej niż mieszkańcy miejscowości podmiejskich. Ponadto większość mieszkańców osiedli zewnętrznych przybyła na ten obszar z Rzeszowa.

2. Ruchliwość przestrzenna mieszkańców osiedli zewnętrznych na tle pozostałych obszarów – ujęcie krótkookresowe

Ruchliwość przestrzenna ludności najczęściej znajduje się w kręgu zainteresowań demografii, która śledzi m.in. zagadnienia migracji. Analizy demograficzne zwykle skupiają się na badaniu ruchów ludności związanych ze stałą zmianą miejsca zamieszkania dokonującą się pomiędzy różnego rodzaju jednostkami administracyjnymi, jak państwa, miasta, wsie czy osiedla. Informacje o tego typu mobilności ludności są niezwykle cenne, jednak w większości przypadków ograniczają się do rejestracji migracji stałych lub długookresowych.

Tego typu dane mogą również posłużyć do przygotowania różnego rodzaju analiz socjologicznych, jednak nie dają pełnej informacji o codziennych przemieszczeniach się ludzi. W przypadku badań socjologicznych dotyczących miasta równie ważne jest poznanie przyczyn i dynamiki migracji krótkotrwałych mieszkańców. Szczególnie z tego powodu, iż często zdarza się, że pewne formy przemieszczania się ludności w ogóle nie są poddawane rejestracji urzędowej. Dotyczy to zwłaszcza migracji wahałowych rozumianych jako *codzienne dojazdy (dojścia) do pracy lub szkoły, wyznaczające tzw. ruch wahałowy ludności wynikający z oddzielenia miejsca zamieszkania od miejsca pracy lub nauki*¹¹⁹.

Informacje na temat migracji krótkotrwałych są również ważne z praktycznego powodu. Poznanie przyzwyczajzeń związanych z codziennym prze-

¹¹⁹ Por. M. Latuch, *Demografia społeczno-ekonomiczna*, Warszawa 1985, s. 314.

mieszczaniem się ludności pozwala na lepsze prowadzenie polityki komunikacyjnej w mieście oraz dostosowanie jej do potrzeb mieszkańców. Dotyczy to przede wszystkim komunikacji miejskiej i remontów oraz budowy nowych dróg.

Poniższa część pracy poświęcona została analizie krótkotrwałych przemieszczeń się ludności Rzeszowa i okolicznych gmin, co jest związane z dojazdami do pracy i szkoły, robieniem zakupów, odwiedzaniem krewnych i znajomych, uczęszczaniem do miejsc spotkań towarzyskich, miejsc o charakterze rozrywkowym i miejsc związanych z zaspokajaniem potrzeb kulturalnych mieszkańców.

Dla większości badanych miejscem pracy lub nauki jest Rzeszów. Niemal 83% z pracujących lub uczących się respondentów wskazało to miasto jako miejsce pracy lub nauki. Poza Rzeszowem uczy się lub pracuje ponad 17% badanych.

Tabela 42. Miejsce pracy/nauki badanych

Miejsce pracy/nauki	Częstość	Procent
Rzeszów	401	82,85
Poza Rzeszowem	83	17,15
Ogółem	484	100

Źródło: Badania własne

Tabela 43. Miejsce pracy/nauki a strefa zamieszkania

Miejsce pracy/nauki	Podział na 3 strefy			Ogółem
	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska	
Rzeszów	88,5%	88,4%	71,0%	82,9%
Poza Rzeszowem	11,5%	11,6%	29,0%	17,1%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne

Rzeszów jest mocno powiązany funkcjonalnie z obszarami okolicznych gmin. Dobrym miernikiem siły tego związku jest liczba mieszkańców sąsiednich miejscowości dojeżdżających do pracy lub szkoły w Rzeszowie. Większość (71%) spośród uczących się bądź pracujących mieszkańców strefy podmiejskiej robi to właśnie w granicach miasta. W przypadku mieszkańców Rzeszowa odsetek jest jeszcze wyższy. Spośród respondentów mieszkających

w śródmieściu Rzeszowa w mieście uczy się lub pracuje 88,5%, a w przypadku mieszkańców osiedli zewnętrznych w granicach miasta 88,4%.

Kolejnym tematem analiz jest sposób, w jaki badani dostają się do pracy lub szkoły. Najwięcej respondentów do przemieszczania się po mieście używa samochodu (niemal 49%), kolejną kategorię stanowią piesi (24,6%) oraz korzystający z transportu MPK (22,4%). Zdecydowanie najrzadziej badani dojeżdżający do pracy korzystają z usług PKS.

Tabela 44. Sposób dotarcia do pracy/szkoły

Sposób	Częstość	Procent
Pieszo	124	24,6
Samochodem	247	48,9
MPK	113	22,4
PKS	4	,8
Inne	17	3,4
Ogółem	505	100,0

Źródło: Badania własne.

Na wybór formy komunikacji wpływa miejsce zamieszkania badanych. Samochód jest najpopularniejszym środkiem komunikacji we wszystkich analizowanych strefach mieszkalnych. Jednak występuje interesująca zależność pomiędzy użytkowaniem samochodu i przemieszczaniem się pieszo. Można ją scharakteryzować następującymi twierdzeniami:

1. Wraz ze wzrostem odległości miejsca zamieszkania od centrum miasta wzrasta liczba użytkowników samochodów (z 41,9% dla mieszkańców śródmieścia, poprzez 54,5% dla mieszkańców osiedli zewnętrznych w granicach miasta i 52,5% wśród mieszkańców strefy podmiejskiej), przy czym korzystających z samochodu jest trochę więcej wśród mieszkańców strefy osiedli zewnętrznych niż miejscowości podmiejskich.
2. Wraz ze wzrostem odległości miejsca zamieszkania od centrum miasta maleje liczba osób docierających do pracy pieszo (z 31,3% dla mieszkańców śródmieścia, poprzez 18,6% dla mieszkańców osiedli zewnętrznych i 21,6% wśród mieszkańców strefy podmiejskiej). Również w tym przypadku pieszych jest trochę więcej wśród mieszkańców miejscowości podmiejskich niż osiedli zewnętrznych w granicach miasta.

Trzeba zaznaczyć, że z samochodu jako środka komunikacji częściej korzystają mieszkańcy osiedli zewnętrznych niż mieszkańcy miejscowości podmiejskich. Podobnie zależności kształtują się w przypadku podróży pieszych. Najprawdopodobniej wynika to z największej liczby samochodów

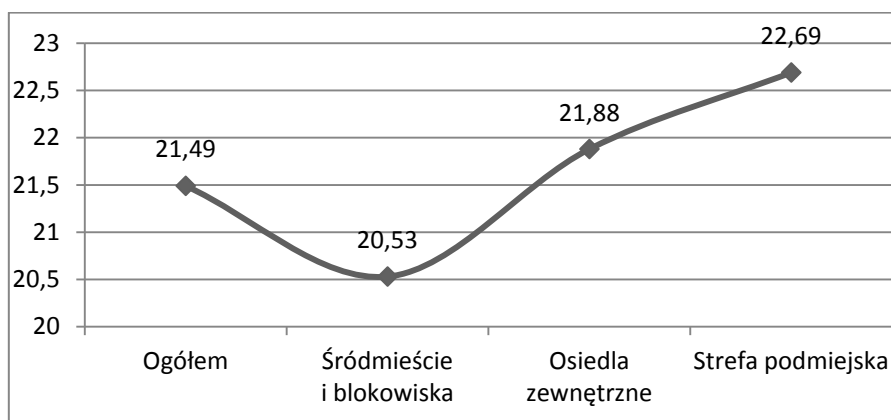
przypadających na gospodarstwo domowe wśród mieszkańców strefy osiedli zewnętrznych.

Miejsce zamieszkania nie wpływa znacząco na pozostałe formy komunikacji. Zaobserwowana prawidłowość jest charakterystyczna dla współczesnych miast, w których następuje dekoncentracja przestrzenna ludności. Mieszkańcy słabiej zaludnionych suburbiów, w których dominuje zabudowa jednorodzinna dłużej niż przeciętnie dojeżdżają do pracy¹²⁰.

Tabela 45. Sposób dotarcia do pracy/szkoły a strefa zamieszkania

Jak dociera do pracy/szkoły	Podział na 3 strefy			Ogółem
	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska	
Pieszo	31,3%	18,6%	21,6%	24,6%
Samochodem	41,9%	54,5%	52,5%	48,9%
MPK	20,7%	24,8%	22,2%	22,4%
PKS	,5%	,7%	1,2%	,8%
Inne	5,6%	1,4%	2,5%	3,4%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Wykres 5. Średni czas potrzebny na dotarcie do pracy/szkoły a strefa zamieszkania (w minutach)

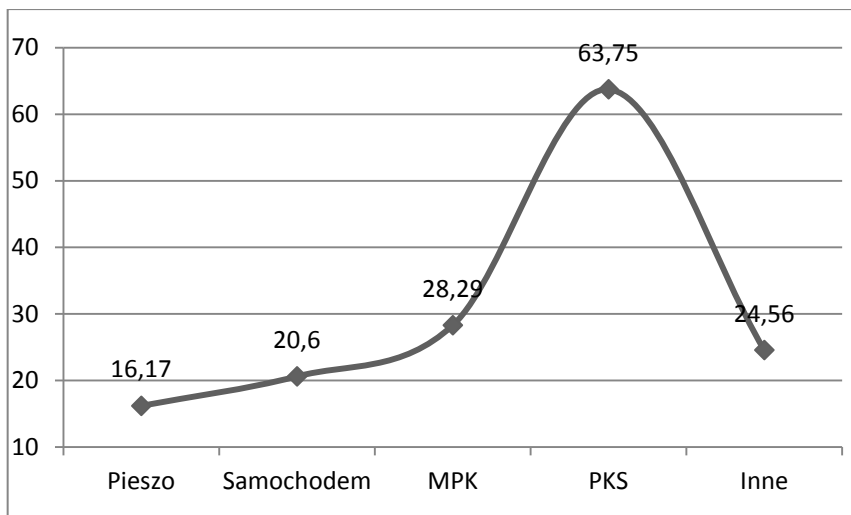
Źródło: Badania własne.

¹²⁰ Por. J. Węgleński, *Metropolitalna...*, s. 20–21.

Potwierdza to analiza czasu potrzebnego na dotarcie do pracy. Średni czas dotarcia do pracy lub szkoły dla wszystkich badanych wyniósł 21,49 min. Najkrócej podróżują mieszkańcy śródmieścia i blokowisk (20,53 min), nieco dłużej mieszkańcy osiedli zewnętrznych (21,88 min) i najdłużej mieszkańcy strefy podmiejskiej (22,69 min).

Głębsza analiza czasu potrzebnego na dotarcie do pracy wykazuje, że najpopularniejsza forma podróży, jaką jest samochód, wcale nie jest formą najszybszą. Średni czas dotarcia do pracy dla badanych użytkujących samochód wynosi ponad 20 min, gdy dla pieszych jest on wyraźnie krótszy (ponad 16 min). Wynika to zapewne z faktu, że formę pieszą zwykle wybierają osoby, których miejsce pracy znajduje się blisko miejsca zamieszkania.

Niekorzystnie o sytuacji komunikacyjnej w Rzeszowie świadczy znaczna różnica czasu dotarcia do pracy pomiędzy osobami zmotoryzowanymi a korzystającymi z komunikacji miejskiej. Średni deklarowany czas dojazdu do pracy dla osób korzystających z MPK jest niemal o 1/3 dłuższy niż dla osób dojeżdżających samochodem i wynosi ponad 28 min.

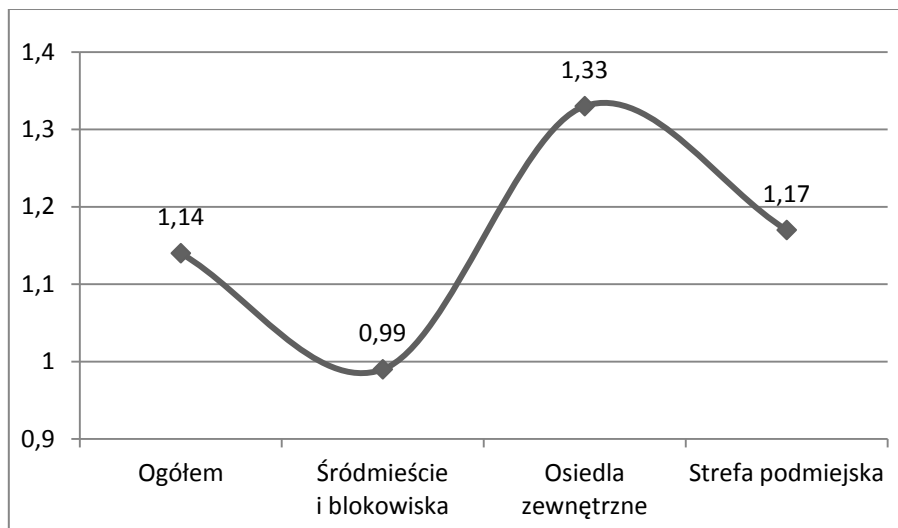

Wykres 6. Średni czas potrzebny na dotarcie do pracy/szkoły a forma podróży (w minutach)

Źródło: Badania własne.

Stan taki ma istotny związek z coraz większą liczbą samochodów wjeżdżających do centrum Rzeszowa, co w znacznym stopniu przyczynia się do korkowania miasta. Z punktu widzenia poprawy komunikacji w mieście należałoby doprowadzić do sytuacji, w której podróż środkami ko-

munikacji zbiorowej będzie szybsza i wygodniejsza niż prywatnym samochodem. Na ograniczenie ruchu samochodowego w śródmieściu mogłoby wpłynąć przywrócenie płatnej strefy parkowania w centrum, która ograniczyłaby ruch samochodowy i zapewne przyspieszyła podróż autobusami komunikacji miejskiej, które nie stałyby w korkach ulicznych. Równie pozytywne byłoby wprowadzenie na obszarze miasta alternatywnych form komunikacji¹²¹.

Wykres 7. Liczba samochodów przypadających na gospodarstwo a strefa zamieszkania

Źródło: Badania własne.

Popularność samochodu jako podstawowego środka komunikacji wśród badanych potwierdzają dane o liczbie aut przypadających na gospodarstwo domowe. Ogółem na jedno gospodarstwo domowe przypada 1,14 samochodu. Liczba samochodów w gospodarstwie domowym zależy od miejsca zamieszkania badanych. Najwięcej samochodów przypada na gospodarstwa domowe osób zamieszkałych w zewnętrznych osiedlach miasta (1,29), trochę mniej w miejscowościach podmiejskich (1,21) i najmniej w śródmieściu (0,98). Liczby te można tłumaczyć na dwa sposoby. Po pierwsze, zróżnicowaniem majątkowym mieszkańców poszczególnych

¹²¹ Bardzo dobrym pomysłem była zaproponowana przez władze miejskie idea miejskiego roweru oraz kolejki nadziemnej. Jednak pomysły te jak na razie pozostają niezrealizowane.

stref. Po drugie, potrzebą posiadania samochodu. W pierwszym przypadku nie dziwi przewaga aut w osiedlach zewnętrznych miasta, których mieszkańcy stanowią obiektywnie bogatszą grupę w porównaniu z respondentami ze śródmieścia oraz ze strefy podmiejskiej. Potwierdza to dość silny związek pomiędzy oceną sytuacji materialnej a liczbą posiadanych samochodów (r Spearmana = 0,345). W drugim przypadku potrzeba dojazdów do pracy wpływa na liczbę samochodów. Mieszkańcom śródmieścia wystarczy mniej aut, gdyż w odróżnieniu od badanych ze strefy podmiejskiej oraz zewnętrznych osiedli Rzeszowa, mają możliwość szybkiego dotarcia do pracy pieszo. W przypadku gospodarstw domowych spoza śródmieścia, w sytuacji, gdy pracuje obydwój małżonków, naturalnie pojawia się zapotrzebowanie na więcej niż jeden samochód. Tezę o potrzebie użytkowania samochodu potwierdzają informacje dotyczące posiadania prawa jazdy. Najwięcej respondentów mających ten dokument zamieszkuje osiedla zewnętrzne Rzeszowa (ponad 74%). W przypadku mieszkańców strefy podmiejskiej oraz śródmieścia wartość ta jest mniejsza i przekracza nieco ponad 64% i 62%.

3. Zróźnicowanie form mobilności przestrzennej a miejsce zamieszkania

Dotychczasowe ustalenia dotyczyły codziennych przemieszczeń się do pracy lub szkoły badanych oraz uwzględniały również ich wędrówkę w ramach tej samej jednostki administracyjnej miasta lub graniczącej z nim gminy, która jest ich miejscem zamieszkania. Poniżej zaprezentowana została analiza dotycząca przemieszczania się respondentów poza ich miejsce zamieszkania (osiedle lub miejscowość), obejmująca swoim zasięgiem również szerszy wymiar czasowy.

W celu empirycznej analizy ruchliwości mieszkańców Rzeszowa i jego strefy podmiejskiej wykorzystano następującą klasyfikację przejawów przestrzennego poruszania się po mieście – podróże o:

1. charakterze ekonomicznym związane z przemieszczaniem się do pracy i z powrotem oraz związane z nabywaniem dóbr i usług,
2. charakterze społeczno-towarzyskim z własnego miejsca zamieszkania do miejsc zamieszkania znajomych i krewnych oraz do miejsc spotkań towarzyskich,
3. charakterze edukacyjnym do oraz ze szkół, uczelni i innych instytucji o charakterze edukacyjnym,

4. charakterze wypoczynkowo-rozrywkowym do oraz z miejsc wypoczynku i rozrywki,
5. charakterze kulturalnym do oraz z miejsc imprez kulturalnych¹²².

W przypadku podróży związanych z pracą zarobkową pośród badanych dominują dwie kategorie osób: dojeżdżający do pracy pięć razy w tygodniu i częściej (ponad 44%) oraz osoby w ogóle niepodróżujące w tych celach (49,1%). Respondenci podróżujący rzadziej niż pięć razy w tygodniu stanowili znikomy procent badanych.

Miejsce zamieszkania w niewielkim stopniu wpływa na poruszanie się w celach zarobkowych. Mieszkańcy osiedli zewnętrznych częściej opuszczają swoje osiedle w celach zarobkowych niż mieszkańcy śródmieścia i blokowisk oraz znacznie częściej niż mieszkańcy strefy podmiejskiej.

Kolejna forma przemieszczania ludności związana jest z robieniem większych zakupów. W tym przypadku przeważają osoby dokonujące większych zakupów poza osiedlem/miejscowością zamieszkania 1–2 razy w tygodniu (45%). Następną grupę – znacznie mniej liczną – stanowią osoby wcale nieporuszające się poza miejsce zamieszkania w celu dokonania większych zakupów (14%). Najrzadziej występującą kategorią są osoby podróżujące w tych celach raz na kwartał i rzadziej (2,3%) oraz niemal codziennie (5,9%).

**Tabela 46. Poruszanie się po Rzeszowie
– robienie większych zakupów**

Częstotliwość	Częstość	Procent
5 razy w tygodniu i częściej	43	5,9
3–4 razy w tygodniu	73	10,0
1–2 razy w tygodniu	327	45,0
Raz na 2 tygodnie	100	13,8
Raz w miesiącu	65	8,9
Raz na kwartał i rzadziej	17	2,3
Wcale	102	14,0
Ogółem	727	100,0

Źródło: Badania własne.

¹²² Por. P.W. Daniels, A.M. Warnes, *Movement in cities: Spatial Perspectives on Urban Transport and Travel*, London 1980, cyt. za: K. Frysztacki, *Miasta metropolitalne i ich przedmieścia*, Kraków 1997, s. 80–81.

Miejsce zamieszkania wpływa na podróże związane z robieniem większych zakupów. Uwidacznia się to w przypadku najliczniejszej kategorii „1–2 razy w tygodniu”. Mieszkańcy osiedli zewnętrznych częściej niż mieszkańcy pozostałych stref wskazywali na tę odpowiedź. Duża różnica wystąpiła również w przypadku odpowiedzi „wcale”. Mieszkańcy śródmieścia i blokowisk najczęściej deklarowali taką odpowiedź. Wiąże się to z mniej rozwiniętą siecią sklepów w strefie osiedli zewnętrznych i miejscowości podmiejskich, co niejako zmusza mieszkańców do opuszczania ich osiedla lub miejscowości zamieszkania w celu dokonania zakupów.

W przypadku podróży związanych z odwiedzaniem znajomych i krewnych badani najczęściej dokonują tego typu wizyt 1–2 razy w tygodniu (30,3%). Następną kategorię stanowią osoby przemieszczające się w tym celu raz na dwa tygodnie (19,6%) oraz raz w miesiącu (19,4%). Tylko nieco ponad 4% badanych odwiedza bliskich pięć razy w tygodniu i częściej.

Miejsce zamieszkania ma również wpływ na częstotliwość podróży. Mieszkańcy miejscowości podmiejskich o wiele rzadziej niż mieszkańcy pozostałych stref opuszczają swoją miejscowość w celu odwiedzenia krewnych lub znajomych. Zapewne przyczyną takiej sytuacji jest fakt, że większość krewnych i znajomych przebywa stale w najbliższej okolicy miejsca zamieszkania badanych ze strefy podmiejskiej.

**Tabela 47. Poruszanie się po Rzeszowie
– odwiedzanie znajomych i krewnych**

Częstotliwość	Częstość	Procent
5 razy w tygodniu i częściej	30	4,1
3–4 razy w tygodniu	63	8,7
1–2 razy w tygodniu	220	30,3
Raz na 2 tygodnie	142	19,6
Raz w miesiącu	141	19,4
Raz na kwartał i rzadziej	70	9,6
Wcale	60	8,3
Ogółem	726	100,0

Źródło: Badania własne

Analizując podróże, których celem są spotkania towarzyskie poza domem, widać, że ruchliwość badanych jest mniejsza niż w przypadku podróży związanych z odwiedzaniem krewnych lub znajomych w domu.

Tabela 48. Poruszanie się po Rzeszowie – spotkania towarzyskie (np. kawiarnie, restauracje)

Częstotliwość	Częstość	Procent
5 razy w tygodniu i częściej	18	2,5
3–4 razy w tygodniu	32	4,4
1–2 razy w tygodniu	102	14,0
Raz na 2 tygodnie	55	7,6
Raz w miesiącu	129	17,7
Raz na kwartał i rzadziej	120	16,5
Wcale	271	37,3
Ogółem	727	100,0

Źródło: Badania własne

Najwięcej badanych respondentów nigdy nie udaje się do kawiarni lub restauracji (37,3%). Spośród tych, którzy przemieszczają się po mieście w takim celu, przeważają osoby robiące to raz w miesiącu (17,7%) i raz na kwartał oraz rzadziej (16,5%). Tylko 20,9% badanych zadeklarowało przemieszczanie się w tym celu poza osiedle zamieszkania więcej niż raz w tygodniu. Warto zaznaczyć, że miejsce zamieszkania nie determinuje tego typu podróży.

Kolejną analizowaną kategorię stanowili respondenci podróżujący do szkół, uczelni lub innych miejsc o charakterze edukacyjnym. Zdecydowana większość w ogóle nie przemieszcza się w tym celu po Rzeszowie (84%), co wynika z faktu, że ci badani już zakończyli edukację. Wśród podróżujących przeważają osoby przemieszczające się pięć razy w tygodniu i częściej (8,3%).

W przypadku codziennych podróży do szkoły zauważa się związek pomiędzy przemieszczaniem się a miejscem zamieszkania. Badani z osiedli zewnętrznych oraz miejscowości podmiejskich znacznie częściej opuszczają swoje miejsce zamieszkania w celu dostania się do miejsca nauki. Wynika to ze znacznie większego nasycenia instytucjami edukacyjnymi centrum miasta, przez co uczący się mieszkańcy pozostałych stref zmuszeni są do codziennych dojazdów.

Pytani o podróże w celu znalezienia się w miejscach wypoczynku i rozrywki najczęściej wskazywali na odpowiedź „wcale” (35,7%). Wśród podróżujących w tym celu dominują osoby robiące to stosunkowo rzadko. 24,6% badanych zadeklarowało odpowiedź „raz na kwartał i rzadziej”, natomiast 15% odpowiedź „raz w miesiącu”.

Tabela 49. Poruszanie się po Rzeszowie – szkoła, uczelnia

Częstotliwość	Częstość	Procent
5 razy w tygodniu i częściej	60	8,3
3-4 razy w tygodniu	12	1,7
1-2 razy w tygodniu	14	1,9
Raz na 2 tygodnie	17	2,3
Raz w miesiącu	8	1,1
Raz na kwartał i rzadziej	5	0,7
Wcale	609	84,0
Ogółem	725	100,0

Źródło: Badania własne

Zauważalny jest związek pomiędzy miejscem zamieszkania a częstotliwością podróży o tym charakterze. Mieszkańcy osiedli zewnętrznych znacznie częściej przemieszczają się do miejsc wypoczynku i rozrywki niż mieszkańcy pozostałych stref. Fakt ten można wytłumaczyć tym, że mieszkańcy osiedli zewnętrznych mają większe potrzeby związane z wypoczynkiem i rozrywką, a brak tego typu miejsc w ich miejscu zamieszkania zmusza ich do podejmowania podróży.

Tabela 50. Poruszanie się po Rzeszowie – miejsca wypoczynku i rozrywki

Częstotliwość	Częstość	Procent
5 razy w tygodniu i częściej	17	2,3
3-4 razy w tygodniu	20	2,8
1-2 razy w tygodniu	86	11,9
Raz na 2 tygodnie	56	7,7
Raz w miesiącu	109	15,0
Raz na kwartał i rzadziej	178	24,6
Wcale	259	35,7
Ogółem	725	100,0

Źródło: Badania własne.

Ostatnia forma przemieszczania się w przestrzeni miejskiej analizowana w tym rozdziale dotyczy podróży do miejsc o charakterze kulturalnym. Tego typu podróże nie należą do najpopularniejszych wśród badanych.

Najwięcej osób w ogóle nie udaje się do tego typu miejsc (34%). Następną co do wielkości grupę stanowią osoby opuszczające swoje miejsce zamieszkania raz na kwartał i rzadziej. W miarę regularne (raz na dwa tygodnie i 1–2 razy w tygodniu) podróże w tym celu zadeklarowało tylko 13% badanych.

Częstość podróży do miejsc o charakterze kulturalnym również uzależniona jest od miejsca zamieszkania badanych. Badani z osiedli zewnętrznych w granicach miasta znacznie częściej podejmują tego typu podróże niż mieszkańcy strefy śródmieścia i blokowisk oraz miejscowości podmiejskich. Fakt ten można wytłumaczyć tak samo jak w przypadku podróży do miejsc wypoczynku i rozrywki. Mieszkańcy osiedli zewnętrznych mają większe potrzeby kulturalne niż mieszkańcy pozostałych obszarów, a brak tego typu miejsc w ich miejscu zamieszkania zmusza ich do podejmowania podróży.

Tabela 51. Poruszanie się po Rzeszowie – miejsca o charakterze kulturalnym

Częstotliwość	Częstość	Procent ważnych
5 razy w tygodniu i częściej	4	,6
3–4 razy w tygodniu	6	,8
1–2 razy w tygodniu	47	6,5
Raz na 2 tygodnie	47	6,5
Raz w miesiącu	143	19,7
Raz na kwartał i rzadziej	233	32,0
Wcale	247	34,0
Ogółem	727	100,0

Źródło: Badania własne

Analizy pozwoliły na sformułowanie kilku ogólnych konstatacji na temat mobilności przestrzennej mieszkańców poszczególnych stref. Pierwsza dotyczy silnego związku Rzeszowa z okolicznymi obszarami. Związek ten potwierdza duża skala codziennych dojazdów do pracy lub szkoły wielu mieszkańców okolicznych gmin. Drugi problem dotyczył sposobu, w jaki badani podróżują do pracy. Badania potwierdziły zdecydowaną przewagę podróży prywatnymi samochodami, co nie pozostaje bez wpływu na występujące na dużą skalę korki uliczne w mieście. Kolejną kwestią jest występowanie zależności pomiędzy miejscem zamieszkania badanych a sposobem podróży do pracy, polegającej na wzroście użytkowników samochodów wraz ze wzrostem odległości miejsca zamieszkania badanych od centrum miasta przy równoczesnym spadku docierających do pracy lub szkoły pieszo.

W przypadku pytań związanych z różnymi powodami przemieszczania się po Rzeszowie warto nadmienić, że najczęściej występującą formą są podróże o charakterze zawodowym oraz związane z robieniem większych zakupów i przemieszczaniem się do szkół i uczelni. Zdecydowanie najrzadziej badani deklarowali opuszczanie swoich osiedli i miejscowości w celu odwiedzania miejsc o charakterze kulturalnym i miejsc rozrywki i wypoczynku. Trzeba zaznaczyć, że miejsce zamieszkania w którejś ze stref (osiedli śródmiejskich i blokowisk, osiedli zewnętrznych, miejscowości podmiejskich) wpływa na częstotliwość poruszania się po mieście.

4. Czas wolny i sposoby jego spędzania a strefa zamieszkania

Ogółem badani nie dysponują zbyt dużą ilością czasu wolnego. Najwięcej respondentów zadeklarowało posiadanie do 20 godzin czasu wolnego w tygodniu (58,6%). Kolejną, ale już mniejszą pod względem liczebności kategorię stanowiły osoby deklarujące tygodniową liczbę godzin czasu wolnego pomiędzy 21 a 40 godzin (19,4%). Zdecydowanie najmniej badanych posiada więcej niż 40 godzin czasu wolnego (11,9%). Deklarowana ilość czasu wolnego zależy od strefy zamieszkania badanych. W przypadku kategorii do 20 godzin największą ilość czasu wolnego deklarowali mieszkańcy miejscowości podmiejskich, trochę mniejszą rezydenci osiedli zewnętrznych i najmniejszą śródmieścia i blokowisk. Zupełnie odwrotna sytuacja zachodzi w przypadku badanych mogących pochwalić się dużą ilością czasu wolnego. Badani ze śródmieścia i z osiedli zewnętrznych deklarowali posiadanie znacznie większej liczby wolnych godzin niż mieszkańcy osiedli zewnętrznych.

Tabela 52. Czas wolny w tygodniu a strefa zamieszkania (w godzinach)

Liczba godzin	Podział na 3 strefy			Ogółem
	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska	
Do 20 godzin	53,3%	58,2%	65,4%	58,6%
21 do 40 godzin	15,8%	21,2%	22,4%	19,4%
Powyżej 40 godzin	14,4%	13,8%	7,2%	11,9%
Trudno powiedzieć	16,5%	6,9%	5,1%	10,2%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Zdecydowanie najpopularniejszymi formami spędzania czasu wolnego są: oglądanie telewizji, słuchanie radia i muzyki (58,5%) oraz spotkania z przyjaciółmi i znajomymi (45,5%). Badani dużo wolnego czasu poświęcają na wypełnianie obowiązków domowych (38,8%). Komputer i Internet oraz spacer, uprawianie sportu, wycieczki również są dość popularnymi formami spędzania czasu wolnego (odpowiednio 31,4% i 31%). Zdecydowanie najmniej czasu badani poświęcają rozrywkom kulturalnym poza domem (11,4%) oraz biernemu odpoczynkowi (16,3%). Warto zauważyć, że dość duży odsetek badanych poświęca swój czas opiece nad członkami rodziny.

Tabela 53. Główne formy spędzania czasu wolnego

Forma spędzania czasu wolnego	Odowiedzi	Procent obserwacji
	N	
Hobby (majsterkowanie, krzyżówki)	167	23,0%
Spotkania z przyjaciółmi, znajomymi	330	45,5%
Oglądanie telewizji, słuchanie radia, muzyki	425	58,5%
Prace i obowiązki domowe (sprzątanie, zakupy)	282	38,8%
Bierny odpoczynek (sen, leniuchowanie)	118	16,3%
Odpoczynek poza domem (praca w ogrodzie, działka)	209	28,8%
Używanie komputera, Internetu	228	31,4%
Opieka nad członkami rodziny	165	22,7%
Rozrywki kulturalne poza domem (kino, teatr, koncerty)	83	11,4%
Spacer, uprawianie sportu, wycieczki	225	31,0%
Czytanie książek, prasy	218	30,0%
Inne	17	2,3%

Źródło: Badania własne.

Występuje duża zależność pomiędzy formami spędzania czasu wolnego a strefą zamieszkania. Mieszkańcy osiedli zewnętrznych oraz miejscowości podmiejskich poświęcają więcej czasu na spotkania z przyjaciółmi i znajomymi niż mieszkańcy śródmieścia. Mieszkańcy osiedli zewnętrznych przeznaczają mniej czasu na telewizję i radio niż mieszkańcy pozostałych obszarów. Wraz ze wzrostem odległości od centrum wzrasta ilość czasu wykorzystywana na prace i obowiązki domowe. Najwięcej wolnego czasu zabiera to mieszkańcom miejscowości podmiejskich, niewiele mniej mieszkańcom osiedli zewnętrznych. Najmniej wolnego czasu na obowiązki domowe po-

święcącą badani ze śródmieścia i blokowisk. Fakt ten wynika z wielkości zamieszkiwanego domu i z posiadania ogródka, co w sposób oczywisty determinuje rozkład czasu wolnego. Z tego samego powodu badani zamieszkujący osiedla centralne znacznie mniej czasu spędzają na odpoczynku poza domem. Bierny odpoczynek jako formę spędzania czasu wolnego najczęściej deklarowali mieszkańcy miejscowości podmiejskich. Mieszkańcy tej strefy najwięcej czasu przeznaczają na opiekę nad członkami rodziny.

5. Natężenie kontaktów sąsiedzkich w różnych strefach zamieszkania

Zamieszkiwanie w różnych strefach wpływa na częstotliwość i charakter stosunków sąsiedzkich. Częstotliwość kontaktów sąsiedzkich zmierzono na podstawie dwóch zmiennych: liczby sąsiadów znanych respondentowi z imienia i nazwiska oraz liczby sąsiadów i znajomych przyjmowanych w domu w ciągu trzech miesięcy poprzedzających badanie. Liczba sąsiadów znanych respondentom z imienia i nazwiska wzrasta wraz z odległością od centrum Rzeszowa. Najmniej sąsiadów znają badani ze śródmieścia i blokowisk (16,38), a najwięcej badani z miejscowości podmiejskich. Mieszkańcy osiedli zewnętrznych pod tym względem znajdują się pośrodku (20,94%). Mieszkańcy miejscowości podmiejskich oraz osiedli zewnętrznych w granicach miasta są również o wiele bardziej towarzyscy od mieszkańców śródmieścia i blokowisk. Świadczy o tym średnia liczba sąsiadów i znajomych przyjmowanych w domu w ciągu ostatnich trzech miesięcy, znacznie wyższa na tych obszarach.

Tabela 54. Liczba sąsiadów znanych z imienia i nazwiska oraz liczba sąsiadów i znajomych przyjmowanych w domu w ciągu ostatnich 3 miesięcy

Podział na 3 strefy		Liczba sąsiadów znanych z imienia i nazwiska	Liczba sąsiadów i znajomych przyjmowanych w domu w ciągu ostatnich 3 miesięcy
Śródmieście i blokowiska	Średnia	16,38	5,07
Osiedla zewnętrzne	Średnia	20,94	8,57
Strefa podmiejska	Średnia	26,38	8,85
Średnia całości	Średnia	20,88	7,23

Źródło: Badania własne.

Wynik ten można tłumaczyć większą homogenicznością społeczną obszarów osiedli zewnętrznych i miejscowości podmiejskich, która sprzyja wzmożonym kontaktom pomiędzy sąsiadami. W pewnym sensie obszary te w większym stopniu zachowały charakter społeczności lokalnych, w których bezpośrednie relacje społeczne dominują nad relacjami pośrednimi.

6. Najważniejsze dążenia i cele życiowe a strefa zamieszkania

6.1. Hierarchia dążeń i celów życiowych

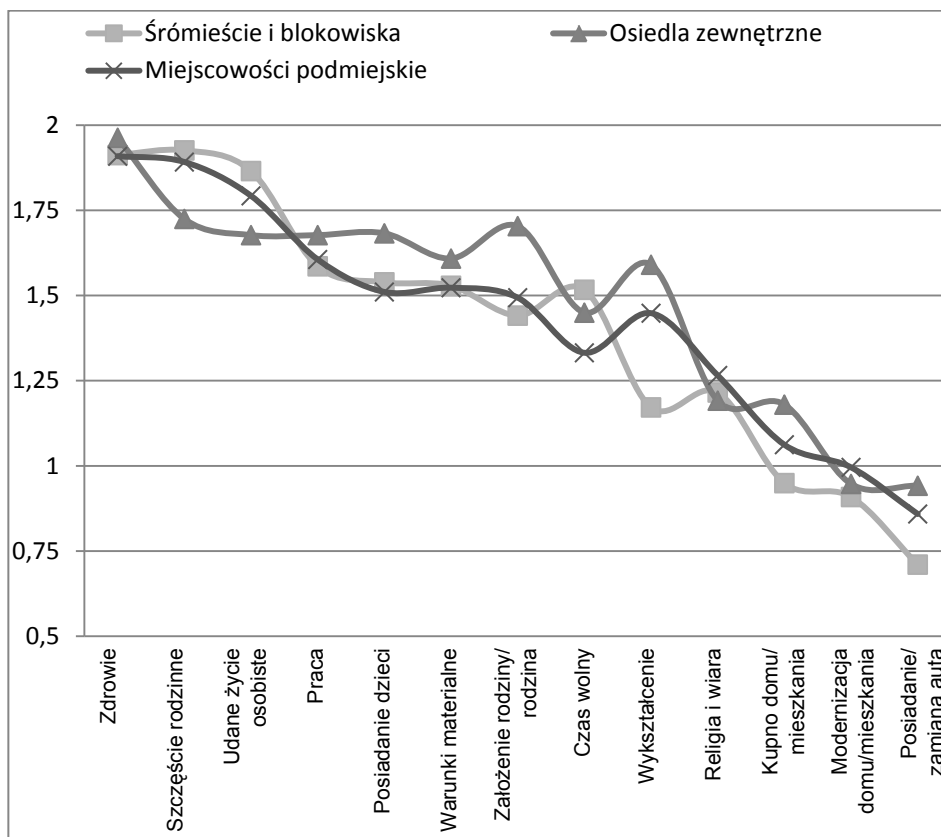
Cele życiowe badanych w zależności od natężenia wskazań można podzielić na kilka grup. Do pierwszej z nich – najbardziej cenionych – zaliczyć można zdrowie, szczęście rodzinne i udane życie osobiste. Są to najbardziej uniwersalne wartości, które są zdecydowanie najważniejsze dla niemal każdej osoby. Na drugą grupę, trochę mniej cenioną, składają się cele i dążenia bardziej „codzienne”: praca, posiadanie i wychowywanie dzieci, odpowiednie warunki materialne, rodzina, czas wolny i wykształcenie. Trochę niżej w hierarchii znalazła się religia i wiara. W skład ostatniej grupy wartości, najmniej cenionej, weszły: budowa/kupno domu/mieszkania, modernizacja domu lub mieszkania oraz posiadanie lub zamiana samochodu.

Warto zaznaczyć, że wszystkie z możliwych wartości badani uznali za zdecydowanie ważne lub ważne, o czym świadczą dodatnie średnie dyferencjału semantycznego. Stosunkowo niska pozycja religii i wiary w hierarchii badanych wymaga dalszych badań i dociekań. Poniżej tej wartości uplasowały się tylko cele związane ze sprawami mieszkaniowymi i samochód.

6.2. Zróznicowanie hierarchii wartości w zależności od strefy zamieszkania

Na pytanie, czy strefa zamieszkania badanych wpływa znacząco na ich prywatne opinie dotyczące celów, wartości i dążeń życiowych, można odpowiedzieć twierdząco. Spośród trzynastu możliwych do oceny zmiennych najwięcej najwyższych średnich przypadło w udziale mieszkańcom osiedli zewnętrznych w granicach miasta. Badani tego obszaru najwyżej oceniali: zdrowie (1,96), pracę (1,68), posiadanie i wychowywanie dzieci (1,68), dobre warunki materialne (1,61), założenie rodziny/rodzina (1,70), wykształcenie (1,59), budowa lub kupno domu/mieszkania (1,18) i posiadanie lub

zmianę samochodu (0,94). Z kolei mieszkańcy strefy śródmiejskiej wystawili najwyższe średnie noty trzem celom życiowym: szczęście rodzinne (1,92), udane życie osobiste (1,86) oraz czas wolny (1,51). W przypadku respondentów z miejscowości podmiejskich tylko dwie wartości były wyższe: religia i wiara (1,27) i modernizacja domu/mieszkania (1,0).

Wykres 8. Hierarchia wartości a miejsce zamieszkania

Źródło: Badania własne.

Dokonana hierarchizacja celów i dążeń niesie sporo informacji na temat mieszkańców poszczególnych stref. W przypadku celów i wartości mieszkańców osiedli zewnętrznych poza dwoma celami o charakterze uniwersalnym (posiadanie dzieci oraz zdrowie) dominowały cele powiązane z konsumpcją i statusem społecznym. W przypadku mieszkańców miejscowości podmiejskich na pierwszym planie znalazły się religia oraz modernizacja domu. Najwyższa pozycja religii w tej strefie nie zaskakuje, gdyż badani jako mieszkań-

cy wsi lub małych miast są poddani większej presji społecznej w zakresie zachowań religijnych. Z kolei wskazanie na modernizację domu może świadczyć o ważnej roli domu w życiu tych ludzi oraz o potrzebie remontu wynikającej z wieku domu. Najwyżej oceniane wartości przez mieszkańców śródmieścia trudno jednoznacznie zinterpretować. Z jednej strony stawiają oni na szczęście rodzinne i udane życie osobiste, a z drugiej cenią sobie czas wolny.

Należy zaznaczyć, że różnice w deklarowanych wartościach pomiędzy strefami nie były duże. W celu zbadania zależności istotnych statystycznie zastosowano test χ^2 . Wykazał on istnienie zależności pomiędzy strefą zamieszkania a deklarowanymi wartościami, celami i dążeniami w przypadku sześciu z trzynastu zmiennych¹²³.

Pierwsza zależność dotyczyła zmiennej „wykształcenie”, które jest najważniejszym celem dla rezydentów osiedli zewnętrznych i niewiele mniej ważnym dla mieszkańców miejscowości podmiejskich. Respondenci ze śródmieścia najczęściej wskazywali, że wykształcenie jest dla nich najmniej ważne. Taki rozkład odpowiedzi można wiązać z wysokością dochodów badanych. Jeśli poziom wykształcenia przekłada się na odniesienie sukcesu materialnego, to jest ono wyżej ceniłone. Prawdopodobnie z tego powodu badani z osiedli zewnętrznych w granicach części niż z osiedli śródmiejskich uznawali zdobycie wykształcenia za ważny cel życiowy. W przypadku respondentów z miejscowości podmiejskich duże znaczenie wykształcenia może wynikać z postrzegania go jako przejawu awansu społecznego.

Tabela 55. Wykształcenie a strefa zamieszkania¹²⁴

Wykształcenie	Podział na 3 strefy			Ogółem
	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska	
Zdecydowanie ważne i ważne	81,5%	92,0%	90,0%	87,1%
Ani ważne, ani nieważne	12,1%	7,4%	5,8%	8,8%
Zdecydowanie nieważne i nieważne	6,4%	0,5%	4,1%	4,1%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Kolejnym celem różnicującym badanych było podejście do budowy lub kupna domu, lub mieszkania. Okazało się, że dla mieszkańców strefy osiedli

¹²³ Poziom istotności < 0,05.

¹²⁴ Połączono kategorie „zdecydowanie ważne” i „raczej ważne” oraz „zdecydowanie nieważne” i „nieważne”.

zewnętrznych ten cel jest równie ważny jak dla mieszkańców miejscowości podmiejskich. Tymczasem dla respondentów ze śródmieścia jest to najmniej ważne.

Tabela 56. Budowa/kupno domu/mieszkania a strefa zamieszkania

Budowa/kupno domu/mieszkania	Podział na 3 strefy			Ogółem
	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska	
Zdecydowanie ważne i ważne	76,4%	81,5%	82,2%	79,6%
Ani ważne, ani nieważne	14,8%	16,9%	10,8%	14,0%
Zdecydowanie nieważne i nieważne	8,8%	1,6%	7,1%	6,3%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

W przypadku celu, jakim jest posiadanie i wychowywanie dzieci, zależność przybiera podobny charakter. W największym stopniu zainteresowani tymi celami są badani z osiedli zewnętrznych, w mniejszym z miejscowości podmiejskich, a najmniejsze znaczenie ma to dla mieszkańców śródmieścia i blokowisk. Zapewne wynika to z wieku badanych. W strefie śródmieścia i blokowisk żyje więcej osób starszych (po 55 roku życia), które okres wychowywania dzieci mają dawno za sobą.

Zmodernizowanie lub remont domu najważniejszy jest dla mieszkańców miejscowości podmiejskich. Mieszkańcy osiedli zewnętrznych wraz z mieszkańcami śródmieścia są tym mniej zainteresowani. Wynika to prawdopodobnie z lepszego stanu nowo budowanych domów w osiedlach zewnętrznych oraz ogólnie mniejszego przykładania uwagi do miejsca zamieszkania przez mieszkańców centrum, dla których mieszkanie nie stanowi aż tak ważnej wartości, gdyż w perspektywie zamierzają się przenieść gdzie indziej.

7. Status społeczny a miejsce zamieszkania

W trakcie operacjonalizacji problematyki badawczej wskazano cztery zmienne statusowe: wykształcenie, ocena sytuacji materialnej, przynależność klasowa i dostęp do Internetu. W przypadku trzech z powyższych

zmiennych zauważono zależność pomiędzy ich nasileniem a strefą zamieszkania badanych. Zmienną, która prawie nie różnicowała badanych poszczególnych obszarów, było wykształcenie¹²⁵. Jednak poziom wykształcenia mieszkańców osiedli zewnętrznych wzrasta. Większość osób przenoszących się do strefy suburbiów legitymuje się wyższym wykształceniem, co zaciera tradycyjne zróżnicowanie tej cechy pomiędzy miastem a wsią¹²⁶.

Ocena własnej sytuacji materialnej znacznie zależała od strefy zamieszkania badanych. Najkorzystniej określają ją mieszkańcy osiedli zewnętrznych w granicach miasta, gdzie odsetek wysokiego poziomu wyniósł 32,4%. Trochę gorzej oceniają swoją sytuację mieszkańcy osiedli podmiejskich (28,3%) i zdecydowanie gorzej osoby ze śródmieścia i blokowisk (19,3%).

Tabela 57. Ocena sytuacji materialnej a strefa zamieszkania¹²⁷

Sytuacja materialna	Podział na 3 strefy			Ogółem
	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska	
Niski poziom	27,4%	20,7%	16,4%	22,0%
Średni poziom	53,4%	46,8%	55,5%	52,4%
Wysoki poziom	19,3%	32,4%	28,2%	25,6%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne

W przypadku średniego poziomu odnotowano mniejsze różnice pomiędzy śródmieściem a strefą miejscowości podmiejskich. Swoją sytuację materialną jako złą wskazało najwięcej badanych ze śródmieścia i najmniej z miejscowości podmiejskich. Obiektywne różnice pomiędzy strefami najprawdopodobniej są większe, gdyż ludzie o wyższych dochodach mają zazwyczaj skłonność do zaniżania ich w trakcie badań. Pomimo to strefa osiedli zewnętrznych, na których znajduje się najwięcej zabudowy jednorodzinnej, wypada pod tym względem zdecydowanie najkorzystniej.

¹²⁵ Odnotowano niewielką przewagę osób z wyższym wykształceniem na obszarach osiedli zewnętrznych oraz śródmieścia i większy procent osób z niższym wykształceniem w miejscowościach podmiejskich. Jednak różnice te nie okazały się istotne statystycznie.

¹²⁶ Por. B. Jałowiecki, M. S. Szczepański, *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Warszawa 2006, s. 276.

¹²⁷ Połączono kategorie: „żyjemy biednie” i „żyjemy skromnie” oraz „żyjemy dobrze” i „żyjemy bardzo dobrze”.

W przypadku autodeklaracji związanych z przynależnością klasową większość badanych zaliczyła się do klasy średniej (średniej–niższej). Mieszkańcy osiedli zewnętrznych oceniają się najwyżej w strukturze klasowej. O ile autoprzypisanie do klasy wyższej nie różnicuje wyraźnie badanych z poszczególnych stref, o tyle zróżnicowanie wyraźnie uwidacznia się w przypadku dwóch pozostałych klas. Pośród badanych uznających się za przedstawicieli klasy średniej dominują mieszkańcy osiedli zewnętrznych (85,7%) i miejscowości podmiejskich (84,1%), podczas gdy tylko 76% mieszkańców śródmieścia uznało się za przedstawicieli klasy średniej. Najniższą samoocenę klasową wśród mieszkańców śródmieścia potwierdzają deklaracje. 11,5% badanych ze śródmieścia i blokowisk uznało się za przedstawicieli klasy niższej, podczas gdy podobne deklaracje złożyło 6,7% respondentów ze strefy miejscowości podmiejskich i tylko 3,7% badanych z osiedli zewnętrznych.

Tabela 58. Przynależność klasowa a strefa zamieszkania¹²⁸

Deklaracja	Podział na 3 strefy			Ogółem
	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska	
Klasa wyższa	12,5%	10,6%	9,2%	10,9%
Klasa średnia	76,0%	85,7%	84,1%	81,2%
Klasa niższa	11,5%	3,7%	6,7%	7,9%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Bardzo interesująco przedstawia się zróżnicowanie pomiędzy strefą zamieszkania a dostępem w mieszkaniu czy domu do Internetu. Okazało się, że mieszkańcy śródmieścia i blokowisk (77,4% posiada dostęp do sieci) mocno pod tym względem odróżniają się na minus od mieszkańców miejscowości podmiejskich (85,5%) i jeszcze bardziej od mieszkańców osiedli zewnętrznych w granicach miasta (90,4%).

Trzeba dodać, że na terenie osiedli centralnych funkcjonuje miejska sieć, do której dostęp jest darmowy. Skąd zatem taka różnica pomiędzy analizowanymi strefami? Jeśli wykluczyć koszty związane z dostępem do sieci, których mieszkający w śródmieściu nie ponoszą, jedną z możliwości jest

¹²⁸ Połączono kategorie: „klasa wyższa–wyższa” i „klasa wyższa–niższa”; „klasa średnia–wyższa” i „klasa średnia–niższa”; „klasa niższa–wyższa” i „klasa niższa–niższa”.

potrzeba korzystania z sieci; w przypadku mieszkańców śródmieścia jest ona mniejsza niż w przypadku badanych z pozostałych stref. Korzystanie z sieci bywa łączone z kapitałem społecznym, który w przypadku mieszkańców osiedli zewnętrznych najprawdopodobniej jest większy.

Tabela 59. Dostęp do Internetu w domu/mieszkańiu a strefa zamieszkania

Dostęp do Internetu	Podział na 3 strefy			Ogółem
	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska	
Tak	77,4%	90,4%	85,5%	83,5%
Nie	22,6%	9,6%	14,5%	16,5%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Zmienną w mniejszym stopniu związaną ze statusem społecznym jest główne źródło utrzymania rodziny. Warto ją przeanalizować, gdyż występuje dość duże zróżnicowanie głównego źródła utrzymania rodziny w zależności od zamieszkiwanej strefy. Dla badanych ze strefy osiedli zewnętrznych znacznie częściej od mieszkańców pozostałych obszarów głównym źródłem utrzymania jest praca we własnej firmie oraz w zakładzie prywatnym. Wśród badanych z tego obszaru o wiele rzadziej głównym źródłem utrzymania jest emerytura lub renta. Z kolei rodziny mieszkańców osiedli śródmiejskich o wiele częściej utrzymują się z pracy w przedsiębiorstwie państwowym lub samorządowym oraz w strefie budżetowej. W tej grupie znajduje się również najwięcej emerytów i rencistów.

8. Miejsce zamieszkania a zadowolenie z niego

Zamieszkiwanie badanych w poszczególnych strefach wpływa na ogólne zadowolenie z miejsca zamieszkania. Mieszkańcy osiedli zewnętrznych deklarowali największe ogólne zadowolenie z miejsca zamieszkania. 63% badanych z tej strefy zadeklarowało „zdecydowane zadowolenie”. W przypadku pozostałych stref najmniej zadowoleni byli mieszkańcy śródmieścia i blokowisk (44,1%). Mieszkańcy miejscowości podmiejskich znaleźli się pod tym względem pomiędzy nimi (58,3%). Zmienną wpływającą na poziom zadowolenia była również ocena sytuacji materialnej.

Tabela 60. Ogólne zadowolenie z miejsca zamieszkania a strefa zamieszkania

Zadowolenie z miejsca zamieszkania	Podział na 3 strefy			Ogółem
	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska	
Zdecydowanie zadowolony	44,1%	63,0%	58,5%	53,8%
Raczej zadowolony	41,4%	29,1%	34,9%	36,0%
Ani zadowolony, ani niezadowolony	6,4%	3,7%	2,9%	4,5%
Raczej niezadowolony	5,7%	3,7%	2,1%	4,0%
Zdecydowanie niezadowolony	2,4%	,5%	1,7%	1,7%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Podobna sytuacja występuje w przypadku oceny warunków mieszkaniowych. Różnica polega na tym, że zadowolenie z warunków mieszkaniowych jest znacznie większe w przypadku rezydentów osiedli zewnętrznych w porównaniu z pozostałymi badanymi z obydwu stref. Pośród deklarujących zdecydowane zadowolenie dominowali mieszkańcy osiedli zewnętrznych (54,5%). Znacznie mniejszy odsetek badanych deklarował to samo w przypadku strefy podmiejskiej (39,8%). Najgorzej swoje warunki mieszkaniowe oceniali badani ze śródmieścia, o czym świadczy najmniejsza liczba deklarujących zdecydowane zadowolenie (25,3%) i największa deklarujących niezadowolony i zdecydowanie niezadowolony (odpowiednio 8,8% i 1,3%).

Tabela 61. Zadowolenie z warunków mieszkaniowych a strefa zamieszkania

Zadowolenie z warunków mieszkaniowych	Podział na 3 strefy			Ogółem
	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska	
Zdecydowanie zadowolony(a)	25,3%	54,5%	39,8%	37,7%
Raczej zadowolony(a)	48,1%	33,3%	50,6%	45,1%
Ani zadowolony(a), ani niezadowolony(a)	16,5%	5,8%	5,8%	10,2%
Raczej niezadowolony(a)	8,8%	5,8%	3,3%	6,2%
Zdecydowanie niezadowolony(a)	1,3%	,5%	,4%	,8%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

9. Miejsce zamieszkania a poczucie związku z nim

Poczucie związku z miejscem zamieszkania zbadano na czterech poziomach: wojewódzkim, gminnym, osiedlowym i najbliższego sąsiedztwa (ulicy). Badani najczęściej deklarowali mocny lub bardzo mocny związek z tymi miejscami. Można sformułować tezę, że intensywność związku wzrasta wraz z fizyczną bliskością tego miejsca: im dane miejsce znajduje się bliżej respondenta, tym wyższy deklarowany związek. Pomimo braku zmiennej dotyczącej związku badanych z Polską, jak najbardziej aktualne pozostaje spostrzeżenie S. Nowaka: Gdybyśmy chcieli naszkicować gigantyczny „socjogram” oparty na ludzkich poczuciach grupowej więzi i identyfikacji, to tak pojęta społeczna struktura naszego kraju jawiłaby się jako „federacja” grup pierwotnych, rodzin i grup opartych na przyjaźni, zjednoczonych w narodowej wspólnocie z bardzo słabymi innymi typami więzi pomiędzy tymi dwoma poziomami¹²⁹.

Strefa zamieszkania badanych nie wpływa w sposób istotny statystycznie na poczucie związku z województwem i miejscowością lub gminą zamieszkania badanych. Odnotowano za to taki związek na niższych poziomach. Najsilniejszy związek z miejscowością/osiedlem zamieszkania deklarowali respondenci z miejscowości podmiejskich, słabszy z osiedli zewnętrznych i najslabszy ze strefy śródmieścia i blokowisk. Można stwierdzić, że siła omawianego związku wzrasta wraz z odległością od centrum miasta.

Tabela 62. Strefa zamieszkania a poczucie związku z zamieszkiwanym osiedlem/miejscowością

Związek z osiedlem/miejscowością	Podział na 3 strefy			Ogółem
	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska	
Bardzo mocno związany	30,3%	37,2%	44,4%	36,8%
Mocno związany	37,4%	33,5%	34,0%	35,3%
Umiarkowanie związany	25,9%	21,8%	15,8%	21,5%
Słabo związany	3,0%	5,3%	3,7%	3,9%
Niezwiązany	3,4%	2,1%	2,1%	2,6%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

¹²⁹ S. Nowak, *Systemy wartości społeczeństwa polskiego*, „Studia Socjologiczne” 4/1979, s. 160.

Badani w ten sam sposób opisali swój związek z najbliższym sąsiedztwem. Jego siła również wzrasta wraz z odległością miejsca zamieszkania od centrum. Najsilniej związani z ulicą zamieszkania byli badani ze strefy podmiejskiej (45,2% mocno związanych), słabiej rezydenci osiedli zewnętrznych (36,5%), a najslabiej mieszkańcy strefy śródmieścia i blokowisk (28,4%).

Tabela 63. Strefa zamieszkania a poczucie związku z zamieszkiwaną ulicą

Związek z ulicą	Podział na 3 strefy			Ogółem
	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska	
Bardzo mocno związany	28,4%	36,5%	45,2%	36,1%
Mocno związany	34,8%	32,3%	34,0%	33,9%
Umiarkowanie związany	28,7%	25,4%	14,9%	23,3%
Słabo związany	4,1%	3,7%	3,7%	3,9%
Niezwiązany	4,1%	2,1%	2,1%	2,9%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Jeśli porównać pod tym względem mieszkańców osiedli zewnętrznych w granicach miasta z mieszkańcami pozostałych stref, można stwierdzić, że są oni mocniej związani z bliskim sąsiedztwem od mieszkańców centrum miasta i słabiej od mieszkańców miejscowości podmiejskich.

Tabela 64. Strefa zamieszkania a określenie się jako rzeszowianin/rzeszowianka

Czy określa się jako rzeszowianin	Podział na 3 strefy			Ogółem
	Śródmieście i blokowiska	Osiedla zewnętrzne	Strefa podmiejska	
Zdecydowanie tak	59,3%	63,0%	43,6%	55,0%
Raczej tak	27,9%	22,8%	29,5%	27,1%
Trudno powiedzieć	6,1%	4,8%	3,7%	5,0%
Raczej nie	4,7%	7,9%	12,0%	8,0%
Zdecydowanie nie	2,0%	1,6%	11,2%	5,0%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Mieszkańcy osiedli zewnętrznych byli bardziej niż mieszkańcy śródmieścia i blokowisk skłonni określać się mianem rzeszowianin/rzeszowianka. Można zatem zakładać, że ich świadomość przynależności jest silniejsza. Wśród badanych z miejscowości podmiejskich, jako przedstawicieli innych gmin, omawiany związek był słabszy, choć dość silny. Ponad 43% badanych z tej strefy zadeklarowało poczucie bycia rzeszowianinem, co świadczy o silnych związkach tych obszarów z Rzeszowem. Wpływa na to coraz większy odsetek przeprowadzających się na ten obszar mieszkańców miasta centralnego.

ROZDZIAŁ VI

ŻYCIE NA SUBURBIACH W OPINII ICH NOWYCH MIESZKAŃCÓW

1. Uwagi wstępne

Większość podejmowanych dotychczas diagnoz prowadzona była na podstawie analizy zgromadzonych danych ilościowych pochodzących z badań własnych lub danych urzędowych. Przedmiotem niniejszego rozdziału jest opis codziennego życia nowych mieszkańców strefy podmiejskiej, ich ocena miejsca zamieszkania, największe wady i zalety suburbiów, kształtowanie się kontaktów rodzinnych i towarzyskich, występowanie konfliktów oraz wielu innych aspektów zamieszkiwania na przedmieściach. W celu eksploracji tej problematyki zdecydowano się na zastosowanie analiz jakościowych, a konkretnie wywiadów pogłębionych z nowymi mieszkańcami rzeszowskich suburbiów. Pomimo pewnych słabości badań jakościowych, związanych z brakiem reprezentatywności dobranej próby, z premedytacją zdecydowano się na zastosowanie tej metody, gdyż bardziej chodziło o poznanie i zrozumienie problemów związanych z życiem na przedmieściach niż o uchwycenie statystycznych charakterystyk nowych mieszkańców tej strefy. Równie ważnym powodem zastosowania wywiadów swobodnych była większa łatwość ich realizacji w porównaniu z wywiadami kwestionariuszowymi na losowej próbie reprezentatywnej.

2. Przyczyny i przebieg przeprowadzki

Pierwszym analizowanym problemem były powody zamieszkania na suburbiach. W przypadku większości przeprowadzonych wywiadów główną przyczyną zmiany miejsca zamieszkania była wewnętrzna potrzeba rozmówcy lub jego małżonka posiadania i zamieszkania w domu wolno stojącym z ogrodem na wsi. Decyzję o zmianie miejsca zamieszkania często zapadała w chwili zaplanowania lub urodzenia się dzieci. Dobrze ilustrują to wypowiedzi dwojga rozmówców z Krasnego i Budziwoja:

Odkąd pamiętam, zawsze chciałam mieszkać we własnym domu z ogrodem na wsi. Kiedy pojawiły się dzieci, podaliśmy z mężem decyzję o kupnie działki i budowie domu (K., 34 l., wyższe).

No cóż, jako człowiek jeszcze bardzo młody jeździłem po okolicach Rzeszowa, marząc o tym, aby znaleźć sympatyczne miejsce, gdzie mógłbym wybudować dom. To [zamieszkanie w domu – M.P.] mnie zawsze w jakiś sposób ciągnęło (M. 35 l., wyższe)

Równie ważną przyczyną przeprowadzki są możliwości finansowe oraz potrzeba spokoju i intymności, którą najłatwiej zaspokoić, mieszkając w suburbiach:

Podliczyliśmy z żoną koszty i wyszło nam, że kwota czynszu i najmu za mieszkanie niewiele się różni od raty kredytu hipotecznego (M., 31 l., wyższe).

W moim przypadku główną rolę odegrały trzy czynniki. Po pierwsze, marzenie, żeby mieć kawałek ogródka, żeby móc wyjść na świeże powietrze z domu. To chyba dlatego, że wychowaliśmy się z żoną obydwoje w blokowiskach i może dlatego, że jesteśmy z pokolenia tego, że nasi rodzice przychodzili do tego miasta ze wsi i może to jest jakiś „genetyczny kod”, że ciągnie człowieka do zieleni, do kawałka własnego terenu. Druga sprawa była związana z poszukiwaniem miejsca, które dałoby mi odosobnienie. Na co dzień pracuję z ludźmi i obracam się wśród dużych grup ludzi i dla mnie ważne jest, aby się schować tak, aby mieć odrobinę intymności. Pod tym kątem wybieraliśmy nieruchomość oddaloną od głównej drogi i dom jako pierwszy powstawał w okolicy, więc nie było jeszcze sąsiadów. Szczególnie dla mnie istotne było, żeby było trochę więcej tej anonimowości. Trzeci powód to przestrzeń życiowa. Jak się zakłada rodzinę, to się planuje, że w przyszłości się powiększy, więc trzeba szukać miejsca, w którym będzie pokój czy dwa pokoje dla dzieci. Wydawało nam się, że wybudowanie domu może być tańsze niż szukanie mieszkania w centrum miasta (M., 35 l., wyższe).

Cytowany powyżej rozmówca zwrócił uwagę na niezwykle istotną sprawę. Większość obecnych mieszkańców Rzeszowa to osoby (lub ich dzieci) pochodzące z podrzeszowskich wsi. Wiejskie pochodzenie może być istotnym czynnikiem wpływającym na atrakcyjność osiedli podmiejskich jako miejsca zamieszkania wśród rzeszowian, jak i mieszkańców pozostałych miast w Polsce. Na wiejskie pochodzenie jako istotny czynnik nasilający procesy suburbanizacji zwracali uwagę badacze amerykańscy już w latach 50. XX wieku. Zdaniem D. Elazara Amerykanie w latach 50. chętnie korzystali z możliwości ekonomicznych związanych z procesami urbanizacji,

równocześnie odrzucając wzory życia wiążące się z zamieszkiwaniem w miastach, dokonując rozróżnienia pomiędzy urbanizacją a miejskością¹³⁰. Tezę tę na rodzimym gruncie potwierdzają dane historyczne i demograficzne. Polska przez wieki była krajem słabo zurbanizowanym. Intensyfikacja procesów urbanizacji nastąpiła dopiero po II wojnie światowej, czyli stosunkowo niedawno, przy czym urbanizacji demograficznej (wzrost liczby mieszkańców miast) nie zawsze towarzyszyła urbanizacja społeczno-kulturowa polegająca na przyswajaniu typowo miejskiego stylu życia. Dodatkowo warto wspomnieć, że Podkarpacie jest do dzisiaj najślabiej zurbanizowanym regionem Polski.

Należy zaznaczyć, że jeden z rozmówców pochodzący z niewielkiego, graniczącego z Rzeszowem od południa miasta (Boguchwała), który przed zamieszkaniem na suburbiach wynajmował mieszkanie w Rzeszowie, nigdy nie brał pod uwagę zakupu mieszkania w mieście. Przypadek ten obrazuje kształtowanie się nowego wzoru migracji. Miasto przyciąga nowych, młodych mieszkańców tylko na okres studiów i usamodzielnienia się. Po zdobyciu niezależności finansowej następuje decyzja o zamieszkaniu na przedmieściach.

Podjęcie decyzji o zakupie lub budowie domu nie zawsze wiąże się z natychmiastową zmianą miejsca zamieszkania. Początkowym etapem jest wybór lokalizacji oraz sposób nabycia nieruchomości. Jeśli chodzi o sposób kupna działki, to rozmówcy wskazywali trzy główne sposoby działania. Pierwszym było samodzielne poszukiwanie działki i budowa lub kupno domu. Drugim – korzystanie z usług firm deweloperskich. Trzecim zaś – budowa domu na działce otrzymanej od członków rodziny, najczęściej rodziców. Przykładową procedurę szczegółowo opisuje jeden z rozmówców z Białej:

Siedem lat temu znalazłem działkę z rozpoczętą budową i zainteresowałem się i kupiłem tę działkę. W dalszej kolejności zaciągnąłem kredyt hipoteczny. Wiadomo, to dzisiaj jest standard, zwłaszcza jak chce się w miarę w młodym wieku zaczynać i tak kupiłem tę nieruchomość. Za resztę kredytu skończyłem budowę domu – dalsze kondygnacje, bo tylko pierwsza była skończona. Jak to w życiu bywa, pieniądze z kredytu szybko się skończyły. Stąd czas budowy i kończenia domu trwał nieco dłużej niż zakładałem. Bo na początku wszystko wygląda optymistycznie, że człowiek się zamknie w tej kwocie i wprowadzi do domu (M., 39 l., wyższe).

Ważnym tematem pojawiającym się w trakcie wywiadów było finansowanie budowy domu. Ogółem rozmówcy podawali trzy główne źródła, z których pochodziły środki finansowe: własne oszczędności, pieniądze

¹³⁰ Por. J. Węgleński, *Metropolitalna...*, dz. cyt., s. 28–29.

pochodzące od rodziców lub rodziny oraz kredyt hipoteczny. W przypadku tego ostatniego warto przedstawić różne strategie zaciągania kredytu na budowę lub zakup nieruchomości. Pierwsza z nich polegała na sprzedaży mieszkania w mieście i zaciągnięciu kredytu hipotecznego pod zastaw budowanego domu. Druga opierała się na trochę innym działaniu. Osoby chcące przeprowadzić się na przedmieścia zamiast sprzedawać mieszkanie w mieście, decydowały się na wynajęcie tego mieszkania i z zarobionych w ten sposób pieniędzy spłacały kredyt hipoteczny zaciągnięty na budowę domu. Ten sposób jednak dominował wśród rozmówców, którzy posiadali własne oszczędności lub mogli liczyć na pomoc rodziny. Trzecia forma polegała na pokryciu kosztów zakupu z własnych oszczędności. Należy zaznaczyć, że sytuacja ta zaszła w przypadku tylko jednego rozmówcy: dobrze sytuowanego majątkowo mężczyzny, posiadającego własną firmę, osoby po pięćdziesiątym roku życia. Jedną z powyższych strategii opisuje rozmówca z Raławówki:

Doszliśmy [z żoną – M.P.] do wniosku, że nastał dobry moment, zwłaszcza że trafiła się okazja, bo ojciec znajomej ma firmę deweloperską, która buduje domy i dogadaliśmy się co do ceny, co do mniej więcej terminarzu i wiedziałem, że to będzie w miarę pewne, bo to znajomy i była ta działka [prezent od rodziców M.P.]. Więc pozostała tylko kwestia kredytu. Pojawiła się możliwość kredytu i nie zastanawialiśmy się. Tak dla ciekawostki, to byliśmy pierwsi w Rzeszowie, którzy otrzymali kredyt „Rodzina na swoim”. Byliśmy pierwsi w banku obsługiwani i bank się uczył na nas, jak obsługiwać ten kredyt (M., 31 l., wyższe).

Ostatnia, ale wcale nie najmniej ważna przyczyna przeprowadzki z miasta do strefy podmiejskiej związana jest z grupą czynników wypychających dotychczasowych mieszkańców miasta centralnego na przedmieścia oraz czynników przyciągających ich na przedmieścia. Do pierwszej zaliczyć można powszechnie dostrzegane wady miasta, a do drugiej zalety przedmieść. Negatywne cechy miasta w największym stopniu wpływające na decyzję o zmianie miejsca zamieszkania to: mieszkanie w bloku, tłok, uciążliwi sąsiedzi, hałas, brak wolnej przestrzeni, brak anonimowości, ogólnie gorsze niż na przedmieściach warunki życia, kontakt z różnego rodzaju patologiami i gorsze w porównaniu z suburbią warunki do wychowywania dzieci. Poniższe cytaty obrazują wymienione wady:

Największe wady mieszkania w mieście? Sąsiedzi z bloku! To była masakra po prostu! Nie można było ani imprezki zrobić żadnej, ani pokrzyżać, ani głośniej muzyki posłuchać. Zresztą sąsiadów też żeśmy słyszeli (M., 34 l., wyższe).

Wady w mieście to jest chyba to, że tak wszystko słycać w bloku, na klatce i przez balkony. Poza tym nie ma takiej intymności. Jest brak intymności, że nawet nie można się głośno pokłócić (K., 53 l., średnie).

Sąsiedzi z góry bardzo głośno się kochali. I to zwykle późno w nocy i przeszkadzało mi to w zaśnięciu. Potem z rana w pracy żartowałam, że znowu jestem niewyspana przez seks. Oczywiście koleżanki wiedziały o co chodzi [śmiech – M.P.] (K., 31 l., wyższe).

Największym minusem było to raz, że po prostu w bloku jest bardzo mała przestrzeń. Dwa to, że słycałam, kiedy sąsiad w nocy wracał. Co jeszcze było złe? To były „ustawki” kiboli [umawianie się na bójkę – M.P.] u mnie na boisku osiedlowym. Nie twierdzę, że było bardzo niebezpiecznie, bo się prali między sobą. Natomiast generalnie najgorszy był taki syf związany z tym natłokiem ludzi (M., 32 l., wyższe).

Największe wady... Na pewno, na pewno brak takiej ciszy i spokoju, mieszkanie w skupiskach ludzkich, rosnący, zwłaszcza ostatnio, ruch komunikacyjny, szum, to, że tych ludzi dookoła jest sporo. W przypadku mojej profesji [rozmówca jest osobą publiczną – M.P.] to wiąże się z tym, że część ludzi cię po jakimś czasie rozpoznaje, a więc zaczepia cię w sklepie, na ulicy: Z tą sprawą jak? Co tam słycać? Także nawet od sąsiadów trudno, mówiąc kolokwialnie, było się opędnąć. To była dosyć duża wada. Na pewno brak przestrzeni. Był taki ciąg, aby nie siedzieć ciągle w czterech ścianach, zabetonowanym w jednym miejscu. To trochę doskwierało, że brakowało trochę takiej przestrzeni życiowej. To były chyba takie główne wady (M., 34 l., wyższe).

Z kolei najbardziej przyciągające cechy suburbiów albo ich największe zalety to: lepsze niż w mieście warunki ekologiczne, możliwość posiadania domu z ogrodem, większe bezpieczeństwo dzieci, cisza i spokój, większa powierzchnia mieszkalna domu. Oto jak rozmówcy opisywali zalety mieszkania na wsi:

Tutaj w porównaniu z miastem jest o wiele więcej ciszy i spokoju. Jest większa przestrzeń życiowa. Samo mieszkanie jest większe, więc jest więcej możliwości aranżacji przestrzeni wewnątrz domu. Samo to, że wyjdzie się na ogród, ma się kontakt z przyrodą, świeżym powietrzem. Więc to są moim zdaniem te największe zalety mieszkania w obecnym miejscu (M., 34 l., wyższe).

Przede wszystkim ogródek. Teraz jak mamy wnuczki to jest fajnie, bo można basen rozłożyć, położyć piaskownicę, huśtawkę i głównie jak są wnuczki, to biegają i są zadowolone. W mieście na pewno tak by nie było.

Mam ogródek, kwiatki i w każdej chwili mogę leżak rozłożyć i odpocząć, nawet gotując obiad. W lecie na tarasie można wypić kawę (K., 59 l., wyższe).

Cisza, spokój. Tu jest lepiej dla dzieci. Dzieci ostatnio mi powiedziały, że na początku były niezadowolone z przeprowadzki, z tego względu, że właśnie do babci daleko, że do koleżanek, kolegów daleko, ale teraz, jak jest lato i mogą sobie wyjść kiedy chcą z domu, no to jest dużo lepiej. Nie muszą prosić rodziców, żeby wyjść na ogród. To jest dla takich brzdąków dużo lepiej (M., 32 l., wyższe).

Mówiąc dość obrazowo, to mogę wyjść w majtkach na zewnątrz i nikt nie będzie robił wielkich oczu, bo to jest moje. Ja sobie tutaj chodzę. Mogę krzyczeć, mogę imprezować. To jest po prostu moje i robię tu co chcę. Powiem Panu taki przykład. Ostatnio była taka sytuacja, że człowiek, który wykonuje opaskę wokół domu, jedyny termin, jaki miał to była niedziela. Powiedziałem, że to jest jego kwestia sumienia. Albo przyjedzie, albo nie. Stwierdził, że go kwestie religijne nie ruszają, więc tłukliśmy się w niedzielę w południe i żaden z sąsiadów, chociaż tam patrzyli przez ogrodzenie, rzucając gromy na nas, ale żaden nic nie powiedział. Na takiej zasadzie, że jestem u siebie. Jak ktoś mi wchodzi w bramę, to wyskakuję niemalże z domu i pytam się: Co ty tutaj robisz? [śmiech – M.P.] (M., 31 l., wyższe).

Pozytywne strony mieszkania na wsi oraz negatywne zamieszkiwania w mieście wskazywane przez rozmówców w dużym stopniu pokrywają się z wynikami badania ilościowego. Respondenci w badaniach ilościowych oraz rozmówcy wskazywali praktycznie na takie same cechy suburbiów i miasta centralnego.

Zmiana miejsca zamieszkania wymaga posiadania znacznego majątku. Jednak w opinii badanych zakup domu i przeprowadzka na przedmieścia nie są wyznacznikami ich statusu społecznego:

Mogę powiedzieć tak. Dla mnie osobiście to nie była jakaś sprawa istotna w tym względzie. Nie gra to dla mnie jakiejś wielkiej roli. Natomiast w odbiorze społecznym to jest, to się da odczuć. Jeśli w kontaktach towarzyskich się mówi, że mieszka się w jednorodzinym domu pod Rzeszowem, to w oczach tego odbiorcy widać, że: „Dobrze ci się powodzi”, że „Należysz do tej grupy, powiedzmy, średniej lub wyższej czy coś w tym stylu”. Ja osobiście nie przywiązuję do tego wagi. Natomiast w odczuciu społecznym to można się z tym spotkać i ja się też z tym spotykam (M., 35 l., wyższe).

Cytowany fragment wywiadu ukazuje, że rozmówcy deklarują, iż nie traktują przeprowadzki jako czegoś prestiżowego. Jednak w opinii innych

ludzi postrzegani są jako osoby o wyższym statusie. Różnice te w pełni potwierdzają wypowiedzi respondentów uzyskane podczas realizacji badania ilościowego, według których na dom na przedmieściach mogą pozwolić sobie tylko osoby dobrze sytuowane, o zdecydowanie wyższym od przeciętnej statusie społecznym.

3. Życie na przedmieściach. Oczekiwania związane z przeprowadzką a rzeczywistość

Zdecydowana większość rozmówców twierdziła, że pod względem jakości życia zmiana miejsca zamieszkania zaspokoiła ich oczekiwania. Jednak nie do końca zdawali sobie sprawę z szeregu uciążliwości, jakie może przynieść przeprowadzka. Głównym problemem, z którego wprawdzie zdawali sobie sprawę, ale go bagatelizowali, jest komunikacja i wszelkiego rodzaju problemy związane z dojazdem z miejsca zamieszkania do miasta. Oto jak opisuje ten problem jeden z rozmówców:

Ja generalnie myślałem, że te dojazdy do Rzeszowa nie będą takim problemem. Ciężko jest się przyzwyczaić, bo to trzeba wstać przed szóstą rano, żeby na ósmą odwieźć dzieci do szkoły. Bo dzieci chodzą do szkoły i do przedszkola do Rzeszowa. Dojazd do miasta zależy od godziny i to jest bardzo ciekawe. Bo jak ma Pan zdążyć na ósmą, to musi Pan wyjechać powiedzmy dziesięć po siódmej, bo jak wyjedzie Pan dwadzieścia po siódmej, to już Pan nie zdąży. To jest tak, że jak się wyjedzie dziesięć minut później, to dojazd zajmuje pół godziny więcej, bo trafia się akurat na korki o siódmej trzydzieści, które o tej porze są największe w Rzeszowie. To dlatego, że my tu mamy tylko dwie drogi. Albo jedzie się na „czwórkę” i tam jest fatalnie. Mniej więcej od Auchan jest korek. Można też jechać przez Załęże, ale tam ostatnio była awaria na ul. Wyzwolenia i korek był gigantyczny (M., 34 l., wyższe).

Problemy komunikacyjne zmuszają mieszkańców suburbiów do posiadania samochodu. Co więcej, jeden samochód zwykle nie wystarcza. Wynika to z pracy zawodowej obydwójga małżonków oraz z braku odpowiedniej liczby połączeń komunikacji zbiorowej:

Z komunikacją miejską tutaj jest źle. Ona jeździ bardzo rzadko, w związku z tym w zasadzie jedyna możliwość to jazda własnym samochodem, bo nawet jak się wsiądzie w autobus, to on nie dowiezie mnie do pracy, tylko do centrum i później trzeba się dalej bawić, tak że potrzebny jest samochód,

a nawet jak są dwie osoby pracujące to nawet dwa samochody. Dlatego że dzieci trzeba przywozić i odwozić. My z żoną pracujemy w różnych godzinach, często więc ciężko by było się zsynchronizować tak, żeby jeździć razem (M., 34 l., wyższe).

Kolejnym przykładem rozmijania się rzeczywistości przedmiejskiej z oczekiwaniami jest zdecydowanie większa ilość obowiązków domowych, jakie trzeba wykonywać, mieszkając na przedmieściach. Wielu rozmówców przed przeprowadzką nie zdawało sobie z tego sprawy. Poniżej przykładowe wypowiedzi:

Jest jedna rzecz, której człowiek na początku na pewno się nie spodziewa, a która szybko wychodzi i albo człowiek się z nią godzi, albo chce wracać do miasta. Mam na myśli to, że jednak przy domu jest dużo więcej pracy. Ogród i dom wymaga stałej pracy, ciągłych modernizacji, ciągłego poprawiania. To wymaga więcej wysiłku, więcej czasu, który trzeba poświęcić na tego typu rzeczy. Bo w domu nie jest jak w bloku, że cała praca polega na tym, żeby było posprzątane i pomalowane, a reszta człowieka mało interesuje, bo albo spółdzielnia, albo zarządca nieruchomości się tym zajmuje. Tylko parę groszy czynszu się płaci i ma się tego typu rzeczy z głowy. Tutaj pojawia się dużo tego typu problemów, bo jak się dłużej mieszka, to dużo rzeczy wychodzi. To co się zrobiło na początku, po pewnym czasie trzeba poprawić. Trawnik co jakiś czas trzeba skosić i zadbać o rośliny. Samego sprzątnięcia jest dużo więcej. Myślę, że mało kto na początku zdaje sobie z tego sprawę. Powiem Panu, że zacznę to już mocno odczuwać, a nie stać mnie na to, żeby wynająć osoby do sprzątnięcia czy wykoszenia (M., 39 l., wyższe).

Problem nowych obowiązków jest o wiele bardziej dotkliwy dla osób, które przeprowadzają się do nie do końca wykończonego domu ze względu na niższy koszt zakupu tego typu budynku. Takie osoby często nie zdają sobie sprawy z dodatkowej pracy oraz kosztów. Ilustruje to następująca wypowiedź:

Myśmy się przeprowadzali, nie wiedząc, bo całe życie żona i ja spędziliśmy w bloku, nie wiedząc, czym dom śmierdzi. To znaczy, że tu nie ma administracji, gdzie się zgłasza ciekący kran i hydraulik to naprawia. Jeżeli mi pięknie rura w domu, to jest mój problem. Okazało się, że dom to jest faktycznie coś własnego, wokół czego trzeba skakać, chodzić, nauczyć się wielu rzeczy, o których człowiek wcześniej nie myślał w ogóle. To pierwsza sprawa. Druga rzecz, o której człowiek wcześniej nie myślał, to że myśmy się tutaj sprowadzili, kiedy były wykończone łazienka, jeden pokój i kuchnia. Wszystko inne, do-

kupowanie mebli to było robione już w trakcie mieszkania. Generalnie przez pierwsze półtora roku, mówiąc ogólnie, to był bałagan. To był stres, bo były małe dzieci i był ogromny wysiłek z naszej strony, żeby sobie jakoś poradzić. W pewnym sensie przeprowadzka nas przytłoczyła, bo się okazało, że zamówienie budowy domu nie wyczerpuje kosztów, jakie to pociągga za sobą. Posiadanie działki i domu nie wyczerpuje wszystkich kosztów, bo przykładowo, kupując mieszkanie płaci się od trzech do pięciu tysięcy i w tym jest już kostka przed blokiem, mała architektura, huśtawki, parking. Wszystko jest. Natomiast jak myśmy się wprowadzali, to dom w środku był w miarę wykończony, ale na zewnątrz było jedno wielkie bajoro. Okazało się, że trzeba zrobić drogę, odwodnienie i wiele innych rzeczy, które pociągają dodatkowe koszty (M., 32 l., wyższe).

Zaraz po przeprowadzce wśród mieszkańców przedmieść zwykle dominuje zauroczenie nowym miejscem, które powoduje, że nie dostrzegają oni wielu negatywnych aspektów stron życia na suburbiach, które dopiero z czasem są uświadamiane. Problem bardzo obrazowo opisuje rozmówca ze Ślęciny:

Gdzieś czytałem takiego bloga na temat uroków życia na wsi. Autorem był taki mieszczuch z Warszawy, który przeprowadził się na jakąś wioskę i przez pierwszy rok zachwycał się, że w zimie pada śnieżek, na wiosnę trawka rośnie. Później to się mu zmieniło w białe g. i zielone g. Białe g. całą zimę pada i trzeba je odśnieżać. Z kolei przez całą wiosnę, lato i jesień to zielone g. trzeba wiecznie kosić (M., 43 l., wyższe).

Rozmówcy wymienili listę największych wad, jakie związane są z zamieszkiwaniem przedmieść. Do pierwszej tego typu grupy zaliczają się problemy komunikacyjne, tj. długi czas dojazdu do pracy, korki na drogach, kiepska infrastruktura na obszarach zamieszkiwanych osiedli, potrzeba posiadania samochodu oraz brak możliwości korzystania z usług komunikacji miejskiej:

Często są problemy z prądem. Wsiądzie faza i przez cały dzień nie ma prądu. Kolejny problem to komunikacja. Bardzo źle jest, jeśli o to chodzi. Żeby się dostać do Rzeszowa, to trzeba mieć swój samochód. Nie można polegać na komunikacji miejskiej, bo autobus jeździ raz na dwie godziny. Tak że to jest największy problem (M., 34 l., wyższe).

Przede wszystkim dłuższy dojazd do pracy. W moim przypadku nie trwa on tak długo, ale kluczowy jest wlot do miasta i pierwsze skrzyżowanie, które powoduje, że trzeba swoje odczekać (M., 34 l., wyższe).

Druga grupa wad wiąże się z niedostatkiem rozwoju infrastruktury w zamieszkiwanych miejscowościach. Główne problemy to częste awarie linii energetycznych, brak dobrych dróg, chodników, niedostateczna liczba wszelkiego rodzaju punktów usługowych, sklepów. Rozmówcy często zwracali uwagę, że w celu załatwienia nawet drobnej sprawy trzeba jechać do Rzeszowa. Ważny problem stanowi również brak lub niedostosowanie do potrzeb nowych mieszkańców szkół i przedszkoli:

Moje dzieci dojeżdżają do szkoły do Rzeszowa. Wprawdzie mamy tutaj szkołę i przedszkole, ale nie są to takie przedszkola jak w Rzeszowie, gdzie do piątej nawet piątej trzydzieści można trzymać dziecko. Tutaj tylko do trzeciej ewentualnie trzeciej trzydzieści, czyli jak ja pracuję do późnego popołudnia, to nie jestem w stanie dziecka odebrać. Tak samo nie ma świetlicy przy szkole. To jest minus takich wiejskich szkół (K., 33 l., wyższe).

Dużą wadą są odległości do sklepu, kościoła i szkoły. Jest taka odległość, że dzieci same do szkoły nie dojdą. Jedyne co jest blisko, to przystanek autobusowy (K., 31 l., wyższe).

Powyższe fragmenty wywiadów skłaniają do sformułowania kilku wniosków dotyczących sytuacji dzieci zamieszkujących nowe osiedla podmiejskie. Wypowiedzi wykazały, że suburbia są dobrym miejscem dla dzieci tylko do pewnego wieku. W momencie osiągnięcia wieku szkolnego dzieci zaczynają odczuwać takie same problemy jak ich rodzice. Problemy te w znacznym stopniu potęgowane są przez zdecydowanie mniejszą mobilność przestrzenną tej kategorii społecznej. W związku z ograniczeniem możliwości kontaktów z rówieśnikami tylko do czasu spędzanego w szkole dzieci narażone są na izolację. Dodatkowo niedostosowanie instytucji oświatowych na obszarach gmin podmiejskich bezpośrednio prowadzi do braku kontaktów z dziećmi starych mieszkańców, co negatywnie wpływa na integrację najmłodszego pokolenia mieszkańców strefy suburbiów:

Podejrzewam, że z dziećmi będzie kłopot za jakiś czas, kiedy dzieci będą chciały zacząć chodzić do innych dzieci ze swoich szkół. „Kolega mnie zaprosił”. I co? Trzeba będzie ich odwiedzić. I potem siedzieć tam czy wracać do domu? To może być kłopot, bo czasem do miasta jedzie się godzinę w jedną stronę. To może być kłopot. Nawet jak już będą starsze, to nie pojedą autobusem, bo autobusy tu słabo kursują (M., 35 l., wyższe).

Jak są małe [dzieci M.P.] to jest wszystko OK. Podejrzewam, że jeszcze jakieś 5–6 lat będzie wszystko w porządku. Jak się zacznie gimnazjum, liceum. Ten przełom, kiedy ona będzie chciała pójść na jakąś dyskotekę, zostać po

szkole dłużej, to jeśli nie poprawi się ta sytuacja z transportem, to będzie ciężkie, bo trzeba będzie jeździć, a przy trójce dzieci to będzie uciążliwe. Dziecko będzie bardziej od nas uzależnione. Tym bardziej że się opóźnił wiek, kiedy dzieci mogą robić prawo jazdy. Mam nadzieję, że się poprawi sytuacja z komunikacją [miejską M.P.], ale podejrzewam, że jednak będą narzekać (K., 33 l., wyższe).

Jeden z rozmówców jako istotną wadę przeprowadzki wymienił problem początkowego osamotnienia związany z nieznamościami sąsiadów lub w ogóle ich brakiem zaraz po zmianie miejsca zamieszkania:

Na pewno wadą jest, chociaż pewnie dla niektórych zaletą, że w tej społeczności jest się nową osobą. Nie ma się zbyt wielu sąsiadów i przyjaciół w okolicy. Nie ma tak, że można pójść pożyczyć przysłowiową sól (M., 44 l., wyższe).

Ostatnia grupa wad związana z zamieszkiwaniem przedmieść wynika z ograniczenia w rezultacie przeprowadzki kontaktów rodzinnych i towarzyskich. Jest to na tyle ważny problem, że warto poświęcić mu oddzielny podrozdział.

4. Kontakty rodzinne, towarzyskie i sąsiedzkie mieszkańców przedmieść

Większość rozmówców stwierdziła, że przeniesienie na przedmieście w istotny sposób wpłynęło na ich kontakty z rodziną oraz znajomymi. W przypadku kontaktów rodzinnych nastąpiło przede wszystkim ich utrudnienie związane z odległością pomiędzy miejscami zamieszkania badanych i ich rodzin. Należy zaznaczyć, że respondenci posiadali już własne rodziny, co powodowało naturalne osłabienie kontaktów z rodzicami i krewnymi. W przypadku kontaktów towarzyskich, w odróżnieniu od rodzinnych, poza utrudnieniem pojawiło się również znaczne ograniczenie ich częstotliwości. Pewien rozmówca uznał to za jedną z największych wad zamieszkiwania w nowym miejscu:

Po przeprowadzce ucierpiało życie towarzyskie. Dawniej człowiek chętniej wychodził na miasto, uczestniczył w tym życiu toczącym się w Rzeszowie na Rynku czy w spotkaniach towarzyskich w ogóle. Teraz to życie ucierpiało znacznie, ponieważ człowiek zrobił się trochę bardziej leniwy. Trzeba jechać daleko. Jak chcę się napić lampkę wina czy piwa, to trzeba wrócić taksówką, to się wiąże z większymi kosztami. Być może lepiej wypić na ogrodzie to piwo?

Dlatego trzeba powiedzieć, że życie towarzyskie jest dużo mniej aktywne niż wcześniej (M., 34 l., wyższe).

Życie towarzyskie najbardziej „cierpi” z powodu odległości dzielących miejsce zamieszkania od centrum miasta oraz z powodu braku rozwiniętej komunikacji miejskiej, dzięki której można się szybko, tanio i o każdej porze dostać do domu na przedmieściach:

Teraz jest tak, że rzadziej mogę się spotykać ze starymi znajomymi. Nie ma takiej swobody w kontaktach z ludźmi, z którymi byłem przyzwyczajony się spotykać. Wyjście do kogoś czy na dłużej jest niemożliwe. To jest związane z tą komunikacją (M., 32 l., wyższe).

Na życie towarzyskie w dość istotny sposób wpływa zmiana sytuacji rodzinnej rozmówców. Zmiana miejsca zamieszkania często łączy się z narodzinami dzieci, których obecność w równie silnym stopniu ogranicza możliwości tychże kontaktów. Oto jak przedstawia to rozmówczyni z Trzebownika:

W równym stopniu, co zamieszkanie tutaj, na moje kontakty towarzyskie wpłynęła sytuacja rodzinna. Pojawienie się dzieci ogranicza kontakty towarzyskie, bo to jest wymiana na zasadzie: w tym tygodniu mąż wychodzi na piwo albo w tym tygodniu ja wychodzę na piwo. Razem nie pójdziemy. Jeżeli chcemy być razem, to jest wtedy problem organizowania opieki nad dziećmi, co stwarza problemy, więc dajemy sobie spokój (K., 29 l., wyższe).

Co ciekawe, jeden z rozmówców przed przeprowadzką uważał, że budowa własnego domu zamiast ograniczyć, wzmocni tego typu relacje ze znajomymi poprzez pojawienie się możliwości przyjmowania gości w domu. Rzeczywistość okazała się rozczarowująca:

Zmiana miejsca zamieszkania ograniczyła moje kontakty towarzyskie. Sprowadzając się tutaj wymyśliliśmy sobie, że będzie to dom otwarty. Samo ustawienie domu jest takie, że część mieszkalna jest odcięta od części gościnniej i tutaj miał być ciągły ruch i mnóstwo znajomych. Mieli zostawać w pokoju gościnnym. Nikt się na to nie zgodził. Znajomi jak zaglądają, to tylko od wielkiego dzwonu. Raz, dwa razy w ciągu sezonu na grilla. Zaproszenie kogokolwiek tutaj graniczy z cudem. Każdy unika tego, bo oczywiście trzeba coś wypić, a jak się wypije, to się już nie wróci samochodem, a jak się wraca taksówką, to już jest drogo (M., 30 l., wyższe).

Trzeba zaznaczyć, że kobiety w mniejszym stopniu niż mężczyźni odczuwają rozczarowanie z powodu ograniczenia kontaktów towarzyskich.

Źródłem tego prawie we wszystkich przypadkach jest pojawienie się dzieci, które w istotny sposób uzależniają kobietę od domu. Ponadto ograniczenie kontaktów ze znajomymi nie powoduje wzmożonej aktywności na tym polu w nowym miejscu zamieszkania. Tylko kilku rozmówców zadeklarowało intensywne, wykraczające poza kurtuazję kontakty z nowymi sąsiadami.

Jak już wspomniano wcześniej, zaraz po przeprowadzce kontakty sąsiedzkie pomiędzy nowymi mieszkańcami w wielu przypadkach mają charakter tylko grzecznościowy. Podobna sytuacja zachodzi w przypadku kontaktów pomiędzy „starymi” i „nowymi” mieszkańcami. Rzadko dochodzi do głębszej integracji mieszkańców.

Najgorsze jest to, że nie mogę prowadzić życia towarzyskiego z sąsiadami. Okazuje się, że jest to grono rodzinno-towarzyskie, które się tutaj sprowadziło i oni w tym gronie pozostają. Bo to są ludzie połączeni rodzinnie albo znali się wcześniej, którzy pobudowali się zaraz obok siebie. A z tymi ludźmi obok nas też nie bardzo, bo to są ludzie na innym etapie życia, więc te więzi sąsiedzkie kuleją okropnie (M., 31 l., wyższe).

Z czasem jednak sytuacja ulega pewnej poprawie:

Na początku każdy nowy sąsiad trochę się obawia, ale i jest taka nadzieja, że to ktoś ciekawy, że może coś wnieść do tej minispoleczności. Na początku była taka kurtuazyjna życzliwość: „Dzień dobry”, na dystans, bez specjalnej zażyłości. Z czasem poznaje się ludzi bliżej (M., 36 l., wyższe).

W przypadku kontaktów ze „starymi” sąsiadami zwykle etapem, na którym dochodzi do pierwszych kontaktów, jest etap budowy domu. W tym czasie nowi mieszkańcy zwykle proszą o pomoc w postaci użyczenia prądu lub przypilnowania placu budowy, co nie zawsze spotyka się z życzliwością. Część rozmówców ogólnie nie ma zbyt dobrego zdania o starych mieszkańcach, co wskazuje na istnienie napięć pomiędzy nowymi a starymi mieszkańcami. Jednak opinie te nigdy nie były deklarowane wprost:

Ten sąsiad za siatką nie jest zbyt miły. Taki był, że jakiś sąsiad się budował, to on nie chciał mu nawet wody użyczyć. To jest jakiś dziwny człowiek (M., 34 l., wyższe).

Słyszałem bardzo złe opinie o ludziach z Krasnego [starych mieszkańcach M.P.]: że są to ludzie łąsi na kasę, tylko żeby się pokazać, żeby do kościoła pójść wystrojonym (M., 31 l., wyższe).

Specyficzną cechą blokującą rozwój relacji jest dystans przestrzenny dzielący nowe i stare osiedla. Według części rozmówców nowo powstające

osiedla mają przede wszystkim charakter sypialni dla ludzi przenoszących się z miasta:

Co mogę powiedzieć o miejscu zamieszkania tutaj, to że ta wioska jak dla mnie jest dziwna. Bo tak jak mówiłam. Nie ma tu żadnego centrum. Jak dawniej mieszkałam na wsi, to centrum to był kościół, szkoła, dom strażaka, sklep, czyli coś, co ludzi jednoczyło. Natomiast tu jak dla mnie to jest czysta sypialnia Rzeszowa. Po prostu ja tutaj śpię, tutaj jakby mieszkam, ale nie mieszkam tak w pełni, bo cokolwiek chcę zrobić więcej, to muszę jechać [do Rzeszowa M.P.] Poza tym ta wioska nie ma swojego kościoła ani nawet kaplicy. Dla mnie to był szok (K., 31 l., wyższe).

Po kilku latach zwykle dochodzi do wykształcenia się całkiem bliskich relacji sąsiedzkich. Potwierdza to fragment wywiadu przeprowadzonego z osobą mieszkającą od ośmiu lat na osiedlu o dość zwartej zabudowie:

Tam [w Rzeszowie M.P.] mieliśmy zaprzyjaźnionych sąsiadów. Tu mamy. Właściwie to blok jest bardziej anonimowy pomimo tego, że wszyscy się znają. Ale chyba udają, że się nie znają. Natomiast tutaj, idąc, to trzeba się ukłonić, porozmawiać, zobaczyć, jak trawa rośnie. Tak że chyba jest taki większy kontakt niż w bloku (K., 55 l., wyższe).

Oprócz czasu zamieszkania duży wpływ na kształtowanie się życia sąsiedzkiego ma miejsce lokalizacji domu. Badani, których domy są fizycznie odizolowane od sąsiadów, zdecydowanie rzadziej deklarowali bliskie kontakty z nimi. Ponadto domy nowych mieszkańców zwykle budowane są na uboczu osiedli lub miejscowości. Często są to pojedyncze domy, czasem małe grupy domów. Z wywiadów wynika również, że nowi mieszkańcy nie mają potrzeby kontaktów ze starymi mieszkańcami. Zatem aktualne wydaje się stwierdzenie M. Castellsa, że segregacja ekologiczna wyraża i wzmacnia segregację społeczną¹³¹.

5. Konflikty w nowym miejscu zamieszkania

Konflikty występujące na przedmieściach mają różnoraki charakter. Pierwszy rodzaj konfliktów związany jest ze sporami sąsiedzkimi, które zawsze się pojawiają. Dotyczą one np. takich spraw, jak: udostępnienie przejazdu, zalewanie jednego sąsiada wodą deszczową w wyniku różnicy

¹³¹ Por. M. Castells, *Kwestia miejska*, Warszawa 1982, s. 310.

poziomu gruntów, szczekające psy, rosnące przy granicy drzewa itp. Drugi rodzaj związany jest z relacjami pomiędzy starymi i nowymi mieszkańcami:

To nie jest tak, że są otwarte konflikty. Tutaj jest takie tarcie na zasadzie dwóch frontów. Myśmy się sprowadzili tu stosunkowo niedawno i dom powstał bardzo szybko. Odczuwam, że może być taka swoista zazdrość i podejrzenie, że śmierdzimy groszem. Druga rzecz jest taka, że jesteśmy dużo młodszy od naszych sąsiadów. De facto w wieku ich dzieci. Nie ma tematów, które łączyłyby nas z tymi ludźmi. Oni się dorabiali pewnych rzeczy. Oni się tutaj zakorzeniali i jeśli są teraz na takim etapie, jak myśmy byli, podejmując wysiłek budowania domu, to wydaje mi się, że wzbudza to pewną zazdrość (M., 31 l., wyższe).

Ostatni rodzaj konfliktów związany jest bezpośrednio z ziemią pod budowę domu oraz drogi. Warto bliżej opisać dwa przypadki. Pierwszy dotyczył drogi osiedlowej. Deweloper po zbudowaniu domów jako właściciel użył ją pewnej firmie, do której codziennie dojeżdżało wielu klientów. Taka sytuacja wzbudzała wielkie niezadowolenie mieszkańców domów, którym przeszkadzał wzmożony ruch samochodów. Po długiej batalii deweloper zgodził się sprzedać drogę mieszkańcom. Decyzja o sprzedaży wpłynęła destrukcyjnie na społeczność osiedlową, gdyż część mieszkańców nie była zainteresowana zakupem z powodu dalszej lokalizacji ich nieruchomości od tej drogi. Oto jak przedstawiają tę sytuację mieszkańcy osiedla, gdzie doszło do tego konfliktu:

W okolicy został wybudowany ośrodek sportowy, na który urzędy wydały pozwolenie. Wjazd na teren ośrodka miał być z ul. Miłocińskiej. Jednak właściciel tego ośrodka wystąpił o ustalenie służebności przez naszą tutaj drogę osiedlową i sąd udzielił służebności po naszej drodze, której właścicielem był nasz deweloper. Później deweloper chciał się tej drogi pozbyć, więc sprzedał ją właścicielowi ośrodka. I teraz on jest właścicielem, a my mamy służebność. Do zeszłego roku było tak, że był kurz, woda stała i nie szło przejść. Teraz są płyty, ale to ciągle nie jest to, co byśmy chcieli (M., 56 l., wyższe).

Największy konflikt tutaj dotyczył drogi. Mogliśmy tę drogę kupić i zamknąć, ale jedni, to jest dziesięć domów, chcieli kupić, a drudzy dwanaście domów nie. Zakupem nie byli zainteresowani ci, którzy nie granicyli bezpośrednio z tą drogą. Oni z niej korzystali, no, ale oni nie chcieli partycypować w kosztach kupienia tej drogi i po prostu myśmy się z nimi skłócili. Bez nich nie mogliśmy kupić tej drogi, bo kosztowała 220 tysięcy. W końcu deweloper sprzedał drogę właścicielowi firmy. Ten konflikt niepisany jest do dzisiaj i chyba pozostanie niesmak, bo ta droga jest głównym problemem (K., 59 l., średnie).

Opisywany spór doprowadził do sytuacji, w której kilku mieszkańców osiedla zdecydowało się sprzedać swoje domy i przeprowadzić do innej miejscowości.

W przeciągu ostatnich lat ceny nieruchomości na obrzeżach miasta oraz w podrzeszowskich miejscowościach wzrosły kilkukrotnie. Trzeba zaznaczyć, że właścicielami tychże nieruchomości zwykle są starzy mieszkańcy. Areną drugiego z opisywanych konfliktów stał się Budziwój, a jego przedmiotem kilka działek, które pewien rzeszowski biznesmen nabył w niezbyt klarownych okolicznościach:

Jeden z inwestorów, który z lokalnym mieszkańcem próbowali wejść w spółkę odnośnie sprzedaży jego działek i budowy na tym terenie domów i późniejszej sprzedaży, gdzieś się pokłócili i potem jeden [były właściciel – M.P.] drugiego po prokuratorach ciąga i stawia na działkach, które już formalnie do niego [biznesmena – M.P.] należą, hasła, żeby odstraszyć klientów, że niby to on ukradł i że ma nieuregulowane i takie wojenki między sobą toczą. To się dzieje zaraz obok mojego domu. Autochton miał tam pole i pojawił się u niego, że tak powiem, przedsiębiorca, który mówi: „Proszę Pana. My tu zrobimy z tego perełki. Wy zarobicie, ja zarobię”. No to podpisali wstępny akt, że on mu oddaje te dwie działki jako zapłatę za działania. A on potem miał mu dociągnąć tam prąd, gaz i razem mieli jakąś inwestycję robić. Wybudowali nawet razem jeden dom. Tamten chyba się dowiedział, że ten na tym więcej zarobił, bo w międzyczasie ceny działek poszły do góry. Tak doszło do tego, że się pokłócili, bo stary właściciel chciał te działki odzyskać i zaczęli ciągać się po sądach. Ale sąd przyznał rację temu nowemu, bo przekazanie jest przekazaniem. Teraz taka wojna się toczy, że jak przyjadą klienci, to on [były właściciel – M.P.] biegnie i odstrasza. Wiem, że w ten sposób wystraszyli sporo klientów (M., 34 l., wyższe).

6. Czy istnieje alternatywa dla mieszkania na przedmieściach?

Pomimo zdawania sobie sprawy z wielu problemów towarzyszących zamieszkiwaniu suburbiów, badani w większości nie wyobrażali sobie możliwości powrotu do miasta. Rozmówcy konsekwentnie twierdzili, iż przedmieścia są zdecydowanie najlepszym miejscem do życia, które łączy, to co najlepsze z miasta i wsi. Pomimo ogólnie pozytywnych wypowiedzi na temat obecnego miejsca zamieszkania warto zaprezentować, w jaki sposób

z czasem zamieszkania na przedmieściach rozmówcy zaczynają bardziej krytycznie postrzegać rzeczywistość. Prawidłowość tego rodzaju następująco opisuje jeden z rozmówców z Raławówki:

Jak ja się tutaj sprowadzałem, to na początku przytłoczyła mnie cisza. Pierwszej nocy już pięknie spałem tutaj. Nie miałem problemu ze snem, mimo że mieszkałem w blokach, gdzie byłem przyzwyczajony do szumu, to mi tutaj cisza w stu procentach odpowiadała. Druga rzecz, to widziałem gwiazdy, czego w mieście się nie da zobaczyć. To mi strasznie odpowiadało. Wychodziłem sobie przed dom i patrzyłem na gwiazdy. Po roku usłyszałem ul. Podkarpacką [w Rzeszowie – M.P.] Po półtora roku zaczęłam słyszeć pociąg, który jedzie kilka kilometrów stąd. Nagle zrobiło się głośno. Nagle okazało się, że slychać sąsiada, który ma jakiś warsztat i różne maszyny. Podjeżdżają do niego różne samochody. Jeden chłopak ma motor i samochód po „tuningu”, więc się zrobiło bardzo głośno. W tym momencie wbrew pozorom to nie jest dla mnie strefa pozamiejska. Tutaj kumulują się te negatywne elementy miasta. Nie wiem, czy to nie jest za dużo powiedziane, ale kuluje się tutaj duży ruch samochodowy, a z drugiej strony nie ma niczego w pobliżu. Nie ma chodnika, a ruch jest bardzo duży. To miasto jest bardzo blisko stąd. Jakbym na siłę chciał, to w godzinę jestem na piechotę w dawnych granicach miasta. Więc tutaj to jest już przestrzeń skolonizowana. Tu jest już trochę klaustrofobicznie. Drażni mnie to, że mi sąsiadka w okno patrzy, albo sąsiad pilnuje czy robię to, czy tamto. Ci zasiedzieli tutaj mają dziwne opalanie w domach. To są ludzie, którzy oszczędzają na wszystkim i w piecach palą plastik. No i za miedzą palą plastik w zimie w co drugim piecu. No więc życie na wsi wcale nie jest zdrowe (M., 31 l., wyższe)

Uzmysłowienie sobie przez badanych specyfiki przedmieść i ich negatywnych cech znajduje swoje odbicie w decyzji o ewentualnej następnej zmianie miejsca zamieszkania. Rozmówcy wskazywali na trzy możliwości przeprowadzki. Pierwszym miejscem, najczęściej wskazywanym, są również suburbia, ale „dobre”. Chodziło tu o osiedla dobrze skomunikowane, znajdujące się bliżej centrum miasta, z mniej gęstą zabudową. Minusem tego rozwiązania jest jednak trudność znalezienia takiego osiedla i ewentualny koszt zakupu tam domu. Kolejną alternatywą może być dom w mieście. W tym przypadku znikają problemy komunikacyjne, ale pojawiają się kwestie związane ze zbyt dużą gęstością zaludnienia i innymi wadami charakterystycznymi dla centrum miasta. Trzecia z rozpatrywanych możliwości i zarazem najłatwiejsza do zrealizowania związana jest z przeniesieniem się jeszcze dalej od miasta centralnego. Jako przyczynę ewentualnej przepro-

wadzki wskazywali hipotetycznie zbyt duże upodobnienie się ich osiedla do miasta. Jeden z wyżej cytowanych rozmówców zwrócił na to uwagę, twierdząc, że w jego okolicy kumulują się negatywne cechy miasta i wsi, takie jak: wzmożony ruch samochodowy, wzrastająca gęstość zabudowy, brak infrastruktury komunalnej oraz komunikacji publicznej. Pomimo tego powrót do mieszkania w bloku, nawet w apartamentowcu, rozpatrywany był sporadycznie i tylko jako alternatywa na stare lata. Oto, jak rozmówcy opisali możliwość ponownej zmiany miejsca zamieszkania:

Jeśli byłaby możliwość zmiany miejsca zamieszkania, to paradoksalnie pewnie bym chciał przenieść się jeszcze dalej od Rzeszowa na tereny nieco mniej zabudowane, bardziej widokowe, żeby były pagórki. Myślę o Czudcu, Wyżnem [ponad 25 km od centrum Rzeszowa – M.P.] gdzie jest mniej budownictwa, gdzie można pozyskać większy teren w sensie zieleni, przestrzeni, jakiś strumyczek, kawałek lasu. Ciągnie mnie w tę stronę, a nie odwrotną, do apartamentu (M., 35 l., wyższe).

To wcale nie jest takie hipotetyczne pytanie [o ewentualną zmianę miejsca zamieszkania – M.P.]. Kupiłem działki 40 km od Rzeszowa i tam mi się marzy dom z bali. Tam jest dzicz, tam jest spokój. Podejrzewam, że mojej rodzinie to by nie odpowiadało, bo dzieci dopiero będą szły do szkoły i mamy pracę w mieście. Natomiast tam mi się autentycznie marzy dom z bali (M., 31 l., wyższe).

To są dwa miejsca. Albo totalna głusza, czyli nie ma w ogóle sąsiadów, czyli jadę do tego mojego domu i właściwie kończy się wieś i mieszkam faktycznie za wsią, albo dom w mieście. Dom wolno stojący. Nie mówię, że w centrum Rzeszowa, ale tak, żeby nie być daleko od sklepów itd. W każdej opcji dom, bo ja mieszkałam w bloku i mieszkałam też na wsi (K. 30 l., wyższe).

Powyższe wypowiedzi wskazują na możliwość zmian głównych form migracji w bardziej odległej przyszłości w obrębie obszaru metropolitalnego miasta. Migracje z centrum na przedmieścia przestaną być najczęstsze. Ich miejsce zajmą migracje pomiędzy suburbiami oraz do miejscowości jeszcze bardziej oddalonych od miasta centralnego. Taka sytuacja występuje już w krajach zachodnich, gdzie procesy suburbanizacji są bardziej zaawansowane i część osiedli uległa degradacji, co w znacznym stopniu wpłynęło na powstanie drugiej i trzeciej strefy suburbiów. Możliwość wystąpienia tego typu zjawisk w Rzeszowie wynika z deklarowanego przez rozmówców niezadowolenia ze wzrastającej w ich osiedlach gęstości zaludnienia oraz ogólnej złej sytuacji infrastrukturalnej. Nie o takiej wsi marzyli rozmówcy.

Osiedla podmiejskie przekształcają się w osiedla miejskie o zabudowie jednorodzinnej. Jednak inwestycje infrastrukturalne nie pojawiają się, co powoduje, że obszary te są mniej atrakcyjne niż nisko zaludnione wsie podmiejskie. Jedynym, co powstrzymuje badanych przed zmianą miejsca zamieszkania, jest niechęć lub brak możliwości poczynienia następnych dużych inwestycji w dom. Można zakładać, że z czasem dojdzie do nasilenia się podziału na „dobre” i „złe” suburbia, co wpłynie na wypchnięcie zamożniejszych mieszkańców jeszcze dalej od miasta. Zaś zwolnione przez nich nieruchomości zostaną, tak jak miało to miejsce w przypadku krajów zachodnich, zajęte przez następną grupę migrantów ze strefy centralnej miasta. Należy podkreślić, że dla większości rozmówców powrót do miasta nie jest atrakcyjny na obecnym etapie życia. W związku z powyższym trudno o alternatywę dla mieszkania na bliższych lub dalszych przedmieściach.

7. Podsumowanie

Atrakcyjność przedmieść związana jest z obiektywnie lepszymi warunkami ekologicznymi tego typu osiedli w porównaniu z miastem centralnym. Decyzja o zmianie miejsca zamieszkania zwykle jest realizacją marzeń o posiadaniu własnego domu. Dodatkowo wzmocniają ją dwie grupy czynników: wypychających z miasta oraz przyciągających na przedmieścia. Nie bez znaczenia jest również zmiana sytuacji rodzinnej. Dość dużą zbiorowość wśród nowych mieszkańców przedmieść stanowią młode małżeństwa z dziećmi. Ponadto za ważny bodziec przyciągający mieszkańców na przedmieścia należy uznać wiejskie pochodzenie znacznej części mieszkańców Rzeszowa.

Budowa lub kupno domu jest dużym obciążeniem finansowym. W związku z tym większość osób zmieniających miejsce zamieszkania to ludzie o dość dobrej sytuacji materialnej. Pomimo tego zakup domu możliwy jest zwykle dzięki zaciągnięciu kredytu hipotecznego. Poza kosztem związanym z zakupem lub budową domu dużym obciążeniem są szybko wzrastające ceny gruntów w strefie podmiejskiej. W związku z tym nowe domy powstają na niewielkich działkach budowlanych.

Relacje z nowymi sąsiadami są mocno uzależnione od lokalizacji domu. Bliskość fizyczna sąsiadów zwykle determinuje częstotliwość i jakość kontaktów. Relacje z dawnymi mieszkańcami przedmieść nie są zbyt intensywne, co decyduje o braku lub bardzo powolnej integracji nowych i starych mieszkańców. Na fakt ten wpływa również brak zainteresowania integracją ze strony nowych mieszkańców, ponieważ w większości przypadków są oni

bardziej związani z Rzeszowem poprzez sprawy zawodowe lub rodzinne. Ponadto zmiana miejsca zamieszkania negatywnie wpływa na kontakty rodzinne i towarzyskie z dawnymi znajomymi.

Po kilkuletnim okresie zamieszkania mieszkańcy zaczynają dostrzegać wady nowego miejsca zamieszkania, niekiedy bardzo duże. Zdecydowanie największym problemem są dojazdy do Rzeszowa, niedostateczny rozwój infrastruktury drogowej oraz źle funkcjonująca komunikacja publiczna. Dużym problemem jest również niedostosowanie do potrzeb nowych mieszkańców wielu instytucji działających na obszarze gmin graniczących z miastem. Dobrym tego przykładem są godziny otwarcia świetlic szkolnych lub żłobków uniemożliwiające bądź utrudniające korzystanie z nich. Taka sytuacja na pewno wpływa też negatywnie na integrację dzieci i młodzieży osób pochodzących z miasta z rówieśnikami ze wsi.

W porównaniu z osiedlami miejskimi suburbia wcale nie są oazą spokoju. Dość często dochodzi tam do różnego rodzaju konfliktów oraz aktów wandalizmu, od sąsiedzkich, dotyczących prostych spraw, do bardziej złożonych, związanych np. z problemami drogowymi. Pomimo tego w opinii badanych suburbia pozostają najbardziej atrakcyjnym miejscem zamieszkania, a kierunkiem ewentualnych przenosin są najczęściej obszary jeszcze dalej oddalone od centrum miasta. Wynika to ze zmian, jakie w ostatnim czasie zaszły na obszarze bliskich przedmieść Rzeszowa, które w opinii badanych za bardzo upodobiły się do miasta.

Opisywane powyżej zjawiska wydają się mieć charakter uniwersalny w szerszej od rzeszowskiej rzeczywistości. Teza ta oparta jest na wynikach badań zrealizowanych przez K. Kajdanek na obszarze suburbiów Wrocławia. Respondenci w wielu przypadkach w taki sam lub w zbliżony sposób opowiadali o przyczynach przeprowadzki, sytuacji dzieci i młodzieży, problemach komunikacyjnych związanych z dużą odległością do miasta, kontaktach rodzinnych i towarzyskich oraz relacjach ze starymi mieszkańcami miejscowości podmiejskich.

ROZDZIAŁ VII

PODSUMOWANIE

Przed przystąpieniem do realizacji badań empirycznych sformułowano kilkanaście grup problemów i hipotez badawczych. Dotyczyły one przede wszystkim: kwestii związanych z możliwością wyznaczenia obszarów o charakterze suburbiów; wskazania etapu procesu suburbanizacji, na jakim w chwili badania znajdowały się obszary Rzeszowa i okolicznych miejscowości; problemów związanych z typem suburbanizacji dominującym na badanym obszarze; spraw związanych z kategoriami społecznymi zamieszkującymi obszary suburbiów i ich zróżnicowaniem; problemów związanych z kształtowaniem się czasu wolnego, więzi rodzinnych i stosunków towarzyskich mieszkańców strefy suburbiów; spraw związanych ze zróżnicowaniem przekształceń form przestrzennych miasta oraz problemów dotyczących ruchliwości pionowej i poziomej mieszkańców badanego obszaru.

Z uwagi na tematykę pracy oraz brak wcześniejszych szczegółowych badań zrealizowanych na próbach reprezentatywnych, badania miały charakter przede wszystkim diagnostyczny, co wpłynęło na ograniczenie liczby sformułowanych hipotez oraz poziom ich ogólności. Weryfikacja hipotez dokonana została dzięki analizie statystycznej materiału empirycznego zebranego w trakcie badania ilościowego.

W przypadku hipotezy związanej z miejscem poprzedniego zamieszkania badanych nie ustalono wyraźnych prawidłowości. (H1: „Wśród mieszkańców suburbiów Rzeszowa (osiedli zewnętrznych w granicach miasta) przeważają osoby, mieszkające tam od długiego czasu”). Pomimo wzmożonych migracji na obszary przedmieść osiedla zewnętrzne położone w granicach miasta są zasiedlone głównie przez „starych” mieszkańców, zamieszkujących tę strefę od bardzo długiego czasu. Warto zaznaczyć, że wyniki badań pokazały, że większość badanych zamieszkujących strefę osiedli zewnętrznych zmieniających choć raz miejsce zamieszkania przybyła na te obszary z Rzeszowa lub właśnie z tej strefy (osiedli zewnętrznych w granicach miasta) co świadczy o większej niż w innych strefach mobilności przestrzennej badanych z tego obszaru.

Hipotezę H2: „Mieszkańcy suburbiów (strefy osiedli zewnętrznych) zajmują wyższe pozycje w strukturze społecznej pod względem statusu

społecznego” potwierdzono. Mieszkańcy strefy osiedli zewnętrznych deklarowali wyższy poziom ich sytuacji materialnej niż badani ze strefy śródmieścia i blokowisk oraz mieszkańcy miejscowości podmiejskich. Również pozostałe cechy związane ze statusem społecznym (przynależność klasowa, dostęp do Internetu) miały większe natężenie w przypadku mieszkańców tej strefy. Zauważono jednak niewielką różnicę w przypadku zmiennej „wykształcenie”, którego ogólny poziom był nieznacznie niższy w przypadku mieszkańców strefy osiedli zewnętrznych w stosunku do mieszkańców śródmieścia. Ogólny poziom wykształcenia mieszkańców strefy osiedli zewnętrznych wzrasta, gdyż głównie osoby z wyższym wykształceniem zasilają grupę mieszkańców tej strefy. Zatem niewielka różnica w poziomie wykształcenia potwierdza hipotezę.

Kolejna hipoteza H3: „Mieszkańcy suburbiów odróżniają się pod względem cech społeczno-demograficznych od mieszkańców osiedli centralnych” po dokonaniu analizy wyników badań została odrzucona. Mieszkańcy osiedli zewnętrznych nie różnią się od mieszkańców pozostałych obszarów pod względem takich cech, jak: płeć, wiek, poziom wykształcenia, stan cywilny. Jedynie w przypadku liczby dzieci mieszkańcy tej strefy wraz z mieszkańcami osiedli śródmiejskich różnili się od mieszkańców miejscowości podmiejskich (posiadali mniej dzieci).

Świadczy to o zacieraniu się różnic pomiędzy mieszkańcami miasta centralnego a badanymi z pozostałych obszarów pod względem cech demograficznych i ukształtowaniem się zróżnicowania pod względem cech statusowych.

Potwierdziły się również przypuszczenia odnoszące się do zróżnicowania badanych z poszczególnych stref pod względem ilości czasu wolnego, sposobów jego spędzania oraz systemu wartości (H4: „Mieszkańcy osiedli zewnętrznych różnią się od pozostałych mieszkańców pod względem ilości deklarowanego czasu wolnego oraz sposobów jego spędzania”). W przypadku celów i wartości życiowych (H5: „Mieszkańcy osiedli zewnętrznych różnią się od pozostałych mieszkańców pod względem wyznawanych systemów wartości i celów życiowych”) mieszkańcy osiedli zewnętrznych w większym stopniu niż pozostali deklarowali jako ważne cele i wartości związane z konsumpcją i statusem społecznym. Również czas wolny różnicował mieszkańców. Badani z osiedli zewnętrznych mają mniejszą ilość czasu wolnego niż mieszkańcy śródmieścia i blokowisk i większą niż mieszkańcy miejscowości podmiejskich. Występuje też duża zależność pomiędzy formami spędzania czasu wolnego a strefą zamieszkania. Mieszkańcy osiedli zewnętrznych oraz miejscowości podmiejskich poświęcają więcej czasu

na spotkania z przyjaciółmi i znajomymi niż mieszkańcy śródmieścia. Mieszkańcy osiedli zewnętrznych w porównaniu z pozostałymi poświęcają mniej czasu wolnego na oglądanie telewizji. Z kolei praca przy domu zabiera im więcej wolnego czasu niż mieszkańcom śródmieścia i mniej niż mieszkańcom miejscowości podmiejskich.

Kolejna hipoteza H6: „Mieszkańcy suburbiów (osiedli zewnętrznych) różnią się od pozostałych mieszkańców Rzeszowa pod względem natężenia kontaktów towarzyskich” również została potwierdzona. Częstotliwość relacji sąsiedzkich zmierzono na podstawie dwóch zmiennych: liczby sąsiadów znanych respondentom z imienia i nazwiska oraz liczby sąsiadów i znajomych przyjmowanych w domu w ciągu trzech miesięcy poprzedzających badanie. Liczba sąsiadów znanych respondentom z imienia i nazwiska wzrasta wraz z odległością od centrum Rzeszowa. Najmniej sąsiadów znają badani ze śródmieścia i blokowisk, a najwięcej badani z miejscowości podmiejskich. Mieszkańcy osiedli zewnętrznych (suburbiów) pod tym względem znajdują się pośrodku. Mieszkańcy miejscowości podmiejskich oraz osiedli zewnętrznych w granicach miasta są również o wiele bardziej towarzyscy od mieszkańców śródmieścia i blokowisk. Świadczy o tym średnia liczba sąsiadów i znajomych przyjmowanych w domu w ciągu ostatnich trzech miesięcy; jest ona znacznie wyższa na tych obszarach. Mieszkańców osiedli zewnętrznych pod względem tych cech można umieścić pomiędzy mieszkańcami miasta a rezydentami miejscowości podmiejskich.

Kolejna grupa hipotez dotyczyła ruchliwości przestrzennej mieszkańców (H7: „Mieszkańcy osiedli zewnętrznych częściej, w porównaniu z pozostałymi mieszkańcami, korzystają z samochodu w przypadku codziennych dojazdów do pracy lub szkoły”. H8: „Czas potrzebny na dotarcie do pracy lub szkoły zależy od strefy zamieszkania”). Potwierdziła się hipoteza dotycząca preferencji w stosunku do środków komunikacji. Ogólnie badani ze wszystkich stref preferują przemieszczanie się samochodem. Jednak mieszkańcy osiedli zewnętrznych w granicach miasta są najliczniejszą kategorią korzystającą z samochodu w przypadku codziennych dojazdów do pracy lub szkoły. Również czas podróży zależy od strefy zamieszkania. Średni czas potrzebny na dostanie się do miejsca pracy lub szkoły jest najwyższy w przypadku mieszkańców osiedli zewnętrznych. Mieszkańcy tej strefy posiadają średnio więcej samochodów w gospodarstwie domowym niż mieszkańcy pozostałych stref.

Kolejne hipotezy dotyczyły następujących problemów: postrzegania i oceny osiedli i miejscowości na badanym obszarze, oceny warunków życia, preferencji mieszkaniowych, występowania różnic w ocenie zamieszkiwa-

nia w suburbiach pomiędzy mieszkańcami osiedli centralnych i podmiejskich, natężenia więzi z województwem, miastem, osiedlem, ulicą; oceną współmieszkańców osiedla lub miejscowości na tle mieszkańców Rzeszowa i oceną walorów infrastrukturalnych zamieszkiwanego osiedla.

W wyniku badań potwierdzono hipotezę H9: „W opinii większości mieszkańców najlepsze do zamieszkania są osiedla o charakterze suburbiów”. Zdecydowana większość mieszkańców badanego obszaru za najbardziej atrakcyjne do zamieszkania uznaje właśnie obszary bliższych centrum suburbiów Rzeszowa. Ponadto większość mieszkańców jest zadowolona z obecnego miejsca zamieszkania, a poziom zadowolenia zależy od strefy zamieszkania i jest najwyższy w przypadku mieszkańców osiedli zewnętrznych. Podobna sytuacja występuje w przypadku oceny warunków mieszkaniowych. Różnica polega na tym, że zadowolenie z warunków mieszkaniowych jest znacznie większe w przypadku rezydentów osiedli zewnętrznych w porównaniu z pozostałymi badanymi.

Potwierdziła się również hipoteza dotycząca kierunku deklarowanej zmiany miejsca zamieszkania (H10: „Większość mieszkańców deklarujących chęć zmiany miejsca zamieszkania przeniosłaby się na obszary podmiejskie (strefa osiedli zewnętrznych)”). Większość mieszkańców całego badanego obszaru, gdyby miała taką możliwość, przeniosłaby się na obszar osiedli zewnętrznych lub miejscowości podmiejskich.

Kolejna potwierdzona hipoteza miała związek z rodzajem domu, w którym badani najchętniej by zamieszkali. (H11: „Najbardziej atrakcyjnym rodzajem domu zamieszkania w opinii mieszkańców jest dom wolno stojący”). Najbardziej preferowanym rodzajem domu jest dom wolno stojący. Ponadto mieszkańcy osiedli zewnętrznych charakteryzują się największą ruchliwością przestrzenną mierzoną liczbą zmian miejsca zamieszkania.

W przypadku grupy hipotez związanych z intensywnością związku z osiedlem zamieszkania i ulicą zamieszkania, potwierdziła się hipoteza: H12: „Mieszkańcy suburbiów czują się bardziej związani ze swoją ulicą i osiedlem niż mieszkańcy miasta centralnego”. Ponadto mieszkańcy osiedli zewnętrznych byli bardziej skłonni określać się mianem rzeszowianin/rzeszowianka od mieszkańców śródmieścia i blokowisk.

Jeśli chodzi o ocenę sąsiadów (H13: „Na ocenę sąsiadów wpływa strefa zamieszkania badanych”). Mieszkańcy śródmieścia Rzeszowa i strefy podmiejskiej pozytywnie oceniają sąsiadów. Świadczą o tym dodatnie średnie wartości wystawianych ocen. Poziom ocen zależy od strefy zamieszkania. Mieszkańcy osiedli zewnętrznych korzystniej oceniają swoich sąsiadów niż mieszkańcy śródmieścia i blokowisk.

Również ocena wyposażenia i poziomu cech infrastrukturalnych zamieszkiwanego osiedla jest korzystna (H14: „Mieszkańcy Rzeszowa i jego strefy podmiejskiej pozytywnie oceniają zamieszkiwane osiedle”). Większość cech osiedli lub miejscowości badani oceniają dobrze. Na podstawie zebranego materiału empirycznego można stwierdzić, że spośród badanych obszarów najwyżej waloryzowane są osiedla zewnętrzne w granicach miasta, które ze strefą podmiejską łączy wysoka wartość ekologiczna, a ze śródmieściem poziom nasycenia w infrastrukturę komunalną oraz instytucje niezbędne w codziennym życiu. Ogólnie najlepiej na badanym obszarze oceniano osiedla ze strefy zewnętrznej, co potwierdza przypuszczenie, że: H15: „Ocena zamieszkiwanego osiedla zależy od strefy zamieszkania”.

Osiedla te (zewnętrzne w granicach miasta) uzyskały podobne oceny pod względem elementów infrastrukturalnych jak osiedla śródmiejskie, są zdecydowanie najlepsze pod względem czynnika „dobrego” miejsca i czynnika „prestżu”. Ponadto osiedla zewnętrzne o charakterze suburbiów są najwyżej cenione przez ogół mieszkańców Rzeszowa i jego strefy podmiejskiej.

Badania wykazały istnienie różnic pomiędzy mieszkańcami miasta centralnego a mieszkańcami suburbiów (głównie strefy osiedli zewnętrznych w granicach miasta). Różnice ujawniają się przeważnie w przypadku cech związanych ze statusem społecznym oraz oceną cech zamieszkiwanego osiedla oraz cech jego mieszkańców. Co ważne, nie zaobserwowano takich różnic w przypadku zmiennych o charakterze demograficznym.

Analiza problemów związanych z suburbanizacją pozwala autorowi na sformułowanie kilku konstatacji końcowych.

W części empirycznej pracy podzielono badany obszar na trzy strefy: strefę osiedli śródmiejskich i blokowisk, strefę osiedli zewnętrznych w granicach miasta oraz strefę miejscowości podmiejskich. Podział taki miał na celu umożliwienie przeprowadzenia analiz porównawczych pomiędzy poszczególnymi strefami. Za główną strefę suburbiów uznano strefę osiedli zewnętrznych ze względu na największe nasilenie na tym obszarze nowej zabudowy domów jednorodzinnych. Należy zaznaczyć, że procesy suburbanizacji nie ograniczają się tylko do tej strefy. Zauważa się intensywne budownictwo nowych osiedli domów również w strefie miejscowości podmiejskich, np. osiedle „Niwa” w Głogowie Małopolskim, jednak procesy te nie są tam tak intensywne jak na obszarze osiedli zewnętrznych, których znaczna część do niedawna należała administracyjnie do gmin ościennych.

Jeśli rozpatrywać przynależność administracyjną, to obszary o charakterze suburbiów to przede wszystkim „najmłodsze” części Rzeszowa, w większości włączone do miasta w trakcie ostatnich poszerzeń granic (od 2006 r.).

Analiza danych demograficznych wykazała zróżnicowanie tych obszarów w stosunku do osiedli centralnych. Główne różnice wiązały się z niższą gęstością zaludnienia obszarów o tym charakterze oraz saldem migracji, które na obszarach suburbiów jest dodatnie. Również status społeczny mieszkańców suburbiów jest wyższy od statusu mieszkańców strefy śródmieścia oraz mieszkańców miejscowości podmiejskich. Mieszkańcy osiedli zewnętrznych najlepiej oceniali swoją sytuację materialną, najwyżej umieszczali się w strukturze klasowej oraz najczęściej deklarowali posiadanie dostępu do Internetu w domu.

Analiza danych statystycznych wykazała wzmożoną migrację ludności osiedli centralnych w kierunku osiedli zewnętrznych oraz silną rozbudowę budownictwa jednorodzinnego na tych obszarach oraz miejscowości podmiejskich. Trzeba jednak zaznaczyć, że w ostatnich latach poza zabudową jednorodziną obserwuje się również dużo inwestycji związanych z budową bloków wielorodzinnych na obszarach zewnętrznych osiedli Rzeszowa. Zatem miasto rozszerza się przestrzennie, a procesy suburbanizacji oraz urbanizacji występują równocześnie.

We wszystkich strefach pojawiały się osiedla „lepsze” i „gorsze”. W przypadku strefy osiedli zewnętrznych najlepiej oceniano osiedla, gdzie dominuje nowa zabudowa jednorodzinna, a gorzej osiedla ze starą zabudową jednorodziną i te, które zachowały charakter bardziej wiejski.

Najstarsze osiedla, w których dominuje zabudowa jednorodzinna lub szeregowa, np. Zalesie, są pod wieloma względami zintegrowane z miastem centralnym. Dodatkowym czynnikiem integrującym jest w tym przypadku bliska odległość od centrum miasta, na co zwracali uwagę rozmówcy. Jednak większość suburbiów to jeszcze „sypialnie”, gdyż ich mieszkańcy przeważnie pracują poza osiedlem/miejscowością zamieszkania. Osiedla o charakterze suburbiów charakteryzują się głównie funkcjami mieszkaniowymi. Na ich obszarze nie dochodzi do rozwoju innych funkcji, gdyż są niewielkie obszarowo, a ich odległość od osiedli śródmiejskich jest z reguły niewielka. Rozmówcy w trakcie wywiadów zwracali często uwagę na uciążliwość dojazdów do pracy oraz na fakt, że w przypadku większości spraw, jak praca, zakupy, spotkania ze znajomymi, muszą jechać do centrum miasta. Analiza średniego czasu dotarcia do pracy lub szkoły wykazała, że w przypadku mieszkańców osiedli zewnętrznych w granicach miasta jest on najdłuższy. Ponadto mieszkańcy tych osiedli posiadają największą liczbę samochodów. Wynika to z większej odległości pomiędzy miejscem zamieszkania a miejscem pracy oraz potrzeby posiadania dwóch samochodów w przypadku, gdy obydwójce małżonków pracuje w strefie centralnej miasta.

Spostrzeżenia autora poczynione w trakcie dokumentacji fotograficznej osiedli o charakterze suburbiów pozwoliły stwierdzić, że na badanym obszarze (osiedli zewnętrznych w granicach miasta) dominuje suburbanizacja rezydencjonalna. Suburbanizacja miejsc pracy i usług dotychczas dokonuje się na niewielką skalę. Warto zaznaczyć, że w ostatnim czasie obserwuje się jej nasilenie. Planowane nowe centra handlowe i rozrywki mają być lokalizowane poza lub przy granicach miasta. Potwierdzają to również nowe inwestycje firm o charakterze produkcyjnym, które lokują się pod Rzeszowem. W tym przypadku ma to związek z istniejącymi w podrzeszowskiej Jasionce i Rogoźnicy strefami ekonomicznymi. Pierwszym przykładem znacznej suburbanizacji ekonomicznej jest planowane przeniesienie zakładu produkcyjnego firmy Zelmer oraz kilku innych mniejszych firm ze strefy śródmiejskiej do podmiejskiej. Tereny śródmiejskie firma ta zamierza sprzedać z dużym zyskiem pod inwestycje o charakterze usługowo-handlowym.

W rozdziale I książki przytoczono osiem ujęć koncepcyjnych suburbanizacji: unikania wad (*disamenity avoidance*), unikania podatków (*tax avoidance*), pozytywnego przyciągania (*positive attraction*), ewolucji ekonomicznej (*economic evolution*), stronniczej polityki miejskiej (*biased policy*), trendów demograficznych (*demographic trends*), teorii ewolucji naturalnej (*natural evolution theory*) i teorię „ucieczki od złego” (*flight-from-bligh theory*).

Spośród powyższych teorii tylko kilka znajduje zastosowanie w badanym przypadku. Pierwszą z nich jest teoria unikania wad (można ją rozpatrywać razem z teorią „ucieczki od złego”), tłumacząca procesy suburbanizacji tym, że mieszkańcy przenoszą się do strefy podmiejskiej w celu uniknięcia wad, jakie pojawiły się w centrum miast. Do głównych wad zaliczono: wzrost przestępczości, zanieczyszczenie powietrza, hałas oraz korki uliczne. Analiza danych zastanych oraz materiału empirycznego potwierdziła dużą użyteczność niektórych z wyżej wymienionych koncepcji.

Stwierdzono również użyteczność teorii pozytywnego przyciągania, wskazującej, że migracje mieszkańców miast na przedmieścia są powiązane z preferencjami mieszkaniowymi ludzi (podstawowe preferencje to: mieszkanie na obszarach o niższej niż w centrum miast gęstości zaludnienia oraz posiadanie większego domu i ogrodu) znalazła swoje odbicie w wyniku badania.

Podobna sytuacja występuje w przypadku teorii ewolucji ekonomicznej, według której suburbanizacja jest wynikiem wzrastającego poziomu dochodów społeczeństwa. Członkowie gospodarstw domowych o większym dochodzie poszukują większych i nowszych domów, które lokowane są na peryferyjnych obszarach aglomeracji.

Wyniki badań nie potwierdziły dużej wartości użytkowej teorii unikania podatków, według której mieszkańcy i firmy przemieszczają się na obszary suburbiów w celu uniknięcia dużych obciążeń podatkowych, które w warunkach zachodnich są charakterystyczne dla centrów miast. Przyczyną tego faktu są niewielkie różnice w podatkach pomiędzy miastem a obszarami okolicznych gmin. Potwierdziły to również wypowiedzi badanych, którzy pomijali ten problem, wskazując na przyczyny przeprowadzki z centrum miasta na przedmieścia. Wprawdzie kilka firm przeniosło swoje siedziby na obszary przedmieść, jednak przyczyn tego działania należy szukać w funkcjonowaniu tam stref ekonomicznych, dzięki którym obciążenia podatkowe są mniejsze.

Również teoria stronnicy polityki miejskiej opierająca się na założeniu, że przyczyną suburbanizacji była specyficzna polityka miejska, która w założeniu preferowała ten typ rozwoju obszarów miejskich ma także pewne zastosowanie w przypadku Rzeszowa i jego strefy podmiejskiej. Wynika to z faktu braku prowadzenia zaplanowanej polityki miejskiej dotyczącej suburbanizacji, poza działaniami władz Rzeszowa zmierzającymi do przyłączania okolicznych miejscowości do miasta (m.in. dla prestiżu władz, których celem jest szybkie przekroczenie progu 200 tys. mieszkańców).

Podobnie jest z teorią ewolucji ekonomicznej wskazującą, że centra miast są dobrym miejscem do lokowania nowych przedsiębiorstw. Jednak powstające tam firmy szybko przenoszą swoje siedziby na przedmieścia w celu osiągnięcia korzyści płynących z mniejszych kosztów ziemi i pracy. Na badanym obszarze poza kilkoma pojedynczymi przypadkami (m.in. spółki Zelmer) nie stwierdzono masowego przenoszenia się siedzib dużych firm ze strefy centralnej do strefy suburbiów. Na obszarach suburbiów zaobserwowano natomiast wzmożoną aktywność nowych podmiotów gospodarczych. Teoria ta ma zatem ograniczone zastosowanie.

Nie udało się znaleźć związku z teorią trendów demograficznych, według której główną przyczyną suburbanizacji były przemiany w demograficznych właściwościach populacji. Wprawdzie na badanym obszarze, jak i w całej Polsce występuje wzrost liczby gospodarstw domowych połączony ze spadkiem liczby osób w gospodarstwie domowym, jednak potwierdzenie związku tych trendów z suburbanizacją wymaga przeprowadzenia odrębnych badań przestrzenno-demograficznych.

Warto przypomnieć, że większość obecnych mieszkańców Rzeszowa to osoby (lub ich dzieci) wywodzące się z podrzeszowskich wsi. W związku z tym wiejskie pochodzenie może być istotnym czynnikiem wpływającym

na atrakcyjność osiedli podmiejskich jako miejsca zamieszkania wśród rzeszowian. Można zatem sformułować jeszcze jedną („rzeszowską”) orientację badawczą. Według niej rozwój procesów suburbanizacji można tłumaczyć w pewnym sensie archetypiczną „tęsknotą” ludności tego miasta do wiejskich wzorów życia.

Na obszarze będącym przedmiotem badań można zauważyć szereg negatywnych cech towarzyszących procesom suburbanizacji, które zaobserwował M. Karzyński na przykładzie Gdyni. Są to: przeznaczanie pod zabudowę przypadkowych terenów, często pod wpływem inwestorów lub właścicieli nieruchomości; przeznaczanie pod zabudowę znacznie większych obszarów niż wynika to z występującego zapotrzebowania; degradacja i zanik obszarów otwartych oraz niszczenie wartościowych przyrodniczo obszarów; ciągła obudowa istniejących dróg, co powoduje trudności w dostępie do terenów położonych dalej od głównych tras oraz niedostatki infrastruktury technicznej i społecznej¹³².

Szczególnie uciążliwy dla mieszkańców większości rzeszowskich przedmieść jest brak podstawowej infrastruktury, jak np. ulice i chodniki. Każde wyjście z domu wiąże się z ryzykiem chodzenia poboczami ruchliwych, wąskich, często nieutwardzonych i niebezpiecznych dróg. Z tego powodu najlepszym określeniem tego zjawiska jest termin: „suburbanizacja w gumowcach”.

Warto zaznaczyć, że przeprowadzka na przedmieścia to zwykle podróż z biletem w jedną stronę. Wynika to z faktu, iż większość migrantów, aby mieć możliwość zakupu domu zmuszona jest sprzedać mieszkanie w mieście lub zaciągnąć kredyt hipoteczny. Z tych powodów powrót do miasta staje się niemożliwy lub bardzo utrudniony. Uzmysłowanie sobie przez mieszkańców suburbiów specyfiki przedmieść i ich negatywnych cech może wywołać uczucie dyskomfortu, a nawet żalu za miastem centralnym. Po pewnym czasie suburbia mogą zamienić się w „zielone” więzienie.

Na początku XXI wieku Rzeszów zaczął tracić mieszkańców na rzecz okolicznych gmin. Reakcją władz na ten proces było uruchomienie procedury powiększania granic, co doprowadziło do powstania różnych konfliktów pomiędzy władzami Rzeszowa a władzami i mieszkańcami gmin sąsiadujących z miastem. Powiększenie miasta doprowadziło do przyłączenia wielu obszarów, na których dochodziło do wzmożonych procesów suburbanizacji. Z jednej strony, zahamowało to „ucieczkę” mieszkańców Rzeszowa, którzy ponownie stali się mieszkańcami miasta, z drugiej strony, osłabiło potencjał

¹³² Por. M. Karzyński, *Suburbanizacja i rozpraszanie zabudowy. Możliwości przeciwdziałania na przykładzie Gdyni* [w:] *Problem suburbanizacji*, red. P. Lorens, Warszawa 2005, s. 244.

kilku okolicznych gmin, które utraciły na rzecz Rzeszowa najcenniejsze tereny oraz niemal 20 tys. mieszkańców.

Od 2006 r. Rzeszów powiększył swoją powierzchnię niemal dwukrotnie. Tak duża zmiana ilościowa z pewnością nie pozostanie bez wpływu na zjawisko „rozlewania się miasta” (*urban sprawl*) i towarzyszące mu negatywne konsekwencje, m.in. takie jak: segregacja przestrzenna mieszkańców ze względu na cechy statusowe i konieczność realizowania dużych inwestycji przez miasto na obszarach suburbiów niekiedy kosztem miasta centralnego.

Wprawdzie na obszarze suburbiów Rzeszowa nie obserwuje się na większą skalę przejawów segregacji przestrzennej w postaci zamkniętych osiedli, których powstaje jeszcze bardzo mało, można za to zaobserwować już od dawna nasilenie się konfliktów pomiędzy starymi a nowymi mieszkańcami przedmieść.

Zaawansowanie procesów suburbanizacji na badanym obszarze nie jest jednakowe. Zdecydowanie pod tym względem przodują osiedla zewnętrzne w granicach miasta, których przestrzeń najszybciej wypełnia się zabudową jednorodziną. Dotyczy to przede wszystkim osiedli: Biała, Budziwój, Drabinianka, Miłocin, Słocina i Wilkowyja. W przypadku strefy miejscowości podmiejskich tempo zmian jest wolniejsze, co jest wynikiem mniejszej atrakcyjności tych obszarów dla mieszkańców miasta centralnego. Jednak stan ten powoli ulega zmianie w związku z niższymi cenami działek budowlanych na tych obszarach oraz brakiem wolnych miejsc pod zabudowę w osiedlach zewnętrznych w granicach miasta.

Można prognozować dalszą intensyfikację procesów suburbanizacji – szczególnie poza granicami Rzeszowa, która może doprowadzić do pojawienia się coraz większej liczby negatywnych konsekwencji. Autorzy projektu *Koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju w roku 2030* prognozują najwyższe tempo przyrostu ludności kraju w obszarach metropolitalnych największych miast w Polsce. Przy czym dynamika tego zjawiska ma być największa w stolicach wschodnich województw (Rzeszów, Lublin, Białystok)¹³³. W związku z tym ważną sprawą jest zapewnienie kontroli nad procesami suburbanizacji. W Rzeszowie, jak i w całym kraju nie widać odpowiedniego zainteresowania ze strony polityków i władz miejskich tym problemem. O ignorowaniu kwestii suburbanizacji i ogólniej problemów polskich miast dobitnie świadczy brak odpowiedniej ustawy regulującej funkcjonowanie największych polskich aglomeracji.

¹³³ Por. *Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2010, s. 27–28.

Kwestie suburbanizacji nie rozwiążą się same, a brak odpowiednich działań może doprowadzić do zwiększenia się żywiołowości tych procesów oraz w związku z tym do intensyfikacji starych oraz pojawiania się wielu nowych problemów społeczno-przestrzennych. Tymczasem władze miejskie przejawiają małe zainteresowanie oraz ogólne rozeznanie tych problemów, skupiając większą uwagę na kwestiach śródmiejskich. Bardziej pogłębiona diagnoza tych zjawisk jest zatem pilną potrzebą nie tylko czy raczej nie tyle teoretyczną, co wynikającą z praktyki społeczno-przestrzennej.

BIBLIOGRAFIA

- XIII konwersatorium wiedzy o mieście. *Miasto postsocjalistyczne. Organizacja przestrzeni miejskiej i jej przemiany*, Łódź 2000.
- Alperovich G., Katz E., *The location decision and employment suburbanization*, "Urban Studies", 1988, 25, s. 243–247.
- Andrzejewski A., *Procesy urbanizacyjne w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych*, Warszawa 1991.
- Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa 2004.
- Bagiński E. (red.), *Techniki i metody badawcze w planowaniu przestrzennym*, Wrocław 1997.
- Baldassare M., *Suburban communities*, "Annual Review of Sociology", 1992 vol. 18.
- Bartoszek A., Gruszczyński L.A., Szczepański M.S., *Miasto i mieszkanie w społecznej świadomości*, Katowice 1997.
- Benko G., *Geografia technopolii*, Warszawa 1993.
- Birch D., *From suburb to urban place*, "The annals of the American Academy of Political and Social Science", 1975; 422; s. 25–35.
- Blasiak W., *Treści społeczne w polskich planach przestrzennych*, Katowice 1989.
- Bradbury K. L., Downs A., Small K.A., *Urban decline and the future of American cities*, Washington DC, 1982.
- Buntin S.B., *The good suburb*, "Bulletin of Science Technology Society", 2000; 20; 331.
- Butler E., Sabagh G., van Arsdol M., *Demographic and social psychological factors in residential mobility*, "Sociology and social research", vol. 48, no 2, s. 139–154.
- Castells M., *Kwestia miejska*, Warszawa 1982.
- Corbin M., *North American Suburbs, 1880–1950: Cultural and Social Reconsiderations*, "Journal of urban history", 2001, 27, s. 313–346.
- Czapliński P., Klimczak P., Paszkiewicz J., *Studium aglomeracji rzeszowskiej [w:] Rzeszów w XX-leciu III RP*, Rzeszów 2012.
- Czekaj K., Wódcz J., *Miasto – ekologia społeczna – patologia społeczna*, Katowice 1991.
- Daniels P.W., Warnes A. M., *Movement in cities: Spatial Perspectives on Urban Transport and Travel*, London 1980.
- Dear M., *Los Angeles and Chicago School: Invitation to a Debate [w:] The Urban Sociology Reader*, red. J. Lin, Ch. Mele, 2005, s. 106–117.
- Dobriner W. (red.), *The suburban community*, New York 1958.
- Driedger L., *Ethnic boundaries: a comparison of two urban neighborhoods*, "Sociology and social research", vol. 62, no 2, s. 193–211.
- Dymnicka M., Majer A. (red.), *Współczesne miasta. Szkice socjologiczne*, Warszawa 2009.

- Encyclopedia of Sociology*, red. E. F. Borgatta and R. J. V. Montgomery, Macmillan Reference, New York 2000.
- Fava S. F., *Suburbanism as Way of Life*, "American Sociological Review", vol XXI, february 1956.
- Ferenc T., *Socjologia obrazu, socjologia fotografii – praktyki badawcze*, „Przegląd Socjologiczny”, t. L/2 2001.
- Frysztański K., Kościółek A., *Miasto: rozwój – problemy – starania: studia nad Kielcami*, Kielce 1998.
- Frysztański K., *Miasta metropolitalne i ich przedmieścia*, Kraków 1997.
- Gans H.J., *Urbanism and Suburbanism as a Ways of Life*, "Readings in Urban Sociology", ed. by R.E. Pahl, Oxford 1974.
- Gans, H.J., *The Levittowners: Ways of life and politics in a new suburban community*, Pantheon Book, New York 1967.
- Giddens A., *Stanowienie społeczeństwa*, Poznań 2003.
- Glenn N., *Suburbanisation in the United States Since World War II* [w:] *The urbanisation of the suburbs*, L.H. Masotti, J.K. Hadden (red.) vol. 7, Urban Affairs Annual Reviews, Sage Publications, Inc. Beverly Hills, London 1973.
- Górniak J., Wachnicki, J., *SPSS PL for Windows. Pierwsze kroki w analizie danych*, Kraków 2000.
- Groeger L., *Waloryzacja przestrzeni mieszkaniowej w opinii klientów łódzkich biur nieruchomości*, Łódź 2004.
- Grzesik A., *Wzrost konkurencyjności w kontekście zmiany granic miasta. Przypadek Rzeszowa* [w:] *Przemiany przestrzenne w dużych miastach Polski i Europy Środkowo-Wschodniej*, Kraków 2006
- Guest A. M., *Suburban territorial differentiation*, "Sociology and social research", vol. 62, nr 4, ss. 523–536.
- Guest A.M., *The suburbanisation of ethnic groups*, "Sociology and social research", vol. 64, no 4.
- Gzell S., *Miasto jako przedmiot badań urbanistyki* [w:] *Miasto jako przedmiot badań naukowych na początku XXI wieku*, red. B. Jałowicki, Warszawa 2008.
- Haar Ch. (red.), *The end of innocence. A suburban reader*, Illinois London 1972.
- Halamska M., *Agrarne, ekonomiczne i społeczne zróżnicowanie wsi* [w:] *Jedna Polska? Dawne i nowe zróżnicowania społeczne*, red. A. Kojder, Kraków 2007.
- Hammersley M., Atkinson P., *Metody badań terenowych*, Poznań 2000.
- Hendricks J., *Leisure participation as influenced by urban residence patterns*, "Sociology and social research", vol. 55, no 4, s. 414–427.
- Hennig W., *Rozwój urbanistyczny Rzeszowa – plany i ich realizacja* [w:] *Rzeszów na tle socjologicznej problematyki dużych miast*, M. Malikowski (red.), Rzeszów 1989.
- Hill E., Wolman H., Ford C., *Can suburbs survive without their central cities?: Examining the suburban dependence hypothesis*, "Urban Affairs Review", 1995 vol. 31, no 2, s. 147–174.
- Humphrey C.R., Bradshaw D.A., Krout J.A., *The process of adaptation among suburban highway neighbors*, "Sociology and social research", vol. 62, no 2.

- Jackson K., *Crabgrass frontier. The suburbanization of the United States*, New York 1985.
- Jałowiecki B., *Człowiek w przestrzeni miasta*, Katowice 1976.
- Jałowiecki B., *Metropolie*, Białystok 1999.
- Jałowiecki B., *Miasto i społeczne problemy urbanizacji*, Warszawa–Kraków 1972.
- Jałowiecki B., *Proces urbanizacji a relacje miasto – wieś*, Warszawa 1987.
- Jałowiecki B., *Region, miasto, osiedle*, Warszawa 1990.
- Jałowiecki B., *Społeczna przestrzeń metropolii*, Warszawa 2000.
- Jałowiecki B., *Społeczne wytwarzanie przestrzeni*, Warszawa 1998.
- Jałowiecki B., Szczepański M.S., *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Warszawa 2002 i 2006.
- Jałowiecki B. (red.), *Gra o miasto*, Warszawa 1992.
- Jałowiecki B. (red.), *Procesy urbanizacji i przekształcenia miast w Polsce*, Wrocław 1988.
- Jędrzejczyk D., *Geografia humanistyczna miasta*, Warszawa 2004.
- Kaczmarek J. (red.), *Kadrowanie rzeczywistości. Szkice z socjologii wizualnej*, Poznań 2004.
- KajdaneK., *Pomiędzy miastem a wsią. Suburbanizacja w Polsce na przykładzie osiedli podmiejskich Wrocławia, Kraków* 2011.
- KajdaneK., *Suburbanizacja po polsku*, Kraków 2012.
- Kahrik A., Tammaru T., *Population composition in new suburban settlements of the Tallinn metropolitan area*, "Urban Studies", 2008, vol. 45, no. 5&6, 2008, s. 1055–1078.
- Karwińska A., *Gospodarka przestrzenna. Uwarunkowania społeczno-kulturowe*, Warszawa 2008.
- Karzyński M., *Suburbanizacja i rozpraszanie zabudowy. Możliwości przeciwdziałania na przykładzie Gdyni [w:] Problem suburbanizacji*, red. P. Lorens, Warszawa 2005.
- Konecki K., *Studia z metodologii badań jakościowych*, Warszawa 2000.
- „Kultura Popularna”, 2006, nr 6 (16).
- Kowaleski J.T., *Miasto jako przedmiot badań demografii [w:] Miasto jako przedmiot badań naukowych w początkach XXI wieku*, red. B. Jałowiecki, Warszawa 2008.
- Kwaśniewicz W. (red.), *Orientacje teoretyczne we współczesnej socjologii*, Kraków 1989.
- Lansbury R., *The suburban community*, "Journal of sociology" 1970; 6; s. 131–138.
- M. Latuch, *Demografia społeczno-ekonomiczna*, Warszawa 1985.
- Laumann E., House J., *Living room styles and social attributes: The patterning of material artifacts in modern urban community*, "Sociology and social research", vol 54, no 3, s. 321–342.
- Lee S., Leigh N.G., *The role of inner ring suburbs in metropolitan smart growth strategies*, "Journal of planning literature" 2005; 19; 330.
- Leszkowicz-Baczyńska Z, Machaj I, Zdulski M., *Zielona Góra. Socjologiczne studium miasta i jego mieszkańców*, Kraków 2001.
- Lever W.F., *Reurbanisation – the policy implications*, "Urban studies", vol. 30, no 2, s. 267–284.
- Libura H., *Percepcja przestrzeni miejskiej*, Warszawa 1990.

- Lincoln J., Friedland R., *Metropolitan dominance and income levels in nonmetropolitan cities*, "Sociology and social research", vol. 61, no. 3, s. 304–319.
- Lisowski A., Grochowski M., *Procesy suburbanizacji. Uwarunkowania, formy, konsekwencje*, Warszawa 2007.
- Liszewski S., *Przestrzeń miejska i jej organizacja* [w:] *Geografia, człowiek, gospodarka*, red. A. Jackowski, Kraków 1997.
- Logan J.R., *Encyclopedia of Sociology*, red. E.F. Borgatta and R.J.V. Montgomery, Macmillan Reference, New York 2000.
- Lorens P., *Suburbanizacja w procesie rozwoju miasta postsocjalistycznego* [w:] *Problem Suburbanizacji*, red. P. Lorens, Warszawa 2005.
- Lorens P., *Dlaczego problem suburbanizacji?* [w:] *Problem suburbanizacji*, red. P. Lorens, Warszawa 2005.
- Lupi T., Musterd S., *The suburban community question*, "Urban studies", vol. 43, no 4, s. 801–817.
- Majer A., *Duże miasta Ameryki. Kryzys i polityka odnowy*, Łódź 1997.
- Majer A., *Socjologia i przestrzeń miejska*, Warszawa 2010.
- Majer A. (red.), *Wokół socjologii przestrzeni*, Łódź 2004.
- Majer A. (red.), *Socjologia miasta*, Łódź 2007.
- Malikowski M., *Więź mieszkańców z miastem*, Rzeszów 1984.
- Malikowski M., *Rzeszów. Awans i aspiracje*, Rzeszów 1989.
- Malikowski M., *Powstawanie dużego miasta: drogi i bezdroża socjalistycznej urbanizacji na przykładzie Rzeszowa*, Rzeszów 1991.
- Malikowski M., *Socjologiczne badanie miasta*, Rzeszów 1992.
- Malikowski M., *Socjologiczne problemy miasta*, Rzeszów 1998.
- Malikowski M., Solecki S. (red.), *Społeczeństwo i przestrzeń zurbanizowana. Wybór tekstów*, Rzeszów 1999.
- Malikowski M. (red.), *Społeczeństwo Podkarpacia na przełomie wieków: studia socjologiczne*, Rzeszów :2002.
- Malikowski M. (red.), *Społeczeństwo Podkarpacia na początku XXI wieku: studia socjologiczne*, Rzeszów, 2003.
- Malikowski M., Niezgodna M. (red.), *Badania empiryczne w socjologii*, Tyczyn 1997.
- Malikowski M., Solecki S., (red.) *Socjologia miasta*, Rzeszów 2001.
- Malikowski M., Palak M., *Zmiany przestrzenne w rzeszowskich suburbiach* [w:] red. Malikowski M., Solecki S., *Przemiany przestrzenne w dużych miastach Polski i Europy Środkowo-Wschodniej*, Kraków 2006.
- Markowski T., *Funkcje metropolitalne pięciu stolic Polski wschodniej*, plik pdf.
- Markowski T., Drzazga D., *Ogólna koncepcja instrumentów zarządzania procesami suburbanizacji w obszarach metropolitalnych* [w:] *Problem suburbanizacji*, red. P. Lorens, Warszawa 2005
- Markovich J., Hender S., *Beyond „Soccer Moms“: Feminist and New Urbanist critical approaches to suburbs*, "Journal of Planning Education and Research" 2006; 25; s. 410–425.
- Miasto jako przedmiot badań naukowych na początku XXI wieku*, red. B. Jałowiecki, Warszawa 2008.

- Mieszkowski P., Mills E.S., *The causes of metropolitan suburbanization*, "Journal of Economic Perspectives", 7 (3).
- Miller P.O., *The Suburban Transformation of the Globalizing American City*, "The Annals of the American Academy of Political and Social Science", May 1997.
- Misztal W., Styk J. (red.), *Stare i nowe struktury społeczne w Polsce*, t. III *Czynniki miastotwórcze w okresach wielkich zmian społecznych*, Lublin 2002.
- Moffitt R., *Metropolitan decentralization and City-Suburb wage differentials*, "International Regional Science Review" 1977; 2; s. 103–111.
- Mordwa S., *Wyobrażenia przestrzeni miast Polski środkowej*, Łódź 2003.
- Morgan D. R., *Community social rank and attitudes toward suburban living*, "Sociology and social research", vol.55, no 4, s. 401–415.
- Muller P., *The suburban transformation of the Globalizing American City*, "The annals of the American Academy of Political and Social Science" 1997; 551; s. 44–58.
- Nawojczyk M., *Przewodnik po statystyce dla socjologów*, Kraków 2002.
- Nowak S., *Systemy wartości społeczeństwa polskiego*, „Studia Socjologiczne” 1979, nr 4.
- Olechnicki K., *Antropologia obrazu*, Warszawa 2003.
- Palak M., *Gmina Tyczyn – Znaczenie w opinii mieszkańców, problemy społeczno-gospodarcze i preferencje wyborcze badanych [w:] red. M. Niezgoda, T. Chrobak, Wybory samorządowe w małej gminie*, Rzeszów 2006.
- Palak M., *Społeczne i przestrzenne granice w mieście na przykładzie Rzeszowa [w:] Polskie granice i pogranicza: nowe problemy i interpretacje*, red. H. Bojar, D. Wojakowski, A. Sadowski, Białystok 2008.
- Pawłowska K., *Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskiej [w:] Z. Rykiel, Przemiany struktury społeczno-przestrzennej miasta polskiego a świadomość terytorialna jego mieszkańców*, Wrocław 1999.
- Popenoe D., *Urban sprawl: some neglected sociological considerations*, "Sociology and social research", vol. 63, no 2, s. 255–269.
- Prawelska-Skrzypek G., *System użytkowania przestrzeni miejskiej Rzeszowa*, Rzeszów 1985.
- Problem suburbanizacji*, red. P. Lorens, Warszawa 2005.
- Riesman D., *The suburban dislocation*, "The annals of the American Academy of Political and Social Science" 1957; 314; s. 123–146.
- Rybicki P., *Społeczeństwo miejskie*, Warszawa 1972.
- Rykiel Z., *Przemiany struktury społeczno-przestrzennej miasta polskiego a świadomość terytorialna jego mieszkańców*, Wrocław 1999.
- Sadowski A., *Procesy ruralizacji. Ludność wiejska w mieście*, Kraków 1994.
- Savage M., Warde A., *Urban sociology, capitalism and modernity*, London 1994.
- Savitch H.V., *Black Cities/White Suburbs: Domestic colonialism as an interpretive idea*, "The annals of the American Academy of Political and Social Science" 1978;439; s. 118–134.
- Schwartz B. (red.), *The changing face of the suburbs*, The university of Chicago press, 1976.
- Sigelman L., Henig J., *Crossing the Great Divide: Race and Preferences for Living in the City versus the Suburbs*, "Urban Affairs Review" 2001; 37; s. 3–18.

- Słodczyk J. (red.), *Demograficzne i społeczne aspekty rozwoju miast*, Opole 2002.
- Słodczyk J., *Przestrzeń miasta i jej przeobrażenia*, Opole 2003
- Sobala-Gwosdz A., *Ośrodki wzrostu i obszary stagnacji w województwie podkarpackim*, Kraków 2005.
- Solecki S., *Mobilność przestrzenna ludności Rzeszowa w okresie przemian systemowych [w:] Społeczeństwo Podkarpacia na przełomie wieków*, red. M. Malikowski, Rzeszów 2002.
- Stahura J., *Structural determinants of suburban socioeconomic compositions*, "Sociology and social research", vol. 63, no 2, s. 323–345.
- Sulimski J., *Kraków w procesie przemian: współczesne przeobrażenia zbiorowości wielkomiejskiej*, Kraków 1976.
- Swianiewicz P., Klimska U., *Społeczne i polityczne zróżnicowanie aglomeracji w Polsce – waniliowe centrum, mozaika przedmieść*, „Prace i studia geograficzne”, Warszawa 2005, t. 35.
- Swianiewicz P., *Obszary metropolitalne – wewnętrzna dynamika zmian [w:] red. A. Kulkliński, Globalizacja Warszawy – strategiczny problem XXI wieku*, Warszawa 2004.
- Szczański M. S., *Miasto socjalistyczne i świat społeczny jego mieszkańców*, Warszawa 1991.
- Szczański M. S., Kozielska B., *Miasto jako przedmiot badań socjologii [w:] Miasto jako przedmiot badań naukowych na początku XXI wieku*, red. B. Jałowiecki, Warszawa 2008.
- Sztompka P., *Trauma wielkiej zmiany. Społeczne koszty transformacji*, Warszawa 2000.
- Sztompka P., *Socjologia*, Kraków 2002.
- Sztompka P., *Socjologia zmian społecznych*, Kraków 2005.
- Sztompka P., *Socjologia wizualna. Fotografia jako metoda badawcza*, Warszawa 2005.
- The changing face of the suburbs*, red. B. Schwartz, The university of chicago press, 1976
- The end of innocence. A suburban reader*, Ch. M. Haar (red.), Illinois London 1972.
- The Urban Sociology Reader*, red. J. Lin, Ch. Mele, New York 2005.
- The suburban community*, red. W. Dobriner, New York 1958.
- Wallis A., *Miasto i przestrzeń*, Warszawa 1977.
- Wallis A., *Socjologia i kształtowanie przestrzeni*, Warszawa 1971
- Wallis A., *Socjologia przestrzeni*, Warszawa 1990.
- Wallis A., *Socjologia wielkiego miasta*, Warszawa 1967.
- Walmsley D.J., Lewis G.J., *Geografia człowieka. Podejścia behawioralne*, Warszawa 1997.
- Wang F., Zhou Y., *Modelling urban population densities in Beijing 1982–90: Suburbanisation and its causes*, "Urban Studies" 1999, vol. 36, no. 2, s. 271–287.
- Warren R. L., *The Community in America*, Chicago 1963.
- Węclawowicz G., *Geografia społeczna miast*, Warszawa 2003.
- Węclawowicz G., *Przestrzeń i społeczeństwo współczesnej Polski*, Warszawa 2002
- Węclawowicz G., Bański J., Degórski M., Komornicki T., Korcelli P., Śleszyński P., *Przestrzenne zagospodarowanie Polski na początku XXI wieku*, „Monografie”, 6, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2006.

- Węgleński J., *Urbanizacja. Kontrowersje wokół pojęcia*, Warszawa 1983.
- Węgleński J., *Metropolitalna Ameryka*, Warszawa 1988
- Węgleński J., *Urbanizacja bez modernizacji?*, Warszawa 1992.
- Węgleński J., *Miasta Ameryki u progu XXI wieku*, Warszawa 2001.
- Więclaw-Michniewska J., *Krakowskie suburbia i ich społeczność*, Kraków 2006.
- Wójcik Z. K., *Z dziejów Rzeszowa 1935–1939*, Rzeszów 1994
- Wódz K., Czekał K. (red.), *Szkoła chicagowska w socjologii*, Katowice–Warszawa 1992.
- Znaniński F., *Socjologiczne podstawy ekologii ludzkiej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, Poznań 1938, z. 1.
- Znaniński F., Ziółkowski J., *Czym jest dla Ciebie miasto Poznań? Dwa konkursy: 1928/1964*, Warszawa 1984.
- Zuziak Z. K., *Strefa podmiejska w architekturze miasta. W stronę nowej architektoniki regionu miejskiego* [w:] *Problem suburbanizacji*, red. P. Lorens, Warszawa 2005.

SPIS TABEL

Tabela 1. Podstawowe kierunki migracji wewnętrznych w latach 1990–2006	31
Tabela 2. Badani według wieku	49
Tabela 3. Wykształcenie badanych	50
Tabela 4. Stanowisko pracy	50
Tabela 5. Główne źródło utrzymania rodziny	51
Tabela 6. Strefa zamieszkania badanych	53
Tabela 7. Badani ze względu na miejsce pochodzenia i zamieszkania	55
Tabela 8. „Typowe” cechy osiedli z podziałem na strefy – średnie dyferencjału semantycznego	60
Tabela 9. „Typowe” cechy mieszkańców z podziałem na strefy – średnie dyferencjału semantycznego (zakres +3 do -3)	65
Tabela 10. Indeks urbanistyczny – dodatnie odchylenia od średniej	68
Tabela 11. Indeks społeczny – ujemne odchylenia od średniej	69
Tabela 12. Indeks społeczny – dodatnie odchylenia od średniej	71
Tabela 13. Indeks społeczny – ujemne odchylenia od średniej	73
Tabela 14. Wyniki analizy czynnikowej dla zmiennych składających się na indeks społeczny	78
Tabela 15. Indeks „liberalny” – rozkład dodatnich odchyłeń od średniej	79
Tabela 16. Indeks „liberalny” – rozkład ujemnych odchyłeń od średniej	80
Tabela 17. Indeks „tradycyjny” – rozkład dodatnich odchyłeń od średniej	81
Tabela 18. Indeks „tradycyjny” – rozkład ujemnych odchyłeń od średniej	82
Tabela 19. Wyniki analizy czynnikowej dla zmiennych składających się na indeks urbanistyczny	85
Tabela 20. Indeks „infrastrukturalny” – rozkład dodatnich odchyłeń od średniej	86
Tabela 21. Indeks „infrastrukturalny” – rozkład ujemnych odchyłeń od średniej	87
Tabela 22. Indeks „dobrego” miejsca – rozkład dodatnich odchyłeń od średniej	89
Tabela 23. Indeks „dobrego” miejsca – rozkład ujemnych odchyłeń od średniej	90
Tabela 24. Indeks „prestżu” miejsca – rozkład dodatnich odchyłeń od średniej	91
Tabela 25. Indeks „prestżu” miejsca – rozkład ujemnych odchyłeń od średniej	91
Tabela 26. Czynniki infrastrukturalny a strefa zamieszkania	97
Tabela 27. Czynniki „dobrego” miejsca a strefa zamieszkania	97
Tabela 28. Czynniki prestiżu osiedla a strefa zamieszkania	98
Tabela 29. Wartość indeksu społecznego a strefa zamieszkania	99
Tabela 30. Czynniki tradycyjny a strefa zamieszkania	100
Tabela 31. Wartości czynnika liberalnego a strefa zamieszkania	101
Tabela 32. Zadowolenie z obecnego miejsca zamieszkania	103

Tabela 33. Zadowolenie z warunków mieszkaniowych	104
Tabela 34. Gotowość do zmiany miejsca zamieszkania	105
Tabela 35. Gotowość do zmiany miejsca zamieszkania a wykształcenie	106
Tabela 36. Gotowość do zmiany miejsca zamieszkania a wiek	107
Tabela 37. Miejsce, w którym mieszka się najlepiej	110
Tabela 38. Czas zamieszkiwania w obecnym miejscu (osiedle, miejscowość) a strefa zamieszkania	116
Tabela 39. Zmiana miejsca zamieszkania a strefa zamieszkania	117
Tabela 40. Skąd przybył do obecnego miejsca zamieszkania	118
Tabela 41. Miejsce zamieszkania i pochodzenia a zamieszkiwana strefa	119
Tabela 42. Miejsce pracy/nauki badanych	121
Tabela 43. Miejsce pracy/nauki a strefa zamieszkania	121
Tabela 44. Sposób dotarcia do pracy/szkoły	122
Tabela 45. Sposób dotarcia do pracy/szkoły a strefa zamieszkania	123
Tabela 46. Poruszanie się po Rzeszowie – robienie większych zakupów	127
Tabela 47. Poruszanie się po Rzeszowie – odwiedzanie znajomych i krewnych ...	128
Tabela 48. Poruszanie się po Rzeszowie – spotkania towarzyskie (np. kawiar- nie, restauracje)	129
Tabela 49. Poruszanie się po Rzeszowie – szkoła, uczelnia	130
Tabela 50. Poruszanie się po Rzeszowie – miejsca wypoczynku i rozrywki	130
Tabela 51. Poruszanie się po Rzeszowie – miejsca o charakterze kulturalnym	131
Tabela 52. Czas wolny w tygodniu a strefa zamieszkania (w godzinach)	132
Tabela 53. Główne formy spędzania czasu wolnego	133
Tabela 54. Liczba sąsiadów znanych z imienia i nazwiska oraz liczba sąsiadów i znajomych przyjmowanych w domu w ciągu ostatnich 3 miesięcy	134
Tabela 55. Wykształcenie a strefa zamieszkania	137
Tabela 56. Budowa/kupno domu/mieszkania a strefa zamieszkania	138
Tabela 57. Ocena sytuacji materialnej a strefa zamieszkania	139
Tabela 58. Przynależność klasowa a strefa zamieszkania	140
Tabela 59. Dostęp do Internetu w domu/mieszkanu a strefa zamieszkania	141
Tabela 60. Ogólne zadowolenie z miejsca zamieszkania a strefa zamieszkania	142
Tabela 61. Zadowolenie z warunków mieszkaniowych a strefa zamieszkania	142
Tabela 62. Strefa zamieszkania a poczucie związku z zamieszkiwanym osied- lem/miejscowością	143
Tabela 63. Strefa zamieszkania a poczucie związku z zamieszkiwaną ulicą	144
Tabela 64. Strefa zamieszkania a określenie się jako rzeszowianin/rzeszo- wianka	144

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. „Typowe” cechy osiedla respondenta – średnie dyferencjału semantycznego (skala od +3 do -3)	59
Wykres 2. Zestawienie cech dla badanych obszarów – średnie dyferencjału semantycznego	62
Wykres 3. „Typowe” cechy mieszkańców osiedla – średnie dyferencjału semantycznego (skala od 3 do -3)	64
Wykres 4. Zestawienie cech dotyczących oceny mieszkańców dla badanych obszarów – średnie dyferencjału semantycznego	66
Wykres 5. Średni czas potrzebny na dotarcie do pracy/szkoły a strefa zamieszkania (w minutach)	123
Wykres 6. Średni czas potrzebny na dotarcie do pracy/szkoły a forma podróży (w minutach)	124
Wykres 7. Liczba samochodów przypadających na gospodarstwo a strefa zamieszkania	125
Wykres 8. Hierarchia wartości a miejsce zamieszkania	136

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 1. Przekształcenia struktury przestrzennej w obszarach metropolitalnych	24
Rysunek 2. Mapa badanego obszaru z podziałem na 3 strefy	54
Rysunek 3. Indeks urbanistyczny – prezentacja odchyleń na mapie	70
Rysunek 4. Indeks społeczny – prezentacja odchyleń na mapie	74
Rysunek 5. Indeks społeczny i urbanistyczny w badanej przestrzeni	76
Rysunek 6. Czynniki liberalny – rozkład przestrzenny	83
Rysunek 7. Czynniki tradycyjny – rozkład przestrzenny	84
Rysunek 8. Czynniki infrastrukturalny – rozkład przestrzenny	93
Rysunek 9. Czynniki „dobrego” miejsca – rozkład przestrzenny	94
Rysunek 10. Czynniki prestiżowy – rozkład przestrzenny	95

ANEKS 1

DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

PRZEDMIEŚĆ

Fot. 1. Stare, częściowo odnowione i rozbudowane domy jednorodzinne na osiedlu Pobitno

Źródło: autor

Fot. 2. „Miniosiedle” domów jednorodzinnych przy ul. Na Stoku na granicy osiedla Pobitno i Załęże

Źródło: autor

**Fot. 3. Widok na osiedle Mieszka I z al. Armii Krajowej.
Duża ilość zieleni to cecha charakterystyczna tego osiedla.
W tle biurowiec i bloki przy al. T. Rejtana**

Źródło: autor

**Fot. 4. Niskie domy jednorodzinne z lat 70. i „szeregówki”
są typowe dla osiedla Mieszka I**

Źródło: autor

Fot. 5. Domy wielorodzinne przy ul. Krakusa na osiedlu o tej samej nazwie

Źródło: autor

Fot. 6. Północna część osiedla Wilkowyja

Źródło: autor

Fot. 7. „Tu powstaje nowe osiedle” – napis na tablicy informacyjnej na osiedlu Słocina

Źródło: autor

Fot. 8. Zespół domów jednorodzinnych otoczonych coraz rzadziej spotykanymi polami uprawnymi na osiedlu Słocina

Źródło: autor

Fot. 9. Widok na osiedle Zalesie od strony południowo-wschodniej. Na drugim planie obiekty Wydziału Biologiczno-Rolniczego UR, dalej fragment osiedla Zalesie, a na ostatnim planie duże bloki osiedla „Nowe Miasto”

Źródło: autor

Fot. 10. Zalesie – jedno z najstarszych osiedli domów jednorodzinnych i szeregowych w Rzeszowie (pocz. budowy – przełom lat 70. i 80. XX w.) – zdjęcie lotnicze

Źródło: www.geoportal.gov.pl

Fot. 11. Główna ulica – I. Łukasiewicza na dobrze wyposażonym w infrastrukturę osiedlu Zimowit

Źródło: autor

Fot. 12. Zabudowa typowa dla osiedla Zimowit – domy jednorodzinne wolno stojące oraz szeregówki

Źródło: autor

Fot. 13. Nowe domy na osiedlu Zalesie

Źródło: autor

Fot. 14. Domy przy ul. Granicznej na terenie osiedla Drabinianka

Źródło: autor

Fot. 15. Stary, drewniany dom przy ul. Granicznej na terenie osiedla Drabinianka. Zaparkowany ciągnik (coraz rzadszy widok na obszarze przedmieść) wskazuje na działalność rolniczą właściciela nieruchomości

Źródło: autor

Fot. 16. Nowy blok wielorodzinny w pobliżu pól uprawnych na Drabiniance

Źródło: autor

**Fot. 17. Stary drewniany dom na osiedlu Przybyszówka
(w granicach miasta od 1977 r.); w głębi bloki osiedla Baranówka III**

Źródło: autor

Fot. 18. Mieszany miejsko-wiejski charakter osiedla Przybyszówka

Źródło: autor

Fot. 19. Osiedle Drabinianka – widok od strony przyłączonego do Rzeszowa w 2010 roku osiedla Budziwój

Źródło: autor

Fot. 20. Zespół domów jednorodzinnych na osiedlu Miłocin

Źródło: autor

Fot. 21. Nowe osiedle domów jednorodzinnych na osiedlu Miłocin. Jest ono położone kilkaset metrów od rzeszowskiego blokowiska Baranówka

Źródło: autor

Fot. 22. Miłocin – zdjęcie lotnicze. Domy z fot. 21 oraz w prawym rogu rezydencja zajmująca dużą działkę. Po lewej starsza zabudowa osiedla

Źródło: www.geoportal.gov.pl

Fot. 23. Nowe domy jednorodzinne. Widok typowy dla osiedla Budziwój

Źródło: autor

Fot. 24. Blok graniczy z osiedlem domów jednorodzinnych. Przykład chaosu urbanistycznego często pojawiającego się na obszarach suburbiów

Źródło: autor

Fot. 25. Zdjęcie lotnicze bloku oraz osiedla domów z fot. 24

Źródło: www.geoportal.gov.pl

Fot. 26. Budowa osiedla składającego się z kilkunastu identycznych domów. Przykład stosunkowo nowego zjawiska w przestrzeni podmiejskiej. Dotychczas firmy deweloperskie niezbyt często podejmowały tak duże inwestycje – osiedle Budziwój

Źródło: autor

Fot. 27. Zdjęcie lotnicze osiedla z fot. 26

Źródło: www.geoportal.gov.pl

Fot. 28. Domy jednorodzinne i szeregowe na osiedlu Drabinianka

Źródło: autor

**Fot. 29. Blok na osiedlu Biała. Przykład mieszania się zabudowy
jednorodzinnej i wielorodzinnej**

Źródło: autor

**Fot. 30. Na pierwszym planie stary dom. W tle budowa osiedla nowych
domów. Przykład „zagęszczania” się zabudowy**

Źródło: autor

Fot. 31. Wąskie drogi i brak infrastruktury w postaci chodników – częsty krajobraz nowych osiedli podmiejskich (Budziwój)

Źródło: autor

Fot. 32. Informacja o kradzieży działki – przykład konfliktu o ziemię

Źródło: autor

ANEKS 2

WZÓR KWESTIONARIUSZA

Szanowna Pani, Szanowny Panie!

Instytut Socjologii Uniwersytetu Rzeszowskiego prowadzi badania nad przemianami przestrzeni Rzeszowa i jego strefy podmiejskiej. Został(a) Pan(i) wylosowany(a) do tego badania i udział w badaniu jest całkowicie dobrowolny. Ankieta jest w pełni anonimowa, zaś nasi ankieterzy postępują zgodnie z Ustawą o Ochronie Danych Osobowych z dnia 29 sierpnia 1997 r. Wszelkie wyniki prezentowane będą jedynie w postaci zbiorczych tabel procentowych. Prosimy więc o szczerą, nieskrępowaną wypowiedź.

1. Czy jest Pan(i) zadowolony(a) z obecnego miejsca zamieszkania?

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

zdecydowanie zadowolony(a)	raczej zadowolony(a)	ani zadowolony(a), ani niezadowolony(a)	raczej niezadowolony(a)	zdecydowanie niezadowolony(a)
_ 1	_ 2	_ 3	_ 4	_ 5

2. Czy czuje się Pan(i) związany z:

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią dla danej kategorii)

	czuję się bardzo mocno związany(a)	czuję się mocno związany(a)	czuję się umiarkowanie związany(a)	czuję się słabo związany(a)	nie czuję się związany(a)
2.1. Z województwem, w którym Pan(i) mieszka?	_ 1	_ 2	_ 3	_ 4	_ 5
2.2. Z miastem (gminą), w którym(ej) Pan(i) mieszka?	_ 1	_ 2	_ 3	_ 4	_ 5
2.3. Z osiedlem, (miejscowością) w którym(ej) Pan(i) mieszka?	_ 1	_ 2	_ 3	_ 4	_ 5
2.4. Z ulicą, przy której Pan(i) mieszka?	_ 1	_ 2	_ 3	_ 4	_ 5

3. Czy ogólnie jest Pan(i) zadowolony(a) ze swoich warunków mieszkaniowych?

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

zdecydowanie zadowolony(a)	raczej zadowolony(a)	ani zadowolony, ani niezadowolony(a)	raczej niezadowolony(a)	zdecydowanie niezadowolony(a)
_ 1	_ 2	_ 3	_ 4	_ 5

4. Czy mógł(a)by Pan(i) powiedzieć o sobie: „Jestem rzeszowianinem/rzeszowianką”?

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

zdecydowanie tak	raczej tak	trudno powiedzieć	raczej nie	zdecydowanie nie
☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

5. Ilu sąsiadów zna Pan(i) z imienia i nazwiska?

(proszę wpisać liczbę)

.....

6. Ilu sąsiadów i znajomych przyjmował(a) Pan(i) w domu w ciągu ostatnich 3 miesięcy?

(proszę wpisać liczbę)

.....

7. Jak często porusza się Pan(i) po Rzeszowie w następujących celach? Chodzi o takie podróże, w których opuszcza Pan(i) osiedle/miejscowość, w której Pan(i) mieszka.

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią dla każdej kategorii)

Częstotliwość	5 razy i częściej	3-4 razy w tygodniu	1-2 razy w tygodniu	raz na 2 tygodnie	raz w miesiącu	raz na kwartał i rzadziej	wcale
7.1. Praca zarobkowa	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7
7.2. Robienie większych zakupów	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7
7.3. Odwiedzanie znajomych, krewnych	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7
7.4. Spotkania towarzyskie (kawiarnie, restauracje)	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7
7.5. Podróż do szkoły, uczelni	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7
7.6. Do miejsc wypoczynku, rozrywki	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7
7.7. Do miejsc o charakterze kulturalnym	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7

8. Jakimi ludźmi Pana(i) zdaniem są mieszkańcy Pana(i) osiedla/miejscowości w porównaniu z (innymi) mieszkańcami Rzeszowa?

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią dla każdej kategorii)

	zdecydowanie bardziej	raczej bardziej	niewiele bardziej	nie różni się wcale	niewiele bardziej	raczej bardziej	zdecydowanie bardziej	
8.1. religijni	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	niereligijni
8.2. życzliwi, pomocni	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	nieżyczliwi, niepomocni
8.3. uczciwi, godni zaufania	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	nieuczciwi, niegodni zaufania
8.4. pracowici	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	leniwi
8.5. wykształceni	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	niewykształceni
8.6. przedsię- biorczy	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	nieprzedsię- biorczy
8.7. ufnii	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	nieufni
8.8. schludni	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	bałaganiarze
8.9. tolerancyjni	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	nietolerancyjni
8.10. odpowiedzialni, rozsądni	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	nieodpowie- dzialni, nieroz- sądni
8.11. nowocześni	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	zacofani
8.12. zdyscyplino- wani	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	niezdyscyplino- wani
8.13 skuteczni w działaniu	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	nieskuteczni w działaniu
8.14. aktywni społecznie	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	nieaktywni społecznie

9. Czy Pana(i) zdaniem Pana(i) osiedle/miejscowość różni się od (innych) osiedli Rzeszowa ze względu na poniższe cechy:

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią dla każdej kategorii)

	zdecydowanie bardziej	raczej bardziej	niewiele bardziej	nie różni się wcale	niewiele bardziej	raczej bardziej	zdecydowanie bardziej	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
9.1 estetyczne	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	nieestetyczne
9.2 bezpieczne	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	niebezpieczne
9.3 ogólnie dobre do życia	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	ogólnie niedobre do życia
9.4 posiada dużo zieleni	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	nie posiada dużo zieleni

1	2	3	4	5	6	7	8	9
9.5 wysoki standard życia	_ _1	_ _2	_ _3	_ _4	_ _5	_ _6	_ _7	niski standard życia
9.6 posiada odpowiednią ilość placówek usługowych	_ _1	_ _2	_ _3	_ _4	_ _5	_ _6	_ _7	nie posiada odpowiedniej ilości placówek usługowych
9.7 zadbane	_ _1	_ _2	_ _3	_ _4	_ _5	_ _6	_ _7	niezadbane
9.8 dobre ulice i chodniki	_ _1	_ _2	_ _3	_ _4	_ _5	_ _6	_ _7	złe ulice i chodniki
9.9 posiada odpowiednią ilość placówek kulturalno-oświatowych,	_ _1	_ _2	_ _3	_ _4	_ _5	_ _6	_ _7	nie posiada odpowiedniej ilości placówek kulturalno-oświatowych
9.10 interesujący wygląd budynków	_ _1	_ _2	_ _3	_ _4	_ _5	_ _6	_ _7	nieinteresujący wygląd budynków
9.11 posiada odpowiednią ilość sklepów (codzienne zakupy)	_ _1	_ _2	_ _3	_ _4	_ _5	_ _6	_ _7	nie posiada odpowiedniej ilości sklepów
9.12 posiada odpowiednią ilość miejsc zabaw dla dzieci	_ _1	_ _2	_ _3	_ _4	_ _5	_ _6	_ _7	nie posiada odpowiedniej ilości miejsc zabaw dla dzieci
9.13 bogate	_ _1	_ _2	_ _3	_ _4	_ _5	_ _6	_ _7	biedne
9.14 posiada dobre połączenie komunikacyjne z centrum miasta	_ _1	_ _2	_ _3	_ _4	_ _5	_ _6	_ _7	nie posiada dobrego połączenia komunikacyjnego z centrum miasta

10. Czy gdyby miał(a) Pan/Pani możliwość zmiany miejsca zamieszkania to:
(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

przeprowadził(a)był się w okolicy Rzeszowa (pow. 15 km od centrum miasta)	przeprowadził(a)był się na przedmieścia Rzeszowa (do 15 km)	przeprowadził(a)był się do osiedla w pobliżu centrum Rzeszowa	przeprowadził(a)był się do centrum Rzeszowa	przeprowadził(a)był się do innego miasta w Polsce	pozostał(a)był tu, gdzie mieszkał
_ _1	_ _2	_ _3	_ _4	_ _5	_ _6

przejdź do pytania 13.

11. W jakie miejsce by się Pan/Pani najchętniej przeprowadził(a)?
(proszę wpisać nazwę miejscowości, osiedla lub ulicy)

.....

12. W jakiego rodzaju domu Pan(i) najchętniej by zamieszkał(a)?

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

w bloku wyższym niż 5 pięter	w bloku o wysokości do 4 pięter	w niskim domu wielorodzinnym (szeregówka)	w domu wolno stojącym
☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄

13. Kto Pana(i) zdaniem przenosi się na tereny podmiejskie Rzeszowa?

(proszę wpisać)

.....

.....

14. Dlaczego Pana(i) zdaniem ludzie przeprowadzają się z centrum na obrzeża Rzeszowa?

(proszę wpisać)

.....

.....

15. Gdzie Pana(i) zdaniem lepiej się mieszka: w centrum Rzeszowa czy na przedmieściach Rzeszowa?

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

w okolicy centrum	raczej w okolicy centrum	tak samo w okolicy centrum i na przedmieściach	raczej na przedmieściach	na przedmieściach
☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅

16. Jakie widzi Pan(i) zalety i jakie wady mieszkania na przedmieściach Rzeszowa?

(proszę wpisać)

Zalety:

.....

.....

Wady:

.....

.....

17. Jakie widzi Pan(i) zalety i jakie wady mieszkania w centrum Rzeszowa?

(proszę wpisać)

Zalety:

.....
.....

Wady:

.....
.....

18. Od jak dawna mieszka Pan(i) w obecnym miejscu (osiedlu/miejscowości)?

(proszę wpisać liczbę lat)

.....

19. Czy dotychczas zmieniał(a) Pan(i) miejsce zamieszkania (osiedle/miejscowość)?

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

nie zmieniałem (przejsć do pyt. 21)	1 raz	2 razy	3 razy	4 razy	5 razy i więcej
☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅	☐ ₆

20. Skąd przybył(a) Pan(i) w obecne miejsce zamieszkania (osiedle/miejscowość)?

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

z Rzeszowa	z innej miejscowości z okolic Rzeszowa (powiat)	z innej miejscowości województwa	z innej miejscowości w Polsce
☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄

21. Ludzie mają różne dążenia i cele, chcą osiągnąć coś, na czym im zależy. Które z poniższych celów i dążeń uważa Pan(i) za bardziej lub mniej ważne?

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią dla każdej kategorii)

	zdecydowanie ważne	raczej ważne	ani ważne, ani nieważne	raczej nieważne	zdecydowanie nieważne
1	2	3	4	5	6
21.1 Praca	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅
21.2 Odpowiednie warunki materialne	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅
21.3 Wykształcenie	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅
21.4 Budowa/kupno domu/mieszkania	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅

	1	2	3	4	5	6
21.5 Posiadanie i wychowanie dzieci		☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
21.6 Czas wolny		☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
21.7 Zdrowie		☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
21.8 Modernizacja domu mieszkania		☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
21.9 Założenie rodziny/rodzina		☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
21.10 Samochód - posiadanie/zmiana		☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
21.11 Udane życie osobiste		☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
21.12 Szczęście rodzinne		☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
21.13 Religia wiara		☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

22. Niektórzy ludzie zajmują w społeczeństwie wyższe, inni zaś niższe pozycje. Gdzie umieścić(a)by Pan(i) siebie?

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

klasa wyższa-wyższa	klasa wyższa-niższa	klasa średnia-wyższa	klasa średnia-niższa	klasa niższa-wyższa	klasa niższa-niższa
☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6

23. Ile godzin czasu wolnego ma Pan(i) średnio w tygodniu? Chodzi o taki czas, gdy może Pan(i) robić to, na co ma ochotę?

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

1-10 godzin	11-20 godzin	21-30 godzin	31-40 godzin	więcej niż 40 godzin	trudno powiedzieć
☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6

24. Które z poniższych zajęć najczęściej wykonuje Pan(i) w czasie wolnym?

(proszę wstawić x w polu z maksymalnie 4 wybranymi odpowiedziami)

24.1 Hobby (majsterkowanie, krzyżówki)	☐ 1
24.2 Spotkania z przyjaciółmi, znajomymi	☐ 2
24.3 Oglądanie telewizji, słuchanie radia, muzyki	☐ 3
24.4 Prace i obowiązki domowe (sprzątanie, zakupy)	☐ 4
24.5 Bierny odpoczynek (sen, leniuchowanie)	☐ 5
24.6 Odpoczynek poza domem (praca w ogrodzie, działka)	☐ 6
24.7 Używanie komputera, Internetu	☐ 7
24.8 Opieka nad członkami rodziny	☐ 8
24.9 Rozrywki kulturalne poza domem (kino, teatr, koncerty)	☐ 9
24.10 Spacerowanie, uprawianie sportu, wycieczki	☐ 10
24.11 Czytanie książek, prasy	☐ 11
24.12 Inne (jakie?).....	☐ 12

M1. Na koniec rozmowy chcielibyśmy poprosić Pana/Panią o podanie kilku bardzo ogólnych informacji o sobie, które w żaden sposób nie ograniczą anonimowości ankiety. Prosimy podać płeć.

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

Mężczyzna	Kobieta
☐ 1	☐ 2

M2. Jaki jest Pana(i) wiek?..... *(proszę wpisać liczbę ukończonych lat)*

M3. Na jakim stanowisku Pan(i) pracuje?

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

wyższa kadra kierownicza, dyrektor	☐ 1
niższa kadra kierownicza	☐ 2
specjalista, inżynier/technik	☐ 3
wolny zawód/inteligencja nietechniczna	☐ 4
właściciel firmy, zatrudniający pracowników	☐ 5
właściciel firmy, zatrudniający tylko siebie i członków rodziny	☐ 6
pracownik administracyjny/pracownik biurowy	☐ 7
pracownik umysłowy/pracownik w placówce handlowej	☐ 8
robotnik wykwalifikowany/brygadzysta	☐ 9
robotnik niewykwalifikowany	☐ 10
właściciel gospodarstwa rolnego	☐ 11
student/uczeń	☐ 12
rencista/emeryt	☐ 13
gospodyni domowa niepracująca zawodowo	☐ 14
bezrobotny	☐ 15

M4. W jakiej miejscowości Pan(i) pracuje?

(proszę wpisać nazwę miejscowości)

.....

M5. Jakie jest Pana(i) wykształcenie, tzn. jaką szkołę ukończył(a) Pan(i) jako ostatnią?

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

szkoła podstawowa	szkoła zasadnicza zawodowa	szkoła średnia	szkoła pomaturalna	studia wyższe zawodowe (licencjat)	studia wyższe magisterskie
☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6

M6. Na jakim osiedlu (w jakiej miejscowości) Pan(i) mieszka?

(proszę zapisać nazwę osiedla miejscowości)

.....

M7. Jakie jest główne źródło utrzymania Pana(i) rodziny?*(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)*

Praca w przedsiębiorstwie państwowym, samorządowym, komunalnym	☐ 1
Praca we własnym zakładzie (właściciel, współwłaściciel)	☐ 2
Praca w zakładzie prywatnym	☐ 3
Praca w przedsiębiorstwie spółdzielczym	☐ 4
Praca w sferze budżetowej	☐ 5
Praca w gospodarstwie rolnym	☐ 6
Emerytura, renta	☐ 7
Zasiłek dla bezrobotnych	☐ 8
Praca nierejestrowana (szara strefa)	☐ 9
Inne (proszę wpisać)	☐ 10

M8. Jaki jest Pana(i) stan cywilny?*(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)*

kawaler/panna	żonaty/zamężna	rozwidziony(a) / w separacji	wdowiec/wdowa
☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4

M9. Czy posiada Pan(i) dzieci?*(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)*

nie, nie mam	tak, jedno	tak, dwoje	tak, troje	tak, czworo i więcej
☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

M10. Które z poniższych stwierdzeń najlepiej przedstawia sytuację materialną Pana(i) rodziny?*(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)*

żyjemy biednie, pieniądze nie wystarcza na podstawowe potrzeby	żyjemy skromnie, pieniądze wystarcza na podstawowe potrzeby	żyjemy średnio, czasami pozwalamy sobie na większe zakupy	żyjemy dobrze, odkładamy trochę pieniędzy	żyjemy bardzo dobrze, pozwalamy sobie na luksus i znaczne oszczędności
☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

M11. Ile samochodów jest w Pana(i) gospodarstwie domowym?*(proszę wpisać liczbę)***M12. Czy posiada Pan(i) prawo jazdy?***(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)*

tak	nie
☐ 1	☐ 2

M13. Czy posiada Pan(i) w domu dostęp do Internetu?*(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)*

tak	nie
☐ 1	☐ 2

M14. Ile czasu zazwyczaj zajmuje Panu/Pani dotarcie z domu do pracy/szkoły?*(proszę zanotować średni czas dotarcia w minutach)*..... 99 (nie dotyczy nie pracuję/ nie uczyć się – przejść do pyt. M16)**M15. W jaki sposób najczęściej Pan(i) podróżuje do pracy/szkoły?***(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)*

pieszo	samochodem	autobusem MPK	autobusem PKS	pociągiem	inne
☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6

M16. W jakiego rodzaju domu Pan(i) mieszka?*(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)*

w bloku wyższym niż 5 pięter	w bloku o wysokości do 4 pięter	w niskim domu wielorodzinnym (szeregówka)	w domu wolno stojącym
☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4

M17. Jakby się Pan(i) określił ze względu na miejsce zamieszkania i pochodzenia?*(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)*

mieszkam i pochodzę z miasta	mieszkam w mieście, pochodzę ze wsi	mieszkam na wsi, ale pochodzę z miasta	mieszkam i pochodzę ze wsi
☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4

Numer respondenta

Data realizacji wywiadu

ANEKS 3

PYTANIA DO WYWIADU POGŁĘBIONEGO Z MIESZKAŃCAMI SUBURBIÓW

1. Od jak dawna mieszka Pan/i w tym miejscu (domu)?
2. Gdzie mieszkał/a Pan/i wcześniej?
3. Czy może Pan/i wymienić swoje wszystkie poprzednie miejsca zamieszkania?
4. Jak to się stało, że zamieszkał/a Pan/i w obecnym miejscu (domu)?
5. Dlaczego zdecydował/a się Pan/i na przeprowadzkę?
6. Jakie były największe wady mieszkania w mieście?
7. Jakie w związku z tym widzi Pan/i zalety mieszkania w obecnym miejscu?
8. Jak Pan/i postrzega obecne miejsce zamieszkania? Jakie widzi Pan/i wady mieszkania w obecnym miejscu?
9. Jakie były zalety mieszkania w mieście?
10. W jakim stopniu oczekiwania związane z przeprowadzką pokrywają się z rzeczywistością?
11. Jak obecnie kształtują się relacje z sąsiadami?
12. Jak obecnie kształtują się relacje z rodziną?
13. Czy w Pana/i okolicy występują jakieś konflikty sąsiedzkie?
14. Czy podobne konflikty występowały w poprzednim miejscu zamieszkania?
15. Proszę podać miejscowość, w której Pan/i pracuje
16. Czy w związku z tym dojazd do pracy stanowi dla Pana/i uciążliwość?
17. Czy posiadanie samochodu jest dla Pan/i ważne? Czy istnieje potrzeba posiadania więcej niż jednego samochodu?
18. Czy w najbliższym Pana/i otoczeniu mieszkają osoby, które przeprowadziły się z miasta?
19. Czy zmiana miejsca zamieszkania wpłynęła na Pana/i kontakty towarzyskie? Jeśli tak, to w jaki sposób?
20. Czy Pana/i zdaniem przeprowadzka na przedmieścia jest czymś prestiżowym?
21. Jak Pan/i ocenia obecne miejsce zamieszkania z perspektywy Pana/i dziecka (dzieci)?
22. Gdyby w chwili obecnej miał/a Pan/i możliwość zmiany miejsca zamieszkania, to gdzie i w jakim rodzaju domu by Pan/i najchętniej zamieszkał/a?
23. Czy są jeszcze jakieś sprawy dotyczące tematu wywiadu, o których nie rozmawialiśmy, a według Pana/i warto o nich wspomnieć? Jeśli tak, to jakie to sprawy?

ANEKS 4

PROBLEMY BADAWCZE, PYTANIA PROBLEMOWE I HIPOTEZY

Lp.	Problem	Szczegółowe pytania problemowe	Hipotezy
1	2	3	4
I	Suburbia, ich definiowanie i wyodrębnianie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jakie występują w literaturze socjologicznej definicje suburbiów? 2. Jakie są trudności z ich definiowaniem? 3. W jaki sposób na badanym obszarze na podstawie danych zastanych (dane z urzędów gmin, urzędu statystycznego, urzędu miasta Rzeszowa itp.) można wyodrębnić obszary o charakterze suburbiów? 	
II	Stan suburbanizacji na badanym obszarze	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jaki jest obecny stan procesów suburbanizacji na obszarze Rzeszowa w porównaniu z innymi miastami? 2. W jakiej fazie wg koncepcji Klassena jest obecnie miasto Rzeszów? 	
III	Typ suburbanizacji na badanym obszarze	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jaki typ suburbanizacji dominuje w Rzeszowie? 2. Na jakich obszarach dominują procesy suburbanizacji? 3. Jaki ma zasięg na obszarach suburbiów proces „urbanizacji suburbiów”? 4. Jeżeli występują procesy urbanizacji suburbiów, to na obszarze jakich osiedli, wsi? 	
IV	Skład społeczny strefy suburbiów	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jakie kategorie osób przenoszą się na przedmieścia? 2. Skąd przybywają na te obszary? 3. Czy mieszkańcy suburbiów odróżniają się pod względem statusu materialnego od innych mieszkańców badanego obszaru? 4. Czy mieszkańcy suburbiów różnią się od pozostałych mieszkańców pod względem cech społeczno-demograficznych? 	<p>H 1: Wśród mieszkańców suburbiów Rzeszowa (osiedli zewnętrznych) przeważają osoby, mieszkające tam od długiego czasu.</p> <p>H.2: Mieszkańcy suburbiów (osiedli zewnętrznych) zajmują wyższe pozycje w strukturze społecznej pod względem statusu społecznego niż pozostali mieszkańcy.</p> <p>H3: Mieszkańcy suburbiów odróżniają się pod względem cech społeczno-demograficznych od mieszkańców osiedli centralnych</p>

1	2	3	4
V	Czas wolny	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ile czasu wolnego w tygodniu mają mieszkańcy? 2. Jakie dominują wśród nich formy spędzania czasu wolnego? 3. Czy miejsce zamieszkania w jednej z trzech stref wpływa na ilość deklarowanego czasu wolnego oraz sposoby jego spędzania? 	H4: Mieszkańcy osiedli zewnętrznych różnią się od pozostałych mieszkańców pod względem ilości deklarowanego czasu wolnego oraz sposobów jego spędzania
VI	Stosunek do wartości i celów życiowych	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jakie są najważniejsze wartości i cele życiowe mieszkańców? 2. Czy mieszkańcy suburbiów różnią się od pozostałych mieszkańców pod względem wyznawanych systemów wartości i celów życiowych? 	H5: Mieszkańcy osiedli zewnętrznych różnią się od pozostałych mieszkańców pod względem wyznawanych systemów wartości i celów życiowych
VII	Kontakty sąsiedzkie i towarzyskie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Czy na badanym obszarze obejmującym trzy strefy istnieje zróżnicowanie mieszkańców pod względem liczby sąsiadów znanych z imienia i nazwiska? 2. Czy na badanym obszarze istnieje zróżnicowanie mieszkańców pod względem liczby sąsiadów i znajomych przyjmowanych w domu w ciągu ostatnich trzech miesięcy? 3. Czy kontakty sąsiedzkie i towarzyskie zależą od strefy zamieszkania? 	H6: Mieszkańcy suburbiów (osiedli zewnętrznych) różnią się od pozostałych mieszkańców Rzeszowa pod względem natężenia kontaktów towarzyskich
VIII	Formy komunikacji i czas poświęcany temu	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jaki jest średni czas potrzebny mieszkańcom na dotarcie do pracy lub szkoły? 2. Czy mieszkańcy osiedli zewnętrznych w porównaniu z pozostałymi częściej korzystają z samochodu? 3. Czy miejsce zamieszkania wpływa na czas podróży? 	<p>H7: Mieszkańcy osiedli zewnętrznych najczęściej, w porównaniu z pozostałymi mieszkańcami korzystają z samochodu w przypadku codziennych dojazdów do pracy lub szkoły.</p> <p>H8: Czas potrzebny na dotarcie do pracy lub szkoły zależy od miejsca zamieszkania</p>
IX	Ocena Rzeszowa oraz ocena suburbiów	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jakie osiedla uznawane są za najlepsze miejsce do zamieszkania? 2. Jakie są główne wady i zalety życia w mieście centralnym? 3. Jakie są główne wady i główne zalety życia w suburbiach? 4. Jakie są główne przyczyny przeprowadzki na przedmieścia? 	H9: W opinii większości mieszkańców najlepsze do zamieszkania są osiedla o charakterze suburbiów
X	Preferencje mieszkaniowe	<ol style="list-style-type: none"> 1. Czy mieszkańcy miasta centralnego i strefy podmiejskiej biorą pod uwagę zmianę miejsca zamieszkania? 2. Jakie jest preferowane miejsce przeprowadzki? 	H10: Większość mieszkańców deklarujących chęć zmiany miejsca zamieszkania przeniosłaby się na obszary podmiejskie (strefa osiedli zewnętrznych)

1	2	3	4
		3. W jakiego rodzaju domu najchętniej by zamieszkali?	H11: Najbardziej atrakcyjnym rodzajem mieszkania według mieszkańców jest dom wolno stojący
XI	Związek z Rzeszowem, województwem, miastem, osiedlem, ulicą	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jaka jest deklarowana intensywność związku z Rzeszowem, województwem, miastem (gminą), osiedlem (miejscowością), ulicą? 2. Czy siła związku zależy od miejsca zamieszkania? 	H12: Mieszkańcy suburbiów czują się bardziej związani ze swoją ulicą i osiedlem od pozostałych mieszkańców miasta
XII	Ocena miejsca zamieszkania i ocena sąsiadów	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jaka jest ocena współmieszkańców osiedla/miejscowości? 2. Czy ocena współmieszkańców zależy od strefy zamieszkania? 3. Jaka jest ocena przestrzennych właściwości osiedla/miejscowości? 4. Czy ocena osiedla zależy od miejsca zamieszkania? 5. Jakiego rodzaju osiedla są najlepiej oceniane pod względem swoich właściwości? 	H13: Ocena sąsiadów zależy od strefy zamieszkania H15: Mieszkańcy Rzeszowa i jego strefy podmiejskiej pozytywnie oceniają zamieszkiwane osiedle H15: Ocena zamieszkiwanego osiedla zależy od strefy zamieszkania
XIII	Ocena warunków mieszkaniowych	<ol style="list-style-type: none"> 1. W jakim stopniu mieszkańcy Rzeszowa i strefy podmiejskiej są zadowoleni z obecnego miejsca zamieszkania? 2. Czy mieszkańcy Rzeszowa i strefy podmiejskiej są zadowoleni z warunków mieszkaniowych? 3. Jaki jest związek pomiędzy strefą zamieszkania a zadowoleniem z miejsca zamieszkania? 	
XIV	Status społeczny	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jaki jest poziom wykształcenia badanych? 2. Czy poziom wykształcenia zależy od miejsca zamieszkania? 3. Jaka jest subiektywna ocena sytuacji materialnej? 4. Jaką przynależność klasową deklarują mieszkańcy? 5. Czy deklarowana przynależność klasowa zależy od strefy zamieszkania? 6. Czy mieszkańcy korzystają z Internetu? 7. Czy korzystanie z Internetu zależy od strefy zamieszkania? 8. Jaki jest główne źródło utrzymania rodziny mieszkańców poszczególnych stref? 	

1	2	3	4
XV	Ruchliwość przestrzenna	1. Jak kształtuje się ruchliwość przestrzenna mieszkańców w wymiarze długookresowym (migracje)? 2. Jak kształtuje się ruchliwość przestrzenna mieszkańców w wymiarze krótkookresowym (codzienne lub cotygodniowe migracje wahadłowe)?	

ANEKS 5

DODATNIE I UJEMNE ODCHYLENIA OD ŚREDNIEJ – ZESTAWIENIE ZBIORCZE INDEKSÓW I CZYNNIKÓW

Osiedle/ miejscowość	Typ	Indeks społeczny		Indeks urbanistyczny		
		Czynnik liberalny	Czynnik tradycyjny	Czynnik infra-strukturalny	Czynnik „dobre” miejsce	Czynnik prestiżowy
1	2	3	4	5	6	7
Krasne	Miejscowości pod.	„+”	„+”	„+”	„+”	„+”
Tyczyn	Miejscowości pod.	„+”	„+”	„-”	„+”	„+”
Rudna Mała	Miejscowości pod.	„+”	„+”	„-”	„-”	„-”
Kielanówka	Miejscowości pod.	„+”	„+”	„-”	„+”	„-”
Świlcza	Miejscowości pod.	„-”	„+”	„-”	„-”	„-”
Matysówka	Miejscowości pod.	„-”	„+”	„-”	„+”	„+”
Miłocin	Miejscowości pod.	„-”	„-”	„-”	„+”	„+”
Boguchwała	Miejscowości pod.	„-”	„+”	„-”	„-”	„-”
Raławówka	Miejscowości pod.	„-”	„+”	„-”	„+”	„-”
Maława	Miejscowości pod.	„-”	„-”	„-”	„+”	„-”
Rudna Wielka	Miejscowości pod.	„+”	„+”	„-”	„0”	„-”
Zaczernie	Miejscowości pod.	„-”	„+”	„-”	„+”	„-”
Trzebownisko	Miejscowości pod.	„-”	„-”	„-”	„-”	„-”
Pogwizdów Nowy	Miejscowości pod.	„-”	„-”	„-”	„-”	„-”
Śródmieście PN	Śródmieście	„+”	„+”	„+”	„-”	„+”
Paderewskiego	Śródmieście	„+”	„+”	„+”	„+”	„+”
Gen. Andersa	Śródmieście	„+”	„+”	„+”	„-”	„+”
Kmity	Śródmieście	„+”	„+”	„+”	„+”	„+”
Krakowska PŁ	Śródmieście	„-”	„+”	„+”	„-”	„-”
Pułaskiego	Śródmieście	„-”	„-”	„+”	„-”	„-”
Króla St. Augusta	Śródmieście	„-”	„-”	„+”	„-”	„-”
Gen. Roweckiego	Śródmieście	„-”	„-”	„-”	„-”	„-”
Nowe Miasto	Śródmieście	„-”	„-”	„+”	„+”	„-”
Piastów	Śródmieście	„-”	„-”	„+”	„+”	„-”
Dąbrowskiego	Śródmieście	„-”	„+”	„-”	„-”	„-”
Śródmieście PŁ	Śródmieście	„-”	„-”	„+”	„-”	„-”
Baranówka	Śródmieście	„-”	„-”	„-”	„-”	„-”
1000-lecia	Śródmieście	„-”	„-”	„-”	„-”	„-”
Budziwój	Zewnętrzne	„+”	„+”	„+”	„+”	„+”

1	2	3	4	5	6	7
Pobitno	Zewnętrzne	„+”	„+”	„+”	„+”	„+”
Wilkowyja	Zewnętrzne	„+”	„+”	„+”	„+”	„+”
Załęże	Zewnętrzne	„+”	„+”	„-”	„+”	„+”
Staromieście	Zewnętrzne	„+”	„+”	„-”	„+”	„+”
Zalesie	Zewnętrzne	„+”	„-”	„-”	„+”	„+”
Słocina	Zewnętrzne	„+”	„+”	„+”	„+”	„+”
Kotuli	Zewnętrzne	„+”	„-”	„-”	„+”	„+”
Mieszka I	Zewnętrzne	„+”	„-”	„+”	„-”	„-”
Drabinianka	Zewnętrzne	„-”	„-”	„+”	„+”	„-”
Biała	Zewnętrzne	„-”	„-”	„-”	„+”	„+”
Przybyszówka	Zewnętrzne	„-”	„-”	„-”	„+”	„-”
Staroniwa	Zewnętrzne	„-”	„-”	„-”	„-”	„-”
Zwiężczyca	Zewnętrzne	„-”	„-”	„-”	„-”	„-”

Mariusz Palak, doktor nauk humanistycznych w zakresie socjologii, adiunkt w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, zajmuje się socjologią miasta.

Proces suburbanizacji w Polsce dynamicznie postępuje. Dlatego też dobrze się stało, że uczynił go przedmiotem swych naukowych rozważań Mariusz Palak, w dodatku wybierając do badań tak ciekawe miasto, jak Rzeszów. Dzięki temu recenzowana książka przyczynia się do wypełnienia pewnej luki w polskiej socjologii miasta. Autor wkracza bowiem na stosunkowo słabo eksplorowane terytoria, wydatnie wzbogacając naszą wiedzę o specyfice polskiej suburbanizacji. Monografia równocześnie wpisuje się w bogatą tradycję socjologicznych badań Rzeszowa. Otrzymujemy do rąk ciekawą i ważną pozycję. Autor, przeprowadzając bardzo interesujące badania i podejmując się przedstawienia ich wyników w książce, wykorzystał z powodzeniem szansę, jaką daje podjęcie stosunkowo nowej problematyki.

Z recenzji dra hab. Tomasza Nawrockiego

Wydawnictwo
Uniwersytetu Rzeszowskiego

ISBN 978-83-7996-232-7

